

KORTÁRS

2019 év 07-08 szám

KORTÁRS 2019 07-08

EXPANZIÓ 1989-2018 munkáival

BOGDÁN LÁSZLÓ verse Faludy György emlékére

MOLNÁR MIKLÓS, PRUZSINSZKY SÁNDOR, ZALÁN TIBOR prózái

NÉMETH PÉTER MIKOLA: E(x)KSPANZIÓ... 1989-2019

HENRI DE MONTETY és SZÁNTÓ F. ISTVÁN tanulmányai

KOLOZSI ORSOLYA, FEKETE J. JÓZSEF, PAPP MÁTÉ kritikái

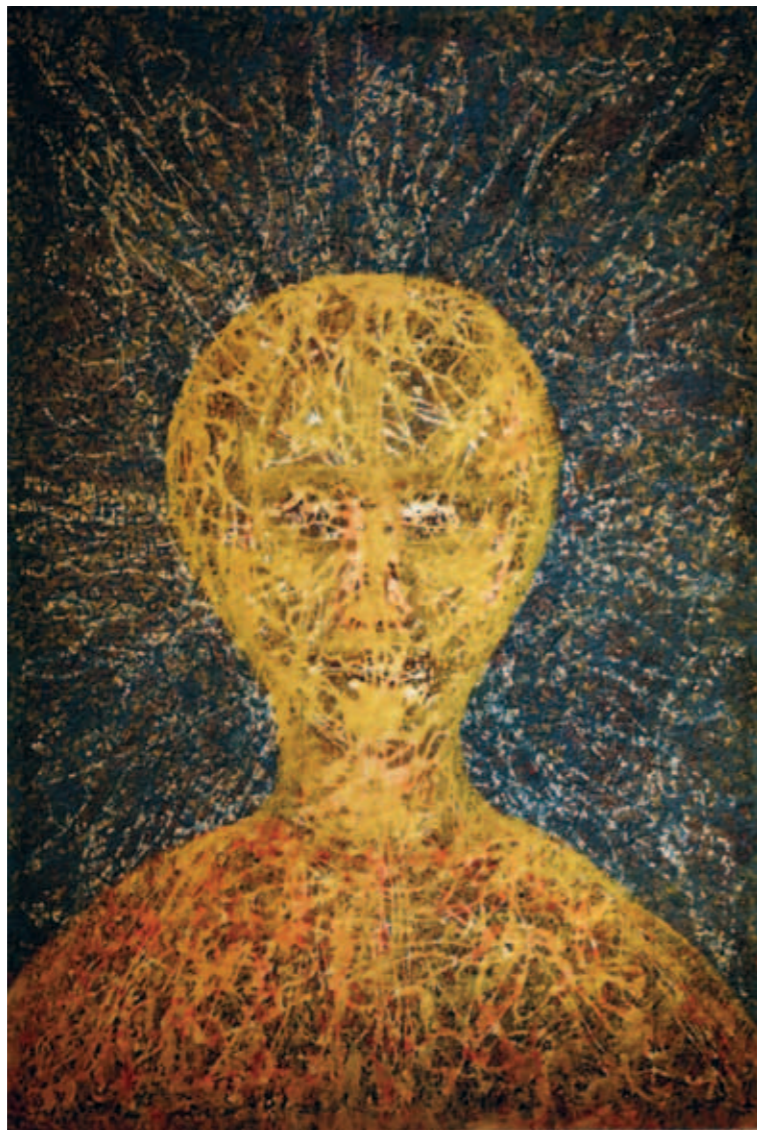

Ára: 980 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

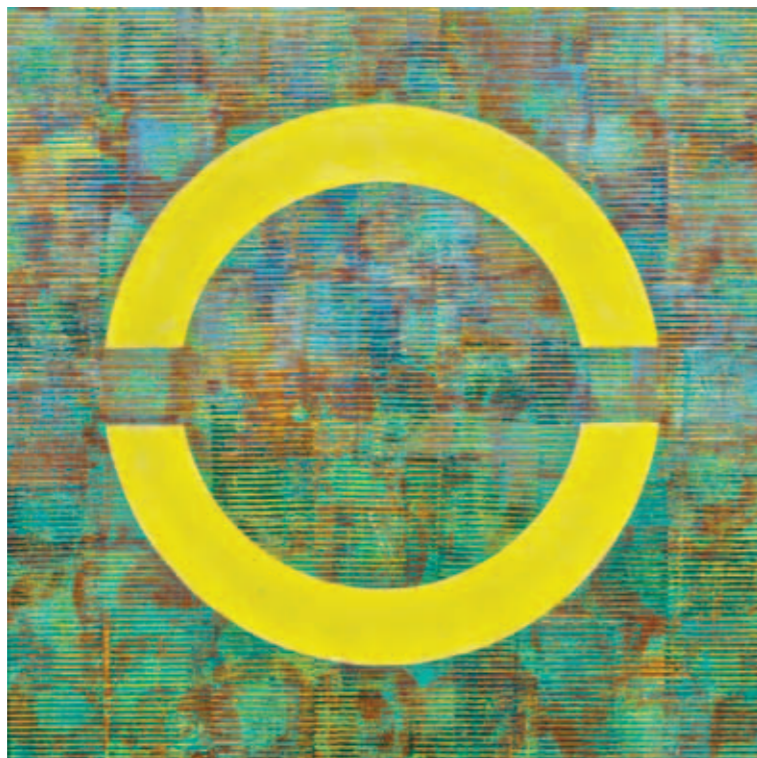

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

CSORBA SIMON, Maszk nélkül, Expanzió XXX. – Az eleven és a halott maszk(ok) lázadása, Verőce, Retro mozi kiállítás, 2018

GYÖRFFY SÁNDOR, Nyár délutáni hold Terényben, 2006

BUDAPESTI
OPÉRETT
SZÍNHÁZ
KÁLMÁN IMRE TEÁTRUM

KOVÁCS ADRIÁN – GALAMBOS ATTILA

A Pendragon- legenda

MUSICAL SZERB ANTAL BEBÉNYE NYOMÁN

JANZA KATA | SZABÓ P. SZILVESZTER | KERÉNYI MIKLÓS MATÉ
SZOMOR GYÖRGY | SIMON Panna | PESÁK ÁDÁM | MÉSZÁROS ÁRPÁD ZSOLT

DISZLET- ÉS JELMEZTERVEZŐ: TURI ERZSÉBET | KOREOGRÁFUS: LÉNÁRT GÁBOR

RENDEZŐ: SOMOGYI SZILÁRD

www.operett.hu | @operettszinhaz

TARTALOM

- 3** LI HO [BOGDÁN LÁSZLÓ]: Második sorozat – Faludy György élő emlékének (*vers*)
- 10** MOLNÁR MIKLÓS: A birodalom hazavág (*próza*)
- 16** TORNAI JÓZSEF: Teremtés-madarak; Könyörgés a versírásért; Versemben örök a nyár (*versek*)
- 19** SIMEK VALÉRIA: Egy asszony (*vers*)
- 20** PRUZSINSZKY SÁNDOR: Égi fogoly (*próza*)
- 23** MÁTYUS ALIZ: A nem meghalni tudás gyönyörűsége (*próza*)
- 26** HALMAI TAMÁS: Előfeledések (LXVI–LXX.) (*vers*)
- 28** KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER: A csupaszodás gótikája; Cetvándorlás; Cetvándorlás II.; Vízhang (*versek*)
- 30** ROSS KÁROLY: elvira@elviramail.com (*próza*)
- 35** KELECSÉNYI LÁSZLÓ: A harag népe – Élveboncolás és igazságkeresés (szünet nélkül) (*dráma*)
- 70** PÉNTEK IMRE: Távcső nélkül; A harmonika (*versek*)
- 72** ZELEI MIKLÓS: A tapétán egy szúnyog; Az ipari költészet (*versek*)
- 73** ZALÁN TIBOR: Papírváros-szilánkok (*próza*)
- 90** TÓTH ERZSÉBET: Én lettem volna (Részlet egy visszaemlékezésből) (*esszé*)
- 100** SZIGETHY GÁBOR: Titkosított jelenidő
- 103** BOZÓK FERENC: Fecskék és magyar költők
- 105** KORDA ESZTER: Koszorúzás Ottlik születésnapja alkalmából
- 107** UTRY ATTILA: Hegyi Béla: Zárójelentés a kor falára – Magánkiadás, 2012
- 110** NÉMETH PÉTER MIKOLA: E(x)KSZPANZIÓ – Egy készülő experimentális filmsorozat „anasztrófa”-története (*összművészet*)
- 146** HENRI DE MONTETY: A történet és a történelem összhangjának felbomlása – A zsidó sors és a modern lét Paul Auster és Kertész Imre irodalmi műveiben
- 159** TOMPA MÁRIA: Szentkuthy és a rejtőzködő istennő – A szerelmet győzi le minden? (2. rész)
- 168** SZÁNTÓ F. ISTVÁN: (B)első látás – Adalékok a Vajda Lajos-recepcióhoz (1. rész)
- 179** THIMÁR ATTILA: Az utolsó fegyverletétel (Térey János 1970–2019)
- 180** ALFÖLDY JENŐ: Tornai József / Magyarul virágzó fa
- 182** KOLOZSI ORSOLYA: Bodor Ádám / Sehöl
- 184** FEKETE J. JÓZSEF: Németh Péter Mikola / Személyesség a személytelenségben – Párbeszélgetéseim Könyve
- 187** THIMÁR ATTILA: Jolsvai András / Nincsen számodra hely
- 189** BÁNYAI TIBOR MÁRK: Csombor Rita / Smink nélkül
- 190** PAPP MÁTÉ: Olty Péter / Heteró közegben

E számunkat az EXPANZIÓ 1989–2018 munkáival illusztráltuk.

A borítón: KOVÁCS ISTVÁN (KOVAAX) performansa, *Expansió XXI.* – ReAngEliZáciÓ, Visegrád, 2009 (részlet); HERENDI PÉTER, Önmaszkolás, *Expansió XXX.* – Az eleven és a halotti maszk(ok) lázadása (3.), Verőce, Retro mozi kiállító, 2018

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-vezet-es-kultura/kortars/prodB049926.html>

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemléli a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

Az EXPANZIÓK fotográfiáit 1989—2018 között készítették:

Búza Krisz, Csorba Simon László, Bicskei Brigitta, Dallos István, Eifert János, Haász Ágnes, Kéri Piroska, Köpöczi Rózsa, Kronauer Éva Lilla, Maczkó Erzsébet, Menczel Erzsébet, Németh László, Németh Balázs Kristóf, Németh Zoltán Pál, Névény István, Orlik Edit, Reiner Péter, Tumbász András és mások

HELYREIGAZÍTÁS

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat legutóbbi (2019/6.) számában Bengi László *Hang és törés – Petelei István Őszi éjszaka és Bodor Ádám Behavazott lábnyomok* című novellájáról szóló tanulmányának elejéről sajnálatos módon lemaradt a következő kézirat-beli jegyzés:

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

A szerzőtől és olvasóinktól elnézést kérünk.

LI HO**Második sorozat**

Faludy György élő emlékének

BOGDÁN LÁSZLÓ (1948) Sepsiszentgyörgy

Ne ültess fát. A kerti fák árnyéka fojtó és nehéz.
 Füved haja kihull. A lomb mögött démon tanyázik.
 Aludj a kristály hold alatt, egy ablakban, mely délre néz,
 S magánosan. Az egyik ősz olyan, akár a másik.
 (Li Ho: *ne ültess fát*. Faludy György fordítása)

1. A LÁTOMÁS

Kínai költő szúró ellenfényben,
 Háta mögött ott sötétlik a nagy fal.
 Vörös sárkányok kerengnek az égen.
 „Li Ho!” – hajol meg. Kedvesen marasztal.

A fal mögött tatárok üvöltöznek.
 Nem tudom, vagyok-e? Álma elragad.
 Versét mondja, dallama elvarázsol.
 És meglátom a hárfás lányokat.

2. A VERS*Második változat*

A hárfás lányra vártam. Nem jött, helyette láz
 Rázott, hibbant hibiszkusz, remegtem, hazátlan.
 Fejem fölött sárkányok szállkostak, vadlibák.
 Csontvázfák közül a ház eltűnt a hóhullásban.
 Fejem fölött sárkányok, kérdőjel vadlibák.
 Vártam, hogy elveszítsem magam a hárfás lányban.
 Köröttem csupaszon bólogattak a fák.
 „Még mi jöhet?” – vacogtam elveszetten, hazátlan.
 Lila hibiszkuszvirág, lázasan remegtem.
 Skarlátveres sárkányok, jégfehér vadlibák.
 A leány már mióta állhatott mellettem.
 Őrkatonaként vártak, mozdulatlan a fák.
 S akkor megpendült a hárfa. Benne bujkált a láz.
 A dallam elvarázsolta, bűvölt, benne volt minden.
 A veres sárkányok, én, a vadlibák, a fák,
 A hóhullás, a lány. Ott remegtünk időtlen.

3. OKTÓBERI LÁZ

I. Láng a világ...

Láng a világ. Vörösborok
Bíbor ködében elforog
A ház, a kert, a tó, az ég,
Immár egyik se menedék.
Ráz a láz, magába ölel
A hárfás lány és felesel
A végzettel hárfácskája,
Kizöldül egy beteg fácska.
Ablakunk alatt. Menekül
Démonom, messze elkerül.

II. A fekete köd

Szemem előtt fekete köd.
Lányok járnak a ködben.
Vadlibák szárnya villog.
Látja mindezt az isten?

A hárfás lány meglátogat.
Táncot lejtve vetkőzik.
Két melle két szem hívogat.
Ígéri, marad reggelig

Combjai közt a menedék
Visszafogad. Remeg.
Hártyácskáira írhatom
A legszebb verseket.

III. Ki vagyok?

Ki vagyok én? Ki voltam?
Ki leszek? Nem tudom.
Mióta vágtázok már.
Rángat a fájdalom.

Kidől fáradt hátasom,
Lázasan, félve, félvakon,
Verőfényben egyedül
A leghosszabb úton

Vánszorgok. Már nem is
Remélek fordulatot.
Hibbant porszem a világ.
Ki voltam? Ki vagyok?

4. A Sárkány éve

A Sárkány éve ellovan, s én még nem voltam boldog.
 Ősz. Körülöttem összekuszálódnak a dolgok.
 Mikor elmentem télen, banyák lógtak a fákon.
 Lerohadt a hús róluk, mire megjöttem, nyáron.
 A fákon banyák fehér csontvázai zörögtek,
 Csontkarjukkal öleltek, meghittén édelegtek.
 Ellöktem őket, hánytam az undortól. Menekültem
 Az átkozott erdőből. Kopár fennsíkra értem.
 Hova, nem is tudom. Örömfútenger zizegett
 Lábam alatt, lehullt az alkony, sötétedett.
 János bogár csillagok égtek az ég bársonyán.
 Földön remegtem. Nem tűzök el mégis túl korán?
 Kéj is kevés volt, szerelem. Hova tűnt Hszi kisasszony?
 Hol a hárfáslány? Nincs, ki a fejemnél virrasszon.
 Nincs menekvés! Összekuszálódnak a dolgok.
 A Sárkány éve ellovan, s én még nem voltam boldog.

5.A kopár fennsíkon

A fennsíkon megjelent
 A Teknőc és a Sárkány,
 Az Egyszarvú és a Főnix.
 És egy rőfögő ártány

Hátán röhögött démonom.
 Mit akar tőlem? Nem tudom?
 Mögötte a hárfáslány
 Repült, denevérszárnyakon.

Hszi kisasszony is megjelent,
 Az égre kiterítve.
 Felhők között villódzott
 Imádott, karcsú teste.

Kína szent állatai
 Elkergették a démont.
 A hárfáslány mellém feküdt.
 A szemérmes hold elbújt.

Mezítelen az égből
 Leszállt Hszi kisasszony is,
 S ő is ránk fonta magát.
 Játszadoztunk így, máskor is.

Kit szeretsz? Engem-e vagy őt?
 Pörgetett már az őrület.
 Kéj rángatott és szerelem,
 Beléjük írtam versemet.

Az Egyszarvú felragadott,
Egy kertbe tett le hirtelen.
Meglépődtem, otthon vagyunk,
És rángatott a szerelem

Rángógörcse. Hszi kisasszony
Játszott a hárfáján nekem,
Egymás karjában édelegtünk,
Tikkadtan, szerelmesen.

Szél kélt a kopár fennsíkon.
Görögtek ördögszekerek.
Felriadtam. Vitte a szél
A verseket, szerelmeket.

Egyedül vacogtam megint.
Általában magam vagyok.
Hszi kisasszony, a hárfáslány
Hol volt, hol nem volt? Ragyogott

Fejem fölött a hold bohóc
Képe! Láthattam a nyulat.
Elindultam a fennsíkon
Megkeresni hátasomat.

A sárkány fúj, felrepülök,
Suhanok a levegőben.
Felgyorsulok, hiszen rám vár,
Otthon, az elképzelt éden.

6. Ki is vagyok?

A fehér ruhás férfi a jövőben én voltam.
Elgázoltak gépszörnyek. Porban fetrengtem holtan.
Hszi kisasszonyt ellopták. Világom szétesett.
Sárkányok ragadták el a meg nem írt verseket.
A hárfáslány nem hitte. *Hogyan? Milyen gépszörnyek?*
Égre vetített arcod a magadénak vélted?
Milyen volt a jövőben? Milyen a tiltott város?
Milyen volt ott a mérték, mely mindent meghatároz?
Dühöngött az erőszak. Nem volt mennyei béke
Mennyei békénk terén. A nyugalomunknak vége.
Nem mentem el, évekig hiába várt a császár.
Csak hozzád jöttem mindig, zengő hárfával vártál.
Hszi kisasszonyt szerettem vagy mindkettőtöket?
A hajnali vágtákat? Az örködéseket.
Mikor a nap kibukkan kéklő csúcsok felett,
A fűvet felszárítja, felszívja a homály
Ködeit is. Híhetjük, nem is lehet halál.
Arany fényben a föld sugárzik, felizzik.
A mágikus sugárzás kitart egészen estig.
A hárfáslány remegett, és hárfája megpendült,
És a mennyei hinta újra s újra kilendült.
Erdők felett repültünk. Csak ő, csak ő maradjon.
Kitérult az ajtó, és ott állott Hszi kisasszony.

7. Az antracit függöny

A fekete köd emelkedik.
 Antracitfüggöny, eltakar mindent.
 Feketék a vadlibák, az ég.
 Látja mindezt az Isten?
 Az Egyszarvú is sötétedik,
 Tikkadtan fordul el.
 Hivatalnok már nem lehetnék,
 Ki mindent összekever,
 Hisz túl sötéten látok.
 Átokerdőben fákról
 Lógó banyák csontjára
 Bontom a világot.
 És remegek a láztól.
 Nagy Fal alatt feketén,
 Akárha tusba mártva,
 Üvöltnek a tatárok,
 Záporoznak nyílveszők,
 És elhallgat a hárfa.
 Sötétség borul a
 Kínai világra.
 Égen fekete holló,
 Árokban fekete vér.
 Soha el nem szivárog.
 Meghalunk, de miért?

8. Őszi választás

Korán kelek. Csupaszodnak
 Kertemben már a fák.
 Verset írok a fényben.
 Hogyan lehet tovább?

Fejem felett az előbb
 Repült el három sárkány.
 Tavaly még a Nagy Falon
 Vacogtam. Őr a vártán.

Kijön a hárfás lány is.
 Hátam megett megáll.
 Megpendül hárfácskája.
 Lehet, még sincs halál.

Szél támad. Bólogatnak
 A hibiszkuszok fagyott
 Lila fejei. A nap
 Szikrázva felragyog.

Hszi kisasszony is kijön.
 Selyem köntösben reszket,
 Ébenfekete haját
 Sem fonta be. Siettet.

Az erdő szélén lovasok
 Araszolnak a fényben.
Lázad van megint – simogat. –
Gyertek, menjünk el innen

A tengerpartra, ahol
Egész évben meleg van.
Meggyógyulhatnál te is
A déli kábulatban.

Házainkat eladjuk,
A földeket, a kertet.
Ő hárfázik majd, amíg
Én kimonókat festek.

Verseket írhatnál,
Tomboló napsütésben.
Ki tudja, hogyan volna jó?
Mit akarhat az Isten?

Nem éled túl a telet,
Ha itt maradunk. Tudod.
Nem csillapul a lázad,
Életed is unod. –

De titeket nem, karomban
 Cipelem be a házba.
 Terpeszben áll fejünknel
 A síró hárfás lányka.

9. A Dél kísértései

Egy tükörfal előtt írok, tengerparti házunkban.
 Látom magam, amint írok. Őszen, huszonhat évesen.
 A hárfáslány egy lebuiban hárfázik. Masszírozom
 Este fájós lábát. Hazakísérik gavallérok.
 Meglátanak és megfordulnak. A halál árnyéka már
 Az arcomon? Van idejük. A sorukat kivárják.
 Hszi kisasszony gyönyörű kimonókat fest. Alig
 Van pénzünk. Megfizetjük a sugárzó örök dél árát.
 Csak éjszakáink olyanok, mint régen. Türelmesek
 Vagyunk, önzetlenek. Nem sietünk, nincs is hova?
 A tengerparti éjszaka befogad, mindhalálig,
 Ha kellene, se tudnék különbséget tenni közöttük.
 Behunyta szemmel nem tudom, melyikükben vesztegtek.
 Irányát vesztett hajó, sodor ölük árapálya.
 Halak s a tenger illata árad Hszi kisasszonyból.
 Fojtó bambusznád szaga a hárfáslány hónaljából.
 Illatuk keveredik. Már kánonban lihegnek.
 Bambusznád között halak. Teljesen egyformák
 Én is hozzájuk hasonlítok. Nem régi önmagamhoz.
 Én is egyforma vagyok. Egy magányos sikoltás.
 Megidéznek, elbűvölnek a Dél kísértései.

10. A romtemplomban

A láz kimarad. Látomás
 Forgat tükörfalak előtt.
 Egy romtemplomban állok.
 A hold szűrt fényében.
 Megmozdul egy mord szobor.
 Mond valamit. Nem hallom.
 Megjelenik hasonmásom,
 Egy másik Li Ho,
 Már csontváz, résztvevőn néz.
Mi van, te szerencsétlen?

11. A tartomány kormányzója verset rendel tőlem

Rizst küldött, kacsát, halat, bort és édességeket.
 Verset rendelt tőlem a tartomány kormányzója.
 A holdról szóljon a vers, a véres teleholdról!
 Említsd meg a nyulat is, mióta várhat már ránk.
 A csónakost is nyilván, evezzen mifelénk is.
 A holdról zengedeztem, a véres teliholdról,
 A kormányzónak tetszett a versem, pénzt is küldött,
 Hirtelen változtak meg a körülményeink.
 Hszi kisasszony többé nem festett kimonókat.
 A hárfáslány sem kellett vendégek elé álljon.
 Otthagyta a vendéglőt, már csak nekünk zenélt.
 A ház körül sem köröztek többé a gavallérok.
 Ültünk a tengerparton, sugárzó déli fényben,
 És az égen hirtelen feltűntek a varjak.
 Ezer és ezer csóka, éktelen károgásuk
 Vetítette előre mindazt, ami még ránk várt.
 Élő fekete felhő takarta a napot.
 „Meneküljünk a házba!” – rázott fel Hszi kisasszony.
 „A végén elragadnak!” – sápadt el a hárfáslány.
 Borzongva sejtettem meg, nincs hova menekülni!
 Csőrükkel tépnek széjjel, karmukkal szagatnak szét.
 Továbbvonultak mégis, a szárazföld belsejébe,
 Ott maradtunk a napon, égő kérdőjelek.
 És vártam a kísértőt a déli kábulatban.
 Előbb-utóbb értem jön. Vár egy másik világ.
 Remegve szorítottam a reszkető lányokat.

12. Búcsú

Déli ragyogás. Készültem utolsó utazásra.
 Nem tudtam, két szerelmem mihez kezd nélkülem.
 Áruba bocsájtják gyönyörű testüket?
 Más egyebük nincsen már, amit eladhatnának.
 A hárfáslányra néztem, megpendült a hárfá,
 Hszi kisasszony nyújtózott a déli verőfényben.
 A hullámok között feltűnt egy elefánt!
 Hívott, de kivártam, még nem jött el az időm.
 Sárga ködbe veszett a dübörgő óceán.

MOLNÁR MIKLÓS

A birodalom hazavág

Az írástudók felelőtlensége valóságos dögvész: sokkal veszedelmesebb, mint ha megfertőznék a levegőt, amit belehelünk.

(Marcus Aurelius)

Imigyen szólt hajdanában az ószövetségi prédikátor: „Láttam, milyen sokan szenvednek a hatalmasok elnyomásától és erőszakosságától. Láttam az elnyomottak könnyeit, s hogy nincs, aki vigasztalja és segítse őket. Láttam, hogy elnyomóik kezében van az erő és a hatalom, de a szegényeket senki sem pártolja. Ezért jobb dolguk van azoknak, akik már meghaltak, mint azoknak, akik élnek. De mindegyiküknél szerencsésebb, aki meg sem született, és nem tapasztalta meg azt a tengernyi gonosztságot, amit az egyik ember a másik ellen elkövet.”

Húzzuk ki a fejünket a homokból, már csak azért is, mert a homok is tele van mérgekkel! A globális ÍGY IRTUNK MI program keretében mindnyájunkat hazavág a „birodalom”. Irtanak bennünket mérgező ételekkel, mérgező italokkal, mérgező oltóanyagokkal, mérgező patikaszerekkel, mérgező árucikkkel, mérgező szórakoztatóiparral, mérgező politikusokkal, mérgező propagandával, mérgező bankrendszerrel, mérgező elektromágneses sugárözönnel, mérgező vegyi permittel.

Megvan már néhány évtizede, hogy elkezdtek az emberiség elleni titkos vegyi háborújukat. Világszerte csinálják, és világszerte kussolnak róla. Ha rájuk olvassák, letagadják, jobban mondva letagadtatják a bértudósaikkal, bér-firkászaikkal és bértrolljaikkal. Pedig a vak is láthatná, mit művelnek, elég fölnezní az égre, csak hogy nem tudjuk, nem akarjuk, nem merjük meglátni. Nem merjük meglátni, mert rettegünk a kognitív disszonanciától, magyarul be vagyunk gazolva, hogy kiderül rólunk a tökkelütöttségünk és megvezethetőségünk. Lemming módra rohanunk a pusztulásba.

A Journal of Geography, Environment and Earth Science International című földrajzi, környezeti és földtudományi szakfolyóirat 2018. októberi számának egyik cikkében J. Marvin Herndon geológus leszögezi: az éghajlatkutatók – abban a téves hiedelemben, hogy az „üvegházi gáz”, vagyis a légkörbe jutó, „antropogén eredetű” szén-dioxid ejti csapdába a fölhevült levegőt, ami egyébként kiáradna az űrbe – nem ott keresik a világméretű éghajlatváltozás okait, ahol megtalálhatnák. A cikk szerzője szerint ez a téves vélekedés, amelyben 1989 óta az ENSZ Éghajlatváltozással Foglalkozó Kormányközi Vitafóruma is osztozik, hamis föltevésekre épülő számítógépes modellekben gyökerezik.

Az Egyesült Államokban 1958 táján kezdték el, eleinte időben és helyben korlátozott körülmények között, az időjárás ellenőrzését célzó katonai kísérleteket. Nanorészecskéket: alumínium, bárium, stroncium 90, kadmium, kén és cink szabad szemmel nem látható anyagszemcséit és porszénhamut permeteznek a légkörbe, valamint hónapok látszó „pozdorját”, ami valójában alumíniumbevonatú polimerszálakból, szárított véresejtekből, műanyagból és papírból áll. Első ízben egy polimereket kutató vegyész, dr. R. Michael Castle állapította meg – és azóta már sokan mások is – a légkörbe juttatott polimerparányokról, hogy génpiszkált, fertőző, vírusokkal módosított gombaféléket tartalmaznak.

És mindez benne van a levegőben, amit belélegzünk. El vagyunk árasztva mérgező nanorészecskékkel, szüntelenül potyog a fejünkre a sátáni manna.

2010-ben – az Obama-kormányzat idején – a légkör mérgező vegyi anyagokkal való rojtosra permetezését kiterjesztették Észak-Amerikára, az Európai Unióra, a Brit Nemzetközösség tagjaira, valamint Kínára, Egyiptomra, Oroszországra, Indiára és föltehetően más országokra is. A vegyi trutymó repülőgépekről való szétszórását az Egyesült Államok Szabadalmi Hivatalában bejegyzett szabadalmak sokasága teszi lehetővé, pl. „orkán-ellenőrzési módszer”, „por-szemekből létrehozott szoláris védőpajzs a világméretű fölmelegedés kivédésére”, „az időjárás-módosítás esőkeltő technológiája”, „nanofonalak gyártása”, „időjárás-módosítás műholdakról”, „napsugár-meghajtású repülőgép”, „a felhőzet kondenzációs magokkal való telítésének módszere”, „füstgenerátor”, „a légszennyezés ellenőrzésének módszere”, „eszköz a naphő visszaverésére”, „füst-felhő-kibocsátási eljárás mozgó repülőgépekből”, „égboltra író berendezés” stb., stb., stb. (A „geomachinációval” kapcsolatos szabadalmak teljes listája itt olvasható: <https://www.geoengineeringwatch.org/links-to-geoengineering-patents/>.) Az égboltra fölhorzolt anyagok gyártói, be- és kiszállítói nyilván tetemes haszonra tesznek szert. Jól megfizethetik azokat a pilótákat is, akik a vegyi turhát széttergető gépeket irányítják – már ha egyáltalán emberek, nem pedig robotok. *De vajon ki állja a cechet?* Abba a kegyelmi állapotba juttatott bennünket a főhatalom, hogy magunk finanszírozhatjuk saját kipusztulásunkat?

Az égbolt vegyi takonnyal való teleteregetésének szigorúan titkos tevékenységét, állapítja meg J. Marvin Herndon, kormányzati szinteken egybehangolt sumákolás, hazudozás és félrevezetés övezi. Manapság az időjárás megfigyelése és a meteorológiai hírszolgálat is titkosszolgálati ellenőrzés alatt működik. Gondosan elhallgatják a jó nép előtt a vegyi permetszórás tényét, meg hogy milyen összetételű a permet, amelyet beleszórnak a levegőbe, amit mindnyájan belélegzünk, és mélységesen kussolnak az egészségünket romboló súlyos ártalmakról.

Minden idők emberiség ellen folyamatosan elkövetett legsúlyosabb bűncselekményéről van szó, aminek a jelenkori magyar kormányok is tetőtől talpig, szőröstül-bőröstül cinkosai. Alighanem a NATO-tagsággal együtt járó kötelezettségként rótták rájuk a programban való tevékeny részvételt (NATO = *North Atlantic Terror Organization*, „Észak-atlanti Terrorszervezet”). A népesség feje fölött, a legnagyobb titokban, a polgárok tudta és jóváhagyása nélkül, az aláírókat hallgatási esküre kötelezően megkötött államközi szerződések tehetik lehetővé, hogy Hunnia légteréből tömegpusztító vegyi turhával, „sztratoszferikus aeroszol-injekciókkal” permeteznek bennünket szakadatlanul, éjjel-nappal, mintha nem istenarcú lények, hanem kártékony, kiirtandó férgek volnánk. („Istenarcú lények? – veti közbe Vörösmarty Mihály. – Az ember fáj a földnek!”)

A „geomachináció” – az éghajlatpiszkáló, „napsugárzás-kezelő”, magyarárn a napfényt részlegesen visszaverő, az időjárást gépesítő és földrészek közötti fegyverként bevető világméretű katonai programok – következményeként homályos az égbolt, roncsolódik a bioszféra, gyulladnak föl és égnek porig erdők száz- meg százezer hektárjai, fokozódik hatványozottan az élőlények kihalása, megy tönkre az ózonpajzs, ami miatt egyre erősebb az ibolyántúli sugárzás, okoz világszerte zűrzavaros időjárást a víz körforgásának megbotyulása, szennyeződik mérgező nehézfémrészecskékkel a levegő, a víz és a termőtalaj, szenved jóvátehetetlen károkat a környezet és az egészségünk.

A ki tudja, honnan fölszálló és kik által irányított csíkhúzó repülő tevékenységének nyilvánvalóan nem csupán a napsugárzás gyöngítése a célja, hanem az időjárás háborús szándékú befolyásolása, a látóhatár fölötti radarellenőrzés fokozása, az élelmiszer-termelés ellenőrzése, sőt az élettani kísérletezés is. A légköri permetezésnek sok olyan vonatkozása és célja is lehet, amelyekről

egyelőre nem sokat tudhatunk: az időjárás tömegpusztító fegyverként való bevetése, politikai zsarolás, a felső légköri rétegek ionizálása, az ionoszféra fölfűtése, bolygósintű geofizikai műveletek, a nehézkedés legyőzésére vonatkozó kísérletek, valamint a Föld összes élőlényének teljes ellenőrzése. A szervezünkben fülhalmozódó nehézfémek belső antennaként működnek. Az 5G technológia segítségével, amelyet nagy sebbel-lobbal éppen most szabadítanak rá Magyarországra is, anélkül hogy egy árva szót vesztegetnének az eljárás halálos veszélyeire, mindenki programozhatóvá vagy éppen egyetlen gombnyomásra elpusztíthatóvá válik. Aki a fentieket kapásból „konteónak”, „összeesküvés elméletnek” minősíti, holott vérre menő, súlyos valóságokról van szó, annak hadd ajánljam a figyelmébe: az „összeesküvés elmélet” fogalmát a CIA gondolatrendőrsége hozta forgalomba, hogy elrettentsen és lejárasson mindenkit, aki a birodalom urainak kínos tényeket mer feszegetni.

Aki észbe veszi az elmondottakat – már akinek van még egy csöppnyi józan esze –, az keserű kacajra sem érdemesíti a honi politikai bohacirkusz száználmas mutatványait, amilyen például a Sargentini-jelentés figyelemelterelésként az adófizető köznép, „a hőkölés népe” közé hajított gumicsontja, vagy senkiházi celebek apokaliptikus csinnadrattával tálalt molesztálási ügyei a presztituált főfosatú médiában. „Szörnyű belegondolni – fakadt ki egy ízben G. K. Chesterton –, hogy milyen kevés politikust akasztanak föl.”

A kultúráknak megvannak a maguk vakfoltjai: például képtelenek rá, hogy észrevegyék saját szétesésüket és pusztulásukat. Mobildebilek, konzumzombik, szavazóbarmok hordáitól, a faszbuk koncentrációs táborába beteretelt agyalágyultaktól nem várhatunk megvilágosodást, vagy legalább annyit, hogy észrevegyék: ellopták tőlük a kék égboltot, és ellopják tőlük a napfényt. Ám a java írástudóktól, akik remélhetően szeretnének kivetkőzni a rendszer hasznos hülyéinek kényszerzubbonyából, el lehetne és el is kellene várni, hogy ne a közjük hajigált gumicsontokon rágódjanak, hanem – rangsorba állítva plánetánk legégetőbb gondjait – legelső helyen foglalkozzanak mind közt a leg-súlyosabbal: hogy bolygónk klímája közel van a teljes összeomláshoz, és emiatt végveszélybe jutott a földi élet. Akkor is rendületlenül, utolsó lehetünkig vernünk kell a lármafát, és kongatnunk kell a vészharangot, ha élünk a gyanúperrel, hogy talán elhagytuk már azt a pontot, amikor a pusztító folyamatokat még meg lehetett volna állítani vagy vissza lehetett volna fordítani.

Ha következik a környezeti katasztrófát követő társadalmi összeomlás – vagy ahogy angolszász nyelvterületen mondják: *when the shit hits the fan*, vagyis „ha a szar becsapódik a ventilátorba” –, és véget ér a kísérletező kedvű istenek önkényéből „lesz, ami lesz” alapon a Föld bolygóra szabadított sárkányfogvetemény ontológiai dáridója, a szavak, az „lge” rémuralma, drámai gyorsasággal berekesztődik vagy gyökeresen átalakul a földtörténet antropocén korszaka: éhínség, rombolás, fejvesztett népvándorlás, háború és járványok fogják elsöpörni a civilizáció összes „vívmányát”. A Föld megöszül, tél lesz és csend és hó és halál. „Amikor azt mondom: éhínség, rombolás, népvándorlás, járványok és háború – írja *Deep Adaptation: A Map for Navigating Climate Tragedy* című (»Mélyreható alkalmazkodás: Térkép az éghajlati katasztrófa bejárásához«; letölthető erről a címről: <https://mahb.stanford.edu/wp-content/uploads/2018/08/deepadaptation.pdf>), 2018 júliusában közzétett értekezésében Jem Bendell, a Cumbriai Egyetem professzora –, akkor úgy értem: a te életedben. Megszűnik az energiaszolgáltatás, nem folyik víz a csapból. A szomszédjaidon múlik, hogy hozzájutsz-e élelemhez vagy egy kis meleghez. Nem tudsz kielégítően táplálkozni. Nem bírod eldönteni: menj-e, maradj-e. Rettegsz, hogy megölnek, mielőtt éhen halsz.”

A létezés vagy birtoklás dilemmájának megoldására képtelen *homo sapiens* fönntmaradása azon múlik, hogy a közösségek, az országok, az emberiség

egésze föl tudnak-e készülni ilyen vészhelyzetre, és tudnak-e alkalmazkodni hozzá – Jem Bendell szavával élve: *képesek-e mélyreható alkalmazkodásra* –, vagy pedig a legutolsó pillanatig ragaszkodunk a tudomásul nem vétel, a fejünk homokba dugásának stratégiájához. (Tizenöt perces videó a mélyreható alkalmazkodásról: <https://www.youtube.com/watch?v=DAZJtFZZYmM>.)

Efféle kérdéseket kell fölvetnünk és megválaszolnunk: Mihez kezdünk, ha a pénzünk annyit sem ér, mint egy szétdurrant lufi foszlányai? Mit iszunk, ha nincs saját (nehézfémrészecskékkel szennyezett) kutunk? Mit eszünk, ha kiürül a hűtőszekrényünk, üresen tátongnak a kifosztott bevásárlóközpontok, és nem kapirgál (nehézfémrészecskékkel szennyezett) udvarunkon aprójószág, nem rőfög (nehézfémrészecskékkel szennyezett) ólunkban disznó, nem legel (nehézfémrészecskékkel szennyezett) rétünkön tehén, birka vagy kecske, nem terem (nehézfémrészecskékkel szennyezett) konyhakertünkben krumpli, bab, borsó, sárgarépa? Hova fogunk hugozni és szarni? Mivel fogunk fűteni? Hogyan védjük meg magunkat és a családjunkat? Hogyan tartunk kapcsolatot távol élő rokonainkkal, ha mobil nuku, internet nuku, üzemanyag nuku, tömegközlekedés nuku, országúti közbiztonság nuku? Mik azok az értékek, amelyekhez minden körülmények között ragaszkodunk, és amelyeket közösségi szinten is érvényesíteni szeretnénk? Mi lesz a kórházakkal, az állatkertekkel, az elmeegógyintézetekkel, a börtönökkel, „ha a szar becsapódik a ventilátorba”? Mi lesz az atomerőművekkel? Nem kellene-e már most, „amíg szépen vagyunk”, bezárni a paksi erőművet (nem feszegetve azt a kérdést, hogy nem minden idők legfeléltlenebb döntése volt-e atomerőművet telepíteni a Duna partjára)?

„E vezérelveket megfogalmazó dolgozat célja: lehetőséget kínálni az olvasóknak, hogy átértékeljék a munkájukat és az életüket az éghajlatváltozás folyamánként a közeljövőben óhatatlanul bekövetkező társadalmi összeomlás nézőpontjából” – vezeti be idézett tanulmányát Jem Bendell professzor. „Milyen értékeket és viselkedési formákat őrizzen meg a társadalom, miközben igyekszik életben maradni?” – teszi föl a kérdést. A „mélyreható alkalmazkodás” nem csupán rugalmasságot, hanem abbahagyást, elengedést, lemondást is jelent. Az egyénnek és a közösségnek el kellene engednie némely dolgokat, le kellene mondania birtoktárgyairól, viselkedésmódokról, szokásokról és hiedelmekről, a hozzájuk való ragaszkodás ugyanis csak rontana a helyzeten. El kellene például költözni tengerek és óceánok partvidékéről, be kellene zárni a sérülékeny ipari létesítményeket (például az atomerőműveket), le kellene mondani számtalan fogyasztói igényről. Elengedhetetlenül fontos lenne ezenkívül a helyreállítás, a „restaurálás” is: vagyis a visszatérés olyan életformákhoz és közösségépítési módszerekhez, amelyeket kiirtott a hidrokarbon működtette civilizáció. Vissza kellene adni sok-sok tájat a természetnek, hogy újra növényekkel és állatokkal népesülhessenek be. Tetemesek lennének a környezeti előnyök, fenntartásuk pedig szinte semmibe se kerülne. A mélyreható alkalmazkodás Jem Bendell szerint azt is jelenti, hogy az emberek az évszázadoknak megfelelően táplálkoznak, és csak olyan játékokat játszanak, amelyekhez nincs szükség villanyáramra.

A becsapott, elárult, megmérgezett, intuícijától és önvédelmi ösztöneitől megfosztott, agyonellenőrzött, gyámoltalan tömeglénnyé idomított, az emberi lényegtől végképp elidegenített népesség mélyreható alkalmazkodásra való fölkészítése aligha szerepel a bünszövetkezetben és folytatólagosan világméretű népiertást elkövető birodalom forgatókönyvében. Igaznak bizonyulhatnak Mike Adams alábbi szavai (részlet a *Warning for Humanity*, „Figyelmeztetés az emberiségnek” című, a Natural News hírportál 2018. november 24-i számában megjelent írásból): „Az emberfaj öngyilkosságát már nem lehet föltartóztatni. Régen elhagytuk már azt a pontot, amikor a kritikus mennyiségű tömeges észretérés megfordíthatta volna a dolgokat, és megállíthatta volna a tébolyt.

Az emberi társadalmak menthetetlenül a mindenkit sújtó világméretű katasztrófa felé tartanak, ami tömeges pénzügyi, politikai, környezeti és kulturális összeomlásba fog torkollni. Az összeomlásnak világméretű járványok, tömeghalál, társadalmi fölfordulás, politikai zűrzavarok és éhínség lesznek a következményei. Ez a vég immár elkerülhetetlen. Sokak szerint szándékosan mozdítják a világot ebbe az irányba, részint a bolygó népességének megritkítására, részint pedig azért, hogy a kívülről irányított válság nyomán megszülethessen a világkormány, amely »megmenti« majd az emberiséget.”

Úgy jártunk, mint a kis herceg bolygója a baobab-magokkal. A mi bolygónk földjét is „baobab-magok” fertőzték meg. És mert nemhogy elkésve, hanem egyáltalán nem avatkoztunk be, most már soha nem szabadulhatunk meg a „baobabtól”. „Elborítja a bolygót mindenestül. Átlyuggatja a gyökereivel. És ha túlságosan sok a baobab, egyszer csak fölrobbantja a bolygót.”

A „Miért történhet meg mindez?” kérdésére Robert J. Burrowes, az ember-ek közti erőszak amerikai kutatója, az erőszakmentesség elkötelezettje, a *Why Violence?* („Az erőszak okai”) című könyv szerzője a *Dissident Voice* 2018. szeptemberi számában megjelent tanulmányában így válaszol, miután megállapítja, hogy főként az „elitek” hozta döntések hosszú sorozata juttatott bennünket a mostani válságos helyzetbe, mert mindennél fontosabbnak tartották a profitjuk, a hatalmuk és a kiváltságaik gyarapítását, ránk erőltetve a döntéseiket, amelyekkel szemben nem tanúsítottunk kellő ellenállást: „Mert olyan világban élünk, amelyben a politikai, gazdasági, katonai, jogi és közösségi berendezkedések, valamint a társadalom folyamatai teljességgel alkalmatlannak, hogy a köz javát szolgáló embereket és kormányzati intézményeket hozzanak létre, akik/amelyek megértéssel és tisztelettel bánnának környezetünkkel, és fölfognák Földünk életterének valódi állapotát. Le kell tehát szögeznünk: villámsebességgel száguldunk a kihalás felé. Ha a jelenlegi úton haladunk tovább, föltéve, hogy nem lesz atomháború, az utolsó ember valamikor 2021 és 2026 között fogja kilehelni a lelkét.” (Örömnép Hencidától Bonchidáig: MEGSZABADULNAK TŐLÜNK AZ ÁLLATOK. „Hát ezzel istenesen befürödtünk”, summázzák az emberi kísérlet mérsékelt sikerét az istenek. „De nézzünk körül a Tejútrendszeren kívül is, hátha akad valahol egy bolygó, ahol többre vitték a teremtményeink.”) Robert J. Burrowes dolgozata ezekkel a szavakkal zárul: „Kemény lesz a harc az emberiség életben maradásáért, annál is inkább, mert nagyon is a »játzsma« végső szakaszában járunk. Én azonban utolsó lehettemig küzdeni fogok. Remélem, ti is.”

A bűnbeesés egyenlete: a technika haladása = a természet halódása. A féktelen technikai haladás az élet természetes alapjainak rohamos pusztulását okozta. Mese nincs: a mesterségesen létrehozott, természetellenes rendszernek össze kell omlnia, hiába próbálkozik kétségbeesetten a főhatalom – föltéve persze, hogy volnának ilyen indítékai – bolygósztintú éghajlat-buzerálás bevetésével helyreütni a Föld légköre és élővilága ellen elkövetett bűnök garmadát.

Futtassuk végig magunkban a fentieket, legalább gondolatkísérletként. Elkéstünk már a haragra lobbanással a történelem ránk váró végkifejlete miatt. Tetszettünk volna idejében haragra lobbanni! A harag már túljutott a fénykorán, állapítja meg Peter Sloterdijk, aki *Zorn und Zeit* („Harag és idő”) című politikai-filozófiai esszéjében kifejti, hogy a harag az európai hagyomány nyitó szava: ez a szó áll az *Íliász* első mondatának élén, „végzetesen és ünnepélyesen, akár valami ellentmondást nem tűrő fölszólítás” („Haragot, istennő, zengd Péleidesz Akhilleuszét...”). „Kezdetben volt a »harag« szó, és a szó diadalt aratott” – szögezi le Sloterdijk. Vagy ahogy Babits írja: „A világirodalom az indulat énekével kezdődik.”

Ha szépen szeretnénk lelépni az emberiség fülcsikorgatóan kontár módra megkomponált opera buffájának színpadáról, tehetünk-e mást, mint hogy

kétszer is meggondoljuk, érdemes-e még új cipőt vennünk? Tehetünk-e többet, mint hogy újra meg újra elmormoljuk egy walesi bárd (az ötszázasával dalolva lángsírba menők fajtájából), Daffyd ap Gwvilyn átkát, amellyel 1304-ben sújtotta az órákat: „Átkozott legyen a sötét arcú óra, amely fölébresztett a parton! Átok a fejére, a nyelvére, a zsinórjaira, nemkülönben a súlyaira, idétlen golyóira, kalapácsára és szörnyű hangjára, ahogy sietteti a napot, és megállás nélkül dolgozik!” Tehetünk-e jobbat, mint hogy nem ölünk meg semmilyen élőlényt, nem ártunk senkinek, és amennyire telik tőlünk, részvétellel, megértéssel és szeretettel vagyunk a családjunk, a barátaink és valamennyi élőlénytársunk iránt, és élvezzük a társaságukat, amíg megtehetjük?

Nagyon hülyén fog meghalni, aki még most sem szánja el magát, hogy engedelmességen az archaikus Apollón-torzó sugallatának („mert nincsen helye egy sem, mely rád ne nézne”), és megváltoztassa az életét. Van rá tíz perccel, és kilenc már eltelt belőle... Dr. Malcolm Light angol geológus és óceánkutató prognózisa szerint (<http://arctic-news.blogspot.com/p/malcolmlight.html>) az északi-sarki jég alatti metángáz – a fosszilis üzemanyagok kitermelésének állandó növelése, és ami ezzel jár: az üvegházhatású gáz kibocsátás hatványozott fokozódása és a Golf-áram melegedése következtében, de a több évtizede folytatott éghajlatpizskálás miatt is – olyan rohamosan melegszik, hogy egy-két éven belül robbanásszerűen ki fog szabadulni az egyre vékonyodó jégtakaró alól, akkora lángtengert keltve, hogy mindnyájan megfövünk a forró gőzben, akár a rákok, és csillagpor lesz belőlünk. Az óceánok elpárolognak, a Föld olyan lesz, mint a Vénusz. Szerinte itt az ideje – most vagy soha –, hogy ki-ki összeállítsa a maga „bakancslistáját” (angolul „vödörlistáját”, *bucket-list*, mert angolul „a bakancsot földobni”, „elpatkolni”, „fűbe harapni” stb.: *to kick the bucket*, „fölrúgni a vödört”): vagyis számba vegye, milyen vágyát szeretné még megvalósítani, mit szeretne még megtenni, mielőtt földobja a bakancsot, „fölrúgja a vödört”.

Malcolm Light szerint csak akkor lenne reményünk a megmenekülésre, ha a fosszilis üzemanyagokkal működtetett, bankok és tőkés társaságok ellenőrizte, gyilkosan profithajhász oligarchikus rendszereket környezetbarát, az üvegházi gáz kibocsátást radikálisan csökkentő, az összes energiarendszert megújítható energiával helyettesítő kormányok váltanák le, s egyúttal megszűnne a fogyasztók makacs ragaszkodása a kőolajhoz és származékaihoz, és kigyógyulna a népesség abból a teljes letargiából, amellyel reagál minden olyan jelenségre, amely nem érinti közvetlenül. „Az emberek csak akkor fognak reagálni, amikor szembesülnek a halállal, de akkor már késő lesz.”

A halálos ágyán fekvő de Créqui márkiné bekérte a horgolását, amin dolgozott, mert szerette volna befejezni. A szobalány teljesítette úrnője kérését. – De asszonyom, hiszen már a halálán van... – rebegette könnyek közt. – Ugyan már, gyermekem, ez nem ok az idő feccsértésére! – felelte a márkiné.

Aki tájékozódni szeretne a „geomachináció” részleteiről, többek közt az alábbi honlapokon teheti meg:

(angol nyelvűek:) aircrap.org; arctic-news.blogspot.com; bariumblues.com; byebyebluesky.com; canadaskywatch.com; climatechangeagenda.com; chemtrailcentral.com; chemtrailplanet.com; educate-yourself.org; geoengineeringwatch.org (Dane Wigington honlapja; talán ez a legjobb tájékozódási támpont a témában, hétről hétre frissül és bővül, adatok és dokumentumok döbbenetes tömegét tartalmazza); globalskywatch.com; globaltruth.net; stopthecrime.net; theeconomiccollapseblog.com; weatherwar101.com
 (német nyelvűek:) chemtrail.de; chemtrails-info.de; sauberer.himmel.de
 (francia nyelvű:) cielvoile.fr
 (olasz nyelvű:) nogeingegneria.com

TORNAI JÓZSEF (1927) Budapest

TORNAI JÓZSEF

Teremtés-madarak

Hosszú farkú szarka
szállt le ablakomba,
vigasztalt, hogy biztos
élek még holnapra.

Beteg vagyok,
kínok, bajok
rontják testem, hűlt ágyékom
mintha nem is volna.

Meddig, madár?
Mondd meg, ha fáj,
akkor is, ha nem sok
azoknak az időknél
a száma, ameddig maradok.

Kék tollaid elvisznek a
rég volt gyerekkorba,
álomban ázsiai dalok
szólnak, mintha ünnep volna.

Ünnepe szívemnek
és annyi virágnak,
hogy tavasznak látom
január vad
hóviharát, s nem szállnak

meg a búcsú jég-angyalai
gyilkos árnyak alatt,
csak szarkák, cinkék és harkályok
mint teremtés-madarak.

Könyörgés a versírásért

Mikor még nem valék
ilyen nyomorék
kilencvenévesen,
verskentaurlajmat
hajtottam napra nap
erdőkön-réteken.

A múzsák is szerettek,
koszorúzva a kertet,
ahol fölnöttem,
hogy gyümölcsfáimat
dúsítsa könnyedén
egy-egy költemény.

Most csak álmomban jönnek
tudat alól szavak és képek
és csodálkozásom,
hogy fölépítsem a galaktikus világot.
A Tejútról kék könnyek
kopognak koponyámon,
lehessek újra látnok.

Ma botladozom, mint a vak,
jaj, szállnom nem szabad
hallgat az éjfél
és a dél,
elmém is elakad.

Múzsák, segítsetek
lángolni torkomat,
tisztá üzenetet
hadd küldjek újra a vad
föld gyötrődőinek.

Versemben örök a nyár

Talán tizenhat évesen
hallottam, egy démon üzen

durván, s ró rám büntetést
a versekért, a versekért,

amikkel éji szél rohant
meg, kimérve a sorsomat:

a jövőt, mert kilenc szerelem
segített írni éveken

át a kilencvenkettedik
őszü születésnapomig.

Szerelem: méz mártotta kés,
te vágdál aztán szenvedést

és örült vigaszt szívemen,
mert nem futottam el sosem

új szépségek s ölek elől:
a mája fátyol tündököl,

míg az imádás-alkonyat
szürkén az arcomra szakadt.

S akkor ott fájtam egyedül,
amíg új múzsám nem örül.

Míg kedvesem, a fájdalom,
ott csöppen le a tollamon.

Hisz odaadás, szenvedés
együtt dolgozik: kézbe kéz.

Öregen is utána nyúl
annak, kin csak emlék az úr,

mert az élet, jaj, messze már,
de versemben örök a nyár.

NIKOLAJ IVANON – ELZA ARTMONTCEVA performansa, *Expanzió VIII.* – „A lakoma”, Vác, Görög-templom, 1996

SIMEK VALÉRIA

Egy asszony

Egy asszony igyekszik át
 az erdőn, hátát rőzse
 nyomja, lassan ballag.
 Még a messzeség homálya
 rejti el a völgyben a falut.
 Csönd van, és áldoz a hold.
 Fák templom-íve felette.
 Lába minden lépésnél
 legyezőket szór a homokból.
 Az otthon fénykörébe tart.
 Minden csöppnyi házban
 pislá fény, az alkony hű barátja.
 Nagyanyám ajtót nyit, s korommal
 lehelt lámpája izzik asztalán.

SIMEK VALÉRIA (1953) Bakonycserrnye

**DZ. KATINAS – L. LIANDBERGIS, Litvánia, Green Leaf performansz,
 Expanzió IV. – Szabad témaválasztás, Vác, 1992**

PRUZSINSZKY SÁNDOR

Égi fogoly

Az őszi szél már hosszúra nyújtotta a dévai kémények füstjét. Valahol a vártony fölött egy madár vijjogott fel.

– Stiglic – mondta az egyik őr.

– Vércse – mondta a másik –, fogadsz velem?

– Stiglic az. Hallgasd csak: milyen panaszosra nyújtja a vijjogását. Mintha siratóasszony siráma lenne.

Körbesétálták a bástyát, meg-megállva a kiszögellések mögött, hogy megvárják a szélroham elültét.

– A stiglicben boszorkányok lelke lakik, nem tudtad? – folytatta az idősebb, lógó bajszú katona.

– Boszorkányok nincsenek. Csak az egy Isten van – vélte a fiatalabb, pirosposzgás arcú őr.

– Nofene, unitárius vagy? – húzta fel busa szemöldökét a másik. – Akkor jól nézd meg, kit őrzöl itt. Örökös várfogságra.

– Kit őrzök?

– Majd meglátod.

– Kit őrzök? Mondd már!

– Nem szabad a nevét kiejteni.

– Tréfálsz?

– Hétepcsétes titok. Csak annyi élte van már, mint egy falevelnek... Te milyen nevet adnál egy falevelnek, öcskös?

– Képzelem, mekkora förtelmes bűnt követhetett el!

– Nem a mi dolgunk, hogy ezen töprengjünk. Mi csak strázsálunk itt, őrizzük, ameddig él.

A fiatal strázsa megdöbben:

– Ameddig él?

– Addig mi se távozhatsz.

– Nagy Isten! Együtt vagyunk vele rabok? Hogy van ez?

– Titok a léte. Titok lesz halála. Titok az is, hogy ez titok – az idősebb súlyos mozdulattal simított egyet a bajszán. – Világos?

– Jó ég, miféle szolgálat ez? – ijedezett a fiatal strázsa.

– Egyáltalán, hogy kerülsz te ide közénk? A gyengécske tizenhat évvel?

– Jó atyám, ki a széltől is óvna, még tavaly kijárta, hogy a fejedelem strázsái közé léphessek.

– Hohó! Hát ki a te atyád?

– Dávid Ferenc.

A másik meghökkenve mérte végig.

– Csak nem a püspök?

– Sejttem már, ki az, akit ennyire őrizünk itt: egy elvetemült merénylőt, aki a fejedelem életére tört. Igaz?

– Idejében meg fogod tudni, öcskös.

– Mit akart? Hogy tervezte? Méreggel? Tőrrel? Mordállyal? Ne kínozz már, öreg, mondj valamit!

Odafönt a tornyon megint a madár rikoltott, kettőt, egymás után. Az idősebb strázsa ernyőt formált a tenyeréből, úgy nézte.

– Minálunk, a Mezőségben úgy tartják: halált jelent, ha a háztetőn stiglic rikolt.

– Ezt mér mondja most nekem?

– *Valakiért* rikolt a stiglic. Okos madár az. Mindig tudja, kiért rikolt.

Odabent, a toronycella tenyérnyi ablakán csak az ég kékje látszott – mint-ha aki bent van, az ég foglya lenne. A fogoly behunyt szemmel feküdt. Izzadság borította testét, a feje láztól lüktetett. A fejedelem arcát látta maga előtt. Abban a pillanatban, amikor a nagyúr kimondta az ítéletet: „Büntetése, mert megszegte a törvényt, örökös várfogság legyen.” Emlékezett rá, hogy mindközben Báthory Kristóf arcán karcos kis mosoly tükröződött. Ilyen a hatalom öröme, gondolta. Egy esztendeje sincs, hogy Gamáielnek neveztél, az isteni törvények tudójának. Nyilvánosan fejet hajtottál a tisztességem, tudományom előtt, és azt mondtad: ajkodon én vagyok a szó... Most mégis örök némaságra kárhoztatsz – mi erre a magyarázat?

Kinyitotta a szemét. A rézsutosan beeső fénynyaláb az alacsony boltozaton egy nedvességfoltra esett. Csaknem felkiáltott. A foltból egy emberfej rajzolódott ki: Blandrata György arca. Hát itt vagy, Blandrata? Ide is elkísértél? Igen – Blandrata, a harcos eszmetárs, a tüzes antitrinitárius, a kebelbarát juttatta ide őt! Maga előtt látta sötét lángolását, ahogy prédikáció közben is folyton izeg-mozog, s a válla, ha jó gondolata támad, az izgalomtól meg-megrándul. Mintha az ördög szegődött volna hozzá fegyvertársnak! Viszolyogva bámulta a penészfoltot, és éppen rákiáltott volna: „Menj innét!”, amikor a tüdejéből száraz köhögés tört elő, s a folt megelevenedett – a nyikorgó cellaajtón maga Blandrata lépett be.

– Azt mondják, beteg vagy – a jövevény megsimította a fogoly homlokát –, a homlokod, tényleg, akár a kályha. – A fogoly nem válaszolt, újra lehunyta a szemét. – Sajnálom, Ferenc – folytatta a jövevény –, nem tehettem mást, fel kellett, hogy jelentselek... Keserű a szám, vérzik a lelkem... Még mindig tisztellek, még mindig szeretlek, Ferenc! – A fogoly kinyitotta a szemét, majd megint lehunyta: mit tehetsz ellene, ha tetszel az ördögnek? – gondolta. – De fel kellett jelentselek, mert túl messzire mentél – suttogta amaz. – Végzetes hibát követtél el azzal, hogy Jézus ember voltát a zsinat elé vitted! Hiába kértelek, titkold el a gyülekezet előtt e felismerésed... A vizsály magját hintetted el, Ferenc, lásd be, muszáj volt közbelépniünk – suttogott tovább a jövevény, de a fogoly csak a falat nézte, a különös alakú penészfoltot, amely mintegy megszülette most neki e végzetes alakot. Köhögött, s továbbra se nézett a jövevényre. – Nem felelsz? A betegséged mögé rejtezel? A köhögésed úgy hangzik, mint-ha a Sátán üzenete lenne! – kiáltotta sértetlen Blandrata. Felállt, s izgatottan kezdett fel-alá járkálni, a léptei sután kongtak. – Jó, persze, nem tudtam, hogy Báthory ennyire gyűlöl az eszed miatt... Hogy már eleve a leszámolásról gondolkodott... Sejtelmem se volt, hogy csak az alkalmat várja! Engedned kellett volna, Ferenc, legalább ebben az egyben... Akkor a Diéta se szavazta volna meg a várfogságot! Kérve kértelek, ne hangoztasd folyton hogy *Jézus is csak ember!* Félelmet keltettél bennük: mi lesz, ha egy nap eszedbe jut, hogy minden felsőbbiséget lefokozzál? Mit mondunk majd akkor a gyülekezetnek? Váljék Erdély az engedtlenség országává? – kiáltotta Blandrata szinte kétségbeesetten gesztikulálva.

„Isten országává!” – gondolta a fogoly – „Mi különbözteti meg Isten országát a Sátán országától? Hogy a Sátán országa az, ahol a hatalmasoké a hatalom! Hányszor, de hányszor prédikáltam néked ezt...”

A fogoly most végre Blandratára emelte fáradt tekintetét, de nem szólt hozzá. – Ne csináld ezt velem, Ferenc! Mondj már valamit, mondd legalább, hogy gyűlölsz – kérte őt, összekulcsolva a kezét, mintha imádkozna öhozá, ahhoz, akit elveszejtett. A fogoly mosolygott ezen, de akkor ismét elkapta

a köhögés: hosszan rázta, szinte dobálta a sovány testet, mintha a betegség tényleg egy belőle kiszabadulni, megszületni akaró idegen lény lenne.

– Nevetsz rajtam? – hördült fel Blandrata. – Hát ide figyelj! A fejedelem felhatalmazott, hogy megkérdezzek: fenntartod-e, hogy Jézust, a Fiút nem kell imádnunk? – Semmi válasz. A köhögési roham megszűnt, de a fogoly újra a fal felé fordult. – Figyelsz, Ferenc? Könyörgök, vedd komolyan: az én számmal most a fejedelem kérdez, s tén utoljára! Felfogtad ezt?

A fogoly most visszafordult az ágyon, és farkasszemet nézett Blandratával.

– Felfogtad, hogy ez most az utolsó lehetőség? Csak ezt az egyetlen, ezt a Jézus nem-imádását, ezt az utolsó újjátadást, ahol túllentél mindenem, ezt kell visszavonnod – és szabad vagy, esküszöm! Tén még a püspöki stallumodat is visszakapod... Felfogtad, mekkora kedvezmény ez, Ferenc? Lehetetlen, hogy ne tudjad! Tudod, mit? Ha nem akarsz, tényleg ne szólj semmit – elég nekem, ha a kisújjaddal jelzed: egyetértesz...

Ki volt Jézus, Blandrata? – válaszolt magában a fogoly. – Az ember, aki megmutatta, hogyan válhatunk szabadabbá: ha levetjük a születés, a nyelv és a vér béklyóit.

Csend volt, csak a falnál világító szurokfáklya sercegése hallatszott. Blandrata, mintha a másik hallgatásának súlya nyomná, nagyot sóhajtott.

– Te azt képzeled, mindig ily engedékeny hangulatban lesz Báthory? Vedd észre nála a jó szándékot: a lelkek egységét akarja! Amit te most a legutolsó tézissel oly vészesen megosztasz... Kérlek, ha úgy tetszik, könyörgök, Ferenc, válaszolj! Add fel, hogy Jézus is csak ember... Lásd be végre: Isten ellen való ez a konokság. Tehát? Mit mondjak Báthorynak? Hogy hallgatsz? Azt mondjam neki, hallgatsz? Konokul és megvetően?

S ekkor a fogoly felemelte fejét a priccsról, és némán az ég felé mutatott, mintha azt mondaná: „az Ő igazi ereje is a hallgatásban van”.

Aztán, ahogy visszahanyatlott, a penészes börtönfalra megint egy vékony fény sugar vetült. Blandrata a haldokló fölé hajolt.

– Látsz még engem, Ferenc? Mintha távolodnál...

Távolodom, tehát közeledek – gondolta a fogoly, s oly könnyűnek érezte a testét, hogy az maga volt a boldogság. Csaknem felnevetett.

Nyikorogva nyílt a vasajtó, s a fiatal strázsa félénk léptei hallatszottak.

– Uram teremtmőm, édes jó apám! Hát tekegyelmed a foglyom?! – hasított a csendbe fájdalmas kiáltása. Ki engedett téged ide be, akarta volna kérdezni Blandrata, de nem volt ereje hozzá.

A fogoly súlyos szemöldöke megremegett. Hunyt szemével az anyját látta most, Kolozsváron, a szülői ház kertjében, ahogy rámosolyog a fiára, s a galambok a vállára szállnak. Hallotta is a szárnyuk suhogását.

– Ne féljen semmit! Kihozom innen, édesapám! Hazaviszem! – kiáltotta az ifjú strázsa, és remegő kézzel húzta ki a kardját.

A haldokló arcán halvány, derengő mosoly suhant át: „nálamnál gyorsabb te sem lehetsz!”

A lemenő naptól felrózsállottak a távoli hegycsúcsok, mintha egyenest odavárnák Dávid Ferencet.

MÁTYUS ALIZ

A nem meghalni tudás gyönyörűsége

MÁTYUS ALIZ (1948) Budapest

Tavasza volt, nagyon kora tavasz, a téltemető már kezdte magát átverekedni a hegyekben az avaron, amelyik szálnak sikerült, sárga virágát is kezdte szét-nyitni, amikor egyik nap bevittek a műtőbe, valamihez ez még nem volt elég, másnap is bevittek, a kettő között nem, de az arra következő napon kidugtam a fejem a takaró alól, belepislogtam a neonfénybe, és megmozdítottam a lábfejemet, felhúztam a térdem. Meg akartam érezni a testrészeimet, mint azon a Párizsból délnek vezető kocsúton, amikor az autó erős csapódással felőlem és a forgalommal szemben megállt az ötsávos autópálya középvasánál. Akkor azért próbálgattam magam, mert láttam, hogy az autók erősen lassítanak és meg tudnak állni, viszont úgy éreztem, nem maradtam egészben. Ha például előrehajolnék, szétesnék darabokra. Óvatosan a végtagjaimnál kezdtem a számba vételt, és a francia rendőrök összes igyekezete nem volt elég, hogy hagyjam magam kiimádkozni az autóból. Nagyon fiatal voltam. Nem volt egyszerű a kiszálláshoz készülődés. Kijutni az enyémből, és átjutni egy másik ülésen. Mikor még egy mély levegőt se mertem szívni. Egyszerű most itt, ezen az ágyon. Azt mondták nekem, jó kezekben vagyok. Hirtelen felültem. A szoba kibontakozott. Mintha érdekesebb lett volna csak a plafonja. Visszafeküdtem. Rosszulesett a hirtelen elgondolást követő azonnali tett. Hát ennyire? Hogy fogom megégni apám születésének századik évfordulóját? Még a ma este is hol van, nem a jövő hét. Az meg még hét év. Vagy kilenc? Az majdnem egy évtized. Tíz év alatt egy gyerek felnőtté válik. Tíz év alatt lepörgött életem nagy szerelme és életben maradtam! Tíz év alatt egy nagyon intellektuális kapcsolatból kikeveredtem. Kibírtam. Egymásra találtunk a fiam apjával egy déli magyar városban, az övében, fővárosi korlátozott életünk mellett egyre gyakrabban vettük birtokba a tanyánkat, és ő lett az ember, aki az életemet megváltoztatta, meg egy tanyai tűz.

A képeken látszik, hogy velem már mindennek előtt is úgy állunk a tanya-hosszban közösen művelt kertünk közepén, pedig milyen hosszú az, mint akiknek már csak egy gyerek hiányzik. Pontosabban talán, én állok úgy. Nézegetek magam köré a földre, mintha máris ott ugrálna. Miért ne? Úgy játszottam életem első felének felnőtté lett részében a gyerekvárással, mint Jókai hősei az ideáikkal. Megálmodtam magamnak minden lehetőségnél. Ez persze nem volt elég. Fény erre akkor derült, amikor átéltem tanyatüzemet, életben maradtam, mert felébresztett az égő nádtető ropogása, a konyha-istálló az enyémmre merőleges épületének tűzfalán látható kép, hogy lángban a ház. Amelyikben vagyok. Ott álltam egyedül, beláttam, hogy tehetetlenül, és ez segített. Az a gyönyörű, éjszakának lobogó tanyatűz megregulázott, alázatra tanított. Könnyörgtem az éjszakában fel-alá járva a feljebbvalónak, a szeleknek, a lángnak, ne terjedjenek át, ne vegyék el tőlem az istállós kicsi házamat. Legálább azt ne. Amelyik végül, talán épp hajnalig tartó zsolozsmámnak köszönhetően nem égett le, megmenekült. Hiába volt viharos a szél, hiába dobálta feléje a lángoló nádcsóvákat, hiába volt az éjszaka végeérhetetlenül hosszú, hajnalra már megmaradt falain belül égett a ház. Hogy elinduljak szólni valakihez a legközelebbi tanyaiba, agyonsújtva és megbékélve kívártam, keresztbe fekve a kiskonyhai priccsen. Összehúztam magam, mint egy frissen szüle-

tett csecsemő. És jöhetett életembe a fiam apja. De még mielőtt jött volna, a felsőházat újraépíttettem. Semmivel semminél nem volt feljebb, mégis ez lett a neve. Felsőház. A másiké meg kisház. És tényleg kicsi volt. Az újraépítés korábbi énemből maradt. Akkor ez még maradt belőlem. Aztán már ilyen nagy dolgokat nem mondtam ki az életemben, mint hogy utánam ne maradjon üszök és hamu egy tanya helyén. Akkor is tudtam, hogy nem lenne szabad ki-mondanom. Megtörtént. Erőmön felüli volt. És ez lett életem erőn felüli vállalása. A tanya nádtetejének javíttatási ára ugrálva nőtt. Hányszor merült fel bennem, életemben, hogy szabad-e minden félretett pénzt egy tanya megőrzése érdekében a nádtetejére költeni. De ha már egyszer mindent ennek a tanyának köszönhettem, és ha már egyszer fel is építtettem. És ha első utazásunkra készülve a fiammal ennek a tanya rétjének a közepére feküdtem le a földre, fölöttem összeborulni készültek a jegenyék, a csillagok és a hold tartották meg őket, s onnan üzentem az anyámnak odaföltre, hogy Itáliába elmegyünk mi is. És ahogy kimondtam, minden tartózkodás és félelem elmúlt bennem. Miután kicsit megrázkódtam. Vagy a zokogás rázott meg. Egyre megy. A tanya az tanya, és nem lehet csak úgy otthagyni. De tönkremenni se. Irreális? Igen. Ez már akkor is végigkíséri az életemet. Belátást pedig tanul-tam belőle.

Kár is erről ennyit elmélkedni, még elterelődöm a lényegtől. Ha időben ki nem üt az a tanyatűz, várhattam volna, hogy gyerekem legyen, ítéletnapig. Hogy a fiam apja csak egy évet maradt velünk hármásban, megegyezésünk kérdése volt. Amikor elindult tőlünk a tanyáról, és nekem nem lehetett nem átélnem egy eldöntött helyzetből következő tragédiát az egyedül maradás egyértelműségével, eljátszottam életem máig legkedvesebb játékát a fiammal. A tanya rét felőli végében álltunk, gyerekünk a karomon, és vele úgy integettünk őutána, és úgy vártuk meg, hogy eltűnjön a dűlőúton a szemünk elől, mintha mi se történt volna. Észnél voltam és tudtam, nem szabad gondolni egy veszélyes gondolatot, hogy ő az apja nélkül maradó fiúgyerek. Néha ennyi is elég egy helyzet megoldásához. Aztán minden zavartalanul volt képes működni. Mert ő járni tanult épp, és kedvesek voltak neki a jegenyékről földre került ágak, lehuppant melléjük a földre, és a háncsuk vesztett fadarabkákat egymásnak ütögetve más-más hangot kapott, ez máskor is vonzotta, elmélyült benne. Míg eljátszott, bennem is lezajlott, ami a következő percekhez kellett. Minden további óra már erősített, az éjszakai egyedül maradás pedig segített, mert természete az az embernek, hogy ha elveszít, és tud, akkor sír, tudtam és sírtam. Életemben már egyszer pár évvel korábban anyámat sirattam el, temetését évekkkel követően. Onnan is volt már tapasztalatom, hogy sokat könnyít az ilyen az emberre váró életen.

Kettőnk nem így akart és mégis gyönyörű élete következett. Ha a naplóimat nézem, az élet kemény volt, de mert közös életünkben a fiam számomra is elfogadható élete volt a feltétel, és ehhez tarthattam magam helyzetekben heroikus erőfeszítéseimnek köszönhetően, nem veszítettem el a kedvemet az életben semmi olyanhoz, ami a gyerekemen kívül fontos az életemben, és majd amire még szükségem lesz a gyerekemen kívül az életemben, és azt is pontosan tudtam, mikor lesz rá a legnagyobb szükségem. Apa és fia, kedvemre valóan, így lettek egy életre elszakíthatatlanok. Abban a tíz évben, amikor már ketten éltünk a fiammal, bebizonyosodott, hogy az apját sose kell elveszítenünk. Mindig volt nekünk ő, de később a felesége és még később a lánya is. És a két gyerek testvért talált egymásban. Elválaszthatatlant, mint Jancsi és Juliska. És okosan egymásra figyelőt, mint két barát. Nyaraltunk együtt a tanyán, apjuk maradt csak el tőlünk, dolgozott. Két gyerek és két anya. Míg főztem, délelőttjük zárásaképpen kisétáltak a postaládákhoz apától levelet nézni, és mert gyakran jött, ez jó mulatság volt. A levélben nem-

csak írás, rajz is volt, mindkét gyereknek. Fiam apját utolsó születésnapján, mert már nincs velünk, egy ilyen megőrzött levéllel örvendeztettem meg, amiben kislányának labdát, babát, kutyát rajzolt, a fiának egy igazi ceruzás képet, amint a tanyából meneget kifelé, a háttérben jegenye, a nyakában látcső, és a képalírásban kis természetbúvárnak nevezi őt, ami abban az időben valóban volt. Én sípoltam, ha elkészült az ebéd, kicsi sípom hangját hedethét országban is lehetett hallani, és ők előkerültek a nagy pusztaságból. Ebéd után ők vittek el engem megmutatni palotájuk ágakkal elválasztott helyiségeit a ligetben, amit egész délelőttökön át építettek. Vagy hívtak és megvendégeltek engem a bokorházban, amit a rétet záró sövényben teremtettek, ahogy növekedtek, úgy egyre tágasabbá, egyre magasabbá. Ma már ők, a két felnőtté vált gyerek kötik össze a két családot. És a tanyán a kiskonyhában örülünk a kistükör mögé csúsztatott, az apa által készített fotónak, amin a halászkunyhó előtt guggolok, fiam az ölemben, kezében kicsi csíkos csiga, és ha a kis kép nem szorítja magát elég jól a meszelt falhoz, kivesszük a tükör mögül, igazítunk a gyönyörű, ósdi fémkeretén, amiben mindig elcsúszik, és visszatesszük a helyére.

Nekem egy kórházi hét után se kell mást csinálni, mint egy elvesztéshelyzetben. Jó, ha megkímélem a felesleges izgalmaktól, akit szeretek. Nincs szükségem a gyengébbnek, elesettebbnek járó viszonyra. Hazatértem másnapján a vacsorára hozzám érkező fiam és barátnője láthatják, hogy mintha mi se történt volna. Főzők egy jó vacsorát, ami után még mosolyogni tudok. Nevetve gondolom, hogy jó döntések sorozata a jó élet. Töltött csirkecomb. Igaz, hogy én szeretem a legjobban, de az se baj, most az a fontos, hogy comb a mélyhűtőben, töltelek a bőr alá, bele a tepsibe, krumpli mellé, és sül. Végigdőlök az ágyon, mondom, amikor még beszélgetni akarnak, de amíg nem jönnek, inkább fekszem. Tudnék nekik mesélni elmúlt napjaimból vicces helyzeteket, de erőltetett lenne, mint apám anyát megnevettetni akaró, fogolytáborban átélt vagy kitalált epizódjai. Hogy elpalástoljam bosszúságomat a folyosói közös tornán, hogy mindenki jobban mozog nálam, hiába, az egy nap lemaradást képtelen voltam behozni, tudtam volna jókat mondani. De arról a helyről bármit is mesélni, aminek a lényegéről nem beszélek, jobb meg se szólalni. Kérdeztek volna róla, ők is, mások is, de akkor olyan arcot vágok, mint egy vásott kölyök, és nem válaszolok. Élek, vagyok. Vacsorát főztem, beszélgetek, és ha egyedül maradok, lefekszem. Velem minden rendben van. Magamnak is mondom, elhiszem. Hogy lehet másképp gyorsan gyógyulni? Egy hét múlva kicsit alkudozom magammal, felteszem magamnak a kérdést, minek is várnék csaknem tíz évet, hogy elkövetkezzen apa születésének századik évfordulója. Egyáltalán, ki akarhatja, hogy emlékezéseket csak épp akkor tartsak róla? Még kicsit bőszítenem kell magam, és helyreáll bennem a világrend. Én várjak tíz évet, hogy okom legyen rá, hogy megemlékezzek róla, mesélhessek róla? De hát én nem csak azért akarok emlékezni, mert egy gyereknek az apjára emlékezni jó. Kell, hogy szó legyen róla, hogy ne felejtse el a város! Az ő városa. Miatta az enyémmé. És ha őt elfelejti, mindent elfelejt az a város, nem csak az apámat. És város-e az?

Szétnyitom a naptáramat, a mindig nagyot, de még táskámba tehetőt, nélküle nem mozdulok. Március van. Két hónap múlva megemlékezem apámról úgy, hogy elhívom és bemutatom kolozsvári barátomat. Az ő társaságában, aki a Szervátiuszokat ismeri, lesz nekem a legjobb apámról mint arról az emberről beszélni, akinek sokat köszönhet a város. A Szervátiuszok által faragott Jókai-emlékkövet is. Akkor már május lesz. Ősszel a házunk falára tervezett emléktáblát avatjuk. Tél előtt bemutatom apám orosz hadifogolynaplóját, még ha addigra nem is lesz belőle kötet. Ez ilyen év lesz. És ez máris majdnem év a túlélésben.

HALMAI TAMÁS (1975) Pécs-Somogy

HALMAI TAMÁS

Előfeledések (LXVI–LXX.)

HORIZONT

Közeledben a csönd artikuláltabb.
 Magammá ülepszik bennem a rém
 illantával megtűnő idegen.
 Azután: az se. Csak egymásolók,
 kettő nevében hallgató jelenlét,
 állapotra kész azonosulás.
 Horizont kémelek, kik vagyunk, ha nem.

SZAVANNA

Surrog a tudat evolúciója,
 a virág anygalt bont, a kert világot.
 Merész igazság hordaléka légy,
 ha folyót szeretsz. Tengerlő derű
 képzeltek az ész partvidékére.
 Az oroszlán is folyamat, áramlik
 szavannánk. Tikkadó taót ki látott?

MESTER

Mikor elhagyta az utolsó vágy is,
 és lemondott mindahány szenvedélyről,
 és fájdalmak és balhitek helyett
 a tiszta Üresség töltötte ki,
 és tudata a formák világából
 visszavonult a nirvána fényébe,
 a Mester felnyögött: „Unatkozom”.

TANÍTVÁNY

A tanítvány leült a kerti székre;
 s a kerti szék helyet foglalt alatta.
 Az ifjú elbeszélte, mi az álma;
 a szavak elmondták, mit hallgat el.
 Aztán csak várt a Végső Bölcsességre;
 s a Végső Bölcsesség is várta őt.
 A Mester töltött még a málnaszörpből.

RÉSZREHAJLÁS

„it's almost like salvation,
it's almost like the blues”
Leonard Cohen

Egésztől távolít a részrehajlás;
de rész és hajlás maga is: egész!
Hol a kiút? Ha „bent” sincs. Sem a „sincs”.
Angyalok szerint emberé a döntés;
de az angyalt is: ember dönti el.
Szó tettet száját, szívet megszokás.
Test éhít negyedik dimenzióra.

**DEÁK VARGA RITA, Szárnyak Színháza (Rítustanulmány, rendező: Csetneki Gábor),
Expanzió XI. – „Unió / A híd” az Ipolyon, Nagybörzsöny, Szent István-templom, 1999**

KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER

A csupaszodás gótikája

Hasamra olvadsz.
A cseppkavalkád, mint sok-sok miniatűr harang
kondul meg a fürdővíz felszínén.

Miközben csípőnk átforrósodik,
elidőzöm lábikrád látványán.
Az epilálás nyomait viseled.
Csúcsívek a csupaszodás gótikájában.

Megtöröllek.
A csempét pára futja be.
Rézcsengőként reszket a combod
meztelenül és fényesen, ahogy megformálódott.

Cetvándorlás

Lábszárainkkal közrefogjuk a bálnák légzőnyílását.
Sípcsontodra moszatok tapadnak.
Térdeden lundák raknak fészket.
Hínár alszik mellkasodon,
és nyakad köré tekeredik egy medúza.

Szegycsontom fölött megfagy a víz.
A jégzilánkok lemezesre hasítják a bőrt.
Ha átjönne az én térfelemre,
a fjordok udvaroncai
sorsukra hagynák tojásukat.
Megelégsem talpad melegével,
míg a hópelyhek be nem temetnek.

Cetvándorlás II.

A vízsugár utat keres a testen.
Fellövell a légzőnyíláson át.
A gejzír megsimogatja a felhőket.
A landoló cseppek zúzmarává
válnak vénuszdombodon,
s mire a zuhatag visszahull az óceánba,
a lundafióka is kikel.
Látod? Hat hete utazol már.

Angolnával etetnek a madarak.
 Sziláscetek áriája altat el.
 A medúzaékszer lecsúszik nyakadról.
 Miközben derekad alá lopózik a szél,
 tőkehalak úsznak versenyt
 a kékülő felszín alatt.

Vízhang

A híd korlátjának támaszkodik.
 Hallgatja, ahogy a sodrás
 megfürdeti a köveket.
 Kezére vadkacsák szállnak,
 bár sosem hoz nekik kenyeret.
 Cipője ugyanolyan ütemben
 kopog a betonon, mint a terrierkarom.
 A kutyák póráz nélkül követik az aszfaltozott ösvényt.
 Megállnak, ha elsuhan egy-egy motorkerékpár.

Abdérából Abdérába (Madách híd), *Expanzió XII.* – „Abdéra”: Ipoly, Balassagyarmat, 2000

ROSS KÁROLY

elvira@elviraemail.com

ROSS KÁROLY (1954) Sopron

Mikor hatvannégy éves korában nyugdíjba ment, és szeptembertől egy vörös hajú, vörös képű fiatalember foglalta el a székét, volt kollégái nagy része észre sem vette, hogy nincs ott. És nemcsak azért, mert az utóbbi években jelentős fiatalítás ment végbe a tanári karban, hanem azért is, mert maga Ősz sem tett sokat személyének halhatatlanságáért. Amint kitette lábát az iskola kapuján, ember meg nem mondta volna róla, hogy a nagy hírű alma mater tanára, sokkal inkább gondolhatták portásnak vagy éjjeliőrnek valami poros, lepatlant, eladhatatlan vackokat gyártó telepen, vagy olyan biztosítási ügynöknek, akire a munkáltatója már nem bíz komolyabb ügyfelet. Némiképp mentségére szolgált, hogy sohasem akart tanár lenni, a véletlen vezérelte a pályára: friss diplomával a zsebében rájött, hogy nem ért semmihez, nem igazán jó semmiben, tanítási gyakorlata viszont olyannyira a várakozáson felül sikerült ebben a vidéki gimnáziumban, hogy azonnal felajánlották neki az éppen megüresedett magyar–történelem szakos állást. Ő meg – legnagyobb meglepetésére – elfogadta.

A negyvenkét év a lehető legszabályosabb ciklusokban telt, és ha akarta volna, sem tudta volna megállítani, sem befolyásolni az idő linearitását. Június végén bezárt az iskola, augusztus végén újra kinyitott – két hónap állt a rendelkezésére, hogy kipihenje magát. Ő azonban nem érzett fáradtságot, miközben azt látta, hogy kollégái vonszolni is alig képesek magukat. Ilyenkor megfordult a fejében, hogy talán többet is tehetett volna a diákjaiért. De amint kiosztották a bizonyítványt, el is feledkezett róla. Nem az az ember volt, aki szeretette megpizskálni a kialvófélben lévő tüzet. Inkább hamut kotort, ajtót zárt.

A nyarak nagy részét otthon töltötte: imádta a kilenc óra tájban elfogyasztott reggeliket, a délutáni szunyókálásokat és az esti sétát a lakótelep szélén elterülő tó körül, annak ellenére, hogy a vize ocsmány bűzt árasztott, talán az oxigénhiányban elpusztult haltetemek miatt. Minden év augusztusának első felében egy hetet Budapesten töltött, egy ritkán látott nagynéninél, abban a reményben, hogy esetleg összefut valamelyik volt évfolyamtársával, de persze sohasem futott össze. Megnézett egy könnyed szabadtéri előadást, bejárta a Deák tér–Vörösmarty tér izgalmasabb szegleteit, beóvakodott egy-két sörözőbe, aztán hazautazott. Várta az augusztus végét, semmivel sem nagyobb izgalommal, mint a júniust. Nem látott túl nagy különbséget tanév és vakáció között.

Most azonban minden megváltozott, s ezzel tökéletesen tisztában volt. A nyarat még ugyanúgy töltötte, de a szeptember – kivált, hogy hirtelen lehűléssel és esővel érkezett – megrémisztette. Részben azért, mert ekkor tudatosult benne igazán, hogy maradhatott volna még néhány évig, de a kutya sem marasztalta. Másrészt meg bármihez is kezdett, mindenről kiderült, hogy nem az egyedülállóknak lett kitalálva. Sosem érezte még ennyire, hogy az élet alapvető dolgai párokra s nem egyénekre vannak szabva. Sosem nősült meg, huzamosabb ideig barátnője sem volt.

Mivel az idegennyelv-tanulás teljesen kimaradt az életéből, hosszas töprengés után úgy döntött, hogy megpróbálkozik a némettel. Talán emlékszik még valamire a gimnáziumból, s ebben a nyugati határszáron fekvő városkában igazán nem lesz nehéz osztrák ismerősökre szert tennie most, hogy

a napjai szabadabbá váltak. Októberben beiratkozott egy nyelvtanfolyamra, s egyáltalán nem lepte meg, hogy a tizenöt fő között egyedüli képviselője volt generációjának. Megpróbálta könnyed humorral elütni a dolgot, valahányszor életkora élcelődésre adott alkalmat, de csoporttársai mintha nem értették volna ezt a fajta humort. Mindenesetre óra után nem várta meg senki, és a leckét sem kérdezték meg tőle sosem.

Egyvalaki mégis volt, akinek felkeltette az érdeklődését. Tőle balra ült, a harmadik széken, az U-alakú asztal lehetővé tette, hogy oldalvást néha egymásra pillantsanak. Első látásra harmincasnak saccolta, vagy még fiatalabbnak, de ahogy múlt az idő, rájött, hogy inkább negyvenes. Az a fajta nő volt, aki frizurájának és szemüvegének megváltoztatásával képes volt szinte teljes egészében átmaszkírozni magát. Ősz sokszor érezte úgy, hogy megcsalja a látása. Egyszer diáklánynak látta, akit akár taníthatott is volna, másszor fiatal nagymamának, aki óra után rohan haza fürdetni az unokáját. Nem a nőt látta benne, mint ahogy a nő sem őbenne a férfit – valami a sorsukban akaszkodott össze, amit az első percben, ahogy meglátták egymást, megéreztek mindketten.

Úgy a harmadik hét után Ősz kihagyott egy órát, és e-mailben elkérte Elvirától a házi feladatot. Ettől kezdve e-maileket küldtek egymásnak, egyre sűrűbben, órán viszont úgy tettek, mintha semmi közük nem volna egymáshoz. Nem várták meg egymást, el sem köszöntek, de amint hazaértek, bekapcsolták laptopjukat, és máris száguldoztak közöttük a levelek. Ezekben az e-mailekben feltárták a tanfolyamról, a nyelvtanulásról, a csoporttársaikról vallott nézeteiket, majd szép lassacskán magánéletük problémáit is. Megtudta többek között Elviráról, hogy általában liberális nézeteket vall, így nevelte fel egyedül tizenhat éves lányát is, aki nemrégiben egy jóval idősebb férfival kötött össze, hogy jelenleg gazdaságisként egy hotelben dolgozik, szabad idejében meg egy természetjáró klub tagja. Ősz szégyellte, hogy ő nem tud ilyen izgalmas dolgokról beszámolni, hogy ővele alig történt valami a munkáján kívül, Elvira valamiért mégis érdekesnek találta a leveleit, és dicsérte stílusát. Sokszor, bár belemagyarázásnak is tetszhetett, Ősz szánalmat és némi megvetést is kiolvasott a sorok közül, de túl volt már azon a koron, amikor az ember zavarba jön az ilyen visszajelzésektől. Ha azt mondták volna rá, hogy agyalágyult vén hülye, talán még azon sem ütközött volna meg. Korára és nem egyéniségére fogta a stigmákat, melyekkel ettől kezdve várhatóan egyre többször bélyegzik majd meg.

Pedig a némettanulásban csoportmásodik volt, éppen Elvira előzte meg, ő is csak azért, mert eleve magasabb szintről indult. Ősz hajtott, hogy utolérje, és ha néha-néha az ő mondatfordításai sikerültek jobban, szinte belepirult. Úgy érezte, kiül az arcára az erőlködés, és bolondot csinál magából. De nem állt le, és nem törődött a lesajnáló vagy inkább csak annak vélt pillantásokkal. Úgy gondolta, ő már túl van minden földi ítélezésen, egy másik szférában lebeg, melyben az eddigi viselkedésformák új formát nyertek. Mint aki elvesztette, de meg is találta önmagát. Egy új Ősz képe kezdett kibontakozni előtte, akit meleg kézfogással üdvözölt.

Eltelt egy hónap, mikor Elvira egyik e-mailjében halvány, de jól kivehető utalást tett arra, hogy a lánya anyagi nehézségekkel küzd. Elhagyta a pasija, az a görény – Ősz megdöbbsent a szón, valahogy nem illett Elvira szótárába –, és hiába könyörög neki, hogy költözzön haza, és ne fizesse tovább a lakbért, az a kis ribi (!) nem hallgat rá. Bár jobbára a lányáért aggódó anya siráma érződött ki a levélből, Ősz a sorok között kiolvasni vélt valamiféle segélykiáltást is. Együtt érző levelet írt, amire sokáig nem kapott választ. Nem ezt várta tőlem, bizonytalanodott el, és kutató pillantásokat vetett Elvirára a zu + Infinitiv mondatok gyakorlása közben. De Elvira nem nézett rá, és ő is tudta, hogy az ilyesminek nem most van itt az ideje.

Aztán hamarosan engesztelő hangvételű levél érkezett, amelyben Elvira kérdéseket tett fel Ősznek, olyan kérdéseket, amelyeket – egészen hihetetlen – soha meg nem kérdeztek tőle. Mint például hogy mi a célja a hátralévő életével, nem magányos-e, esetleg ő, Elvira, tudna-e valamit tenni érte. Ősz először megdöbbsen a kérdéseken, majd hosszú és alapos válaszba kezdett, mikor hirtelen rájött, hogy Elvira egyáltalán nem vár a kérdéseire választ. Mert miután elküldte az elsőt, Elvira arról számolt be következő mailjében, hogy a lánya talán mégis otthagyja a pasiját, és visszaköltözik hozzá. Egyáltalán nem érdekelték Ősz férfias sirámai.

Ettől kezdve Elvira szinte kizárólag a lányáról írt, s Ősz azon kapta magát, hogy válaszai kizárólag a lány dolgaival kapcsolatos észrevételekről, sajnálkozásokról, s ha odáig merészkedett, tanácsadásokról szóltak. A lány sorsa, bár semmiféle részvétet nem érzett iránta, sőt mélyen elítélte cselekedetét, elsőrendű témája lett mindennapjainak, s már reggel formálta magában a mondatokat, mit fog leírni róla este a következő mailjében. Elvira örömmel vette minden sorát, hálás volt minden egyes szaváért, s mintegy jutalomként hamarosan megosztotta vele a legnagyobb hírt is, miszerint a lánya kisbabát vár. Furcsa, de Ősz meg sem döbbent rajta, mintha már várta volna is, hisz mi is jöhetne ezután. Prostitúció, börtön, gyilkosság – megfordult minden a fejében, de Elvirát ismerve ezeket azért hamar elvetette. Elvirának nem lehet olyan gyermeke, aki ekkora szégyent hozna az anyjára. Ezt teljesen kizártnak tartotta.

Azt a tényt, hogy a nyelvtanulásban beírta Elvirát, sőt le is hagyta, a nő egyre szaporodó gondjainak tudta be. Biztosan nehéz lehet neki, gondolta, hisz a lánya még gyerek, s ha megszületik a pici, elsősorban neki kell majd helytállnia. Visszafogta magát a készülésben, néha még a leckéjét is elmulasztotta megcsinálni, s hamarosan Elvira szintjére süllyedt. Várt volna egy hálás pillantást a pad fölött az igyekezetéért, de nem érkezett. Persze, gondolta, hiszen én nem ezt az Elvirát ismerem. Ez az Elvira csak a transzcendenciában létezik, a hús-vér Elvira az a másik. Akivel levelez.

Következő levelében felajánlotta a segítségét. Hogy konkrétan milyen segítségre gondolt, arról fogalma sem volt, s igazából abban reménykedett, hogy gesztusként értékeli majd Elvira, annak, aminek ő is szánta. A válasz azonban megdöbbsentette: Elvira pénzt kért tőle kölcsön, hosszú lejáratra. És nem is keveset. Ha Ősz tudna egy időre nélkülözni kétszázezer forintot, az nagy segítség lenne a lányának, és neki is.

Volt pénze. Ha nem is sok, de annyi mindenképp, hogy reményei szerint nyugdíjas éveiben is tartani tudja majd szerény életszínvonalát. És ebből még az a kétszázezer sem hiányozna, még ha egy év múlva kapná is csak vissza. A kérés nyerssége azonban, ahogy Elvira előadta, annyira sokkolta, hogy napokig képtelen volt válaszolni. Lehet, gondolta később, hogy nem is volt a kérés nyers, csak mivel soha életében nem kértek tőle kölcsön – és ez fordítva is így volt, ő sem kért soha senkitől –, valahogy durva támadásként érzékelte. Az a kezdeti harmónia azonban, ami annyira jellemző volt első leveleikre, mintha sérülni látszott volna. Néha az volt az érzése, hogy alaposan elbeszélnek egymás mellett.

Elkövette azt, ami egyébként nem volt jellemző rá: húzta az időt, hátha többet megtud az ügy háttéréről, esetleg közben Elvira is meggondolja magát, és mégsem kér kölcsön. Valahogy úgy érezte, a kapcsolatuk bánná a dolgot, hisz ahol a pénz felbukkan, ott az őszinteségnek vége. De Elvira megismételte a kérést, és Ősz nem tehetett mást, mint elmenni a bankba és átutalni a kapott számlaszámra a kétszázezer forintot.

Ha másra nem is, egy hálás köszönőlevélre számított. Azonban napokig nem érkezett semmi, s amikor németórán Elvirára sandított, az feléje sem né-

zett. Persze, hisz ez az Elvira nem tudhat azokról a dolgokról. E-mailben érdeklődött, megkapta-e a pénzt, fel tudta-e használni. Rövid válasz jött, hogy meg és fel. Ősz úgy érezte, mint akit kizártak valamiből. Hogy amihez eddig volt némi köze, ahhoz most nincsen. Pénze miatt is aggódott, de sokkal jobban bántotta, hogy levegőnek nézik. Ennyire rossz emberismerő volnék - kérdezte önmagától - negyvenévnnyi tanári tapasztalattal a hátam mögött?

Még két hét volt hátra a tanfolyamból, Ősz egyre kedvesegettebben tanult. Úgy érezte, semmi értelme az erőlködésnek, mert nincs kivel versenyeznie. Elvira ugyanis az utóbbi órákra el sem jött, a többiek pedig a melléknévragozásnál feladták. A tanár, egy fiatal, lelkiismeretes, de tapasztalatlan kolléganő nem nagyon tudta kézben tartani a dolgokat. Ősz nemegyszer gondolt arra, hogy tanácsokat ad neki, de nem akart nagyképűnek látszani. És nem is nagyon érdekelte – Elvira távolmaradása izgatta, mert úgy érezte, nélküle értelmetlen az egész. A készülés, az órára járás, az itt töltött idő. Arról nem is beszélve, hogy már a célját sem látta annak, amiért elkezdte annak idején a tanfolyamot – az órák egyre intenzívebb szűrkeségében értelmét veszítette minden.

Levelezésük is enyhén leszálló ágban volt. Elvira másról sem tudott írni, mint a lányáról, s bár Ősz az elején még megpróbálta átérezni az asszony leendő nagymamai örömeit, egy idő után kifejezetten unta beszámolóit. Nem érdekelte, milyen ruhácskákat vett a picinek, mennyibe kerül manapság a pelenka, mennyiért lehet megfogadni a szülészorvost. Nem ezért kezdett levelezni vele, és tulajdonképpen a pénzt sem ezért adta kölcsön. S bár érezte, hogy Elvira e beszámolókkal épp azt akarja a tudtára adni, hogy a kölcsönt arra használja fel, amire kérte, mégsem volt boldog. Úgy érezte, igazságtalan vele az élet, nem azt kapja vissza, amit érdemel.

Tehetlenségében beiratkozott a tavaszi kurzusra is. A csoport szinte teljes egészében kicserélődött, csupa új arc jelent meg az első órán, ő maradt meg egy diáklány a régiek közül. Elvira sehol. Persze, gondolta, hiszen minden energiáját leköti a lánya, nem bízhat rá semmit, és akkor ott van még a munkája is. Mégis áruháznak érezte a lépést, mert a leveleiben egyáltalán nem említette, hogy félbehagyja a tanfolyamot. Sőt, úgy beszélt, hogy érdemes folytatni, ki tudja, mikor lesz szüksége az embernek középszintű német nyelvtudásra.

Hosszas tépelődés után felhívta volt informatikus kollégáját, előadta neki a történetet, és megkérdezte, e-mail-cím alapján hogy lehet valakinek a nyomára bukkanni. Hülye vagy, kérdezte a volt kolléga, hiszen a nő ott ült mellette a tanfolyamon, kinek akarsz te a nyomára bukkanni? Ősz elmagyarázta, hogy az nem az. Mi nem az? Az a nő, az nem Elvira. Hát ki a búbánat, ha nem Elvira? Az egy másik Elvira, de ezt a kérdést hadd döntse el ő. Most csak annyit szeretne tudni, hogy találhatja meg az *igazi* Elvirát. Erre volt kollégája annyira méregbe gurult, hogy még egyszer lehülyézte Őszt, és kinyomta a készülékét.

A tavaszt súlyos depresszióban töltötte. Eljárt a tanfolyamra, de csak azért, mert átérezte fiatal kolléganője kínlásait, melyek totális alkalmatlanságából fakadtak, s melyeket Ősz távolmaradásával nem akart még tovább mélyíteni, a nyelvvel viszont alig vagy egyáltalán nem haladt. Egyre csak Elvira járt az eszében, akitől érkeztek ugyan a mailek, de tartalmuk és stílusuk silánysága miatt sokszor csak másnap olvasta el őket. A téma továbbra is a nyolcadik hónapban járó lánya volt, a levelek stílusa pedig alig lépte túl egy sms szintjét. Hogyan máshogy is értékelhette volna ezeket a tudósításokat, mint a személye iránti érdektelenséget. Elvira teljesen félreismerte őt, gondolta nemegyszer, amiért persze ő a hibás. Másnak mutatta magát, mint ami. Igyekezett jó képet festeni magáról, megértőnek és együtt érzőnek mutatkozni,

holott – be kellett ismernie – egyáltalán nem az. Igazából sosem érdekelték mások gondjai, a gyerekéké sem, halott szüleié sem, egyetlen nagynénje iránt is csak azért mutatott némi – jobbára színlelt – érdeklődést, hogy meghívassa magát a nyárra. És akkor most itt ez a nő, aki egyenesen panaszládának használja.

Egyre dühösebb lett, amiért Elvira nem értette meg eredeti szándékát. Pedig csak egy kis beleélés kellett volna, egy kis empátia. De hát ilyen a világ. Önző, képmutató, felszínes. Mit is keres ő, Ősz, ezek között az emberek között? Akik képtelenek a felszínnél kicsit mélyebbre ásni? Hogy is kezdetett ki ezzel az Elvirával? Ezzel a jelentéktelen nőszeméllyel? Öregkorára megboldult, teljesen?

NÉMETH PÉTER MIKOLA, Verskoncert Grencsó István vezényletével az Adyton Szabad Zene Műhely ifjú muzsikusai részvételével, *Expanzió XXX. – Az eleven és a halotti maszk(ok) lázadása (3.)*, Verőce, 2018

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

A harag népe

Élveboncolás és igazságkeresés
(szünet nélkül)

Nem dokumentum – hanem dráma

Szereplők

LÉMAN, rendező

MILLI, Léman felesége

AJTONY, rendező

DIÁNA, Ajtony felesége, színésznő

ROSTÁS, Léman barátja, színész

NYAKAS, színházigazgató

A darab előadásához nem szükséges különleges díszlet. A játsszó személy a földre vagy a színpad szélére is ülhet, szemben a nézőtérrel. Jelmezek se nagyon kellenek, mindenki ugyanabban az öltözékben játszhatja végig a szerepét. A színészek különféle variációkban alkotják a kórust (három férfi, két férfi – egy nő, két nő – egy férfi). Ha sokan vannak a társulatban, ki lehet osztani másokra a szerepüket, de hat színész is elég az előadáshoz.

I. Színházi ügyelőpult mellett

Kívülről hangok.

LÉMAN: *(stopperral a kezében figyel, bólogat, magában dűnnyög)*

ELSŐ HANG: Erről is lesz majd mondanivalóm, annak ajkáról, akinek szavát sokan fogják követni. De siessünk, nehogy e zűrzavar újabb bajok forrása legyen.

MÁSODIK HANG: Négy századosunk vigye Hamletet katonához illőn; kiváló király lett volna belőle, ha megadatik neki. Vigyék a holtakat. Menj, vezényelj sortüzet.

Kintről taps, mely apránként vastapsba fordul.

LÉMAN: Ez jó, huszadszor is rendben van.

ROSTÁS: *(az Első hang gazdája belép)* Na, minden oké? Nem lassultunk?

LÉMAN: Tökéletes. Te is az voltál.

ROSTÁS: Ugyan már, még szép, ennyi év után.

LÉMAN: Nézd meg ugyanezt vidéken vagy az alternatívoknál. Akkor rá fogsz jönni, miért vagyunk jobbak náluk.

ROSTÁS: Hol van nekem arra időm? A családomat se láttam egy hete...

LÉMAN: Csak nem?

ROSTÁS: Ne képzelj semmi rosszat. Együtt vagyunk, megvagyunk. *(elbizonytalanodva)* Legalábbis a múlt héten még így volt.

LÉMAN: Akkor ráérsz?

ROSTÁS: Mikor?

LÉMAN: Most.

ROSTÁS: Most? Mit akarsz? Hulla vagyok. Hetet játszottam a héten, és volt egy szinkronom is.

LÉMAN: Ja, akinek két családot kell eltartani.

ROSTÁS: Könnyű neked, szerencsés ember vagy.

LÉMAN: Szerencsés?

ROSTÁS: Miért, van valami baj?

LÉMAN: Baj? Az talán nincs. Csak ez a kurva idő száguld, mint egy úrhajó. Most voltam gyerek.

ROSTÁS: Miket észre nem veszel? Nekem nincs időm ilyesmikre, pedig én is voltam gyerek, nem is olyan régen.

LÉMAN: Éppen azért. Jó lenne kicsit dumálni.

ROSTÁS: Pont ma este?

LÉMAN: Persze, hogy ma. Most kérdeztem.

ROSTÁS: Ha nagyon akarod, várj meg a kocsiban. Lesminkelek.

Kórus 1. Szerkesztőség

Két férfi, egy nő

ELSŐ FÉRFI: Várom az új ötleteiket.

MÁSODIK FÉRFI: Nincsen semmi.

ELSŐ FÉRFI: Olyan nincs, hogy nincsen semmi. Valaminek lennie kell. Miből csinálunk akkor példányszámot?

MÁSODIK FÉRFI: De tényleg nincsen semmi. A négynapos árva nagyszülei nem nyilatkoznak. A sztár temetésén senki sem ajult el. Most sem vitték el a hárommilliárdos hatos lottót.

ELSŐ FÉRFI: Kirúgom, isten bizony, kirúgom. Nem ezért vettem ide magát, hogy ne teljesítsen.

MÁSODIK FÉRFI: Kérem, én igazán mindent elkövetek...

ELSŐ FÉRFI: *(a titkárnőhöz fordul)* Bella, kérem, nézze meg a reggeli fülesek az okosában.

A titkárnő sebesen mozgatja ujjait a készülék ablakán. A Második férfi szorongva ácsorog.

NŐ: *(megáll az ujjá, felmutatja a telefont az Első férfinak)* Ez jó lesz?

ELSŐ FÉRFI: *(olvás)* Óvó bácsi molesztálta az ötéves kislányt. *(Bellára néz elismerően)* Bella, remek, ez az. Ha így folytatja, felemelem a fizetését. *(Második férfihez)* Magát meg kirúgom. *(Bellához)* Töltse le! *(Második férfihez)* Menjen utána! Még mindig itt van?!

II. Színházi öltöző

Ajtony egy levelet tart a kezében, mormolva olvassa. Belép Diána, a felesége, rápillant a férjére, majd megáll, figyel

AJTONY: A kurva anyátokat! A mocskos, kurva anyátokat! *(összegyűri a levelet, és messzire hajítja)* A kibaszott, bűdös kurva anyátokat!

DIÁNA: János! Ne csináld ezt! *(felszedi a papírgombócot, kisimítja, és olvasni kezdi)* Mi ez?

AJTONY: *(még mindig dühösen)* Láthatod!

DIÁNA: Látom.

AJTONY: Az egyiknek mindent, a másiknak semmit. Soha, soha, semmit sem.

DIÁNA: János, ne dühöngj! Ezzel nem jutsz semmire.

AJTONY: Ne dühöngjek? Épp te mondod? Vegyük újra, hogy miért nem kaptad meg a dobozfesztivál legjobb női alakítás díját?

DIÁNA: Nem szükséges. Tudom jól, hogy miért nem kaptam meg.
 AJTONY: Na, miért?
 DIÁNA: Lépjünk túl már ezen. Ha előrenézel, és nem törődsz azzal, ami volt, sokkal könnyebb lesz.
 AJTONY: Előre? Hová? A semmibe? Ezek nem fognak változni.
 DIÁNA: De itt van a társulatod, a mi társulatunk. Szeretnek téged, rajonganak érted. És a nézők...
 AJTONY: De közben nem tudjuk a villanyszámlánkat kifizetni.
 DIÁNA: *(a nézőtérre mutat)* Ők sem.
 AJTONY: Ezt nem vihetik el szárazon. Nem is fogják.
 DIÁNA: Mit akarsz csinálni?
 AJTONY: *(elveszi a levelet Diánától)* Először ezt. *(öngyújtójával meggyújtja, és nézi, amint az irat porladó pernyévé válik)*
 DIÁNA: Mit akarsz? Gyújtogatni fogsz? Megőrültél?
 AJTONY: Igen, gyújtogatni fogok. De nem úgy, ahogy gondolod. Olyan tüzet rakok alájuk, hogy belepusztulnak mind, egytől egyig.
 DIÁNA: *(rosszallóan)* János!
 AJTONY: Na, ide figyelj! A színház diktatórikus intézmény. Jöhet akármilyen rendszerváltás vagy bármi, ez így marad. Ha nem így működik, káosz van.
 DIÁNA: Ne, János, ne! Tudom, mit akarsz. Ezt egyszer már tisztáztuk, hogy nem csinálom. Megmondtam, hogy nem.
Ajtony némán nézi a feleségét, mintha egy kígyóbűvölő kényszerítené rá az akaratát egy hüllőre.
 DIÁNA: Nem. *(menekülni kezd a színpadi térben, a férje meg utána)* Nem érted? Megmondtam, hogy nem.
 AJTONY: Tudom jól, hogy mennyit szenvedtél emiatt. De ha az előadásainkon levetkőztél...
 DIÁNA: Az egészen más.
 AJTONY: Most kirobbant ez a botrány Amerikában. Sorra jelentkeznek a sérettek. A hatalom nem jogosít fel mindenre. Sokat szenvedtél emiatt. Tudtál belőle dolgozni a színpadon. De ez több, mint a színház. Ez az életünk, az egész, nyomorúságos életünk.
 DIÁNA: Régen történt, nagyon régen.
 AJTONY: Na és, akkor is ők voltak fenn.
 DIÁNA: János! Senki sem ígérte neked, mikor megszületted, hogy...
 AJTONY: *(közbevág)* Hallgass! Ezt ne mondd nekem többet. *(utoléri a feleségét, megfogja a karját)* Meg fogod csinálni.
 DIÁNA: János, ne, ez fáj!
 AJTONY: Igen, ez fájni fog. Nem csak neked. Nekik is. Mindenkinek, mindenkinek. *(kinéz a nézőtérre)* Maguknak is...

III. Igazgatói iroda – Léman lakás

Nyakas a színpad bal szélén áll, a telefonját nyomkodja. Akit hív, sokára veszi fel. Mili a színpad jobb szélén, alvó álarcban a homlokán jelenik meg, kezében a csörgő mobil.

NYAKAS: Nyakas... Na végre!
 MILL: Mi az, hogy végre? Tudod, hány óra van?
 NYAKAS: Tudom. A férjeddal akarok beszélni, nyilván kikapcsolta a mobilját.
 MILL: Vele én is szeretnék beszélni.
 NYAKAS: Hogyhogy? Nincs otthon?
 MILL: Nincsen. Legalábbis, amikor kiugrasztottál az ágyból, még nem volt. De ha akarod, felmászok a galériára. Ha későn jön, ott szokott aludni, hogy ne zavarjon.

NYAKAS: Hol a búsban van ilyenkor?
 MILI: Te kérdezed? Neked jobban kéne tudnod.
 NYAKAS: Nekem?
 MILI: Mondjuk, éjszakai próba van a stúdiószínpadon.
 NYAKAS: Milikém, jelenleg nem próbálunk semmit a stúdióban. Jaj, ezt kár volt mondanom.
 MILI: Mit üzensz? Ha ma még előkerül. Ég a színház? Betiltottak egy darabot?
 NYAKAS: Hívjon vissza, akármikor.
 MILI: Kicsit ideg vagy. Csupa ideg.
 NYAKAS: Minden okom megvan rá.
 MILI: Én alszom tovább, Sanyikám. *(szemére húzza az alvóálarcot, és vakon kikapogatódzik)*
 NYAKAS: *(kesernyésen)* Szép álmokat! *(magában)* Ha megtudod, te sem fogsz aludni.

Kórus 2. Nyílt tér. Hírlaposztás

Két nő, egy férfi.
 ELSŐ NŐ: *(színes bulvárlappal a kezében)* Ez nem igaz, ez nem lehet igaz. *(a férfihoz)* Adjon még egyet!
 FÉRFI: Tessék! Ma viszik, mint a cukrot. *(kaján humorral)* Jó kis sztori, nem?
 ELSŐ NŐ: Maga ezen nevet?
 FÉRFI: Én csak lapot osztogatok. A többi nem érdekel.
 MÁSODIK NŐ: *(sietve érkezik)* Mi az? Van valami szenzáció? Adjon nekem is egyet.
 FÉRFI: Tessék. Akár kettőt is. *(magában)* Mennyit keresnék, ha nem ingyen lenne!
A két nő egyszerre engedi le az újságot. Egymásra néznek.
 MÁSODIK NŐ: Ez igaz? Nem hiszem el.
 ELSŐ NŐ: Pedig higgye csak el.
 MÁSODIK NŐ: Egy ilyen úriember?! Hihetetlen.
 ELSŐ NŐ: Úriember? Honnan veszi ezt?
 MÁSODIK NŐ: Láttam néha az utcán. Mindig mosolygott. És előreengedett a cukrászda ajtajában. Mindig mosolygott.
Az újságos közben kimegy.
 ELSŐ NŐ: Ide figyeljen, én nem ismerem magát, csak párszor összefutottunk itt, a piac környékén. De mondok én magának valamit. *(hatásszünetet tart)* A férfiak mind disznók, egytől egyig. Nekem elhiheti. Az én uram egy kis ribanc miatt hagyott el, húszévi házasság után. A személtáda. *(a közönség felé)* A szemetek...
 MÁSODIK NŐ: Én nem tudom. Az én férjem mindig otthon ül.
 ELSŐ NŐ: Mi a foglalkozása? ... Nem magának, a kedves férjének?
 MÁSODIK NŐ: Rokkantnyugdíjas, le van százalékolva a szívével.
 ELSŐ NŐ: A szívével? Az se jó. Semmi se jó.
 MÁSODIK NŐ: Nem is mutatom meg neki ezt az újságot.
 ELSŐ NŐ: Ugyan már! Minden fenn van a neten.
 MÁSODIK NŐ: Nincs számítógépünk. Nem tudjuk fizetni a díjat.
 ELSŐ NŐ: Megérdemli a sorsát.
 MÁSODIK NŐ: Kicsoda?
 ELSŐ NŐ: Hát ez a szemét alak. Mert ennek vége van. Ezt most kicsinálják.
 MÁSODIK NŐ: Biztos, hogy igaz ez egész?
 ELSŐ NŐ: Ott van maga előtt. Olvassa el újra!
 MÁSODIK NŐ: *(belenéz a lapba)* Hogy egy autóban?

ELSŐ NŐ: Miért ne! Ma mindenki kocsin furikázik.
 MÁSODIK NŐ: Nem kellett volna beszállnia.
 ELSŐ NŐ: Hogyhogy? Maga ennek a csirkefogónak fogja a pártját!
 MÁSODIK NŐ: Dehogyan. Csak lehetett volna valami sejtése.
 ELSŐ NŐ: Honnét gondolhatta volna az a szerencsétlen lány, hogy ez a féreg előveszi.
 MÁSODIK NŐ: Előveszi?
 ELSŐ NŐ: Olvasta, nem?
 MÁSODIK NŐ: Beszállt.
 ELSŐ NŐ: Elővette.
 FÉRFI: *(visszatér)* Ilyen még nem történt, mióta ezt csinálom. Mindet szétkapkodták. Egyetlen lap se maradt. Mehetek az egyetemre. *(újra el)*
 ELSŐ NŐ: Na, látja. Ugye, mondtam, én megmondtam.
 MÁSODIK NŐ: Biztos ez?
 ELSŐ NŐ: Biztos? Csak a halál biztos, aranyom. Na, menjünk, mert elfogy az olcsó zöldség. Maga hogyan csinálja a rakott krumplit, aranyoskám?

IV. Igazgatói iroda

NYAKAS: *(telefonál)* Vedd már fel! *(meglátja a belépő Rostást)* Éppen téged hívlak.
 ROSTÁS: Ki vagyok kapcsolva.
 NYAKAS: Tudsz már mindent? *(kinyomja a megszólaló telefonját)*
 ROSTÁS: Nem lehet nem tudni. Az egész színház erről beszél. Nyíltan vagy suttogva.
 NYAKAS: Miket mondanak?
 ROSTÁS: Nem tudom, hajnalig forgattam.
 NYAKAS: De nem veled. *(a bulvárlapot címdalával Rostás elé tartja)*
 ROSTÁS: *(olvass)*
 NYAKAS: *(felvesz egy telefonhívást)* Nem, kérem, a színház nem adott ki semmilyen közleményt... Foglalkozunk az ügyvel, ha ez ügy egyáltalán... Nézze, semmi sincsen bizonyítva... Ismeri azt a jogi fogalmat, hogy az ártatlanság védelme?... Nem védelme... vélelme. *(leteszi)* A hülyéje. *(Rostáshoz)* Na, mit szólsz?
 ROSTÁS: Engem is belekeverték.
 NYAKAS: Az a legkevesebb. Nagyobb baj, hogy kirobbant. Épp most, amikor fut a szekerünk.
 ROSTÁS: *(ledobja az újságot)* Mit tudnak ezek?
 NYAKAS: Órák óta hívom, de nem veszi föl.
 ROSTÁS: Csodálod? Ezek után.
 NYAKAS: Mit tudsz róla?
 ROSTÁS: Semmit.
 NYAKAS: Mindent tudni akarok. Lehet, hogy sajtótájékoztatót kell tartanunk. Összehívok egy igazgatóságit. Mondj valamit...
 ROSTÁS: Mit mondjak? Szerintem te tudtál erről... ezekről...
 NYAKAS: Mit számít, hogy tudtam vagy nem tudtam? És ha tudtam? Pletykák voltak. Egy színházban mindig terjed mindenféle szóbeszéd.
 ROSTÁS: Ez azért több volt, mint szóbeszéd.
 NYAKAS: Falaztatok neki.
 ROSTÁS: Mit kellett volna csinálnunk?
 NYAKAS: Fogalmam sincs. Most kiderült. Hogy az a... Már káromkodni sem tudok.
 ROSTÁS: Diána férje veri a balhét. Hidd el, ő áll emögött.

NYAKAS: Na és, ha ő áll. Attól nem lesz könnyebb a helyzetünk. Beszélnem kéne Lémannel, de még a felesége sem tudja, hol van.

ROSTÁS: Én sem tudom.

NYAKAS: Mondj el mindent, amit tudsz. Neked barátod? Nem célozgatott ilyesmire?

ROSTÁS: Gondolod, hogy megosztja másokkal? Ha egyáltalán csinálta.

NYAKAS: Meséltek a házban ezt-azt. A te neved is megfordult a sztorikban.

ROSTÁS: Az enyém?

NYAKAS: Elengedtem a fülem mellett. Nem érdekelt. Egy direktornak nem a tagok magánéletével kell törődnie.

ROSTÁS: Helyes.

NYAKAS: Harapófogóval kell kihúzni belőled minden szót.

ROSTÁS: Mit mondjak?

NYAKAS: Az igazat.

ROSTÁS: Azt te is tudod.

Egymást nézik.

ROSTÁS: Ártatlan ügyek voltak.

NYAKAS: Ártatlan ügyek? Neked ez... Ha ez igaz...

ROSTÁS: Ki van színezve. Biztos nem így történt.

NYAKAS: Ott voltál?

ROSTÁS: Nem.

NYAKAS: Akkor honnét tudod, hogyan történt?

ROSTÁS: Ismerem Gábort.

NYAKAS: Ismered. Én meg azt az alapigazságot ismerem, hogy mindenkinek vagy egy másik arca, amit nem ismerünk, amit csak ő ismer, vagy még ő maga sem. De most ezért mi leszünk a hunyók. Ránk fogják húzni a vizes lepedőt. Úszik a támogatásunk. Hogyan szerezzek szponzori pénzeket?

ROSTÁS: Szegény Lémán.

NYAKAS: Szegény Lémán? És mi? Minket nem sajnálsz? Csak őt? Ezt a... ezt a... Á, miket beszélek, ez nem lehet igaz, mondd, hogy nem derült ki semmi.

Kórus 3. Színházi büfé

Két nő, egy férfi

ELSŐ NŐ: Nem lennék a helyében. Most nem lennék a helyében.

MÁSODIK NŐ: Te nem is lehetnél soha a helyében. Azaz mi nem lehetnénk a helyében. Mi csak a falhoz szorított csajok helyében lehetnénk.

ELSŐ NŐ: Tegnap még semmi, béke, nyugalom, siker. Futnak a rendezései, hónapokra előre eladva a jegyek. És akkor puff.

MÁSODIK NŐ: Puff! Ideje volt.

ELSŐ NŐ: Ideje? Te tudtál valamit?

MÁSODIK NŐ: Valamit mindenki tudott. Szálltak a sztorik. Meséltek ezt-azt. Liftes simogatásokat...

ELSŐ NŐ: Liftes?

MÁSODIK NŐ: Kioktatták a kezdőket, persze csak fülbe sűgással, és csak azokat, akiket kedveltek, nehogy beszálljanak vele a liftbe.

ELSŐ NŐ: Tényleg? Nekem nem szóltak.

MÁSODIK NŐ: És? Volt valami?

ELSŐ NŐ: Semmi az égvilágon. Mindig nagyon kedvesen köszönt.

MÁSODIK NŐ: Kedvesen? Mindig úgy kezdte.

ELSŐ NŐ: Mondom, hogy semmi sem volt.

MÁSODIK NŐ: Nem voltál az esete.

ELSŐ NŐ: Egyszer kölcsönadott egy Baudelaire-kötetet, mert versenyre készültem.

MÁSODIK NŐ: Baudelaire-t?

ELSŐ NŐ: Igen, *A romlás virágait*.

MÁSODIK NŐ: Romlás? Az van, az van itt, csak az van.

FÉRFI: *(belép, meglátja a kollégáit, mintha zavarba jönne, köszönésfélét mormol)*
Hellóka...

MÁSODIK NŐ: *(kissé távolabbra lép, magához intve az Első nőt)* Gyere csak, mondani akarok valamit...

ELSŐ NŐ: *(nem érti a jelzést, marad a helyén)*

MÁSODIK NŐ: Gyere már, mutatok valamit.

ELSŐ NŐ: Itt vagyok, na. Mi olyan érdekes?

MÁSODIK NŐ: Semmi különös, csak az, hogy vigyázz vele. *(tekintetével a Férfi felé int)*

ELSŐ NŐ: Miért? Ő is?

MÁSODIK NŐ: Ja, nem úgy értem... Különben melegecske a lelkem... Csak ne hallja, miről dumálunk.

ELSŐ NŐ: Most se értem.

MÁSODIK NŐ: Jaj, de nehéz a felfogásod... A Nyakas nyelve...

ELSŐ NŐ: Úgy érted?

MÁSODIK NŐ: Úgy! Végre, hogy leesett.

V. Léman lakás

Léman egy viszkisüveggel az ölében, magába roskadva ül. A felesége körülötte mozog.

MILL: Hagyd már abba, ez nem megoldás semmire. *(megpróbálja elvenni a palackot, de Léman nem hagyja. Léman beleiszik az üvegbe)* Szerintem akkor se voltál józan a lüke barátoddal együtt.

LÉMAN: *(legyint)* Őt hagyd ki ebből.

MILL: Úgy mesélted, hogy ketten voltatok.

LÉMAN: Úgy vagy így, mindegy már. Régen volt. Mi még nem ismertük egymást.

MILL: Tényleg nem. De lehet, hogy akkor nem is ismerkedünk meg, mert Borbála nem hagy el téged.

LÉMAN: Nem azért ment el.

MILL: Ha ezt valaki tegnap mondja nekem, szembe köpöm... Most meg nem merek kimenni az utcára. Szabadságot vettem ki.

LÉMAN: Helyes. Legyél szabad. Legyünk egészen szabadok. Te is, én is, mindenki. *(nevet)* Köpjél csak vissza mindenkit.

MILL: Szabadok... a te mocskos fantáziádban. Nem vagy eszeden.

LÉMAN: Mondjad csak, mondjad... *(újra iszik)*

MILL: Csak ez az egy volt? Vagy voltak mások is? Azóta?

LÉMAN: Emília! Ez se volt. Semmi se volt.

MILL: Ez neked semmi?

LÉMAN: Játszottunk. Régen volt. Nem is emlékszem rá, hogyan történt.

MILL: Ő emlékszik. Az a baj, hogy ő emlékszik.

LÉMAN: Mire? A semmire.

MILL: Ne háríts! Ez most már nem titok. Mindenki tudja. Anyád is telefonált.

LÉMAN: Képelem, miket kérdezett.

MILL: Az én anyám is hívott. Nem adom át az üzenetét.

LÉMAN: Most én lettem a fekete bárány. S amikor egy kedves kollégáról kiderült, hogy éveken keresztül, folyamatosan jelentett? A barátairól, a kollégáiról...

MILI: Kiról beszélés?

LÉMAN: A miniszterelnök mégis kezelt velem, a nyílt színen. Láttam, ott voltam.

MILI: Kicsoda?

LÉMAN: Jaj, te még nem is éltél akkor.

MILI: Mikor?

LÉMAN: Amikor a jelentéseit írogatta.

MILI: Kicsoda? Luzsnyánszky?

LÉMAN: Dehogyan Luzsnyánszky. Képesi, Képesi Endre.

MILI: Ezzel menteted magad?

LÉMAN: Ki akarnak nyírni. Túl sikeres voltam. Vagyok.

MILI: Sikeres? (*hangot vált*) Disznóság, amit műveltél! Most kimondtam.

LÉMAN: Ha tudnád!

MILI: Mit? Mit kellene tudnom? Rólad se tudtam semmit. Hogy kihez kötöttem az életemet. Hogy kinek szültem gyereket.

LÉMAN: Mi van vele?

MILI: Nikivel? Nem tudom. Talán játszik vagy tévét néz.

LÉMAN: Jézus Mária!

MILI: Korábban jézusmáriáztál volna, amikor...

LÉMAN: El kell dugni a távkapcsolót előle.

MILI: Eldugni? Nevetséges vagy. Azt hiszed, hogy a világ összes távkapcsolóját eldughatod? Hogy az összes firkász száját befoghatod? Hogy lelőheted a műholdakat az égről?

Egy telefonkészülék hosszú, kitartó csöngésbe kezd.

Kórus 4. Cukrászda.

Két férfi, egy nő.

NŐ: Igazán nem tudok többet mondani. Néha bejöttek a barátjával, azzal a híres színésszel. Nem is tudom a nevét.

ELSŐ FÉRFI: (*egy fényképet mutat*) Vele?

NŐ: Igen, vele. Ültek, kávéztak, beszélgettek...

ELSŐ FÉRFI: Csak ennyi?

NŐ: Néha süteményt rendeltek, nemcsak kávé. Biberost, az volt a kedvencük. Tudja, ami úgy készül, hogy...

ELSŐ FÉRFI: Jó, majd én is megkóstolom. De azt mondja el, hogy miről beszélgettek a sütemények és a kávék mellett.

NŐ: Azt hiszem, színházról, hogy most hogyan lesz azzal a Shakespeare-darabbal.

ELSŐ FÉRFI: A *Hamlet*t.

NŐ: Igen, azzal.

ELSŐ FÉRFI: De másról nem esett szó köztük? Színésznőkről vagy csak simán a nőkről?

NŐ: A nőkről? Én nem értem rá figyelni, kérem. Tudja, elég nagy itt a forgalom. Csodálkozom is, hogy most nem jön senki.

ELSŐ FÉRFI: Én itt vagyok, kedves. Szóval, nem hallott semmi olyasmit, ami nem színház, hanem magánélet, nők, lányok...?

NŐ: Arra gondol, hogy a feleségükről vagy a gyerekeikről beszélgettek? Nem tudom, nem figyeltem.

ELSŐ FÉRFI: (*dühösen becsukja a noteszt*) Nem arra gondoltam. Adjon egy olyan ízet... kardinálist.

NŐ: Nem kardinális, hanem biberos. Nagy különbség. Ez tejszínhabbal készül. Meglátja, milyen finom. Maga is mindig ilyet fog kérni. (*átadja a süteményt*)

ELSŐ FÉRFI: Én? (*leül a színpad szélére, és eszik*)

MÁSODIK FÉRFI: *(sietve beront, körülnéz)* Na, ez az a hely. Kézcsók, hölgyem. *(meglátja a sütiző kollégáját)* Megint megelőztél.

NŐ: Mit parancsol az úr?

MÁSODIK FÉRFI: Nekem is azt.

NŐ: Szóval egy bíborost. Ha így megy tovább, kifogy a készlet.

MÁSODIK FÉRFI: *(tányérjával az Első férfi mellé telepedik)* Megtudtál valamit?

ELSŐ FÉRFI: Tőlem akarsz infót? Dolgozz te is!

MÁSODIK FÉRFI: Ez volt a törzshelyük. Ennyit lehet tudni alapból. Nem úgy néz ki, mint egy bünbarlang. Egy közönséges cukrászda. Egy cuki. *(eszik)* Te, ez isteni! Van még ebből? Csomagoltatok.

ELSŐ FÉRFI: El fogsz hízni.

MÁSODIK FÉRFI: Mit mesélt a nő?

ELSŐ FÉRFI: Nem tud semmit. Látta őket beszélgetni. Ennyi.

MÁSODIK FÉRFI: Kiket?

ELSŐ FÉRFI: Ej, hát Lémant és feltehetőleg Rostást.

MÁSODIK FÉRFI: Semmi más? Senki más? Akkor nem sok értelme volt iderohanni.

ELSŐ FÉRFI: Egyé! Tömd a fejed!

MÁSODIK FÉRFI: Hogy lesz ebből bulvárrovat?

ELSŐ FÉRFI: Mit akarsz? Te napilapos vagy. Komoly újság komoly tollnoka. Mi-nek nektek ilyesmi? Menj a parlamentbe! Ott szaftosabb ügyek is vannak.

MÁSODIK FÉRFI: Onnan jövök. Kongott az ülésterem.

ELSŐ FÉRFI: Meg a benne üldögélők feje. Az ürességtől.

MÁSODIK FÉRFI: Kérünk még egyet?

ELSŐ FÉRFI: Lenne egy ajánlatom.

MÁSODIK FÉRFI: Mi? Gesztenyepüré?

ELSŐ FÉRFI: Te csak a hasadra tudsz gondolni?

MÁSODIK FÉRFI: Pia nista. Leszoktam.

ELSŐ FÉRFI: Venni kellene valakit.

MÁSODIK FÉRFI: Valamit. Nem?

ELSŐ FÉRFI: Nem valamit, valakit.

MÁSODIK FÉRFI: Hogy érted? Kicsodát?

ELSŐ FÉRFI: Olyat, aki kitalál.

MÁSODIK FÉRFI: Kitalál? Mégis kajáról van szó.

ELSŐ FÉRFI: Nem lehetsz ennyire haspók. *(halkan)* Kellene valaki, aki kitalál egy újabb, még szaftosabb zaklatási ügyet.

MÁSODIK FÉRFI: De ha nem jelentkezik senki, honnét tudjuk, hogy kicsoda?

ELSŐ FÉRFI: Vagy nem kitalál, hanem kitalál. Vagy mi segítünk neki, és kitalálunk neki egy szerepet.

MÁSODIK FÉRFI: Ez kockázatos. És honnét akasztasz le most valakit?

ELSŐ FÉRFI: Mindenre van jelentkező. Nem leszel hosszú életű ebben a szakmában... Ha arra várunk, hogy valaki előálljon, addigra kirúgnak mindenholnan.

MÁSODIK FÉRFI: Akkor?

ELSŐ FÉRFI: Mondtam az előbb. Venni kell valakit.

MÁSODIK FÉRFI: *(végre megérti)* Miből? Ilyesmire nincs mellékesem.

ELSŐ FÉRFI: Nem is nekünk. Ha a te lapod meg az én lapom összeállna... Összedobnánk a manit. Tudnánk csinálni egy újabb durranást... Mit szólsz?

VI. Ajtony lakása

Ajtony ül a színpad szélén, és egy lábospól eszik. Jóízűen, néha csámcsogva, szürcsölve élvezzi az ételt. Valahol a színpadi térben egy ócska tévékészülék mű-

ködik, némán. Ajtony néha odapillant, aztán vissza a lábosba. Szorgalmasan kanalazza az ételt, néha harap hozzá egy sercliből.

DIÁNA: *(feldúltan érkezik)* Ebből elegendem volt, ezt nem bírom tovább.

AJTONY: *(megáll a kanál a kezében, azzal gesztikulál)* Máskor több tejföllel csinálnád.

DIÁNA: Szétbaszódott az életünk, János, és akkor a tejfölt hiányolod!

AJTONY: A székely káposzta akkor jó, ha tocsog...

DIÁNA: Tocsog? Akkor menj ki te az ábécébe, és vegyél magadnak tejfölt.

AJTONY: Most már mindegy. Megettem.

DIÁNA: Igazad van, most már tényleg mindegy. Teljesen mindegy.

AJTONY: Történt valami?

DIÁNA: Á, semmi sem történt. Csak kapom a megjegyzéseket. Akik egyetértenek, nem szólnak semmit, csak néznek. De akik odajönnek, a fülembe súgják, és van, aki hangosan is kimondja, hogy mi vagyok.

AJTONY: Szerintük mi vagy?

DIÁNA: Mi vagyok?... Egy kis ká vagyok... Ez a legfinomabb... Ezt sikerült elérned...

AJTONY: Nekem? Jól értem, te engem vádolsz? És arra a szar alakra mit mondanak?

DIÁNA: Honnét tudnám? Azt nem nekem mondják. De a legrosszabb, ahogy bámulnak a férfiak, de a nők még rémesebbek.

AJTONY: Ne csodálkozz! Ez egy keresztény ország. Itt minden színésznőt kúrának tartanak.

DIÁNA: Nem ezt akartuk, nem ezt akartam.

AJTONY: Ne edd magad! Este előadás. Minden jegy elkelt. A pótszékek is.

DIÁNA: János, én nem tudok színpadra állni. Éppen ezzel a darabbal.

AJTONY: Ne butáskodj! Ma leszel a legjobb. Szétverik a házat miattad.

DIÁNA: Mindig mondtam neked, hogy ez nem darab, ez nincs megírva, csak meg van csinálva.

AJTONY: Hülyéskedsz? Játszottuk vagy huszonvalahányszor, végre összeérett. Készen van.

DIÁNA: Igen, készen van. Én is készen vagyok. És ne hidd, hogy mindenki olyan egyértelműen melletted áll a társulatból.

AJTONY: Komoly? Kicsoda? Majd én beszélek veled.

DIÁNA: Mondjuk le a mai estét, kérlek, szépen kérlek.

AJTONY: Szó sem lehet róla. Most dől el, hogy profik vagyunk-e, avagy mégis amatőrök. Amit mindig az orrunk alá dörgölnek. Itt a ziccer, most lehet bizonyítani. És bizonyítani fogjuk.

DIÁNA: *(a tévére néz)* Tessék, már megint erről van szó. *(fel akarja hangosítani)*

AJTONY: Hagyd, nem vagyok kíváncsi erre a szemétre.

DIÁNA: Hát nem ezt akartad, hogy beszéljenek rólad, a színházadról? Tessék, akkor nézzed, hallgasd! *(felerősíti a hangot az elviselhetőség határán túlra)*

A bömbölő hang hirtelen elhallgat.

Kórus 5. Három különböző helyszínen nézik a tévét.

Első férfi: a színház dolgozója. Második férfi: újságíró. A Nő: egy asszony a piacról.
 NYAKAS: *(a nagyobb méretű képernyőn egy papírlapról olvas fel egy szöveget; a papír időnként megremeg a kezében)* Kedves Nézőink! A színházunkkal kapcsolatban közelmúltban nyilvánosságot kapott híresztelésekről szeretném tájékoztatni Önöket. A mi színházunk mélységesen elítél mindenféle erőszakos cselekedetet, akár a köz-, akár a magánéletben zajlik az.

ELSŐ FÉRFI: Na, ne mondd, hogy nem tudtál erről.

NYAKAS: Előadásaink, egész tevékenységünk a humanitás, az emberek kölcsönös megbecsülése, a társadalmi béke megteremtését szeretné elérni. Művészeink mindig mindent megtettek ennek érdekében. Most azonban felröppentek bizonyos régmúltbeli események hírei. Szeretnénk leszögezni, hogy a magyar jogrend, egy civilizált ország jogrendje szerint, amíg nem bizonyosodott be valakinek a felelőssége, netán bűnössége, addig megilleti azt a személyt az ártatlanság vételeme.

NŐ: Szép kis ártatlanság. Nem ez az egyetlen eset. Mások is voltak ilyen helyzetbe szorítva.

NYAKAS: Színházunk nem gördít semmiféle akadályt egy vizsgálat elé, de annak az európai normák szerint kell zajlania. Egyetlen előadásunk sem marad el, továbbra is szeretettel várjuk esténként a közönségünket. Kérjük a sajtó, a tömegkommunikáció munkatársait, hogy ennek a társulatunk által támogatott nyilatkozatnak a jegyében foglalkozzanak velünk, művészi tevékenységünkkel. Köszönöm a figyelmüket.

ELSŐ FÉRFI: *(a nézők felé)* Bla-bla-bla. Nesze semmi, fogd meg jól.

NŐ: *(mf)* Miért nem állnak elő a többiek? Miért hallgatnak? Gyávák. Mindenkinek tele van a nadrágja. Itt mindenki fél.

MÁSODIK FÉRFI: *(mf)* Inkább csak nem bíznak abban, hogy bármi is megváltozna, ha megszólalnának.

NŐ: Itt sosem változik semmi. Mindig ugyanaz, mindig ugyanaz.

Kimennek.

VII. Léman lakás

A rövid ideig üres színpadra belép Léman. Kezében egy üres pohár. Elejti a poharat, az nem törik el, mégsem veszi fel, csak arrébb rúgja.

LÉMAN: Te is kezdod?!... Mili! Hol vagy? *(csend)* Mili!

MILI: *(kiszáratva belép, végignézi a férjén)* Mi van?

LÉMAN: Hogyhogy mi van? Én kérdezem, hogy mi van!

MILI: Megint pocsolárészeg vagy. Az van. Régebben soha nem ittál, csak olykor egy-egy kortyot.

LÉMAN: Régebben... *(hisztérikusan nevet)* Régebben, és még régebben. Azt akarod mondani, hogy amikor még nem ismertelek.

MILI: Igazad van. Nem ismertelek. Nem tudtam, hogy kihez kötöm hozzá az életemet. Hogy kinek szülök gyereket. Most lehullt az álarc. Ez vagy te.

LÉMAN: Nem is ismertél még akkor.

MILI: Megint igazad van. Most ismertelek meg.

LÉMAN: Százéves ügyek. És elmeséltem neked, hogy...

MILI: Ügyek? Mit hallok? Több is volt? Nem csak ez a...

LÉMAN: Ne kössél bele a szavaimba.

MILI: Nem kötök. Én most már semmit sem akarok tőled.

LÉMAN: Ez most jut eszedbe?

MILI: Tudod, mit élek át, ha kimegyek az utcára?

LÉMAN: El tudom képzelni.

MILIA Azt te nem tudod elképzelni. Mintha én követtem volna el valamit. Mintha én zaklattam volna bárkit is.

LÉMAN: Te? Ugyan már. Ne beszélj hülyeségeket.

MILI: Hülyeségeket? Na, nekem ebből elég.

LÉMAN: Mili, hol a gyerek? Azt mondd meg, hol van Niki!

MILI: Szép hogy eszedbe jut, hogy van egy gyerekem.

LÉMAN: Gyereked? A mi gyerekünk. Hol van?

MILI: Jó helyen.

LÉMAN: *(fenyegetően)* Mili!
 MILI: Elvittem az anyámhoz.
 LÉMAN: Az anyádhoz?
 MILI: És én is megyek utána.
 LÉMAN: Micsoda?
 MILI: Jól halottad. Már becsomagoltam a legszükségesebbeket. A többiért majd eljön a bátyám.
 LÉMAN: Hogy képzeled ezt az egészet?
 MILI: Te hogy képzeled? Előbb gondolkodtál volna, mielőbb...
 LÉMAN: Mit mielőbb? Te tudtad. Most az a bajod, hogy kiderült valami, ami nem is egészen úgy történt.
 MILI: Történt, ahogy történt.
 LÉMAN: Száz éve.
 MILI: Száz?... Nem vagyok vicces kedvemben.
 LÉMAN: Száz éve... *(maga elé mered)*
 MILI: És csak egyszer, ugye? Vagy ki tudja, még hányszor? Vagy elhallgattattad a többieket? Hogy befogják a kicsi szájukat, mert még kaphatnak tőled szerepet vagy ezt-azt.
 LÉMAN: Nem igaz!
 MILI: Mi nem igaz? Megint tagadod? Ezt se tőled tudtam meg...
 LÉMAN: Elegem van, elegem van, elegem van...
 MILI: Tudod, mit hiányolok ebben az egész ügyben?... Nem az a bajom, amit csináltál. Tényleg rég volt, tényleg nem ismertelek még. De nem látom rajtad, most se, meg akkor se, hogy megbántad volna. Ez a legnagyobb baj. Most is csak hülyén vigyorogsz. Ezt az állandó vigyort nem kedveltem benned, most már elárulhatom. *(kifelé tart)*
 LÉMAN: Hová mész?
 MILI: Közöd? *(kimegy.)*
 LÉMAN: Ezt nem teheted. Ezt nem teheted meg velem... velünk. *(magába roskad)*

VIII. Színházi öltöző

Diána már benn ül, Ajtony éppen érkezik. Kintről vastaps.
 AJTONY: *(lelkesen)* Na, ez az! Szétverik a házat. Hallod? És te nem akartál játszani!
 DIÁNA: *(fásultan)* Igen. Szétverik.
 AJTONY: Ez nem elég? Szeretnek minket... Szeretnek téged is.
 DIÁNA: *(mf)* Igen. Szeretnek.
 AJTONY: Mi bajod?
 DIÁNA: Csak az, hogy ez ma nem színház volt.
 AJTONY: Hanem micsoda?
 DIÁNA: Élveboncolás... Nem is az. Hullaboncolás.
 AJTONY: És ki volt a hulla? Persze, Léman.
 DIÁNA: Dehogyan. Én voltam. Meg te voltál. Mi, mindnyájan.
 AJTONY: Megint ezzel jössz. Azt hittem, hogy ezt a szöveget a próbák után elhagytad, elfelejtetted.
 DIÁNA: Gondolkoztál már azon, mi a színház?
 AJTONY: Mi lenne? Amit mi csinálunk.
 DIÁNA: De hol a határ?
 AJTONY: Ne nevetess már! Olyan vagy megint, mint azon a soproni kiránduláson, amikor a kiskatonától kérdezted meg, hogy hol a határ. Aztán mindnyájunkat igazoltatott. Még érvényben volt a határsávrendelet.

DIÁNA: Ezt muszáj volt újra rám olvasni. Csodás a memóriád. Nem felejtesz. De ez már nem színház.

AJTONY: Mondtam már, a színház az, amit mi csinálunk. Ahol vagyunk, ott a színház.

DIÁNA: Ez ugyanolyan macsó duma, mint amit Léman mond és csinál. Ugyanazt csináltatod velem, mint ő másokkal.

AJTONY: Eszeden vagy? Hozzá hasonlítasz?

DIÁNA: Én ezt nem játszom többé.

AJTONY: Három előadásra előre elkeltek a jegyek. Ki tudjuk fizeti a számláinkat.

DIÁNA: Keressél mást a feladatra. Ott vannak a kis önjelölt csukák.

AJTONY: Jó, hogy azt nem mondod, hogy ugyanolyan vagyok, mint ő.

DIÁNA: A siker már ugyanakkora. Pótszékes teltházak. Annyi a különbség, hogy itt háromszázan szoronganak a kényelmetlen székeken, ott meg négyszer annyian kényelmesen.

AJTONY: Csak ennyi a különbség? Ezt éppen te mondod?

DIÁNA: Igazad van, nemcsak ennyi. Az a különbség, hogy azt ott szeretik az emberek...

AJTONY: Minket nem?

DIÁNA: ...itt meg gyűlölnek.

AJTONY: Gyűlölnek? Minket?

DIÁNA: Gyűlölködnek. Nem érezted a meztelen bőrödön a kis tűszúrásokat, a kíváncsi ellenszenvet? Hogy nem azért jöttek, hogy együtt érezzenek velünk. Azért jöttek, hogy gombostűre tűzve báméskodjanak, hogy igen, ez volt az a csaj, most egy kicsit kövérebb, akkor biztosan jobb alakja volt.

AJTONY: *(már-már gyilkos pillantással néz Diánára)* Menj pszichológushoz!

DIÁNA: *(nagy nyugalommal)* Azt hiszem, kettőnk közül inkább te szorulsz lelki segítségre, János.

Kórus 6. Szerkesztőség

Két férfi, egy nő

ELSŐ FÉRFI: Tovább! Tovább! Gyerünk! Mi van Lémannal? Mit tudunk róla?

MÁSODIK FÉRFI: Semmi újat. Bezárkózva él. Nem lép ki az utcára. Állandó ügyeletünk van. Beköltöztünk a szemközti családi házba. Semmi mozgás.

ELSŐ FÉRFI: Ez így nem lesz jó. Friss infók kellene. Mi van más vonalon? *(a Nőhöz fordul)* Maga mit hozott?

NŐ: Mi lenne, ha találnánk más célszemélyt?

ELSŐ FÉRFI: Tud valakit? És ezt csak most mondja? Miért nincs itt az anyaggal? Beelőz a konkurencia, esik a példányszámunk, és ugrik a maguk prémiuma. A szerződésükről nem is beszélve.

NŐ: Hallottam egy fülest, de ellenőrizni kéne, körbejárni...

ELSŐ FÉRFI: Körbejárni? Tudja, mit kell körbejárni? A piacot, ahol vásárol, ha majd nem lesz munkája, és olcsón akar gyümölcshöz jutni. Folytassák! Figyeljék tovább Lémant! Holnapra pedig várom a következő leleplezést, magától, kisasszony. Gyerünk, munkára!

IX. Léman lakás

Léman a színpad szélén ül, a nézőtér felé fordulva. Teljesen józan. Telefonálni próbál. Számokat nyomkod, de nem fogadják a hívását.

LÉMAN: Most nem kellek nekik. Pedig ugyanaz vagyok, aki egy héttel ezelőtt voltam. Akik körülvettek, mind eltűntek. Leprás lettem. Nem létezem. Senki

lettem. Nem – nem is igaz. Nem senki, mert a senki az azért valami vagy valaki. Levegő lettem. Légneművé váltam. *(kényszeredetten nevet)* Lebegek valahol az űrben. Felülről nézem ezt a nagy vircsaftot.

ROSTÁS: *(Léman monológja közben észrevétlenül belép, figyel, majd alig hallhatóan megszólal)* Veszítsd el a tompa kardod!

LÉMAN: *(nem veszi észre Rostást, azt sem hallja, amit mondott, folytatja a monológot)* Jó, hogy az apám nem élte meg ezt. Anyám sosem tudott használható tanácsokat adni. Kisfiam, vigyázz a lányokkal, mondogatta, te nagyon szép fiú vagy, szép férfi leszel. De azt nem mondta meg, mire kell vigyázzak. Tényleg kedveltek, tényleg jöttek, és aztán el is mentek. Mindent a nőktől kaptam, ezt csak most tudom...

ROSTÁS: *(megint megszólal a háttérben)* Veszítsd el a tompa kardod!

LÉMAN: *(felfigyel, de aztán mégis folytatja)* Nem is tudom, mit kerestem. Kellett volna valaki, aki igazán... Akik felkínálkoztak, nem tetszettek. Nem azért, mintha nem lettek volna szépek, vagy nem lettek volna jó nők. Azok voltak. De láttam rajtuk a meztelen szándékot. Nem a testük volt csupasz, a lelkük. Beléjük láttam. Csak azt akarták, amit nagyon akartak. Ingyen, munka nélkül. Szenvedés és áldozatok nélkül. Vér nélkül... Mert a színház vér és könny és munka, rengeteg munka. De ők le akarták rövidíteni ezt az utat. Meg akarták spórolni ezt a szenvedést. Ki az úristen szeret szenvedni máma? Kicsoda? Senki.

ROSTÁS: *(már közletről, fennhangon)* Veszítsd el a tompa kardod!

LÉMAN: *(mint aki természetesen veszi, hogy Rostás a háta mögött van)* Lovat! Lovat! Országomat egy lóért! *(feláll)* Hogyan jutottál be?

ROSTÁS: A hátsó bejáraton. Gyere, menjünk innen! Ott állok a kocsimmal.

LÉMAN: Hová?

ROSTÁS: Bárhová. Csak el. Innen el.

LÉMAN: Nem megy az ilyen egyszerűen, barátom. Én már sehová sem mehetek. Itt várom meg a kivégzőosztagot.

ROSTÁS: Ne légy már ilyen teátrális!

LÉMAN: Vagy nem is kell várnom. Már kivégeztek. Hullá vagyok.

ROSTÁS: Erkölcsei hullá, azt gondolod. De minden halál után van feltámadás. Fölkelek, leporolom a jelmezem. És vége az előadásnak.

LÉMAN: Előadás. Az nem lesz több. Lemondtam a Kleistet. Úgy is azt mondogatták a hátam mögött, hogy mit akarok én Katicától...

ROSTÁS: Már mint a heilbronnitól. Azt hiszik, hogy minden az övék. Nem baj, majd folytatjuk mással, máskor.

LÉMAN: Talán te, de nem én.

Kívülről csöngetés. Léman nem reagál

ROSTÁS: Valaki jön. Mili majd beengedi.

LÉMAN: Mili. Ő már messze jár.

ROSTÁS: Hogyhogy? Elutazott?

LÉMAN: Rosszabb. Az anyjához költözött, elvitte a kislányomat is.

Megint csöngetés

ROSTÁS: Megnézem, ki az. *(kifelé megy)*

LÉMAN: Küldd el, akárki is.

Rostás Nyakassal tér vissza

NYAKAS: Már egy órája csöngetek. Mit csináltok itt? Egyedül vagytok? Olvasom a neten, hogy Mili itthagytott.

LÉMAN: A neten? Hát ez nem igaz. Lassan azt is megírják, mikor megyek üríteni. De mi ez a hacuka rajtad? Magadra vetted a fél jelmeztárat.

NYAKAS: Nem akartam, hogy felismerjenek az ólálkodó tévések.

ROSTÁS: Információs társadalom. Kellett a francnak!

NYAKAS: Nagy gáz van. Ki kell adnunk egy újabb közleményt. Agyonnyúznak, mindenki azt várja, hogy nyilatkozzak. Rám telefonált a fél színigazgató kar, hogy rontom a tekintélyüket, ha tovább hallgatok.

ROSTÁS: Féltik a státuszukat.

LÉMAN: Nyilatkozzál. Tőlem azt mondasz, amit akarsz. Nekem már nem tudsz ártani, én készen vagyok.

ROSTÁS: Még te vagy a főrendező.

LÉMAN: Ez a scalp is kell nekik? Mondjak le?

NYAKAS: Ha megtennéd.

LÉMAN: Tanúk előtt. *(Rostásra néz)*

NYAKAS: Írásban kellene.

LÉMAN: Akár. *(keresgélni kezd, előkap egy üres papírlapot. Letérdel a földre, és aláírja a papírt)* Tessék. *(Nyakasnak nyújtja)*

NYAKAS: Mi ez?

LÉMAN: A lemondásom vagy fel... Amit akarsz, amit akartok...

NYAKAS: Ne hülyéskedj, ezt így nem lehet. *(visszaadja az aláírt papírt, de Léman nem veszi el, így az a földre hullik)*

LÉMAN: Azt írhatok rá, amit csak kell. Hogy én vagyok a fiatalság megrontója, hogy miattam fogynak a nézők a színházból, hogy végigdugtam a fél társulatot, a statisztériát biztosan, hogy csak az kapott szerepet nálam, aki leszopott, aki nem, annak kettétörtem a karrierjét...

ROSTÁS: Állj le, hagyd abba...

NYAKAS: Nyugodj le! Megfogalmazunk valamit, amivel mindenki egyetért...

Jó?... Nem kínálsz meg valamivel?

LÉMAN: Pia nincs. Csak bubis vízzel szolgálhatok.

NYAKAS: Csináljuk meg, jó?

LÉMAN: Csináld. Csináld, amit akarsz.

Kórus 7. Tévéstúdió

Két nő, egy férfi

RIPORTER: Jó estét! Köszöntöm nézőinket. Szerettük volna meghívni Kardos Diánát, a zaklatás első áldozatát. Igen, az elsőt, mert éppen adásunk előtt érkezett a hír egy újabb leleplezésről, egy újabb zaklatási ügyről. De erről majd később. Köszöntöm a stúdióban dr. Binder Zenóbiát, a pszichológiai tudományok doktorát és Aranyossi Katapán esztétát...

KATAPÁN: Bocsánat, helyesbítenem kell, nem vagyok esztéta...

RIPORTER: Elnézést, nekem ezt az infót adták Önről, ám az ügyünk szempontjából ez most talán lényegtelen.

KATAPÁN: Nem egészen, nem egészen.

RIPORTER: Beszéljünk inkább a zaklatási botrányról. Azért éppen Önöket hívtuk meg a stúdióba, mert a napokban tett nyilatkozataikban elég markáns véleményt fejtettek ki írásban *(Katapán felé fordul)*, illetve élőszóban *(Zenóbiára pillant)*. Összefoglalnák a gondolataikat nézőinknek?

ZENÓBIA: Végre ledőlt a dominó, megtört a szégyenletes hallgatás. Előjönnek a hullák a zsákból...

KATAPÁN: Csak most lesznek hullák azokból, akiket megvádolnak...

RIPORTER: *(Katapánhoz)* Ön szerint nem érdemlik meg a sorsukat?

KATAPÁN: A jog szerint amíg nem bizonyosodik be valakinek a bűnössége, addig ártatlannak kell tekinteni.

ZENÓBIA: Ártatlannak lehet tartani azt, aki szexuális cselekményre kényszeres hatással akar rávenni valakit?!

KOVÁCS ISTVÁN (KOVAAX) performansa, *Expanzió XIV. – „A vár”*, Terény, homokbánya, 2002

SZÉCSI ANDRÁS (KAVICS) – TITANIC, performansz, *Expanzió XV. – „A kilátó”*, Buják fölött, 2003

Zarándoklat Magyarnándor térségében, *Expanzió XVI.* – „Szent Ferenc”, 2004

KATAPÁN: Hol itt a szexuális cselekmény?
 ZENÓBIA: Ugyanarról az esetről beszélgetünk, ugye, uram?
 KATAPÁN: Természetesen. De a megvádolt személy nem ismerte el a vélelmezett tényeket.
 ZENÓBIA: Vélelmezett tényeket?! Már lemondott mindenről, tud róla, uram?
 RIPORTER: Talán az eset általános tanulságairól kellene beszélgetnünk.
 KATAPÁN: Még szép őszi idő van, ugye?
 RIPORTER: Igen, még csak szeptember van.
 KATAPÁN: Én nem kocsival jöttem.
 RIPORTER: Bocsásson meg, hogy jön ez ide?
 KATAPÁN: Kibámultam a busz ablakán, és láttam a félmeztelenre öltözött, azaz inkább vetkőzött nőket.
 ZENÓBIA: Értem már, hová akar kilyukadni.
 RIPORTER: Én még nem. De ne kanyarodjunk el a tárgytól, ha lehet.
 KATAPÁN: Ellenkezőleg, csak most közelítünk hozzá igazán.
 RIPORTER: Ezt hogy érti?
 KATAPÁN: A nők elveszítették minden gátlásukat. Avagy legyünk jóindulatúak, visszanyerték, ami régebben úgysis az övék volt. Minden rövid, minden feszes, minden átlátszó...
 RIPORTER: Még ha talán így is van, ez az eset, amiről beszélünk kellene, jó húsz évvel ezelőtt történt.
 ZENÓBIA: És semmi köze a divatnak ahhoz, ami abban a kocsiiban zajlott...
 KATAPÁN: Vagy nem zajlott...
 RIPORTER: Ezt bizonyítottnak vehetjük, hiszen Léman lemondott, aztán bocsánatot kért.
 KATAPÁN: Rendben van. Fogadjuk el, hogy megtörtént, ami történt.
 ZENÓBIA: Maga azt normálisnak tartja?
 KATAPÁN: Ha elkezdenénk vitázni arról, mi normális, ránk oltanánk a világitást a stúdióban. Természettudósok szerint belénk, férfiakba belénk van oltva, hogy tovább örökítsük a fajt. Állandó készítés van...
 ZENÓBIA: De hol élünk? Talán a maga természettudósi szerint is lejöttünk már a fáról...
 KATAPÁN: Lejöttünk, valóban. Bár amit az utóbbi időben tapasztalunk, abból az következik, hogy még nem mindenki. Vagy már nem...
 RIPORTER: Még mindig nem arról van szó, amiről beszélünk kellene. Nézzük az áldozat szempontjait!
 KATAPÁN: Áldozat? Hol van itt áldozat? Megerőszakoltak valakit? Nem. Nyilvánosan megszegyenítették? Nem. Ő maga állt elő, évek múlva...
 ZENÓBIA: Maga egy csökkent hímszoviniszta. Mondták már?
 KATAPÁN: Köszönöm.
 RIPORTER: Talán arról a lelki folyamatról kellene beszélünk, amely oda vezet, hogy egy nő, aki magában hordozta ezt a szörnyűséget, előálljon vele.
 KATAPÁN: Erre van egy tippem.
 ZENÓBIA: A büntetlen bűn adhatja a támpontot az áldozatnak, ha nem tudja feldolgozni az őt ért támadást.
 RIPORTER: És valószínűleg nagy bátorság kell a leleplezéshez.
 KATAPÁN: Mindig van egy sűgő.
 RIPORTER: Ezt hogy érti?
 KATAPÁN: Adva van két tehetség... Az egyiket elismerik, dédelgetik... A másik küzd, lejsztoz, mégsem olyan népszerű, amilyen lenni szeretne... Aztán jön egy ziccer... Nem tudom, hogy régóta ismerte-e az esetet, vagy csak most derült rá fény... De nem hagyta ki...

ZENÓBIA: Ember! Jól értem? Miről beszél?

KATAPÁN: Keresd a férfit! Ne a nőt.

ZENÓBIA: Ez inszINUÁCIÓ. Ezt nem hallgatom tovább. *(feláll, kifelé megy)*

KATAPÁN: De én sem veszek részt benne. *(ő is kifelé indul)*

RIPORTER: Kedves nézőink! Vitaműsorunknak ezzel még nincs vége. Most reklám jön. Utána folytatjuk új vendégeinkkel.

X. Léman lakás

LÉMAN: *(telefonba mondja)* Kész. Vége. Elég volt. Feladom. Emigrálok. *(kétségbeesetten nevet)* Hülyeségeket beszélek, mama! Ugyan hová mennék? Sehová... Mint Micimackó, amit minden évben felolvastál. Menjünk együtt, sehová... Neki ott volt Róbert Gida. *(elmélázva)* Mama, ha még egyszer gyerek lehetnék!... Tudom, nem lehet. Mit érnék vele? Ha mindig ugyanaz történik, mi értelmese az egésznek? Semmi. Semmi az égvilágon... Leteszem... Majd hívlak, jó... Vigyázni fogok... Kézcsók, mama. *(kimegy)*

Léman egy bőröndöt hoz be. Felnyitja, belenéz. Újságok, lapkivágatok esnek a földre. Egyet-egyét fölvesz, magában olvas.

LÉMAN: Szép. Szép volt. Csak volt. *(valamit dúdolni kezd)*

ROSTÁS: *(belép a színpadi fénybe)* Állandóan foglalt a számod. Tudod már? Nézted?

LÉMAN: Mit?

ROSTÁS: Nem nézel tévét vagy legalább netet?

LÉMAN: Mi a kutyaúristennek nézném? Hogy kövessem a vesszőfutásomat?

ROSTÁS: Kiderült egy másik eset.

LÉMAN: És akkor mi van?

ROSTÁS: Nem érted? Bebukott a janicsár.

LÉMAN: Kicsoda? Ja, ő. Na, köszönöm.

ROSTÁS: Egyébként lehetett tudni róla.

LÉMAN: Mit segít az rajtam?

ROSTÁS: Nem érted? Őt utálták, téged szerettek.

LÉMAN: Akkor azért tűntek el a tévések. És ha lesz harmadik vagy negyedik? Akkor mi van? Semmi. Ugyanaz. Az van, hogy engem kikészítettek. Passz, vége, lehúzhatom a rolót.

ROSTÁS: Ügyvéd?

LÉMAN: Nem ajánlja a pert. Bár szerinte nincsen bizonyíték ellenem, de a nyilvánosság... szóval vállalná, de nem ajánlja.

ROSTÁS: Igaza lehet. Hagyni kell. Hátha még vannak további csontvázak a szekrényben.

LÉMAN: Ez vigasztaljon? Mi változik ettől? A kislányom az anyósomnál. A pályám derékban ketté. Nem tudom, mi lesz holnap.

ROSTÁS: Fogsz te még rendezni engem. Figyelj! Most megcsinálhatnánk annak a cseh rendezőnőnek a filmjét, amit visszadobtak. Nekem nagyon tetszett az ötlet.

LÉMAN: Ne nevetess! Majd éppen most...

ROSTÁS: Tudod, a faun megkésett délutánja.

LÉMAN: Mindig is akasztófahumorod volt... Ja, erről jut eszembe. Egy tüntetőféle asszony egy táblát lóbált a tévéseknek, amíg ott voltak, amelyiken egy akasztott báb lógott, nyakában a nevémmel. Erre mondj valamit!

ROSTÁS: Mi a fenének nézted?

LÉMAN: Hát most nézzem, vagy ne nézzem?

GAÁL JÓZSEF, Islám, Expanzió XVII. – „Islám”, Terény / Kékkő, 2005

GAÁL JÓZSEF, grafikái 1–4., *Expanzió XXX. – Az eleven és a halotti maszk(ok) lázadása (3.)*,
Verőce, Retro mozi kiállító, 2018

Kórus 8. Mint a Kórus 2.

Ugyancsak két nő, egy férfi

FÉRFI Jó reggelt! Tessék! *(nyújtja a bulvárlapot)*

ELSŐ NŐ: *(nézi a címlapot, majd mohón lapoz)*

MÁSODIK NŐ: *(belép, meglátja az újságot az Első nő kezében, ő is kér egyet)* Még szerencse, hogy ingyen van. Nem telne rá.

Az Első és a Második nő egyszerre engedik le az újságot, egymásra néznek.

ELSŐ NŐ: Jó reggelt! Mit szól ehhez?

MÁSODIK NŐ: ... reggelt. Melyikhez?

ELSŐ NŐ: Melyikhez? Hát ehhez a személtládához.

MÁSODIK NŐ: Most már több is van.

ELSŐ NŐ: Több. A szomszéd mondta hajnalban, mikor munkába indult.

MÁSODIK NŐ: Sokan vannak.

ELSŐ NŐ: Sokan. Most már bármelyikről elhiszem. Ez a pofa is gyanús volt nekem.

MÁSODIK NŐ: *(a Férfihez)* Adjon még egyet. *(az Első nőhöz)* Viszek a szomszédasszonyomnak. Nehezen tud járni. Egyedül van.

ELSŐ NŐ: Egyedül, az a legjobb. Nincs ráutalva semmilyen mocskos pasira.

MÁSODIK NŐ: Mi egész jól megvagyunk... a férjemmel.

ELSŐ NŐ: Magának még van. Még nem derült ki róla semmilyen disznóság.

MÁSODIK NŐ: Hogy képzeli? Huszonnégy éve vagyunk együtt.

ELSŐ NŐ: Épp azért. Minden férfi disznó.

MÁSODIK NŐ: *(az újságra bökk)* Hát ez biztosan, ezek biztosan...

ELSŐ NŐ: Mindegyik.

MÁSODIK NŐ: Az egyedüllét nem jó tanácsadó.

ELSŐ NŐ: Jobb így, mióta az a személtláda megpattant.

MÁSODIK NŐ: Engem sosem csalt meg az uram... azt hiszem.

ELSŐ NŐ: Hiszi vagy tudja, aranyoskám? Aztán jön a meglepetés, a nagy bumm, a seggre ülés.

MÁSODIK NŐ: Ezeknek is van feleségük vagy párjuk.

ELSŐ NŐ: Van, de nem érdemlik meg. Az árokparton a helyük, a szemétdombon.

MÁSODIK NŐ: Szokott színházba járni?

ELSŐ NŐ: Színházba? A tévét nézem. Ezek után aztán be nem tenném a lábamat. Pedig valamikor szerettem az operettet.

MÁSODIK NŐ: Mi szerettünk volna menni a párommal, de mindig másra kellett költeni. Most elromlott a mosógép...

ELSŐ NŐ: Na, megyek, aranyoskám.

MÁSODIK NŐ: Én is. Viszlát. *(kimennek)*

FÉRFI *(a rivaldához megy, kínálgatja a lapot az első sorokban ülőknek, ha nem nyúl érte senki, a nála lévő maradékot a széksorok fölé repíti)*

XI. Színházi öltöző

AJTONY: *(egy bulvárlapot olvas)* Ez is bebukott. Végre.

DIÁNA: Te ennek örülsz?

AJTONY: Ki kell söpörni a szemetet az istállóból.

DIÁNA: Igen, onnan igen, az istállóból...

AJTONY: Nem tetszik? Nem értesz egyet?

DIÁNA: Nem ezt akartam. Nem ezt akartuk, ugye, János?

AJTONY: Hanem? Mit finnyáskodsz? Aki a célt akarja, az eszközöket is akarnia kell.

DIÁNA: *(szomorúan)* Csak legyen jó a cél...

AJTONY: Mondom, hogy nem értesz egyet velem.

DIÁNA: Az olyan nagy baj? Ez nem színpad. Itt nem te vagy a rendező. Ez az élet, a nagybetűs, amire olyan sokszor hivatkozol. Hát tessék, most itt van.

AJTONY: Tudom, hogy nehéz volt. De az előadásaink mindent igazolnak.

DIÁNA: Nem, János. Mindent azért nem.

AJTONY: Mit? Mit nem?

DIÁNA: Olvastam valahol egy sztorit. Nem tudom, megtörtént-e. Egy *Otello*-előadás után egy néző lelőtte Jagót. Érted? A színészt, aki Jagót játszotta.

AJTONY: Jól játszhatta a szerepét.

DIÁNA: Várj, nincs még vége... Utána szobrot állítottak nekik.

AJTONY: Na, látod!

DIÁNA: Az volt a felirata, hogy a legjobb színésznek és a legjobb nézőnek.

AJTONY: Jópofa sztori.

DIÁNA: Jópofa? Ez a színház? Szerinted ez a színház?

AJTONY: A színház? Az a színház, amit mi csinálunk.

DIÁNA: Biztos vagy ebben? Soha nem kételkedtél magadban? Nem gondoltad azt, hogy hátha...

AJTONY: Mit hátha? Így nem lehet dolgozni, hogy folyton gyötrődsz. Jó lenne, ha levetnéd magadról ezt az ijedt nyuszi figurát.

DIÁNA: János, én hittem benned.

AJTONY: Hittél? És most? Most mi van?

Kórus 9. Söröző.

Három férfi

ELSŐ FÉRFI: *(csapasként tevékenykedik)* Már jönnek. Folyton jönnek. Ezeknek semmi se szent. Nincsen ünnep. Se karácsony, se húsvét. Mintha folyton szilveszter lenne. Csak isznak, isznak. Jó, hát én is iszom, miért ne innék. Hivatali ártalom. Jobb, ha itt iszom, mintha otthon. A feleségem még soha nem érzett rajtam piaszgot. Rossz a szaglása. *(nevet a saját viccén)*

MÁSODIK FÉRFI: *(be)* Jóreg! Egy felest kérek.

ELSŐ FÉRFI: Az nincs. Csak sörrel szolgálhatok.

MÁSODIK FÉRFI: Hogyhogy nincs?

ELSŐ FÉRFI: Tegnap se volt.

MÁSODIK FÉRFI: Holnap se lesz. Ezt úgy mondta, hogy holnap se lesz.

ELSŐ FÉRFI: Ha nem tetszik, ott az ábécé a túloldalon.

HARMADIK FÉRFI: *(újsággal a kezében be)* Józsikám, a szokásosat.

ELSŐ FÉRFI: Tessék. Mi újság?

HARMADIK FÉRFI: Semmi.

ELSŐ FÉRFI: Ez magának semmi? Dőlnek a babák, hullanak a figurák.

HARMADIK FÉRFI: Nincsen ebben semmi új. Mindig voltak szereposztó díványok.

MÁSODIK FÉRFI: Ez magának természetes? És ha vannak tehetségesebbek, akik nem dőlnek be, akarom mondani, le?

HARMADIK FÉRFI: Mi maga? Talán színikritikus? Vagy feminista?

MÁSODIK FÉRFI: Femicsoda?... Ha annyira kíváncsi, könyvelő vagyok, adószakértő. És maga?

HARMADIK FÉRFI: Ha annyira kíváncsi, én meg kasztíngdirektor. Régebben azt mondtuk, statisztaszervező.

ELSŐ FÉRFI: *(magában)* Na, ezek jól összejöttek! *(a vendégekhez)* Szolgálhatok még valamivel?

HARMADIK FÉRFI: Még egyszer ugyanezt. Meghívom egy körre.

MÁSODIK FÉRFI: Köszönöm, de mindjárt mennem kell.
HARMADIK FÉRFI: Várja a hivatal, mi? Józannak kell maradnia, hogy eligazodjon a számok között. Én majdnem megbuktam matekból, mégis itt vagyok.
MÁSODIK FÉRFI: Valakinek ezt a munkát is el kell végeznie... Ha maga statisztamicso, akkor dőlnek a lányok...
HARMADIK FÉRFI: Ahogy azt a Móricka elképzeli. Mondja, maga nem unja a számsorokat nézni?
MÁSODIK FÉRFI: Néha.
HARMADIK FÉRFI: Köszönöm. Legalább őszinte volt.
MÁSODIK FÉRFI: Hová akar kilyukadni?
HARMADIK FÉRFI: *(az újságra bökk)* Szűz Mária országa.
MÁSODIK FÉRFI: Ez hogy jön most ide?
HARMADIK FÉRFI: Nézze, én nem ismerem magát. Párszor láttam itt, ebben a csehóban...
ELSŐ FÉRFI: Csehóban. Kösszépen.
HARMADIK FÉRFI: Nem tudom, hogy vallásos-e, vagy sem...
MÁSODIK FÉRFI: Nemigen.
ELSŐ FÉRFI: Nemigen? Az milyen vallás?
HARMADIK FÉRFI: ...de ami itt folyik, az, hogy is mondjam magának...
ELSŐ FÉRFI: Érthetően.
HARMADIK FÉRFI: Ami itt folyik, az megfélemlítés, hogy ne mondjam, terror.
ELSŐ FÉRFI: Terror? Nocsak.
MÁSODIK FÉRFI: Ezt hogy érti? A terror nem az, amikor a migránsok robbantgatnak?
HARMADIK FÉRFI: Ne mondjon ilyet, hogy a migránsok robbantanak, mert majd kap a fejére a liberálisoktól.
MÁSODIK FÉRFI: Épp elég baj...
HARMADIK FÉRFI: Persze, épp elég baj. Épp elég baj, ha egy csuklyást látok, leszálok a kombinóról, inkább gyalogolok.
ELSŐ FÉRFI: Gyávák vagyunk?
HARMADIK FÉRFI: Jobb félni, mint megijedni. De hadd mondjam végig. Kimegy innen az utcára, és mindenütt erotikába ütközik. Nem, nem is erotikába, hanem szexbe, az egészen más, mint az erotika...
ELSŐ FÉRFI: Miért lenne más?
HARMADIK FÉRFI: Az utca is, de főként a tévé azt nyomja, hogy szexeljél, gondtalanul, gátlástalanul.
ELSŐ FÉRFI: Abban mi a rossz?
HARMADIK FÉRFI: Végül is nincsen benne semmi rossz. Csak sok, egészen egyszerűen sok.
MÁSODIK FÉRFI: Ebben van valami. Csak fölizgatják az embert.
HARMADIK FÉRFI: Erről van szó. Mit lát? Akinek van valamije, közszemlére teszi. Aztán csodálkozik.
ELSŐ FÉRFI: Csak azt nem értem, hogy jön ide Szűz Mária?
HARMADIK FÉRFI: Csak úgy, kedves barátom, hogy amíg a nők vetkőzőszámokat mutatnak be minden nyáron, tőlünk azt követelik, hogy ne vegyük észre, sőt tegyünk úgy, mintha szerzetesek volnánk. Holott nem vagyunk azok. *(kitekint a nézőtérre)* Ugye, nem vagyunk azok?

XII. Igazgatói iroda

Nyakas, később Rostás

NYAKAS: *(a telefonba)* Nem, kedves hölgyem, nem tartunk sajtótájékoztatót... Az igazgatóság véleménye az, nem az enyém, hangsúlyozom, az igazgatóságé,

hogy erre a mostani helyzetben nincsen szükség... Léman úr, úgy tudom, bocsánatot kért, én legalábbis hallottam, láttam, ha Ön nem is... Kedves asszonyom, nem látom értelmét, hogy valakit, aki akkora művész, mint Léman, még ha követett is el hibákat, még jobban a földbe döngöljünk, amikor az ő eseténél sokkal csúfabbak kerülnek napvilágra...

ROSTÁS: *(közben belép, némán hallgatja a telefonbeszélgetést)*

NYAKAS: Hogyhogy miféle esetek?... Nem tetszik a világhálóra kattintani? Arról nem tehetek... Ez elég barátságtalan feltevés, asszonyom...

ROSTÁS: *(némán jelzi egyetértését Nyakassal)*

NYAKAS: Kedves hölgyem, nem tudok magának újat mondani... Ha cikket írna, szeretném látni, küldje el... *(leteszi a telefont, Rostáshoz fordul)* A kivégzés elmarad.

ROSTÁS: Hogy érted?

NYAKAS: Úgy, hogy Léman megússza. Itt van ez az újabb botrány.

ROSTÁS: Olvastam. Lesz újabb.

NYAKAS: Annál inkább. Tiszta sor. Az ász üti a királyt, nem?

ROSTÁS: Cinikus vagy. Miközben ő padlón van, vagy inkább alatta.

NYAKAS: Végül is ő tehet róla. Csinált valamit, amit nem kellett volna.

ROSTÁS: Szinte semmit. Ismered a Csontos-anekdotát?

NYAKAS: Persze, ki ne ismerné. El ne meséld!

ROSTÁS: Csak említem. De ő ettől megszűnt létezni. Nem tudni, mikor lesz belőle megint ember.

NYAKAS: Tudod, az a baj, hogy akkor nem az volt. Akkor pár másodpercig nem volt ember... Nem volt úriember. Ezt ki kellett mondanom.

ROSTÁS: Jó-jó, de ez már lincselés.

NYAKAS: Hát erre a sajtóra senki nem számított. Mióta igazgató vagyok, nem írták le ennyiszor a színházunk nevét.

ROSTÁS: Ez lett belőle.

NYAKAS: Ez egy új korszak. Online idők. Szabályozhatatlan. Bárki beírhat bármilyen baromságot, felelősség nélkül. Bösz aggnők herélőkést ráznak. Mindenféle nóném alakok a fantáziálásaikat írják a blogjukba. A szakma egy része meg azt követeli, vegyük ki a rendezéseit a repertoárból.

ROSTÁS: Naná, zárjunk is be, mi? Hogy hozzájuk csődüljenek, mikor ők sem makulátlanok. Hát egy ideig *Csárdáskirálynő* nélkül maradunk. Ha ezt Kálmán Imre megélhette volna! *(táncos mozdulatokat tesz)* Jaj, cica, eszem azt a csöpp kis szád...

NYAKAS: Isten őrizz! Még hogy csöpp kis szád!

ROSTÁS: A régiek ügyesebben csinálták.

NYAKAS: Ez nem vigasztal.

ROSTÁS: Mégis jó lenne, ha újra meglátogatnád. Már nincsenek leselkedő stábok.

NYAKAS: Jó-jó, megyek... Te is jöhethnél.

ROSTÁS: *(bólogat)* Oksi. Megyek, megyünk, megyek veled.

NYAKAS: Akkor rendben.

ROSTÁS: Mi az úristen van itt rendben? Semmi, de semmi nincsen rendben... *(kimennek)*

XIII. Léman lakás

LÉMAN: *(egyedül van, a távkapcsolót nyomogatja, megáll egy adónál)* Maradjunk itt. *(egy animációs film képsorai peregnek)* Ezt szoktuk nézni vasárnap reggelként Nikivel, amikor... Eh, mikor volt? Időszámítás előtt... Új időszámítást kell bevezetni... *(kifelé, a nézőknek)* Egy dramaturg barátom mondta, persze most nem veszi föl a telefont, mindegy, szóval ő mondta, hogy mindenkit ér-

het baj, szerencsétlenség, de csak okos emberek tudják a javukra fordítani. Erre mit mondana? Igen, hallom az ellenvetéseket, hogy ez nem szerencsétlenség, ezt magam okoztam, és hogy egy disznó állat vagyok, ez a legenyhébb, amit üzengetnek, ebben én vagyok... *(hangsúlyosan)* voltam a hunyó. Hogyan lehet ebből kijönni? Írtam egy bocsánatkérést... állítólag meg is bocsájtott... Pár hete vagy hónapja láttam valahol, az utcán vagy valami színházi helyen, nem emlékszem. Most olvasom, hogy akkor kattant be, hogy ezt tudatnia kell a nyilvánossággal... Megtörtént... Siker... Vastaps... Maguk nem tapsolnak?... Nem nekem, dehogyis... Nekem csak rohadt paradicsom járna, mint a régi időkben... Neki... Meg a párjának... Nem fogják elhinni, megpróbáltam beszélni vele... Megszereztem a számát... Ki van kapcsolva... Nem számít. Milivel sem tudok beszélni, pedig ő fontosabb lenne... Ünnepeljenek, győzött az igazság, gyerünk, függöny, vége, értik, vége... Felejtse el. *(kimegy)*

Kórus 10. Egyetemi dolgozószoba

Egy férfi, két nő

A Tanár az íróasztalánál valamit ír a laptopjába, a fején fülessel, ezért nem hallja, amikor kopognak. A Diáklány belép, és igyekszik a Tanár látóterébe kerülni.

TANÁR: *(nem néz fel, akkor sem, amikor már látnia kell a Diáklányt)* Tessék!

DIÁKLÁNY: Tanár úr, konzultációra jöttem.

TANÁR: *(végre leveszi a fülest, nem túl barátságos)* Mit óhajt?

DIÁKLÁNY: Konzultációra jöttem a szakdolgozatommal kapcsolatban.

TANÁR: *(végigméri a lányt)* Kérem, menjen vissza, és nyissa ki a szobaajtót.

DIÁKLÁNY: *(kissé értetlenül)* Igen. *(megteszi, amit kértek tőle)*

TANÁR: Köszönöm. Hallgatom. Foglaljon helyet.

DIÁKLÁNY: *(leül, nem túl illedelmes pózban)* Arról van szó...

TANÁR: Mi is a témája? Ne haragudjon, nem vagyok képben.

DIÁKLÁNY: Éppen ez az. Szeretnék témát váltani.

TANÁR: Miért?

DIÁKLÁNY: Mert találtam egy jobbat, egy izgalmasabbat.

TANÁR: Igazán? Maga szerint egy egyetemi szakdolgozatnak izgalmasnak kell lennie, nem tudományos jellegűnek?

DIÁKLÁNY: Igazából nem én választottam.

TANÁR: Hanem kicsoda?

DIÁKLÁNY: Hát a tanár úr...

TANÁR: Igazán? Egyszóval én unalmas témát javasoltam?

DIÁKLÁNY: Nem ezt állítom.

TANÁR: Zárjuk rövidre. Mi az a téma, amit nem szeretne megírni?

DIÁKLÁNY: Interperszonális kapcsolatok szerepe az irodalmi érvényesülésben.

TANÁR: És ez magának nem elég jó téma? Ha mesélni kezdenék a szekértáborokról... Nos, mindegy... Mire szeretné megváltoztatni... Feltéve, ha még lehet, ha a dékáni hivatal engedi...

DIÁKLÁNY: Engedi, megkérdeztem. Lehet, ha a tanár úr beleegyezik.

TANÁR: Nos? A címe?

DIÁKLÁNY: Zaklatási botrányok a férfiuralmú művészársadalomban.

TANÁR: Maga a harmadik.

DIÁKLÁNY: Harmadik? Miben?

TANÁR: Mintha összebeszéltek volna. Maga a harmadik, aki most ezzel a témával szeretne foglalkozni.

DIÁKLÁNY: Vállalja a tanár úr?

TANÁR: Hogy vállalom-e? Győzzön meg róla, hogy miért olyan izgalmas ez, amikor a tudomány még semmit sem tett le az asztalra ennek kapcsán.

DIÁKLÁNY: Minerva baglya napszállta után kezd röpködni.
TANÁR: Ez is egy érv?
DIÁKLÁNY: A tanár úrtól hallottam az óráján.
TANÁR: Valóban. Jó, ez egy érv mellette. De milyen irodalma van a témának?
DIÁKLÁNY: Tanár úr nem néz tévét, nem guglizik?
TANÁR: Hellyel-közzel. Maga az eseménykövető visszhangokról akar írni?
DIÁKLÁNY: Nem, én magáról az eseményről, az eseményekről szeretnék.
TANÁR: Akkor abból nem szakdolgozat lesz, hanem pamflet. Tudja, mi a pamflet?
DIÁKLÁNY: Tudom, tetszett tanítani.
TANÁR: Még mindig nem győzött meg a döntése helyességéről.
DIÁKLÁNY: Volt egy eset... *(zavarban)* Volt egy esetem...
TANÁR: *(rezzenetlenül)* Az érintettség nem jó tudományos tanácsadó.
DIÁKLÁNY: Úgy van, az érintettség nem jó tanácsadó.
TANÁR: Akkor?
DIÁKLÁNY: De van, amikor ordítani kell. Érti? Ordítani.
Mégsem ordít, a Tanár csak nézi a némán várakozó Diáklányt.
TANÁR: Vegyük előlről a témát.
DIÁKLÁNY: Vegyük. És örülök, hogy hajlandó a tanár úr...
TANÁR: Mire vagyok hajlandó? Ezt a mondatot felejtse el!
DIÁKLÁNY: Jó, elfelejtem.
TANÁR: *(feláll)* Tehát... *(meggyőzően)* Szeretem magát. Szerelmes vagyok magába.
DIÁKLÁNY: De tanár úr!...
TANÁR: Ez már zaklatás? Ha szerelmet vallok?
DIÁKLÁNY: Minden előkészítés nélkül?
TANÁR: Mi az előkészítés? És maguk, a maguk korosztálya elő szokta készíteni ezt? Mit gondoljak, amikor azt hallom kinn a folyosón, hogy lesz szex este? S ez még enyhe stílus. Hallottam durvábban is...
DIÁKLÁNY: Nem vagyunk egyformák.
TANÁR: Nekem, azaz nekünk, miért kell egyformának lenni? Szóval zaklatás-e, ha szerelmet vallok, nem magának, bárkinek is? Mit gondol?
DIÁKLÁNY: Attól függ.
TANÁR: Jó. Nézzük másként. Most akkor becsukom az ajtót, *(megteszi)* és lehúrom a cipzárt a nadrágomon. *(nem csinálja)*
DIÁKLÁNY: Ez más, egészen más.
TANÁR: Milyen hosszú időnek kell eltelnie a kettő között? A vallomás és a gatyaletolás között? Meg tudja mondani?
DIÁKLÁNY: Nem tudom. Esete válogatja.
TANÁR: Maguk gyorsítják föl az időt. Maguk sietnek, isten tudja hová. Divat a gyors szerelem. Egy kollégám írt erről egy könyvet. Inkább nála írjon szakdolit.
DIÁKLÁNY: Ő nem vállalja, másokat is visszautasított.
TANÁR: Igazán? Miért nem? Neki való téma lenne.
DIÁKLÁNY: Azt mesélik, hogy nemcsak elméletben foglalkozik ezzel.
TANÁR: *(elképedve)* Komolyan mondja?
DIÁKLÁNY: Komolyan. *(kiszól az ajtón)* Mercedesz! Bejöhetsz.
Egy meglehetősen kihívóan öltözött lány jelenik meg.

XIV. Igazgatói iroda, üresen.

Rostás feldúltan érkezik.

ROSTÁS: Merre vagy, Sándor? Hová tűntél? Tűvé teszik érted a házat. Olyan fülest hallottam, hogy nem akarom elhinni. Ez nem lehet igaz.

NYAKAS: *(letörten előjön)* Te itt? Nem a stúdiószínpadon kéne lenned? Elkezdődött a próba.

ROSTÁS: Nem kezdődött el. Semmi sem kezdődött el. Nem is fog egy darabig.

NYAKAS: Tudják már?

ROSTÁS: Persze hogy tudják. Mi marad egy színházban titokban?

NYAKAS: Az egész ház?

ROSTÁS: Az egész ház.

NYAKAS: Nem mondtam senkinek. Mi sem találkoztunk két napja.

Egy telefonkészülék hosszan tartó csöngésbe kezd.

ROSTÁS: Felhívtak. Interjút kértek.

NYAKAS: Adtál?

ROSTÁS: Hogy képzeled? Dehogysis. Előbb veled akartam beszélni.

NYAKAS: Nincs miről. Beszélj a gazdasági igazgatóval. Őt bízták meg, amíg a vizsgálat tart. Engem felfüggesztettek.

ROSTÁS: Sajnos.

NYAKAS: Már elkezdődött a zavarosban halászás.

ROSTÁS: Ne gondold, hogy ez ellened irányul.

NYAKAS: Én már nem gondolok semmit. Mehetek vidékre, ügyelőnek.

ROSTÁS: Ne hülyéskedj! Ha vizsgálat lesz, tisztázni fognak. Mást nem is tehetnek. Nem tudhatják, hogy te tudtál erről.

NYAKAS: Ne légy ilyen naiv.

ROSTÁS: Nekem több félnivalóm lenne.

NYAKAS: Könnyű neked, te színész vagy. De mihez fogjak én?

ROSTÁS: Hidd el, nem lesz semmi baj.

NYAKAS: Hagyd ezt a hülye közhelyet!

ROSTÁS: Mi bajuk lenne veled? Ez olyan, amikor a férj rajtakapja a nejét a szeretőjével, és kidobja az ágyat.

NYAKAS: A vezetési stílusommal van bajuk. Most ezt mondta egy soha sem hallott nevű figura a minisztériumból. Eddig nem volt. Telt házzal megy minden darabunk.

ROSTÁS: Pláne most... áradnak a jegyfoglalások, a vidéki rokonaim engem nyúznak...

NYAKAS: Nem érdekel. Semmi sem érdekel. Még a szar is le van szarva...

ROSTÁS: Tudod, kit idéztél?

NYAKAS: És ha tudom? Mi van akkor?... Mindjárt jönnek a kulcsokért. *(a zsebébe nyúl, és egy kulcsosomót dob az asztalra)* Itt van. Add át nekik. Nem várom be őket.

Az idegesítő telefoncsengés most marad abba.

Kórus 11. Hivatali helyiség

Három férfi

ELSŐ FÉRFI: *(mint közhivatalnok)* Nem nyilatkozom, uraim. Forduljanak a sajtósomhoz.

MÁSODIK FÉRFI: Leváltottak egy színigazgatót.

HARMADIK FÉRFI: Újabb zaklatási ügyek derültek ki.

ELSŐ FÉRFI: A többi ügy meglehetősen kétséges. Csak vádaskodásokról van szó. Semmi sincs bizonyítva.

MÁSODIK FÉRFI: Olyan esetek kaptak nyilvánosságot, amikről mindenki tudott. Beszélték.

ELSŐ FÉRFI: Igazán? Mindenki? Én például nem tudtam róluk.

HARMADIK FÉRFI: Amiről ön nem tud, az nem létezik?

ELSŐ FÉRFI: Visszautasítom ezt a hangot. Mondtam már, forduljanak a sajtó-főnökökhöz. Ő majd felvilágosítja magukat. *(kifelé indulna)*

MÁSODIK FÉRFI: A visegrádi konferenciablahéról is? Arról is elmond mindent?

ELSŐ FÉRFI: *(visszafordul)* Rágalom! Akármit terjesztenek.

MÁSODIK FÉRFI: Igazán? De van egy tanú, akiről megfeledeztek...

ELSŐ FÉRFI: *(lemerevedik, némán áll)*

HARMADIK FÉRFI: Hoppá! Erről én is hallottam harangozni.

ELSŐ FÉRFI: Jöjjenek, beszéljük meg! *(körülnéz)* Itt túl sokan vannak. *(kimennek)*

XV. Ajtonyék lakása

DIÁNA: Most boldognak kellene lenned.

AJTONY: Nem látok rá különösebb okot.

DIÁNA: Dőlnek a telefonok, az e-mailek. Tudod, hányan írtak vagy üzentek?

AJTONY: Én nem, de te biztosan tudod.

DIÁNA: Háromszázkilencvennégy.

AJTONY: Háromszázkilencvennégy micsoda?

DIÁNA: Annyi nő.

AJTONY: Annyi nőt zaklatott?

DIÁNA: Ugyan, dehogyis ő. Miért hallod félre szándékosan, amit mondok? Lassan már sajnálni kezdem Lémant.

AJTONY: Akkor mi háromszázkilencvennégy?

DIÁNA: Ennyi eset akadt.

AJTONY: A színházi világban?

DIÁNA: Nem mind ott.

AJTONY: Akkor miért téged baszogatnak? Menjenek a tévébe vagy az újságokhoz.

DIÁNA: Ilyen könnyen elintéznéd? Miután kiszabadítottad a szellemet a packból? A média egy moslék.

AJTONY: Azért nem mindegyik.

DIÁNA: Mert aki melléd áll, annak nincsen hátsó szándéka? Szerinted.

AJTONY: Túldimenzionálsz az ügyet.

DIÁNA: Éppen én? Te akartad kiborítani a bilit. Nem emlékszel, mióta győzködtél, hogy megtegyem?

AJTONY: Mégis hibáztál. Rögtön meg kellett volna mondanod a nevét is.

DIÁNA: Még te hibáztatsz?

AJTONY: Nem érdekes. Mindegy. Már jószerivel minden mindegy.

DIÁNA: Kiről fog még kiderülni, és mi fog még kiderülni?

AJTONY: Azt hiszem, hogy mindenkinek lehet ilyen szennyese. Majdnem mindenkinek. Ha a valóságban nem is, de gondolatban. Úgy is lehet vétkezni, nem? Gondolatban. Gondolatbűn is létezik.

DIÁNA: Ezt épp te mondod?

AJTONY: Senki sem bűn nélkül való. Különben nem lenne színház sem. Ha csupa arkangyal sétálna az életben, miről szólnának a darabok?

DIÁNA: Ezzel a szöveggel már mehetnél is a Színművészetire tanítani.

AJTONY: Nem hívnak. Tudod jól, hogy nem hívhatnak. Nincs meg a DLA-m. Az a kurva nyelvvizsga hiányzik.

DIÁNA: Nem ismerek rád. Egyetemi karierről ábrándozol?

AJTONY: Egy nagy bűdös...

DIÁNA: Ki ne mondd! *(kifelé indul)*

AJTONY: Hová sietsz? Ma nincs előadásunk.
 DIÁNA: Nekünk.
 AJTONY: Hogyhogy nekünk?
 DIÁNA: Máshol azért még játszanak. Nem zártak be a színházak.
 AJTONY: Mit nézel meg?
 DIÁNA: *(nem válaszol)*
 AJTONY: Kérdeztem valamit... Dia, csak nem azt a darabot, azt az előadást?
 DIÁNA: Ma este játsszák századszor.
 AJTONY: Képes vagy rá?... Tudod, minek teszed ki magad?
 DIÁNA: Képzeld, tudom.
 AJTONY: Mindig tudtam, hogy bátor vagy, de ennyire.
 DIÁNA: Képzeld, ennyire bátor vagyok. Jobb, ha megtudod. Jobb későn, mint soha.
 AJTONY: *(nézi a feleségét)* Dia!
 DIÁNA: Dia annyi, mint diadal. Ha igazán bátor lennél, elkísérnél. Már velem álmodom, hát szeretnék valahogy megszabadulni tőle.

XVI. Léman valahol

Léman egyedül üldögél, egy könyvvel a kezében, magában mormog, olvas.
 LÉMAN: *(olvas)* Reszkess bitang, ki titkos bűnt takargatsz: lesújt a jog! Bujkálj, fuss, hitszegő, s te, erényt mimelő, ki vérfertőzve élsz. *(feléz a könyvből)* Mennyivel jobb ez a fordítás! *(leteszi a könyvet)* S mennyire szerettem volna megrendezni... Megcsináltam a szereposztást is, fejben persze... Már tudom, milyen nehéz azoknak, akik alatt nincsen társulat, nincsen színház, nincsen semmi sem... *(keservesen nevet)* Az agg Lear volnék? De hát én nem vagyok színész, nekem játszótársak kellene, igazi színészek... Az igazi színház mindig vérre megy. Valami tétre szükség van. *(kinéz a közönségre)* Bejönnek ide este hétre, akarnak valami mást, mint ami odakinn van. Valami nyugtatót, kedveset, szelídet, hogy azt is elviseljék néha, hogy az arcukba olvassuk a bűneiket, hogy bűnhődjenek kicsit, legalább itt, ebben a pár órában... Bűnhődjenek, bűnhődjünk...
Nyakas és Rostás érkeznek.
 ROSTÁS: Hát itt bújtál el a világ elől. Alig találtunk meg.
 LÉMAN: Mit akartok tőlem? Már nem vagyok színházi ember, már semmi vagyok, senki vagyok. Senki Alfonz. *(nevet)* A legnagyobb titokban tartózkodom még itt a földön. Nemsokára indulok.
 NYAKAS: Hová a fenébe mennél? Érdekel minket is. Követnénk.
 LÉMAN: Ti? Engem?
 NYAKAS: Bár ő még színész *(Rostásra mutat)*, de én már nem vagyok igazgató.
 ROSTÁS: Jövőre nekem is lejár a szerződése. Mehetek vándorszínésznek.
 LÉMAN: Szóval téged is? Titeket mind? Ez igen, ez remek munka. Megérdemeltük.
 NYAKAS: Ne érzelegjünk!
 ROSTÁS: Téged csak felfüggesztettek. A vizsgálat idejére.
 NYAKAS: Egen. *(a könyvet nézi)* Ezt olvasod?
 LÉMAN: Ebből se lesz már semmi.
 ROSTÁS: Nem olyan biztos. Szobaszínházban megcsinálhatjuk. Tódulnának a népek. Nekem is adhatnál benne szerepet.
 LÉMAN: Lehetnél a Bolond, vagy a Bohóc, ahogy az új fordításban áll.
 NYAKAS: Na tessék, már megint színházasdit játszanak. Előbb gondoltátok volna meg. Mielőtt ilyen játékokat űztetek...
 ROSTÁS: Űztetek?

NYAKAS: Vagy űzött ő.

LÉMAN: Igen, űztem. De mikor? Huszonhárom éve. Huszonhárom, értitek? Ha megölöm őt erős felindulásból, mert rossz volt a próbán, leülöm a magamét, ma szabad ember vagyok...

ROSTÁS: Most vagy a legszabadabb.

LÉMAN: Nem értitek? Ez nem évül el.

NYAKAS: Úgy látszik, nem.

ROSTÁS: Vigasztalódj! *(egy újságot húz elő)* Hatodik oldal.

LÉMAN: Mi ez?

ROSTÁS: Olvasd!

NYAKAS: *(kiveszi Rostás kezéből, és fennhangon olvassa)* Bántalmazta a férjét... Nocsak. *(folytatja)* Az asszony korábban többször rárontott a zenészre, hangzott el a válóperi tárgyaláson. Soha nem ütöttem vissza, állította a férj. *(leteszi a lapot)* Tessék.

LÉMAN: Mit számít ez? Ilyen is van.

ROSTÁS: Mi az, hogy számít! Nagyon is számít.

LÉMAN: Ezeket csinálják, ezek álhírek.

NYAKAS: Minden álhír. Most mindent elővesznek. Kiveszik a naftalinból, kiporszívózzák és feltálatják. *(kinéz a nézőtérre)* És bebetetik őket, igen, magukat mind egytől egyig. Ezt nézik minden este, ha odahaza vannak. Meg a reggeli lapokat. Kukás kocsi elmegy, jön a postás...

LÉMAN: Valami azért történt.

NYAKAS: Most épp te vádolod magad?

LÉMAN: Volt időm belegondolni a helyzetébe.

ROSTÁS: Ne már...

NYAKAS: Elővehetnénk a *Katharina Blum elveszett tisztességét*.

LÉMAN: Kinek veszett el a tisztessége?

Pityog egy mobil. Egymásra néznek

ROSTÁS: Nem az enyém.

NYAKAS: Az enyém se.

LÉMAN: *(a zsebébe nyúl)* Talán Mili az. *(olvass, majd fennhangon megismétli az SMS szövegét)* Tetszett az előadás. Gratulálok. Diána.

Egymásra néznek hosszan

Kórus 12. Mint a Kórus 2.

Két nő, egy férfi

Az újságot játszó férfi lapokkal a karján kínálgatja a portékáját, de az most nem kell senkinek. Végül a nézőtér felé fordul, de azok sem vevők a bulvárlapra. Az egyik nő balról érkezik teli szatyorral, a másik jobbról, üres kosárral. A jobbról jövő elvesz egy lapot. A másik nő leteszi a csomagját, szusszan egyet. Az első nő, miután átlapozta az újságot, fintorral elteszi.

ELSŐ NŐ: Ebben sincsen semmi. Azért hazaviszem.

MÁSODIK NŐ: Rég láttam. Már nem jár erre a piacra?

ELSŐ NŐ: Járok én, csak egy kicsit korábban. De ma elaludtam. Jó krimi volt este a tévében.

MÁSODIK NŐ: Maga még néz tévét, aranyoskám? Mi lemondtuk. Csupa hazugság meg csupa disznóság. És ahogy azok az énekesek vonyítanak!

ELSŐ NŐ: Honnét tudja, ha nincs tévéjük?

MÁSODIK NŐ: Áthallatszik. Vékonyak a falak a panelben.

ELSŐ NŐ: Nincs más szórakozásom. Egyedül vagyok.

MÁSODIK NŐ: És az ágy, aranyoskám?

ELSŐ NŐ: Mondtam már, meglépett a férjem.

MÁSODIK NŐ: Attól még, a mai világban. Ennek az alaknak bezzeg folyton kedve lett volna hozzá.

ELSŐ NŐ: Kiről beszél? Mert most már annyian vannak.

MÁSODIK NŐ: Arról, aki kezdte.

ELSŐ NŐ: Honnét tudja, hogy ki kezdte?

MÁSODIK NŐ: Nem úgy értem. Nyilván ő kezdte, és nem a lány.

ELSŐ NŐ: Több is volt, több lány is volt.

MÁSODIK NŐ: Persze, hogy volt. Lányok mindig is voltak, lesznek is. *(legyint)*

ELSŐ NŐ: Csak nem azt akarja mondani, hogy...

MÁSODIK NŐ: Nem akarok én semmit se mondani. Legföljebb azt, hogy drága a gyümölcs.

ELSŐ NŐ: A Nagycsarnokba kell menni. Ott vannak olcsó zöldségesek a bal oldali soron.

MÁSODIK NŐ: Fáj a lábam, nem tudok annyit menni.

ELSŐ NŐ: Elviszi a metró, most már az is van.

MÁSODIK NŐ: Van. Azzal is milyen cirkuszok voltak.

ELSŐ NŐ: Menjünk, ebből nem élünk meg.

MÁSODIK NŐ: Ezt mondom én is.

ELSŐ NŐ: Pá, drágám.

MÁSODIK NŐ: Pá, aranyoskám.

Ellenkező oldalon, mint ahol bejöttek, távoznak. A háttérből előlép az újságos, újra kínálgatja a lapot, a nézőknek is, majd amikor látja, hogy senkinek sem kell, egyetlen mozdulattal szétszórja.

XVII. Műhely

A polcokon félig kész babák sorakoznak. Mili egy asztalnál éppen az egyiknek a haját igazgatja, a másik kezében telefon, éppen beszél valakivel.

MILI: Nem fogok, újra mondom... Akkor se... Már tárgyaltam az ügyvédünkkel... Most már az én ügyvédem... Mellém állt... Hogyhogy miből fogok élni?... Szerinted ezért kellene mellette maradnom?...

A telefonbeszélgetés közben Diána érkezik a műhelybe, fején parókával, arcát széles napszemüveg takarja

DIÁNA: *(biccent Mili felé)* ...napot.

MILI: *(int a jövővénynek)* És ha tudtam is, anya. Teljesen kivetkőzött magából... Jó helyen van nálad Niki... Nem lesz normális soha, ha leáll a piáról, akkor se. *Miközben Mili telefonál, Diána a babákat nézi.*

MILI: Mondtam már, hogy ez lezárt ügy... Az ügyvéd is azt tanácsolta, hogy ne álljak szóba vele... Nem érdekel, hogy mi van az ő anyjával, és az sem, hogy hány éves... Különben tudom, hogy hány éves... Nevelte volna jobban a fiacskáját... Leteszem, mert vevő érkezett... *(Diánához)* Tessék, mit szeretne, milyen baba érdeklí?

DIÁNA: *(kissé zavartan)* Nem is tudom... A kislányomnak szülinapja lesz, és amit az áruházakban kapni...

MILI: Az pocsek, ugye?

DIÁNA: Az.

MILI: *(gyanakodva méregeti Diánát)* Tömegtermék, ugye?

DIÁNA: Az.

MILI: *(feláll, közelít Diánához)* Maga újságíró?

DIÁNA: Nem.

MILI: De ismerős nekem. Kérem, vegye le a szemüvegét.

DIÁNA: *(lekapja a parókát és a szemüveget is)* Tudtam, hogy ez hülyeség.

MILI: Mit akar tőlem?! Miután tönkretette az életünket.

DIÁNA: Én tettem tönkre?

MILL: Amikor ez történt, ha történt, még nem ismertem őt, még óvodába jártam.

DIÁNA: Szóval, hallgatnom kellett volna? Továbbra is visszafojtani az emlékeimet?

MILL: Ha ennyi ideig csöndben volt, lehetett volna még tovább.

DIÁNA: Maga hány éves? Mit is kérdezem, tudom, hogy mennyi. Magát tenyeren hordozta az élet. Csak meg kellett ismerkednie velem, és hozzámenni.

MILL: Az is bűn?

DIÁNA: Bűn? Nem, az egyáltalán nem az. A bűn egészen más.

MILL: Az, amit maga ellen elkövettek, ugye? Az a bűn? Csak az a bűn? És ami a kislányunkkal zajlik, az micsoda? Arra mit mondana?

DIÁNA: Nézze, Emília, én nagyon sajnálom. Nem akartam magának, főképp a gyerekének ártani. Nekem is van kettő.

MILL: Tudom, hogy van. Mindent megírtak. Titok itt nincsen. Maga is idetalált. Nem kérdezem, hogyan. Itt nem lehet élni. Ezen a bolygón már nem lehet élni.

De én ártatlan vagyok, engem hagyjanak ki ebből a játékból. *(sírni kezd)*

DIÁNA: *(Milihez lép, vigasztalni próbálja)* Ne sírjon!... Ne sírj!

MILL: *(hüppögve)* Csak a színpadon szabad sírni? Csak ott lehet?

DIÁNA: Sírjál csak, ha jólesik. Sírj... Én már nem tudok.

MILL: Miért jöttél ide?

DIÁNA: Nem tudom megmondani. Nem tudom. Talán vezekelni akartam...

MILL: Te? Vezekelni?

DIÁNA: Nincsen maradásom sehol. Folyton hívnak, folyton keresnek. Tudod te, hány ilyen eset van?

MILL: *(könnyeit törölgetve rázza a fejét)* Nem.

DIÁNA: Dől a panaszáradat. Nekem akarnak elmondani mindent. Mi vagyok én? Jeanne d' Arc? A bosszú anyala? Nekem kell vallani mindenki helyett?

MILL: Te voltaképpen tényleg hős vagy.

DIÁNA: A francokat! Elegendem van az egészből. A férjem meg csak hajt, hogy tovább, hogy csinálni kell, ha már belevágtam. *(körülnéz)* Szépek ezek a babák. Mindegyiket te csináltad?

MILL: Persze, csak közben leálltam, amikor...

DIÁNA: Amikor férjhez mentél.

MILL: Igen.

DIÁNA: A kislányomnak tényleg szülinapja lesz, úgyhogy...

MILL: Válassz egyet. Neked adom.

DIÁNA: *(levesz egy babát a polcról)* Talán, ezt. *(mutatja Milinek)*

MILL: Rád hasonlít.

DIÁNA: Tényleg?

MILL: Úgy hívtam, hogy... De most már a tiéd, a kislányodé.

DIÁNA: Hogy hívtad? Mondd!

MILL: Inkább nem.

DIÁNA: Kérlek, mondd!

MILL: Hamupipőke.

Kórus 13. Bárhol

Két férfi

ELSŐ FÉRFI: *(a telefonba)* Nálatok?

MÁSODIK FÉRFI: *(mf)* Baszogat a csatornaigazgató. Nincsenek újabb anyagok Lémanékról.

ELSŐ FÉRFI: Menjetez rá a háromnevűre.

MÁSODIK FÉRFI: Rajta vagyunk, de azt az alakot meg nem lehet irányítani.
 ELSŐ FÉRFI: Lémant se lehetett.
 MÁSODIK FÉRFI: De amikor kirobbant, még volt valami izgalom az egészben.
 Most nagyon leült.
 ELSŐ FÉRFI: Mit vártatok? Hogy öngyilkos lesz?
 MÁSODIK FÉRFI: Nagy durranás lett volna. De most már nem lesz.
 ELSŐ FÉRFI: Hát nem, az hétszentség. Vagy majdnem biztos, hogy nem.
 MÁSODIK FÉRFI: És felétek? Mi a helyzet?
 ELSŐ FÉRFI: Esett a példányszám. Kevesebb hirdető jelentkezik.
 MÁSODIK FÉRFI: Ugyanaz.
 ELSŐ FÉRFI: Mondtam neked, hogy venni kell valakit.
 MÁSODIK FÉRFI: Az nem járható út.
 ELSŐ FÉRFI: Ha csak a járható utat figyelnék, talán még a kőbaltánál tartanánk.
 MÁSODIK FÉRFI: Lehet, hogy jobb lenne.
 ELSŐ FÉRFI: Ezzel nem jutsz sokra.
 MÁSODIK FÉRFI: De vannak még ügyek a talonban.
 ELSŐ FÉRFI: Nocsak! Mesélj!
 MÁSODIK FÉRFI: Hogy lenyúljátok? Ne nézz hülyének!
 ELSŐ FÉRFI: Esetleg lenne valamink cserébe.
 MÁSODIK FÉRFI: Nem tudsz te olyat...
 ELSŐ FÉRFI: Hátha tudok.
 MÁSODIK FÉRFI: Mi a téma?
 ELSŐ FÉRFI: Az országnak háza.
 MÁSODIK FÉRFI: Komoly?
 ELSŐ FÉRFI: Az országnak eleje...
 MÁSODIK FÉRFI: Tényleg? Várj! Menjünk át a fedett vonalra. *(kikapcsolja a telefont, másikat vesz elő)*
 ELSŐ FÉRFI: *(ugyanezt csinálja)*

XVIII. Üres tér

Léman, Mili, Ajtony és Diána egymástól távol, négyszögben állnak. A rendezőnek kell eldöntenie, melyik két szereplő áll elöl, a nézőkhöz közelebb, s kik hátrébb. Az egész jelenetben kell lennie valami valószínűtlennek. Amikor egyikük megszólal, a másik háromhoz beszél, de azok nem reagálnak rá.

LÉMAN: Elvégeztetett. Nincsen tovább. Nincsen semmi. Lenulláztam magam. Valakiből senki lettem. *(egy lépést tesz a többiek felé, aztán meggondolja, marad a helyén)*

MILI: Soha többé nem lesz rendben az életem. Nem voltak nagyratörő terveim, de megbuktam, én buktam meg. Vagy bennem bukott meg a világ? Nem fogok már hinni senkinek. Soha, soha többé. *(magába roskadva kimegy)*

AJTONY: Azt hittem, hogy valami tisztább lesz, hogy valamit elintézünk, valamit örökre kiirtunk a színházi életből. Legalább abból, ha a másiktól, a valószínűságból nem lehet. De nem lehet. Ezt sem lehet. Itt nincsenek ártatlanok, csak vétkesek és cinkosok. *(marad a színpadon)*

DIÁNA: Lehet, hogy pályát tévesztettem. Nem színésznőnek kellett volna mennem. Félúton jön rá az ember, hogy más irányba mehetett volna. Most már nem lehet. Vagy mégis? Szeretetet akartam kapni és adni. Úgy, hogy azonnal hasson. Csak szeretetet. *(lassan kimegy)*

Léman és Ajtony egyedül maradnak a színpadon. Mindkettő elmozdul a helyéről. Mintha egymáshoz közelítenének, de ezt már nem láthatjuk. Sötét – aztán kisvártatva éles fény.

Kórus 14. Bárhol

Egy férfi, néha a többi játészó is bekukkant, nézik a beszélőt, aztán elmennek.

FÉRFI: *(a nézőkhöz)* A lényegről nem beszélünk. Hogy a színházon kívül dől el a sorsunk. Nem a nézőtéren, nem is az igazgatói irodában, és főképp nem a szereposztó díványon... Valahol, egy söröző homályában, egy tenyéryni preszszóasztalnál... fallabda után, egy öltözőben... négy-öt magyar összehajol *(nevet)*, nem is szólnak semmit, fújják a füstöt vagy zuhanyoznak, oly mindegy... ismerik egymás véleményét, még az óvodából vagy valamilyen egyetemi koleszból... Oda?... Oda nem, oda nem megyünk... csak tüntetni, eléjük... Azt?... Azt nem nézzük meg. Minek?... Azt nem szavazzuk meg... Ezeket mondják. Frászt! Nem is mondják, csak gondolják, csakis ez van a fejükben. Más nincs is. És nekünk végünk van, ha megfeszülünk, sem kell nekik, amit csinálunk, le vagyunk... sajnálva. Lefelé tartják a hüvelykujjukat, mint Nero az arénában. Le vagyunk értékelve. Örülhetünk, hogy életben hagynak... Most csodálkoznak? Azt hiszik, hogy megússzák? Ha eddig megúszták? Ne legyenek ennyire nai-vak. Nem, angyalkáim. Ennek vége! Nem fognak jól aludni ma éjjel. Lassan mondom, hogy mindenki értse. Ment-he-tet-le-nek. Azok. Én is. Maguk is. Mindenki. Menjenek... menjenek már... *(háta fordít, kimegy)*

SZATHMÁRI BOTOND – SZÉCSI ANDRÁS performansza, *Expanzió XXII.* –
 „ArcMaszk”, Visegrád, Mátyás Király Múzeum Palotaudvar, 2010

PÉNTEK IMRE (1942) Zalaegerszeg

PÉNTEK IMRE

Távcső nélkül

L. Z.-nek

Távcső nélkül is látni ám,
 hogy működ' a művésztelep,
 a kalapos és a karakán
 éppen képe fölött lebeg,

van, ki olaszból érkezik,
 ahol elkél a fapapucs:
 ám itt hócsizmát húz, pedig
 beléhatol a nyári csúz.

Halomban áll festék, ecset
 a raktár öblös részlegén,
 míg májszín zászlók lengenek,
 amit legel egy vén tehén.

Az arab épít egy piramist
 saját kezével, görnyedve hétrét,
 s hiába, kiömlik a liszt,
 amíg ápolja sérült sérvét.

Előkelőn, báli ruhában
 farag szobrot a régi csősz,
 pedig rosszkedvű általában,
 de az ihlet mindent legyőz.

Amott az éter tiszta kékjén
 elindul egy halotti bárka,
 utána egy füstölgő kémény,
 első osztályú, valódi márka.

Seregnyi itt a sürgés-forgás,
 azt is mondhatnánk: állati,
 ám a hordónyi kéjenc zsoldját
 közalkalmazott váltja ki.

De készül már a nyakigláb tabló,
 melyen a szép trupp összegyűlt,
 ez a telep már nem hanyatló,
 ha volt is, amikor túrve túrt.

Ha a nyers évek albumába
 bekerül egy-két műremek –
 annak már végleg nincs szabálya,
 mert lehet, hogy végleg elveszett.

A harmonika

Egy behorpadt harmonika
feküdt a szeméttelen szélén,
nem húzza ezt már senki fia,
ha izzadtan közelg az éjfé.

A gazdája is már merre jár,
melyik pultnál kér egy felest,
és makacs, mint egy vadszamár,
ha nem kapja meg egyenest.

Hazug a szó és hamis dallam,
ott végezzük, ahol a lom
gyűlik a totális kazalban,
s reánk hullik a sárga lomb.

Az Opál Színház performansa, A Pancsen láma elrablása (rendezte: Lantos László [Tricepsz]),
Expanzió X – „Remete”, Márianosztra, 1998

ZELEI MIKLÓS

A tapétán egy szúnyog

Senki se tudja megkülönböztetni az igazítól. Halálos injekciót is tud adni. De miért nyírnának ki minket? Nem vagyunk fontosak. Persze az se jó. Van itt egy csomó fölösleges ember, olyan 30-40%, őket állítólag el fogják takarítani, ha elfogy a sör, ha oly mértékben szűk lesz a világ, hogy már nem fognak elférni a tévé előtt a papucsai. Vagyis fontosnak kell lenni. De milyen mértékben? Ki vagyok én? És a feleségem? Ő ki? Ezt kellene megtudni. De kitől? Fekszünk, én fölriadva, minden hajnalban szokásosan. Olyan tíz centire emelkedik ki az ágy szintje fölött a testünk. Ha végleg így maradunk, lassan elfogy belőlünk az emelkedés. Láttam a harctéren a hullákat, azok is pont így viselkednek. Mellkasuk beroskad a földbe, méricskéljen a háromlábú béke.

De adót fizetünk! Nem segélyen élünk. Életünk bevétel. Tehát valamilyen mértékben fontosak vagyunk. Csak nem nagyon. Ez a lényeg! Az arányokat eltalálni, akkor figyelhet már a szúnyog minket, elégedett lesz velünk. És átsuttyanunk a léten.

Az ipari költészet

Háromszázhetvenkilenc méter a hossza. Ezüstje égbe olvad, alatt a kék Duna. A mi Dunánk, a mi Erzsébet hidunk. Elődjét 1945. január 18-án reggel robbantják föl a német seregek. Nincs jobb, mint egy hatalmas orgazmus reggel. Dörögve, szakadva, törve elszáll a múlt, ropognak az ízületek, fölszakadnak a sóhajok, sikolyok hasítanak a kormos napkeletbe. Jaj, jaj, jaj. Énekel az ágaskodó hídfő a pesti oldalon, felel az ágaskodó hídfő a budai oldalon: I can't get no satisfaction, I can't get no girl reaction. Bár ez a szám még nincs meg akkor. De a vágy! 'Cause I try and I try and I try and I try. Két városrészt, két országrészt, egy népet összeköt.

A terhelési próba tiszta gruppszex.

1964-ben!

Az új hídon buszok hasalnak tízesével.

De jó.

De jó.

Hogy kész a híd.

Hogy kész a híd.

1964. november 21-én nyitják meg. A köszöntő költemények már november 7-re elkészülnek.

De csúszik az átadás. Mistéth Endre, Sávolgy Pál talált ki valamit? Hogy azt azért. Hogy nof7. Mégse. Csúsznak a köszöntő költemények is. Páros ujjú, patás rímeikkel dobrokolnak az előrés szerkesztőnél. Várnak a nyomdában a betűszekrény alatt. Ólomból öntve, mint a géppisztolygolyók. És még utána is, sokáig, sokáig. Itt, ott, amott és mindenütt. Egy vívmányéltető hídköltemény nekünk.

Hogy kész a híd.

Hogy kész a híd.

Állnak a költők rajta és nézik a Dunát. Az elmegy innen. Elmegy. Elmegy. És amit látnak, abba beleszeretnek.

ZALÁN TIBOR

Papírváros-szilánkok

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

Úgy zuhansz el, mint egy liszteszsák

persze nem olyan közhelyesen, de éppen olyan szerencsétlenül és magatehetetlenül dőlsz el, kezedből messze, a szoba másik sarkáig gurul a félig kihasznált vodkásüveg, zuhanásod meglőtt madár zuhanása, hiszen alig vagy már terhére a földnek, csak csontok és inak, csak inak és csontok, meztelen tekergőző fölfájó idegek, nyomokban utat keresve a szikkadt húsban, a kevés hús, mely szárazan tapad rá a szilárdabbnak vélt felületekre, te már nem sovány vagy, te csont és bőr vagy, rosszabbul nézel ki, mint a haláltáborok végletesen elcsigázott foglyai, de kínos így a hasonlat, mert neked a kényszerített szenvedéshez semmi közöd, te magad mérted az elfogyás büntetését magadra beláthatatlan bűnökért, bár ez sem igazán pontos, hiszen a bűn mindig belátható az eredendő bűnön kívül, és pontosan nem is köthető cselekedethez vagy bármilyen rosszra irányuló okhoz, hogy pusztulásra ítélted magadat, tehát nincs időpont sem, amikor a folyamat elindult, s mert sem az indulásnak, sem magának a folyamatnak nincs eredeztethetősége, parttalan pusztulás-mitológiába keverted magad, és talán több volt ez annál, mint hogy okát találtad így a mértéktelen ivásnak, mert önmagában az ivás még nem következménye semminek, főleg nem út általában a kimódolt halál felé, nem bevehető formája a direkt meghalásnak, annyi, ami bizonyosan elmondható, hogy egyszer csak ebben a lyukban találtad magadat, amely addig az otthonod volt, onnantól kezdve az odúd, isten kezdetleges istállója, jászol helyett azonban csak valami vackot találtál, amelyre lehajtottad a fejedet, nem estéknként, hanem amikor aludnod kellett, és aludnod akkor kellett, amikor az alkohol elérkezettnek látta az idődet arra, hogy eloldjon a földi súlyoktól, és átmenetileg a fogyó tested egyre nehező elhordásának a feladatától, s ha már istálló és jászol, akkor kikívánczik a harmadik szakrális közhely, a betlehemi csillag, nos, a csillag helyett számodra csak az örökös sötétség mutatta az utat sehovából a sehovába, minden elhatározás nélkül örök sötétre és nélkülözésre ítélted magad, ám meggyőződéssel indulva el a halál felé, amely valami miatt nem következett be eddig, pedig be kellett volna következnie, de éltél, ellentmondva mindenféle körülménynek, és ha el kellene számolnod azzal, honnan volt pénzed annyi időn át kocsisborokra és hamar megszikkadó kenyerekre, nem tudnád fölmutatni a számlát, lehet, hogy kéregettél, loptál, kifosztottál ártatlan öregasszonyokat és vaksi öregembereket, lehet, hogy valaki vagy valakik megszántak, és mindig csorgattak annyi pénzt valamilyen csatornán keresztül hozzád, feléd, hogy életben tudd tartani magad, valami sötét és áthatolhatatlan lepedék borult rá arra az időszakra, hogy ne emlékezz semmire, időszakra, arra, mondanád, ha tudnád mondani, és nem jó kifejezés az arra, mert távolra mutat, és neked közelre van csak múltad, s immár valamennyi rálátásod, a végére emlékezel, a detoxikálóra meg talán még Bandiék végzet felé lökő felbukkanására, de hogy előtte, hogy közben, hogy egyáltalán mikor, hogy mi volt, és miért volt az, ami, azt képtelen vagy visszaidézni, ahogy a gennyes és áthatolhatatlan lepedék az időben való tájékozódásodat is megsemmisítette, mert nem tudod, évek teltek-e el, amíg vegetáltál és a halállal kokettáltál véres, hányás-

szagú vackodon reménytelenül, vagy csak hetek, hónapok, és hazudnál, ha azt mondanád, hogy nem érezted jól magadat ebben a lebegésben, mert az idő vett a karjára ekkor, az örök idő, nem az, amit évekkal, napokkal, napszakokkal, órákkal, percekkel, másodpercekkel szabdal fel a tehetetlen és elbizakodott emberiség, hanem az idő, amely nem ismer szakaszokat, telése rettenetes állandóság, nem ismeri a változást, ahogy a végességet sem, amelyben nem kezdődik el semmi, és nem is ér véget, így lehet talán, hogy neked nem volt, nincs történeted, honnan is lenne, amikor a történetnek kezdete és vége van, folyamata, előrehaladása a végkifejlet felé, míg te a cselekvés minden formáját eltoltad magadtól, hacsak nem tekintjük cselekvésnek azt a kétnaponta előforduló mozgást, amikor a sötétségből kiléptél az utcára, és elvászorogtál a közértbe kenyeret és cigarettát venni, na meg bort, hát persze, bort, ami mindig segített megbirkózni létezésed rettenetével és a mindenén kívüliség magányával, mert amiben lehettél volna, abban már nem voltál benne, szó nélkül hagytad ott a munkahelyedet a semmit sem csinálásért, a senkivé foszláshoz, lemondva karrierről és az egzisztenciáról, családod nincs, illetve lehetne, ha akarnád, de nem akarod, pedig meg sem bántottak, legfeljebb rákérdeztek volna arra, ha létezőként lennének jelen az életedben olyanok, mint apa, anya, testvér, feleség, gyerekek, hangsúlyozom, ha léteznének, hogy mi a faszomat kezdesz itt magaddal ebben a mocskos szobában, amelyben jószerevével levegő sem volt, legfeljebb annyi, amennyi ritka távozásaid és érkezéseid közben préselődött be az izzadság és ápolatlanság mindenben megkötő, nehezen meglebbenő függönyei közé, mert a magánynak is van szaga, csak kevesen ismerik, mert igazán magányos ember meglehetősen kevés van a hatmilliárd között, az egyedüllét ugyanis nem azonos a magánnyal, a magadra hagyatottsággal sem, sem semmilyen formája a kitalálttal, a megtöretésnek, az elfelejtésnek és a megtagadásnak, valamint minden ilyesféle emberi helyzetbe hozásnak sem, a magányos embert még a világfájdalom is elkerüli, és nem tudnád igazából megmagyarázni, hogy most mire gondolsz vagy gondolnál, ha még gondolkodni tudnál, és ezt nem csak a pillanatnyi állapotodra érted, és hazudnál, ha azt állítanád, hogy bután lehetetlen és sokban ellenszenves viselkedésed, ha egy éleést és az ahhoz csatlakozó életformát lehet viselkedésként definiálni, nem tekintetted valami kiválasztottságnak, és könnyedén siklottál el afölött, hogy ezt a kiválasztottságot te teremtetted magadnak, és vállaltad föl, mondhatni, te önmagad önkényes kiválasztottja vagy, s mert a közösségi lét, mondhatni rossz szóval, a társadalom közeledését feléd semmilyen formában nem vállaltad el, föl pedig semmiképpen, lényegesebb, hogy a kiválasztottság tudata sok mindent megmagyarázott számodra abból, amit másokhoz hasonlóan te sem értettél, noha tételesen átgondolni ezt sem szándékozod, sem erőd nem volt

ahogy esés közben sem tartottad magad elé a kezedet, ami arra utalt volna, hogy számítsz rá, el fogsz vágódni, és így akarod megóvni a testedet a hirtelen sokktól, amely abban a pillanatban éri majd, amikor belecsapódik a kövezetbe, nincs szőnyeg ebben a rohadt lyukban, gondolhatnád, ha magadnál lennél, ami ijesztő, ha így eszedbe jut, mert eddig nem nagyon érdekelt, hogy a törött üvegeken kívül mi van a padlaton, de nem vagy magadnál, szerencsére, egy rohadt rongyszőnyeg sincsen ebben a kibaszott odúban, ahol pedig már annyi minden más van, szekrény, tükör, csillár, függöny a vakudvarra néző ablakon, ahonnan soha nem néz be senki, ahová soha nem süt be a nap, ahová soha nem mész ki, ahová soha nem megy ki más sem, ahová csak valami ragacsos homály tolakodik be világosságként úgy déltájban, és a szekrényben glédában a zoknik és a bokszeralsók, a pólók és a színes pulóverek, a vasalt ingek és az elegáns öltönyök, amelyeket majd soha nem fogsz viselni, de ezt nem tudhatod még,

ekkor még nem, bár nagyon valószínű, hogy soha nem is fogod már megtudni, de ez mindegy is, és most, ahogy így fekszel hanyatt, belebámulhatnál a csillár bágyadt fényeibe, de csukva a szemed, mintha már lesimogatta volna a halottmosó asszonyok ráncos, öreg, májfoltos keze, és a tükrökben is láthatad volna a zuhanásodat, ha csak egy pillanatra is, mert olyan gyorsan kerültél a kövezetre, hogy csak lassított film vagy filmkikockázás tudta volna nyomon követni az elvágódásodat, ráadásul te kerülöd a tükröket, mint leprás a szánakozók tekintetét, mert az igazság valahol ott van, ha az igazság van netán valahol, hogy az egészségesek szánakozó tekintetében valahányszor a saját roncsaidra bámulsz

bámulsz, ha élsz még, de ez közel sem biztos, mert fekszel meredten és mozdulatlanul, nem látszik, hogy emelkedne-súlylyedne a mellkasod, ami az élet biztos jele lehetne, legalábbis jelzése annak, hogy levegőt pumpálsz a tüdődbe, és onnan ki, csak az esés után fordultál hanyatt, valójában féloldalt zuhantál el, s a halántékod táján csapódott bele a fejed a kőbe, ami szerencse, mert ott elég vastag a koponyacsont, s mivel a fejbőrt meglehetősen sok ér szövi át, a seb túlságosan erősen vérzik a legkisebb sérülés esetén is, ha meghaltál, nem ez a sérülés okozta a halálodat, ami feltehetőleg mégsem következett be, mert ha bekövetkezik, akkor most nem tudnál e fölött a szőnyeg-cucc fölött elmélkedni, ha lehet ezeket a töprengés-foszlányokat elméledésnek nevezni, inkább csúfolni lehet őket annak, az ember, ha kiesik egy időre a létből, akkor hajlamossá válik a vulgárfilozófiára, ami annyit tesz a te esetekben, hogy létmagyarázatoknak tűnő ócskaságokkal próbálsz meg fenntartani a még létezésednek a tudatát, egyben légmagyarázatokkal is szolgálni arra, hogy miért lehet megnevezni a megnevezésre méltatlan és a megnevezéshez értelmetlen emberi mozdulatlanságot, a mozdulatlanságnak abban az értelmében, hogy az ember nem halad egyik állapotából a másik felé, noha abban sincs, amiből elindulnia kellene, ez inkább amolyan létnincstelenség, amikor kifogy az emberből a lélek, de ennél valamivel pontosabb, ha az anyag hiányáról beszélünk, aminek ki kellene töltenie a lelket, s hogy mi ez az anyag, azt nem nagyon tudja senki, de úgy is mondhatjuk, hogy kurvára nem tudja senki sem, ebben nincs bizonytalanság, a nem tudásban, minden egyéb tologatható az értelmezés puzzle-tábláján, ami ráközelítve a te helyzetedre, na nem a mostanira, amikor magadon kívül kerülsz fekszel kiterítve, hanem az eddigi életedre mint egy helyzetösszegzésre, azt lehet megállapítani, hogy van egy olyan hosszabb felvezető szakasza, amely az emlékezetben megrakódott, egyfajta térképként leképezte magát, változatos színekkel jelölt domborzattal és a nagyobb események városként bejegyzett karikáival, melyet a rákövetkező időszak letakarni volt kénytelen valamilyen, általad meg nem ismerhetett, föl nem kutathatott szándék miatt, és bennünket ez utóbbi időszak érdekelhet, ami nem adhat ugyan magyarázatot arra, ami most történik veled, és milyen különös, hogy ez a mostani történés is egy meg nem történés, mert az elvágódásod pillanatában bekövetkezett eszméletvesztést követő idők semmilyen történést nem képeznek meg a létezés-nemlétezés viszonylatai között megfeszülve, de ez a kétpólusosság is csak számodra, a szemlélő és meditáló számára létezik, számodra nem, te fekszel hanyatt, kiterítve, isten vagy valaki más által kiterítve, s ilyenkor meg kell álljon az idő, az a fajta idő, ami a te mozgásodat is számon tartja, vagy ha más nézőpontból szemléljük ezt, a te mozgásod által képződik meg, ezt nevezhetjük az álló időben mozgó időnek, nos, immár az álló időben megálló időről kell beszéljünk, és a két idő mégsem keverhető össze, mert az egyik ugyan magában foglalja látszólag a másikat, de a másik nem a része neki, létezik az az idő, amelyben semmilyen mozgást nem voltál képes produkálni az elmozdulás értelmében, és létezik az az idő, amikor a mozgás látszata az elmozdulás

pszeudo-időképzését idézte elő, és ha nem ilyen bonyolultan, de mondhatod azt is, ha nem ennyire zavarosan nézünk életednek erre a szakaszára, az életed nem élet, de még a tudatod magánál lévőségének fejezetére, kivontad magad az élet nevű forgalomból, lejárt szavatossági időt jelentettél be, és megkezdted élni a neméletedet, mert hogyan is képzelhető el életnek az, ami a vegetáció fogalmát sem meríti ki, hiszen a vegetálónak alapvető igénye a megmaradás, a lét fenntartása bármi áron, töltekezéssel és ürítéssel, a test nedveinek az ellátásával, az idegrendszer kímélésével teljesíthető határokon belül, és talán még idetartozik a fajfenntartás ösztönének életben tartása is, még ha csak olyan szinten, hogy a hajnali merevedések során büszkén megmarkolod a faszodat, abba a tévképzetbe ringatva magadat, hogy az még alkalmas akkor is valamire, ha alattad egy más nemű lény ivarszervébe próbálsz beleerőltetni

még az is lehet, bár nagyon kicsi rá az esély, hogy a piától roppantál le egészen a földre, ami lehetséges, mert a piának van egy ilyen következménye, és ne tekintsd kukacoskodásnak, de ha valaminek következménye van, az a valami még nem feltétlenül a következmény oka, értsük úgy, hogy a rosszullet oka a te esetemben, ha erről van szó, mármint rosszulletről, nem a pia, noha az alkohol következménye lehet a lehetséges rosszullet, a rosszullet oka az, hogy piálsz, a döntés és elhatározás térfelén pattog tehát a labda, a pia önmagában nem tehet semmiről, lásd, attól, hogy bemész egy vegyesboltba vagy bármelyik szupermarketbe, és nézed a polcokon a drága piákat, de ne is, nézd az olcsó vodkákat és pálinkákat, a nóném címkézetű kemikáliákat, amilyeneket inni szoktál, mert ezek többnyire le vannak értékelve, és mindig az alsó áruházi gondolatokban vannak szétszórva, és ha most emlékezni tudnál, de nem tudsz emlékezni, mert öntudatlan állapotban fekszel hanyatt a szőnyeg nélküli kövezeten, ha emlékeznél tehát, most elmosolyodnál egy emléken, amikor hosszadalmas bolyongások után a polcok között, mert ezek a kurva boltosok, hogy a végsőkig kizsigereljék a beosztottaikat, hetente rendeztetik át a polcokat, hogy hétfőre virradóra, amikor elvánszorogsz odáig az odúból, ne találj meg semmit ott, ahol hagyni véltél az előző hét végén, ami persze csak újabb vízió, hogy csúsztatást ne mondjunk, mert ott hagyni valahol, és itt a valahol van a hangsúly, csak azt lehet, amit vagy megfogtunk, vagy valahonnan elmozdítás után oda teszünk le, ahol újbóli megjelenését várjuk, egy otthagytás után, de te soha nem nyúltál semmihez, mert mit is vettél volna, a száraz kenyéret már kérés nélkül adták neked az árusok, ismertek jól, tudták, neked csak evésre kell a kenyér, életben maradáshoz, a test életben tartására, nem pedig élvezkedésre, ahogy a ropogós héját körberágnak más emberek a karéjnak, vagy a puha, ruganyos kenyértestet belemártják a forró kacsaszírba, nem, neked nem ilyesmire kellett a kenyér, hanem hogy a szádba tömjed, és maradék fogaiddal óvatosan, nehogy további foghiányt idézz elő saját magadnak, megöröld, és amikor már kellő mennyiségű nyállal keveredett össze, és pépessé idomult, akkor lenyeld, sokáig küszködve a torkoddal, amelyik nem nagyon akarja átengedni magán még ezt a pépes zúzalékot sem, ami feltétlenül érdekes abból az aspektusból, hogy a pálinka vagy vodka sűrű, egymás utáni nyelésekkel is gond nélkül vágat végig bármikor ezen a táplálkozási szakaszon, noha égő, és szinte komikus, hogy viszkető érzést hagyva maga után, de megy, lemegy, nem kérdőjelezve meg a rövid utazás létjogosultságát, és a gondolatokat mindig mással és mással rakatták meg a tedd-ide-tedd-oda emberekkel, mintha csak direkt rád szabva, veled kibaszni szándékozva, ezzel neked nem kevés bosszúságot okozva tettek vagy tetették volna, de rajtad nem lehet kifogni, vén rafkós vagyok én, motyogod ilyenkor magadban, amikor az olcsó vodka helyett mosószeret találsz az előző héten megszokott helyen, hát mentél, mentél

vándor- és felfedezőútra, megbámultad a csiricsaré csokoládékat, kiszáradt szájpaddal ácsorogtál az édes kekszek előtt, nézted a hűtőben a söröket, mert a sört nagyon hidegen meg tudod inni, sőt, egyéb komolyabb italok előtt határozottan jól tud esni egy kis jegyes rásegítés, és a csontjaidban érezted, hogy itt nagyon hidegek a sörök, annak látszottak az üveg mögött, finom dérpára vonta be őket, és amikor még meg tudtad venni a sört magadnak, és nem annyiba került egy dobozzal, dobozzal a fenét, nem is volt még dobozos sör, csak üveges, került tehát egy üveggel, amennyibe egy fél liter nóném kemény és rendes, és megvetted, mert megvehetted, végighúztad az üveg oldalán az ujjadat, és az újnyom, mint egy sötét út rajzolódott ki a párás felületen, igen, csak ilyenkor voltál hajlandó meginni a sört, ha melegebb volt ennél, ha se pára, sem mutatóujjal rajzolt út, visszaküldted a pincérrel, kezdetben még így, később meg csak otthagytad, az sokkal urasabbnak tűnt fel a számodra, ott hagyni egy üveg drága sört, nem akárki vagy te, ha egy drága teli üveget érintetlenül hagysz ott a kocsmá asztalán, de még az illatszerek között is szeretnél kutakodni a tekintetteddel, megannyi színes samponos-, tusfürdős flakont rakosgattál sorba a tudatodban, meg bámultad válogatás nélkül, ami jött, a söprűtől kezdve a többkéses borotvákig, a felmosóvödörtől a méregdrága kávékig, a kötözött sonkáktól a sózott mogyorók és magvak sokféle zacskójáig, néztél mindent, és nem láttál semmit, mert egyetlen dolgot kerestél, amit mindig meg is találtál, a leértékelt alkoholt, legtöbbször vodkát, néha még pálinkát is, amit nem vitt senki az ilyeneken kívül, mint te, senki a nyomoroncokon kívül, és most is rábukkantál a legelső gondolán a vodkára, messziről kivirított a színes címkék közül a sápadt fehérségével, volt valami piszkoszín is belekeveredve a címke fehérségébe, ami anélkül, hogy piszkos lett volna, a piszkosság látszatát keltette a ránézésben, s ahogy az ital, a göngyöleg is keszetlen volt és primitív, akárcsak a betűk, nagyobbak és kisebbek, mindenféle műgond nélkül rádobálva a címkére, de mit sem törődtél ezzel, lehajoltál, hogy megragadd a felkínált kettő közül az egyiket, de akármilyen óatosan hajoltál is le, nem tudtál elég elővigyázatos lenni, mert előbb térdre estél, azután meg eldőltél az egyik oldaladra, kezdedben szorongatva a zsákmányt, az egyik üveget, s talán még a diadalérzet is megkönyékez, ha ez a ledobbanás és az azt követő oldalra dőlés nem következik be, az üveget képtelen voltál elengedni, mint azok a ragadozó állatok az áldozatukat, amelyeknek befelé hajlik a fogazatuk, megragadják, és onnantól fogva már csak befelé vezet az út, benned is munkál valami ilyen ragadozó fogazat, a piás lelkedben, mert fogtad az üveget az egyik kezdedben, másikkal pedig megpróbáltad a gondolaállványba kapaszkodva felhúzni magad, de többszöri hiábavaló kísérlet után kénytelen voltál feladni, feküdtél félkényéken, és vártál, vártad, hogy arra jöjjön valaki, de az ilyen jellegtelen délelőttökön az emberek jellegtelen munkahelyükön végzik jellegtelen munkájukat, a gyerekek óvodában vagy iskolában jellegtelenkednek, aki meg véletlenül betévedt ebbe a jellegtelen, kicsinek éppen nem kicsi panelboltba, az hamar megtalálta az átrendezés miatt máshová került tejet, kenyeret, megtalált mindent, amit kelendősége okán előtérbe raktak a tedd-ide-tedd-oda emberek, de az olcsó vodka nem tartozott a kelendő áruk közé, ezért egész sokáig senki nem vetődött a környékére, a boltocska már-már setét hátsó fertályára, mígnem egy kövér legényke settenkedett oda hozzád, mi van, bátyuska, pihengetünk, pihengetünk, kérdezte, amire nem nagyon tudtál mit válaszolni, csak bágyadt mosollyal föltekintettél rá, és a vonásaidat valamennyire összerendezve arra kérted, húzzon fel téged, hát persze, nevetett a kövérke legény, felhúszom én, bátyuska, naná, hogy felhúszom, s megragadta a szabad karodat, és nagyot rántott rajtad, azt hitte talán, látva rozogásodat, hogy könnyű vagy, mint a pehely, és lehet, hogy könnyű vagy a földnek, de nem ennek a legénykének, akinek a kövérsége nyilvánvalóan és

egyértelműen arra utal, hogy penye egy alak, aki semmit se sportol, nem törődik a fizikumával, ebből adódóan gyöngye is, így hát, amikor félig a levegőbe rántott, azaz a felsőtestedet függőleges helyzetbe hozta, fel is emésztette az összes erejét, ami ahhoz szükségeltetett volna, hogy egy seggre tottyant elhasznált kreatúrát egyik karjánál fogva a levegőbe emeljen, egy ideig tartani tudott ebben a helyzetben, majd maga is lezökkent melléd, ha kicsit eufemizálva fejezzük ki magunkat, a valóság az volt, hogy ő is a köveztetre csattant, minden méltóságot mellőzve, mint a gyalogbéka, bassza meg, bátyuska, miből van maga, kőből, hogy ilyen nehéz, nyifogta, amikor végre ismét levegőhöz jutott, hát ez így nem fog menni, bólogatott, megpróbáljuk más-hogy, mentőt talán mégsem hívhatunk azért, mert egy üveg pálinkával itt ücsörög a földön, és föltápáskodott, a két hónod alá nyúlt, és rettenetes nyögések közepette, melyek talán több energiát vettek el tőle, mint a te valójában elhanyagolható súlyod, talpra állított, így, bátyuska, kedélyeskedett a pufi, és leporolta a válladat, mintha egész testedben vágódtál volna el a porba, jöjjön, elkísérem a pénztárig, fogta meg a karodat, és valóban a pénztárpultokig navigált téged, ahol megtartott addig, amíg előguberáltad a pénzt a vodkára, a pénztáros láthatóan kelletlenül nyúlt hozzá a zsebeidből előkaparászott bankkókhhoz, mintha összekoszoltad volna őket, holott a pénz mindig koszos, ha csillog, ha nem, talán először és utoljára akkor tiszta, amikor kinyomtatják a pénzverdében, de a látens undor nem is a pénznek szólt valójában, hanem neked, régen nem láttad magadat, a tükröt valójában azóta nem is ismered, hogy a sötétet és visszhangtalanságot választottad életformádul, hajad csapzott és kócos, és zsíros és cafatokban lóg le két oldalról az arcodra, szakállad borzas és mindenféle beléje ragadt holmitól tarka, szemed gyulladt a kinti fénytől, és vörösen, riadtan forog körbe, mintha valaki üldözne, pedig senki, de senki nem vesz tudomást a létezéséről már, a pénztárosnő és a pufi eladón kívül, a nő olyan gyorsan szabadul meg a két ujjá közé csipentett bankjegyekről, amilyen gyorsan csak meg tud szabadulni az ember egy leprás orrváladékkal teli zsebkendőjétől, de az aprópénzzel már gondjai vannak, mert a pénzérméket meg kell fogni és bele kell ejteni őket a megfelelő rekeszébe a kasszában, és a nő, mert általában nők a pénztárosok az ilyen semmi helyeken, egy hirtelen támadt ötlettől vezéreltetve csak ránéz a pénzre, és azt mondja, sziszegi a hibátlanul fehér fogai mögül feléd, hogy nem kell, mi az, hogy nem kell, méltatlankodsz, ez elég, bólint a nő a becsukódó pénztárgép felé, vigye, öreg, mondja a pufi legény, és még hátra is vág barátságosan, és neked csak az úton, az orvosi rendelő előtt jut eszedbe, hogy leöregedtek az előbb, holott te nem vagy öreg, igaz, már tinédzser sem, benne vagy a korban, a legszebb férfikorban, jár az eszedben, de ha ez a legszebb férfikor, akadsz fel magadon, akkor milyen lesz a boldog öregség, hiszen már most is alig vonszolod magadat, meg kellett állnod a rendelő előtt, hogy a biciklik korlátjába kapaszkodva pihenj egy keveset, bár a bolt és a lakott koszhalmazod között nincs nagyobb távolság nyolcszáz méternél, négyszáznál tehát állnod és kapaszkodnod kell, persze nem kellene, motyogod magad elé, csak azért álltam meg, hogy belehúzzak az üvegbe, s már csavarod is lefelé az üveg kupakját, a szádhoz rántod, emelésnek aligha lehet nevezni a mohó és hirtelen mozdulatot, és hatalmas kortyokban nyelsz, és most sincs bajod a nyeléssel, csak kicsit fuldokolsz, mert az első kortyok vissza akarnak jönni, de te keményen összeszorítod a szádát, ha a visszavágyakozó, rángatózó anyag elérné a fogsorodat, s mert ebben már profi vagy, természetesen nem éri el, vársz egy kicsit, pontosan tudod, hogy pár perccel az adag után hirtelen jobb lesz és megjön az erőd, kikapasztad már ezt is, az alkohol gyorsan elég, és hirtelen energiákat szabadít fel az izmaidban, de ezek a vakító fellobbanások valóban csak lobbanások, és az energiák felszabadulásából keletkezett erő csak arra elég, hogy elin-

dítson, de a maradék négyszáz métert nem tudod megtenni, így egy padot nézel ki magadnak, ahol nem ül senki, hogy elhúzódná mellőled, amikor lezök-kensz hozzá, megint egy adag, és várod az alkoholláng fellobbanását, amikor váratlanul melletted terem egy suhogósba öltözött, erősen kopaszodó és iz-zadó ember, akit látásból talán ismerhettél, vagy ő ismert téged, apuskám, kezdi hadaró beszédét a suhogósba öltözött, nézd, apukám, én elvből nem adok pénzt az ilyeneknek, amilyen te vagy, mert csak mentek és elisszátok, most is itt van a kezekben a piásüveg, szóval, nem adok pénzt, de ha meg-mondod nekem, hogy mit kérsz a boltból, kenyeret, tejet, kolbászt, lehet téli szalámi is, kacsintott rá bizalmaskodva, vagy halkonzerv, mindegy is, hogy mi, akkor hozok, de pénzről és piáról szó sem lehet, és te csak nagyon hosszú szünet után tudsz újra megszólalni, ki a fasz vagy te, ember, és mi a fasznak nézel te engem, és a suhogósba öltözött szörnyen ideges lesz ettől, rendben van, beszélhetünk így is, emeli fel a hangját, pontosabban nem beszélhetünk így, mert te nem beszélhetsz így velem, mert egy senki pöcs csöves, az vagy, ha már kérdezted, megmondom, egy fasz csövesnek nézlek, sok itt a fasz, to-lod felé elhárítóan a tenyeredet, eggyel több, mint ahányat elvisel ez a hely, úgyhogy húzz el a piczába, amíg ki nem ontom a beledet, és a zsebed felé nyúlsz, mire a suhogósba öltözött felordít, és átkozódva távozik, szidja a kur-va anyádat, a rohadt élősködő fajtádat, törvényért kiált és Auschwitzot emle-geti, meg az elégetések szükségességét, és még arra is van benne indulat, hogy elhatárolja magát mint a becsületes, társadalomban élő embert a társa-dalom heréitől, szegényfoltjaitól, poloskáitól, de az utolsó épületes mondato-kat már nem érted, mert elég hirtelen nő meg a távolság közöttetek, és nem feléd beszél, már csak a távolodó hátát látod, és meglepődsz magadon, hogy nem rendít meg az eset

mert mitől is rendítene meg az eset, az, hogy vala-ki, egy suhogós, hajléktalannak nézett, csövesnek, ahogy ő mondta, nyilván te sem néznéd magadat másnak, ha találkoznátok az utcán, te jönnél a pad felé, és meglátnád magadat a padon ülni, rajtad tisztességes polgári ruha lenne, pontosabban kispolgári, otthoni suhogós, ami itt, a panelek között meglehető-sen elfogadott mindennapi viselet, míg a padon ülve egészen más ruhát adna rád a fantáziád, olyat, amilyenben most ülhetsz, amiről tényleg csak a fantá-ziád állapíthat meg valamit, egy rendkívül koszos szürke nadrágot pillantasz meg, ha lenézel, és valahogy a szürkébe a kosz éppen hogy nem beleolvad, hanem kiemelkedik belőle, ragacsosnak feltűnő, valójában már rég beszáradt foltok, kisebbek és nagyobbak, különféle színűek, elképzelve különféle ételek egymástól eltérő színű és formájú maradványai, divatosabban kifejez-ve magadat, emléklenyomatai, az időszakból, amikor még rendesen ettél, hát, aki eszik, neveted el magadat, az csöpögtet is, ha híg a trutyi, amit betol a szá-jába, s ha lentebbre, a cipőjére irányult a tekinteted, akkor valami bakancs-szerűségre láttál rá, ormótlan és kopott, fénytelen bőrre vagy valamilyen an-nak látszó anyagra, fűzők nélkül, biztosan börtönből szabadultam, szakadt fel benned a megmagyarázhatatlan jókedv, szakadt ki belőled a rekedtségében is gurgulázó nevetés, aminek majdnem hányás lett ismét a vége, biztosan megöltem az anyámat vagy az apámat, vagy a szeretőmet fojtottam meg, a ri-bancot, aki felszarvazott, megcsalt valami pocakos, arany zsebórák hivatal-nokkal, játszottál el a gondolattal, még az is lehet, hogy pedofília miatt csuktak le, és egy pillanatra lecsuktad a szemedet, kétségtelen, hogy megbámulom a kis csajokat, ha elem kerülnek, de ezek már nem olyan kicsik, mint a kicsik, szóval, próbáltad meg pontosítani saját magadat, egyszóval nem gyereklá-nyok, csak még lehetségesen nem töltötték be a tizennyolcadik életévüket, és ez olyan hivatalosan hangzott, hogy ebbe előbb magad is beleborzongtál, majd ettől újabb röhögőgörcsöt kaptál, ami némiképp a majdnem fél liter vodka

beszopásának is köszönhető lehetett, mert ha energiát csak lobbanásokkal közvetített is az izmok felé a szesz, a bódító hatás az ellobbanása után is megmaradt, *megmeredt*, írta először valaki keze a megmaradt-ot tévesen, és ezen is neveltél, mert már mindenben nevetned kellett, a dolgok és jelenségek közötti fontossági különbségek elmosódtak, így már nem folytathattad a külsőd szemrevételezését, aminek már nem volt jelentősége, ahogy annak sem, hogy a cipőben lyukas, szakadt, szétrohadt-ritkult vastag zoknit hordtál, télen-nyáron, ugyanazt az egy zoknit, és a trikó fölött, mert inget a legritkábban viseltél, valami furcsa kényeskedés folytán csakis vasalt ingben érezted jól magadat, csakhogy az élet-odúdban nem volt semmiféle vasalód, vasalódeszkáról már nem is beszélve, és aki vasalt már, az tudja, hogy jól vasalni csakis jó vasalódeszkán lehet, s hogy csak trikó van rajtad, a felöltőt, megint egy úri csúsztatás, a leginkább régi vasutas nagykabáthoz hasonló kabátodat állig begombolva viselted, na, erre a kabátra aztán végképp nem lehetett rálátásod, nem a hátán keletkezett nagy keresztbehasadásra, a könyökök elfoszlására és kilyukadottságára, de hagyjuk is az öltözetemet, döntötted el, ha csövesnek nézett a suhogós, hát akkor csövesnek nézett, az is csak ember, ha nem is nagyon, dohogtál azért magadban továbbra is, és betoltad a maradék vodkát a torkodba, az üveget a pad mellé ejtetted, szuszogva fölálltál, és bizonytalan léptekkel elindultál, de nem a hazáig vezető százötven méter leküzdését tűzted ki célodul, hanem a visszafelé indulást, a kisbolt irányába, persze, előbb az orvosi rendelő előtt belekapaszkodsz majd a kerékpártartó vasába, és ott pihengetsz egy ideig, azután valahonnan nagy lendületet és energiát remélve elindulsz a bolt felé, ahol megkeresed a pufi eladót, aki volt olyan kedves, de nem is kedves, inkább készséges, hogy felsegített, és amikor rátalálsz, mondjuk, épp egy nagyobb polc alsó gondolájába pakolgatja a fölöslegesnek tetsző árut, megállsz fölötte, és amikor felnéz, azt mondod neki, maradék sárga fogaidat felvillantva, emlékszem rá, hogy van még egy, mi még egy, kérdezi csodálkozva, vagy azon, hogy visszatértél, vagy azon, hogy még mindig akarsz valamit ebben a boltban, még egy üveg vodka a sarokban, a legelső gondolában, ja, ha ott van, akkor vegye ki, kellene mondania, de pontosan emlékszik a közös történetetekre, ezért csak annyit mond, csak várjon itt, tata, és ne nyúljon semmihez, és a tata majd nem fog semmihez sem hozzányúlni a nyúlós, mocskos hajléktalan mancsaival

ahogy így fekszel, mereven és mozdulatlanul, azt hihetnéd magadról, szemlélőként, hogy halott vagy, s noha ezt az opciót sem zárhatjuk ki a lehetőségek sorából, inkább a rosszuléted okáról kellene tovább töprengened, te szemlélő, de most leragadsz a legendyhebbnél, a súlyos vagy valamilyen alkoholmérgezésnél, aminek erősen ellentmond az a tapasztalati tény, hogy hosszú idő óta mostanában iszol a legkevesebbet, itt van mindjárt a detoxikáló pár napja, amikor megvontak tőled minden alkoholt, és még valamivel kezeltek is, hogy ne gyötörjön halálra az alkoholszomj, és ne ess delirium tremensbe, és felidézed, amit egykor olvastál róla, és most fel sem tűnik számodra, hogy az efféle felidézés-munkák előbb-utóbb teljes mértékben törlik eddigi erőfeszítéseid nem elhanyagolható eredményeit, amelyek arra irányultak, hogy agyad felejtés-szektorát uralkodtasd el a gondolkodásod fölött, azaz mindent ki akartál törölni magadból, a gondolkodásodból főleg, mindent, ami a valóságos és lehetséges múltra vonatkoztatható, *volnatkoztatható*, játszol el a feltételes múlttal és a megengedő móddal egyszerre, mert már erre is képes vagy ismét, az elvontabb gondolkodási formára, amikor játszani vagy képes a szavak jelentéstartalmának összefésülésével, és ez veszélyes, mert kezdesz ismét emberformát ölteni, aminek meglesznek a konzekvenciái, súlyos és visszavonhatatlan konzekvenciái lesznek az ilyen és hasonló definíciók pontos visszaböfögésével

a delirium tremens olyan akut krízishelyzet, amely hirtelen alkoholmegvonás talaján fejlődik ki és potenciálisan halálos kimenetelű is lehet. A jelenség az alkoholfüggőség által kialakított akut fizikális elvonási tünetek egyik legsúlyosabb formája. A delirium tremens kialakulása a központi idegrendszeri információáramlás módosulásán alapszik, amely a hosszantartó alkoholhatás miatt fejlődik ki, az agyi működésekben kiemelkedő szerepet játszó egyik receptor károsításával

és ha megtanultad, akkor nyilván okkal verted bele az akkor még kevésbé fájó agyadba, s ez arra utal, hogy már korábban is féltél attól, hogy meghalsz, hogy a legrohadtabb halállal halsz meg, aminél persze vannak rohadtabbak is, mert valahol minden halál rohadt, még a hirtelen álmodban rád lecsapó is, de ebbe most nem akarsz belebonyolódni, csak egyetlen pillanatban összegzed és magyarázod magadnak bekövetkezésének a lehetetlenségét, hiszen tünetmentesen akadtál bele ebbe az el- vagy szétzuhanásba, semmi izomrángás, semmi tremolózás, mint valahai dobos, te hívhatod így is a remegést, az elgyöngülő test egymás utáni gyorsan bekövetkező rángásait, semmi irritáltság, azaz ingerlékenység, izgulékonyosság, betegesen fokozott érzékenység, nem voltak alvászavaraid, nem szenvedtél álmatlanságban sem, most is álmodsz talán, mert az arcod valami mosolyfélbe merevedett bele, amikor elhagytak az élet jelei hanyatt fekvésedben, ha nem haltál meg, biztosan álmodsz, és ha álmodsz, akkor biztosan nem vagy halott, de erről majd később fogsz eltöprengeni, nem volt hányinger sem, sorolod buzgón a jó előre elképzelt és rettegett halál paramétereit, megkönnyebbüléssel, hogy mi nem volt, hogy semmi sem volt, hányinger igen, de a hányás nem csak a delirium tremensben általános, hanem a te alultáplált életedben is, nem voltak hallucinációid azon felül, hogy az egész életed egy ideje valójában egyetlen véget érni nem akaró hallucinációsor, nem voltak látási zavaraid, pontosítva ezt, nem többek, mint eddig, vaksin és araszolgatva élsz egy ideje már, hallásod sem élesedett ezektől az időktől, mert mitől is élesedett volna a süketek örök csendjében, és szaglásod sem változott, a szaglásodra sohasem panaszkodtál, mert arra sohasem voltál érzékeny, legfeljebb a piák szagában élesedett meg ez a szaglás, még a pálinkák között is különbséget tudtál tenni, valamennyire pontossággal, persze, közel sem lehet ezt az ízleléssel összehasonlítani, amelyet mesterfokra fejlesztettél a számtalan piás év, szorozva háromszázhatvanöttel, alatt, nem, érzékszerveid téves észlelései nem jelentkeztek feltűnő elváltozással, eddigi tévedéseikhez konzekvensen működtek az utolsó időben, nem láttál, nem hallottál és nem szaglottál olyan dolgokat, amelyek nem voltak jelen a környezetedben, gondolkodásod rendezetlensége nem következménye volt valaminek, hanem folyománya, és mint említődött az előbb, inkább a rendezettség felé tartott az utóbbi időkből, mint a szétszalazódásra, a dezorientációs tünetek nem fokozódtak, hanem a normális magas szinten állandósulás jellemezte mindeddig őket, nyugtalanságod és zavartságod a normális magas szinten keretezte a napjaidat, agresszívnek sem voltál agresszív, legfeljebb az alkoholelvonások rövidebb-hosszabb időszakában

a fizikai eltérések sem mutattak fenyegetettségekre, a pulzus szaporasága természetes volt, vagy annál is valamivel lassabb, lázad a belül folyton gyötrő lázon kívül nem volt, vérnyomásodat nem méred, mert nincs mivel, tehát ha emelkedett, akkor emelkedett, ha süllyedt, akkor süllyedt, és a levegővételeddel sem akadtak különösebb problémáid, a nagy kérdés persze az, hogy most veszel-e még levegőt, vagy elég volt ennyi, kész, már nincs szükséged sem levegőre, sem másra, de a meghalásnak végső soron csak kell lennie valamilyen okának, és mielőtt megállapítanád a saját klinikai halálot, be kellene fejezni elméledet a halálot első valószínűsíthető okáról,

**NÉMETH PÉTER MIKOLA, AngyalVár performansz (Borbély-trió),
Expanzió XXI. – „ReAngEliZáció”, Visegrád, 2009**

**NÉMETH PÉTER MIKOLA (Kassák Lajos) és NÉMETH ZSÓFIA NÓRA (Simon Jolán) Maszkjában
(a háttérben a nagybörzsönyi Páva kör tagjai), Expanzió XXII. – ArcMaszk, Visegrád, 2010**

KOVÁCS ISTVÁN (KOVÁAX) performansza 1-2., *Expanzzó XXV.* – Valószínű világok, Budapest, PIM-udvar, 2013

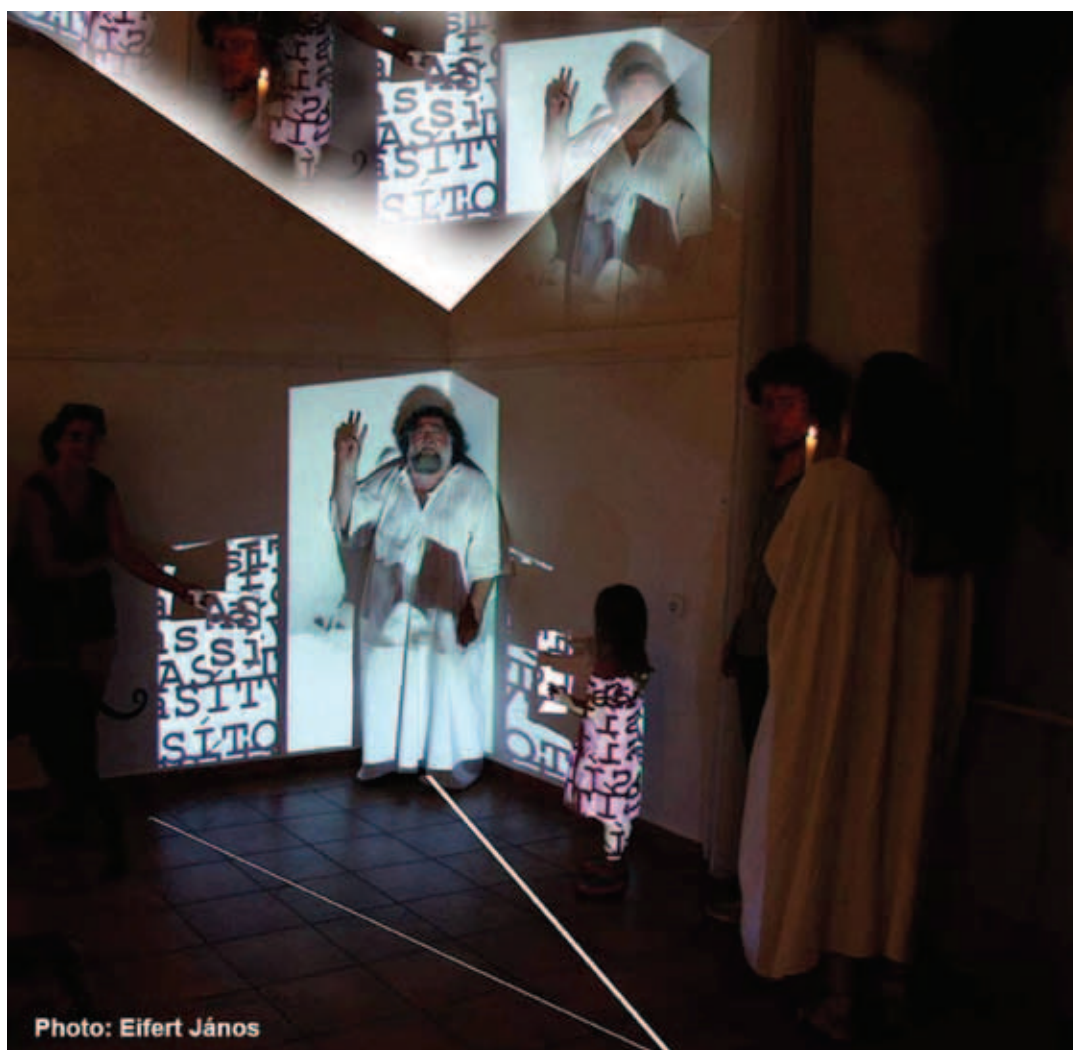
mármint a delirium tremensről, már csak azért is, mert egy mondatnál el tudtad volna intézni az egészséget, és ez a mondat az lett volna, *a tünetek az utolsó alkoholfogyasztás után néhány órával kezdődnek, ám a tünetegyüttes csak 48–72 óra múlva bontakozik ki*, mert ez a definíció utolsó alkoholfogyasztásról és tünetegyüttesről beszél, te pedig csak a detoxikációban eltöltött időre álltál le a piáról, akkor is orvosi felügyelet mellett, azóta pedig, bár lecsendesített formában, de folyamatosan iszol, nem volt tehát minek knockautolnia az idegrendszeredben, az alkohol pedig folyamatos leépüléshez vezet, nem lórúgás, amitől az ember elvágódik két mozdulat között, nem lehet persze úgy tenni, mintha az alkoholfogyasztás, az egyfolytában bebaszásban levés nem vezetne hirtelen támadó vehemens rosszulléthez, hol máshol, mint az agyban vagy a szívben, az ember végső soron szellem és szerelem, mi más vágná tarkón az embert, akár apád gyermekkorodban a nyulat, mint az agyra vagy a szívre sújtó kalapácsütés, és a szívre sújtó kalapácsütést veszed először számba mint lehetséges halálokat, már ha halottként meredsz ott a tisztára súrolt közvezeten

és a halottnak már mindegy, hogy mitől ment el tőle az élet, és nem kutat halálokat, de ha te mégsem lennél halott, akkor feltétlenül arra keresnéd a választ, hogy mi a lófasztól vágódtál el, mint egy liszteszsák, csak nem olyan közhelyesen, és ha kizárod azt, hogy bebasztál, mint egy állat, és elhagyott a tudatod, öntudatról már ne is beszéljünk, mert az sokértelmű fogalom, szóval, hogy az a valami elhagyott, ami a testet megfelelő rendszer szerint mozgatja, ez pedig nyilván valamifajta viselkedéssel írható le, na tehát, ha mozgásképtelen lettél, és az alkoholt mint előidéző okot kizárod, és most nem úgy, ahogy az alkoholisták szokták nyomás alatt, hogy sem részeg nem vagyok, sem nem árthat meg nekem az ital, na, ilyeneket mondat az önérzet, ami nem azonos az öntudattal, mert míg az öntudat az éntudattal valamilyen kapcsolatba hozható, az önérzet az énérettel nem feltétlenül, mivel az önérzet általában akkor támad fel, amikor valamilyen méltánytalanság éri az embert, míg az öntudat az ember létezésének appercipiálására vonatkozik, de te ezt a szót nem nagyon használod piától szétkopott agyadban, szóval, a lényegre térve, és most ne akadjunk le annál, hogy mi a lényeg, és mitől lényegesebb valami a másiknál, amit lényegtelenebbnek titulálunk, ha tehát mégsem a hullamerevség felé tartó mozdulatlanóságban vesztegelsz, hanem egy múltó rosszullet vagy egy kezdődő súlyos attack bevezető szövegei között, arra kellene magyarázatot adni magadnak, hogy mi is történt veled, mert úgy dőltél el, mint egy liszteszsák, csak nem olyan közhelyesen, és ha a szív vagy a fej közül kellene választanod, akkor a szívet választanád, bár nem volt szíves a családban, de nem is élt senki olyan rettenetes életet, mint te éltél, és élsz, és még élni is fogsz feltehetőleg, ha most nem halva fekszel a zuhanástól és a kőbe csapódástól kiterítve, repceföldeket fogsz bámulni a vonatablakból, ha ismét utazni kezdesz, mert ki tudja már, te nem, hogy mikor utaztál el valahova is utoljára, bezárkózva éltél a levegőtlen és sötét odúban, legfeljebb az ablakot nyitottad ki kelleetlenül szuszogva, ha egy-egy bolti kalandodból megtértél, de azt is mind nehezebben, mert egyre több erőfeszítést igényelt tőled elmenni az ablakig és vissza onnan az ágyig, és most eszedbe jut valami, ami eddig nem jutott, és most sem jutna az eszedbe, ha meghalva lennél, s hogy miért nem fedezted fel előbb, annak valóban az lehet a magyarázata, hogy szépen-lassan leépült az agyad, de közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy a gondolkodásra való készség kopott le róla, teljesen egyszerű és megmagyarázható folyamat ez, valójában pár emberöltővel előzted meg az amerikaiakat, akik már bankba, lassan bevásárolni, lassan sétálni is autóval járnak, így aztán törvényszerűen el fog csökevényesedni a lábuk, mert nem használják azt, még nem tudni pontosan, mi lesz belőle, lehet, hogy

megint uszony, mint amiből kifejlődött, a láb, te agyban kezdted el rohamosan csökönysödni, ők testben, és lehetne még ilyen párhuzamos leépüléseket találni, de fölösleges időpocséklás lenne, s mert valami visszarendeződés mégiscsak elindult az agyadban, egyszerre lepereg előtted a kép, ahogy cipekedsz hazafelé a festéküzletből egy nagy doboz fekete festékkal és egy méretes penzlivel, olyannal, amilyennel a szobafestők szoktak dolgozni, és otthon azonnal nekiállsz feketére lefesteni az ablakodat, egyszer, kétszer, háromszor is nekirugaszkodsz a munkának, és csinálod egészen addig, amíg teljesen átláthatatlanná és áthatolhatatlanná válik a festékrétegek alatt az üveg, te nem látsz át rajta, nem látod az udvar szomorú ecetfáját és omladozó vakolatait, a fény pedig nem hatol át rajta többet, aztán lefekszel, mint aki jól végezte a dolgát, otthagya a nagy kerek hengert a megmaradt festékkal, amelybe bele is lépsz rögtön megébredésed után, és már nem maradt hígítód, hogy a tornacipődről leszedd az olajos anyagot, nincs mit tenned, a másik cipőddel is belelépsz, és keletkezik ezáltal két koromfekete tornacipőd, és felnyerítesz örömdobban, amikor eszedbe jut, hogy ettől kezdve van egy ünnepre is használható fekete tornacipő, már csak egy sötét öltönyt kellene hozzá keríteni, de erre soha nem kerül sor már, a te életedben nem, legfeljebb úgy, mert a szekrényben láttál sötét öltönyöket, és az egyik ideig-óráig rajtad is volt, de ezt a mostani életedet nem tudod összekötni az előzővel, noha számtalan élmény mutat rá arra, hogy folyamatosan élsz, élsz hát, miért ne élnél, csak te megátalkodottan ragaszkodsz ahhoz, hogy az életed, az igazi, vagy nem is tudod, hogyan lehet ezt jól megfogalmazni, szóval az az életed, ami születésedtől a fekete nő fekete lepkés belépőjéig tartott, már végérvényesen és folytathatatlanul véget ért, és abban az életben nem sikerülhetett a pár fekete tornacipőhöz sötét öltönyt zablálni, s lám, a fekete tornacipők is eltűntek valahová a süllyesztőbe, a nő nyilván kidobta az egyéb szeméttel együtt, hiába is keresnéd, hogy a helyébe kerüljenek Máté igazbőr cipői a szekrény alsó polcrészére, a hozott akasztókra a nem elfoszló gallérú ingek, színes zakók és maguknak tiszteletet parancsoló drága és igényes öltönyök, tudott ez a Máté élni, töprengtél el egy pillanatig a barátod sorsán, elvette ezt a nőt, aki valahol van a lakásban, s bár nem olyan nagy a lakás, az egyetlen szobájával, hogy ne lehetne egy alkalmas pontról egyetlen pillantással befogni, ez az egyetlen pillantás a számodra nem adatik meg, lévén hanyatt fekszel a kövezeten, és a pillantás csakis a plafonra eshetne, de hagyd a nőt, foglalkozz inkább Mátéval, aki tehetséges volt, és rendkívül vonzó férfi, amikor együtt lógtatok gyermekkorotok és fiatalságotok idején, már akkor zavart, hogy neki milyen, számodra érthetetlen, sikere van a lányok körében, oda voltak érte, de ő valami furcsa és megint csak érthetetlen okból, alig élt ezekkel a felkínálkozó lehetőségekkel, holott szakmáiba baszhatta volna az egyetemista kis csajokat, de ő alig vagy egyáltalán nem, persze időről időre szerelmes volt, de ezek szinte mind megmaradtak plátói kapcsolatoknak, kivétel a fekete, aki most valahol, de hagyjuk, akivel különös volt a megismerkedésük, és különös volt a találkozás folytatása

egy kocsmában ültetek, és már késő éjjel lehetett, ami azért fontos és tételezhető, mert így, visszaemlékezve, meglehetősen részegnek érezted magad, s mint olyan, egyre több kötelék szakadt le rólad, ami a társadalmi normák között megtartott volna, mondhatnánk magyarul is, basztál mindenféle illemre és viselkedésnormára, hangoskodtál és közönséges szavakat kiabáltatok a többiekkel, így aztán egy ideig fel sem tűnt, hogy Máté milyen csendes, szavát sem lehetett venni, ti meg nyomtátok a kakaót rendületlenül, aztán egyszer, egészen biztosnak tűnik fel, hogy véletlenül, elkaptad a tekintetét, amely egy távolabbi asztal távolabbi lányára szegeződött, pontosabban a párra, mert egy kicsit dagadt fickóval sörözött a lány, de nem is ez

NÉMETH PÉTER MIKOLA apostoli jelenése a NÉMETH CSALÁD, Győri Magyar Skiz '56 című kiállítás-performanszában, *Expanzió XXVII.* – *Magyar Skiz, 2016*

SZATHMÁRI BOTOND, „Falakat építeni az elmúlás ellen” – TITANIC performansz, *Expanzió XXVIII.* – *Az UbiKEKektikben, Zebegény, 2016*

OLESCHER TAMÁS anyagai, *Expanzió XXVI. – „Reneszánsz”, Szentendre, MűvészetMalom, 2014*

volt a lényeg, hiszen ez minden leülésekkor bevett szokások voltak, együtt vagy külön-külön szemügyre venni a teremben lévő csajokat, és kiszúrni azt, amelyiket le akarjátok nyúlni, a lenyúlásnak persze több fokozata volt, egészen az italra meghívás elfogadtatásától az ágyba cipelés leggyakrabban zűrös, de végkifejletét nézve hasznos és építő szintjéig, de ezekben soha nem volt még a megszerzés szándéka sem, csak a fogadás izgalma vezetett benneteket, s a forgatókönyv is ugyanaz volt, megállapodni a csajban, aki nyilvánvalóan a legszebb vagy legvonzóbb teremtés volt az étteremben, mert kocsmában az ilyesmit már sokkal rizikósabb elővezetni, lévén, hogy a kocsmában előbb találkozik az ember a pofonnal, mint megkérdeznék tőle, hogy mit akar egy idegen asztalnál, szóval, kinéztétek a csajt, és valaki fogadott a többiekkel, hogy odamegy az asztalhoz, és akárhányan legyenek is ott, akármilyen mély legyen a kapcsolata a lánynak a vele ülő fickóval, a csajt meghívja egy italra, s amíg issza, addig ott ül az asztaluknál, és a pohár kiürítése után együtt hagyják el, lehetőleg nem hármásban, a helyet, otthagya egy megrökönyödött szerelme vagy már felségterületen magát belül érző vadászt, ezt is, azt is sokféleképpen tudod variálni, a lényeg, hogy ezen az ominózus estén még nem látták elérkezettnek azt a pillanatot, hogy elinduljon a lányrablás, de te, amikor Máté tekintetét elkaptad, amelyben annyi szomorúság és reménytelen vágyakozás tükröződött, hogy elnevetted magad, na, ez az, rikkantottad hangosan, na ezt a csajt fogom én még ma este elvinni, szavaltál hangosan, nem bánva, hogy mindenki hallja, hogy esetleg az áldozatul kinézett pár is meghallhatja, és rámutattál a pár asztallal távolabb borozgató párra, azt nem, mondta valaki, az túl jó csaj, arra az egész tétéká rá van bukva, és hiába, nem baszik a csaj, csak flörtöl, és ez téged még inkább izgalomba hozott, és tette sarkallt, öt liter bor, szabta meg az akció feltételét, és a többiek boldogan egyeztek bele, ezért a csajért még egy hordó sem lenne sok, jegyezte meg valaki némi irigységgel a hangjában, hát ez az, fűtök tovább részegen, nem elég, hogy lenyúlja ezt a tízes csajt, még ki is stafírungozzuk öt liter borral, de én vállalom a rizikóját az ügynek, flegmáskodtál, mit vállalsz, dühöngött valaki, a dagit úgyis együtt verjük meg, ha akadékoskodik, semmi kockázat, nagy nyereség, ehhez értesz, baszd meg, na jó, csináld, aztán ha záróráig nem jössz vissza, akkor majd reggel megkapod a borodat, és ha reggelig sem végzel a csajjal, tódította tovább a következő, mert egy ilyen csajt orrvérzésig lehet fenni, akkor holnap este, ugyanitt, öt kancsó zöldszilváni, és te bólintottál, lassan, úgy nagyon férfiasnak elképzelt mozdulatokkal feltápáskodtál az asztaltól, mint egy kemény vadnyugati legény, ha lett volna kalapod hozzá, bizonyára a homlokodba húzod, és már indultál volna, amikor Máté feléd nyúlt, s anélkül, hogy megérintett volna, azt kérte tőled, ne, azt most ne, inkább én fizetem a borodat, és még fizetek egy-egy kört mindenkinek, ezt halkán mondta, sápadt hangon, és ti már nem voltatok abban az állapotban, hogy erre különösképp felfigyeljete, persze, kicsit furcsa volt a kérés, ilyen eddig még nem fordult elő, de egyszerre vonzónak érezted, hogy befektetés nélkül hozzájutsz öt liter borhoz, és most még egy kör italhoz, hát, jó, ereszkedtél vissza a székedre, ha nem, akkor nem, hát, akkor nem erőltetem, mert mit is mondhattál volna, nem zavarban voltál, csak összezavarodva lettél, csak nem akarsz valamit attól a csajtól, kérdezted meg valamiért, pedig valójában nem is érdekelt sem a csaj, sem az, hogy Máté akar-e valamit tőle, a pincér hamar kihozta az újabb kört, és mellé egy ötliteres ballont, amit a széked mellé raktál, hogy aztán egy órán belül az is elfogyjon, nagyon erősen berúgtatok, az utcán rugdostátok a szemetet, házfalak oldalát ütöttétek ököllel, ébresztőt kiabálva a nyárspolgároknak, még egy éjjeli rendőri őrzőjáratba is belefutottatok, hatalmasakat kacagva azon, hogy a szálloda kirakatablakaira mázoltak föl benneteket a rendőrök, és úgy tapiztak le, nyilván fegyvert vagy szűrőeszközt

keresve, mint az amerikai filmekben a zsaruk a nyakon csípett gengsztereket, hosszas lelkifröccs után kénytelenek voltak elengedni benneteket, mert vég-ső soron nem csináltatok semmit, ostoba hangoskodásokat pedig nem merítette ki a csendháborítás klasszikus paramétereit, handabandázva tántorogtatok hazafelé, s nyilván lényegében csak akkor józanodtatok ki, amikor Máté eltűnt, nem órákra, végtelen hosszúnak tűnő időre, és nem tudtátok, hol keressétek, nem hagyott üzenetet, nem hagyott telefonszámot, ahol elérhették volna, még az is megfordult a fejetekben, hogy előlte magát, de miért ölte volna el magát a szép és sikeres Máté, aki legutoljára szórta még a pénzt a borra, s érdekes módon épp nem megnyugodtatok, hanem zajongó értetlenséggel kommentáltátok az eseményt, amikor pár nap múlva ismét feltűnt, hóna alatt azzal a lánnyal, aki a másik asztalnál ült, akkor még a dagadttal, akihez nem mehettél oda, és akit így nem is nyúlhattál le, mindketten ragyogtak a szerelemtől, és bejelentették, hogy a lehető leggyorsabban össze is házasodnak

KOVÁCS ISTVÁN (KOVÁAX) Jin-Jang performansz, *Expanzió XIII.* – „Táltos-Sámán” Ipolytarnóc, Ósmaradványok, 2001

TÓTH ERZSÉBET

Én lettem volna

(Részlet egy visszaemlékezésből)

Háttal megyek, csak az kerül
elém amit már elhagyok.

(Tandori Dezső)

AJÁNDÉKUL AZ ELMÚLT NAPRA

Feküdtünk, három grácia, az udvar hátsó részében, akkori legfőbb szenvedélyünknek, a napimádásnak hódoltunk. Nyakunk kimerevítve, nehogy csíkos legyen, amikor majd szép barnák leszünk. Estére még csak pirosak leszünk, mint a mellettünk napimádó pipacsok.

A fő grácia azon tűnődik hangosan, mi legyen a győztes díja. A legbarnább szemmel is kiválasztható volt, bár voltak néha viták. Húszévesen csakis a pasik jöhettek szóba mint díj. Például, aki a legbarnább, az fog megismerkedni a kiszemelt férfiúval. Nekem már volt egy jelöltem, nem volt kérdés, hogy előbb-utóbb szerét ejtem a megismerkedésnek, és majd bolond leszek beszámolni róla napimádó társaimnak. Az egyik a húgom volt, másik a húgom barátnője, aki így az én barátnőm is lett.

Pontosan két évvel később jött el az alkalom, azért tudom ilyen pontosan, mert a csapdába esett vad szükségesnek tartotta megmondani a beszélgetés első perceiben, hogy ő negyvenhárom éves. Úgy mondta, mintha csodálkoznom kéne ezen, de akkor még nem tudtam az ilyen finomságokról. Nem számított, hány éves. Viszont ezek szerint akkor én huszonkettő voltam.

Reggel úgy ébredtem, hogy ma megteszem. Kinézem, hol dedikál, és beálllok a sorba. Aztán lesz, ami lesz. Elég nagy sor volt, és még utánam is álltak, úgyhogy nem volt sok időm. Kérdezte a nevemet, én rögtön mondtam, hogy szeretném, ha még valamit beleírna a könyvbe. Percig nem gondolkodott, már írta is. Ha van egy kis időm, várjam meg, amíg befejezi a dedikálást, és beszélgethetünk. Nem érdekelt a beírt szöveg, izgatottan vártam, mikor fogy el a sor. Elsétáltunk az akkor legdivatosabb szállodáig, fölmentünk a teraszra. Úgy látszik, ez gyakori útja lehetett, mert már ismerték. Azóta sem voltam azon a teraszon, a Napoletanában találkoztunk inkább. Vagy az Angelikában.

Amikor a temetésére mentünk Ágh Pistivel és Temesi Ferivel, a Batthyány téren találkoztunk, onnan mentünk tovább. Akkor jutott eszembe, hogy itt találkoztam vele legtöbbször a hetvenes, nyolcvanas években. Ültem az Angelika egyik sarkában, és vártam rá. Soha nem kellett sokat várni, mindig pontosan jött, én mentem korábban. Azután vagy huszonöt évig már nem találkoztunk külön, mindig csak társaságban, rendezvényeken.

A mi időnk akkor véget ért.

A rendszerváltás ragadta el tőlem, mint annyi más embert. Nem véglegesen persze, de külön ideje akkor már nem maradt rám. Talán ha erőltetem, nem mondott volna nemet. Nem is talán. Biztosan nem. De én más utakon jártam, messziről figyeltem őt. Negyvenhárom kivonva nyolcvanhatból: negyvenhárom. Negyvenhárom évet töltöttem vele hol így, hol úgy, de része volt az életemnek.

Azt hiszem, a legfontosabb ember volt az életemben, a családot leszámítva.

De ezt akkor, azon a júniusi napon még nem sejtettem. Mentem mellette, olyan otthonosan, mintha megtaláltam volna a helyem. Szerencsére nem készültem még nagyon, valami elképesztő blúzban és szoknyában voltam, semmi festék, csak a hosszú, szőke haj volt valamirevaló rajtam.

Akkor miért? Miért én? Hiszen első látásra is olyan volt, akinek minden uj-jára tíz nő jut. Később ez be is igazolódott. Fehér farmer, fekete ing, fekete haj, barna bőr, olajos, fekete szem. Később valaki hindu herceghez hasonlította, én még most sem tudnám leírni, milyen volt. Senkihez sem hasonlított azok közül, akivel addig találkoztam. Ha nem ismerem már képről, nem mondtam volna magyarnak. Nem volt olyan, mint a magyarok. A magyarok mások voltak. Fakóbbak, jellegtelenek.

Hogy mondta?

Evidens – ismételttem meg.

Egyértelmű – tettem még hozzá, nehogy azt gondolja, nem tudom, mi az evidens.

Nagyon csúnya az idegen szó a magyar helyett – talán még hozzátette: ne használja inkább.

Aztán elmerengett: egy nő szájából különösen...

Az én számból – kezdtem el mondani valamit, de akkor közbevágott: A maga szájából – itt megállt, és úgy nézte a számat, hogy a gyomrom bele-szédült. Ezt a nézését később többször is használta, mindig megtette a hatá-sát. De akkor még nagyon sokáig félretettem ezeket a gondolatokat, talán akkor még nem is tudatosult bennem, hogy mi egy férfi és egy nő vagyunk. Annyira gyerek voltam.

De miről beszélhettünk végig az úton és azután a szálló teraszán, egészen addig, míg beesteledett?

Ettünk is valamit, vagy csak üdítőt ittunk? Nem tudom. Azt biztosan mondtam, hogy most végeztem az egyetemen, a Közgázon, de a húgom bölcsészetre jár, és a *Tízezer napot* kétszer is megnéztem egymás után. Felkészültem belőle. Mondhatni, egész addigi életem egy felkészülés volt. Nem tudatosan, de ezt teszi mindenki. Felkészül. Mint egy vizsgára, ami aztán majd egy életen át tartó vizsga lesz. Nem olyan, mint amikor Berend T. Iván, a gazdaságtörténet-tanárnunk, megunva dadogásomat félbeszakít, és azt kérdezi: Mondja meg őszintén, belenézett abba a könyvbe? Hallgattam, egy perc múlva már a folyosón ismételttem magamban: Két hét múlva jöjjön újra. Az életben nincs két hét múlva. Amit abban a pillanatban elrontunk, az egy életre el lesz rontva.

Most is, de már hosszú haldoklása alatt is ezen gondolkodtam: lehetett volna közös életünk?

Lehetett volna ennél közősebb?

Hiszen a házaspárok is gyűlölik egymást néha, az együttlét inkább ront a helyzeten.

Akkor, amikor elbúcsúztunk, ha jól emlékszem, elkísért a 7-es buszig a Felszabadulás térre, és megegyeztünk, hogy majd felhív a gyakorló munkahelyemen. Biztos voltam benne, hogy így lesz. Az nem lehet, hogy ez ne folytatódjon.

Mégis, amikor beleszólt a telefonba az irodában, egy pillanatra megállt a lélegzetem.

A hangja volt a legkülönlegesebb. Amióta beszéltünk először, fel tudtam idézni a legváltozatosabb helyzetekben, és messziről is elgyöngített, ringatott, dédelgetett. Pedig ez a bársonyos, szelíd hang alig „játszott”. Ilyen volt alapból, feledhetetlen. Engem beborított, mint egy külön aura, ami csak az enyém. Ráadás az ő személyiségére, ami olyan volt egyébként is, mint valami ajándék.

Ráadás, ajándék.

Nekem írt egyik első levelében van ez a két szó, amit aztán évekig dédelgettem magamban. A többivel együtt.

Előveszem a levelet.

Kedves Erzsébet,

az az igazság, hogy oda, az üdülőbe akartam válaszolni magának, de jött egyik nap a másik után, és szépen elhúzott mellettem az idő. Maradt a válasz mostanra.

Máskor nem vagyok ennyire hanyag, de az utóbbi három hétben szinte dorbézolok az udvariatságtól. Nem hívok vissza telefonon embereket, a leveleket félrerakom – egyszerűen meglóduztam, s ha lesz ki-tartásom még néhány napig, befejezek egy új könyvet.

Voltak esték, amikor épp a fáradtság ösztönzött, hogy válaszoljak a levelére, mert ha megfigyelte, fáradtan remekül lehet levelet írni. Az ember nem tágul, nem nyújtózkodik ki annyira, mint amikor a lelke is frissen vasalt. Tűnődőbb lesz, és tárgyilagosabb. A világot ajándékba kapja, ráadásul az elmúlt napra. S a csuda tudja, valahogy ezt a jótékony fáradtságot is futni hagytam.

Gondolom, már idehaza van. Gondolom, sokat olvas és pihen. Ez az utolsó mondat kissé úgy hangzik, mintha egy múlt századi levélből másoltam volna ide. De lehet, hogy csakugyan sok ideje van.

Ha nem lusta, ha nem félnék, ha nem sértődékeny, ha, ha nem stb. ... akkor írjon pár sort, vagy déltájt keressen meg itt, a Keleti K. 38-ban. Megtörténhet persze, hogy valami rendkívüli elfoglaltságom adódik, de a várost járni s az ügyeket bonyolítani többnyire délután szoktam. Ma este épp amerikai ismerősökkel találkozom. Hétfő, kedd egyelőre még szabad. Ilyenkor sajnálom, hogy konok vagyok, és önfelüen lemondtam a telefonról. Mert ilyenkor jó lenne egy ici-pici telefon is. No de nincs.

Ma szombat van. Hétfőn délelőtt talán megkapja ezt a levelet. Körülbelül 1/2 2-ig itt vagyok.

Várom, hogy jelentkezék.

Úgy emlékszem, ez volt az első levél, de addigra már alaposan felfordult az életem.

Könyvheti megismerkedésünk, az együtt töltött délután után hazafelé a buszon már az első versemet írtam. Elhatároztam ugyanis, hogy költő leszek. Nem elégedtem meg a gondolattal, hogy esetleg múzsa is lehetnék, az a minimum volt. Én olyan akartam lenni, mint ő. Persze nőben. Fizikai adottságaim nem számítottak. Tudtam, hogy nőben sohasem lehetek olyan egzotikus, mint ő. Szép kislánynak számítottam, de ez minden második lányról elmondható. Költő akartam lenni. Akkor még ő volt az egyetlen költő, akit személyesen ismertem, azt hittem, a költészet teszi olyan lenyűgözővé a gondolatait, a mondatformálását, a szellemét, a személyiségét. Később megismertem nagyon sok költőt. Egyik sem hasonlított rá. Annyiféle költő van, ahány ember verseket ír a fehér papírra. Minden ember egyedi. Nagyon kisgyerek voltam még, a szó legszorosabb értelmében.

Ági, az egyik napozó grácia akkor már ismerte B. Jenőt, hogy mennyire, rejtélyes mondataiból csak sejteni lehetett, vagy még azt sem. Nem tudtunk akkor mi még semmit.

De hogy milyen buta voltam és elbizakodott egyszerre, bizonyítja, hogy találkozásunk – ami tavasszal volt – után egész nyáron röpködtem az örömtől. Amikor pedig ősszel, szeptemberben vagy októberben megjelent a Kortársban a *Vadfiú hajjal*, egyértelmű volt számomra, hogy azt csakis nekem írhatta.

Fogalmam sem volt átfutási időről, a versírás idejéről, az ihletről, csak az számított, hogy mi akkor már ismertük egymást, és azt hittem-gondoltam-reméltem, ezt csakis az én hatásomra írhatta. Ma, harmincvalahány év költői tapasztalata után sem mondhatok mást. Ha tudom is, hogy ez lehetetlen, azt az érzést már nem veheti el tőlem senki.

Hogy az a vers az enyém.

Megyek az Őrjárat utcán végig, éppen valami igazolásért a körzeti orvoshoz, és szinte nem is éri a földet a lábam, mondogatom kívülről.

Milyen év, milyen nyár, nem tudom – korom-pióca dőzsöl a common s a madarak egész nap fejest ugrálnak még a sűrű lombba, vizet viszek a számban a császártói tücsöklakodalomba s úgy lélegzek, mint aki énekel és léggömb-tüdővel álltőhelyében égre kel és alászáll és fű lesz és folyó és hangyavár fölé kitűzött, fekete lobogó – – esőt álmodok, vízőzont, fákat kidöntő Nagy Halat, balszemében egy város vörös tornyai látszanak, a jobbszemében én, megsokszorozva, csapatosan, vadfiú hajjal, futóbajnokok ingében csatakosan énekel és... túlvilágom is ez lesz, csupa nyár, szívet hamvaszó sétaút jegenyelevél fényinél.

Ezt a verset 1976-ban írta, emlékeimben elcsúszott három év? Vagy akkor valami más verset mondogattam?

Előveszem az akkori, 1973-ban dedikált könyvet – *Párbeszéd, sötétben* –, mit is írt bele végül. „Tóth Erzsébetnek, azzal a sajnálattal is, hogy amit kért, nem teljesíthetem.” Majd a túloldalon, idézőjelbe téve: „»Innen oda, keze alól a te karodba, haja alól a te hajadba,

úszó cseresznyemag utasa, sehol soha.«”

Ennyi évvel később már semmi meglepő nincs abban, hogy szinte az első levelében a lakására hívott.

Hogy akkor még nem mentem el, az sem meglepő.

TÍZ ÉV MÚLVA

Naplórészlet:

1983, december 1. csütörtök.

Egy egész hónapig nem írtam semmit, milyen napló ez egyáltalán? Ma elég jó napom volt, P.-hez vasárnap megyek a kórházba, nem tudom abbahagyni. Azt mondta, hogy beteg. Nagyon kedves volt. Azután az eszelős telefon után egyszer találkoztunk novemberben, megpróbáltunk örökre elbúcsúzni, de olyan jól sikerült, hogy nem tudtunk. Marad minden a régiben. Nem lehet addig semmit sem tenni, amíg mindent, de mindent megérnek ezek a ritka találkozások, és mindenki mástól irtózom. Azóta egyszer lefeküdtem L.-el is, ő nagyon tud szeretkezni, de egy éjszakát, vagy akár egy életet – mert felajánlotta azt is, hogy éljünk együtt – nem adnék a P.-vel tölthető percekért. 2 hete volt a Debreceni irodalmi napok. Fantasztikusan éreztem magam. Zalánnal találkoztam a csarnokban, úgy láttam, hogy örülünk egymásnak. Ez azért jó. Akármilyen ellenségeskedés, áskálódás nem árthat nekünk. Talán nem. Cyprian persze megmondta a véleményét arról, hogy látott minket Tiborral ülni a TV híradóban, de mit lehet erre mondani? Ő nem jött el. Ha eljön, biztos mellette ültem volna. Vagy Józsi mellett. Ő sem jött el. K. Sz. is velünk volt végig, egy kicsit

belé is szerelmes voltam régebben, ez is egy izgalmas, lappangó valami, feldobta az egészszet. De nem ez volt az érdekes.

10 éve is elmúlt idén júniusban, hogy megismerkedtem S.-al, és most fordult elő először, hogy 2 napig majdnem végig egymás szeme előtt voltunk. Bár nem – vagy alig – szóltunk egymáshoz, észrevettem, hogy mindég igyekszik a közelemben lenni, és egyszerűen hihetetlen, vagy csak már nem merem elhinni, de mindig engem nézett, nagyon gyakran találkozott is a tekintetünk. De ez így nagyon hevenyészett, leírom a két napot ebből a szempontból. Mint ahogy valójában – P. ide vagy oda – egy percre nem tudtam elfeledkezni arról, hogy ő a közelemben van, és nagyon próbáltam vigyázni magamra, tartottam magam ahhoz, hogy én már nem szeretem őt. Bár ez így hülyén hangzik, de egyszer még év elején egy csúnya összeveszés – a Herder-díj, berúgásom az Írószövetségben, Kiss Ferenc megjegyzése: „Inni itthon is lehet”, Á. P. árulkodása – kapcsán legutolsó neki írt levelemben megírtam neki. Van egy szerelmem, aki mindennél fontosabb. S hogy ezt tudja, onnan is gondolhattam, hogy egyetlen nyári találkozásunkkor megjegyezte: „Három szép versét olvastam mostanában.” Ezek a versek a P.-hez írt versek voltak. Egy beteljesült, de gyötrődő, lehetetlen szerelem dokumentumai. Ha ezt olvasta, akkor tudnia kell a dolgokat. Mégis, nem tudok nem gondolni arra, hogyan alakult volna az életünk, ha korábban vagyunk így együtt, ilyen feszületenül. Hiszen a kölcsönös érdeklődés az nyilvánvaló. Bár a tízéves lehetetlen történetünket valóban nehéz kiiktatni.

Reggel nagyon korán érkeztem a pályaudvarra, mert félttem, hogy nem kapok helyjegyet. Egy kicsit lődörögtem, amikor látom, hogy jön velem szembe a Zalán, és azzal köszönt, hogy volnék-e szíves megmenteni P. É.-től, aki nem találja a vagont. Persze. Volnék szíves. Kicsit feszélyezetten indult a beszélgetésünk, mert a Géczi-ügy óta nem találkoztunk. Mondtam, örülök, hogy a Kortárshoz került, és egyáltalán. Hülyültünk. Hol lehetne feltűnés nélkül meginni egy pálinkát? Ezért a kérdésért imádtam. Elhatároztam ugyan, hogy nem fogok inni, de olyan feszültség volt bennem, fogalmam sincs, miért, hogy a pálinka gondolatának is megörültem. Úgy gondoltuk, hogy a büfében iszunk kávét, és azokba a poharakba öntjük a pálinkát. Két deci vegyes volt nála. K. Sz.-t várta, meg is pillantottuk hamar, a pálinkából ő is kapott, csodálatosan indult a nap. Azután mentünk a vonathoz, megláttam Kiss Ferit, lehet, hogy a korty pálinka tette, de mosolyogtam rá, amikor köszönés helyett azt mondta: „Még mindig haragszik?” – Már el is felejtettem – mondtam, és ez igaz, nagyon szeretném, ha szeretnének S. barátai.

„Ki fogom engesztelni” – mondta.

Elfoglaltuk helyünket a vonaton, jött Páskándi, hozzánk csatlakozott, és az ablakból észrevettem S.-t, Tornaival jött. Köszöntünk, ők mentek előre. Azt mondta: „Majd találkozunk. A büfékocsiban leszünk.” Eltelt néhány perc, a vonat elindult, és úgy döntöttünk (Zalán, K. Sz., Páskándi és én), hogy előremegyünk, megkeressük őket. Átgyalogoltunk majdnem az egész szerelvényen, mire megtaláltuk őket. Egyedül voltak még akkor.

Bal oldalon:

K.Sz. Páskándi
Kiss Feri Én

Jobb oldalon:

Somlyó Csoóri
Zalán Tornai

Ilyen felállásban utaztunk Debrecenig. Nagyon, elmondhatatlan jól éreztem magam. Nem tudom megmagyarázni, miért. Talán, mert S. ott volt. Nem találok más magyarázatot. Ő is úgy nézett ki, mintha jól érezné magát. Tibor elővette két üveg tartalék sörét, ebből még nem ittam. Úgy döntöttem, hogy a fáradt, álmos, kialvatlan hölgyet fogom alakítani – mármint akit nem hagytak aludni – ez sikerült is. Vagy ki tudja. Dohányoztunk, söröskupakokat használtunk hamutartónak. Géza rögtön az elején megjegyezte: „Gumi nélkül jobban szeretem.” Ez aztán megadta az egész utazás – és a két nap – alaphangulatát. S. nagyon-nagyokat nevetett. Elindult teáért, de nem volt. Géza viszont szerzett dobozos söröket, amiből már én is ittam, Kiss Feri is, pedig az elején nagyon szabadkozott. Végig sex-központú volt, megjegyezte többek között, hogy szomorú nőt legjobb megb.-ni a közhiedelem szerint, s hogy a szerelem a szex ellen hat, azután sok-sok jó történetet mesélt a témában maradván, Debrecen felé közelítve meg is jegyezte S.-nek szólván, „A hölgy nem is gondolta, hogy ilyen zaftos történeteink is vannak, tőled csak unalmas, irodalmi s egyéb történeteket hallott.”

Jóváhagytam, és láttam, hogy S. nagyon megütközött ezen. Egyszer nagyon szomorúan és meggyötörten rám nézett az utazás alatt. De úgy vettem észre, hogy egyébként is máshol járnak a gondolatai. Zalán később elmesélte, hogy köztük végig a granadai helyzetről volt szó.

Megérkeztünk Debrecenbe.

Másolva ezt a naplót, elképedek. Egyetlen viszonylag fiatal nő a sok viszonylag öreg férfi között. Én harminc voltam, S. ötvenkettő? Nyilván K. F.-nek fáj a foga legjobban rám. Vagy nem tudom. Mi volt akkor a granadai helyzet? Nem tudom. Nem tudom, érdekel-e. Harmincvalahány év után.

Mit árthattak ezek a férfiak egymásnak, hogy ennyire gyűlölték egymást? Vagy csak vicceltek csupán? K. F. tudhatott valamit S. és az én elképesztő, zavaros kapcsolatomról – amiről én még ma sem tudnék beszámolni –, ha ilyen „beavatottnak” mutatta magát.

Az állomáson nem fehér ruhás szűz lányok vártak, mint ahogy P. G. képzelte, s mire S. azt mondta: „Akkor menj előre” – hanem Görömbei, Aczél Géza és még páran az Alföldtől. Görömbeitől kaptunk villamosjegyeket, és ahogy mentünk Debrecenben a villamosmegálló felé, esett a hó. Szép, kicsi, gyöngéd pelyhekben, mint ami estére el is olvadhat, de esett. Mintha egy félénk köszönés lett volna, de nekem 10 év minden havazása eszembe jutott, s úgy éreztem, ez a hó köszönt bennünket. Erre gondolhattam még a villamoson is, ahol ugyanúgy, mint a vonaton, együtt voltunk, csak még Görömbei csatlakozott hozzánk, s ezért nem tudtam fesztelenül érezni magam. Nagyon megilletődött voltam.

Megérkeztünk a szállodához, ahol rövid kavarodás után Kartal Zsuzsa elém állt: „Akarsz a szobatársam lenni?” – Persze – feleltem. Tudtam, hogy ez így megy, s még ő volt a legjobb a jelen levő lányok közül, tényleg. Kiss Feri rögtön elkezdett viccelődni, hogy ő, mivel főreferátum tartó – egyágyas szobát kapott, s hogy éjjel majd sokat fog ő keresni ezen az egyágyas szobán, ha jönnek a szerelemre éhes fiatalok, s ő a legtöbbet ígérőnek adja majd oda. Jópofa volt. Nem mulasztotta el megjegyezni, hogy Csoóri is egyágyas szobát kapott, de átadta valakinek, s most Tornaival van egy szobában.”

Nem tudok visszaemlékezni, akkor mit gondolhattam, mert a naplóm nem tér ki erre. Mindazonáltal K. F.-nek fogalma sem lehetett róla, de valószínűleg nagyon izgathatta, hogy én hányszor és hogyan tudtam volna és voltam-e egyáltalán egy ágyban az ő barátjával valaha.

Nem kellett nekünk Debrecenbe menni, hogy együtt legyünk. Úgy, ahogy a díszes barát elképzelte. Fogalma sem volt a mi kapcsolatunkról. Bár én is csak később tudtam meg S. egyik barátnőjétől, aki valószínűleg reménytelenül szerelmes volt bele – csakúgy, mint én –, hogy S. képtelen a szerelemre.

Ez az elemi emberi képesség hiányzik belőle. Szex az igen, hiszen megőrijtette a nőket. Ez a barátnő egyszer tanúja volt egy külföldi szereplésük idején, hogy egy nő a közönségből nem akarja engedni beszállni a taxiba, és még az ablakon keresztül is rángatja a kezét, és kiabál, ne menj el, ne hagyj itt, talán Lengyelországban volt ez, aztán nagy nehezen elválasztották a nőt tőle.

El tudom képzelni, igen.

De a szerelem más. Nem ugyanazt jelenti mindenkinek. Valakit visszafog, valakit felgerjeszt.

„Szerelem, szerelem, átkozott gyötirelem, miért nem virágoztál minden falevelen...”

JÁTSZADOZÁS AZ ÉVEKKEL

Milyen furcsa írni, illetve másolni ezt a naplót.

Anyám a másik szobában, nem tudja, hány éves, időnként megkérdezi: „Fiam, hány éves vagyok én?” Olyan nyolcvan körüli lehetsz, utána kell néznem – mondom. „De akkor te hány éves vagy?” Én? Hát nem tudom, mindjárt kiszámolom, ötven körüli lehetek – mondom. Játszadózom az évekkkel, mert vele lehet. Azt mondja, én nem lehetek ötvenéves, sokkal fiatalabb vagyok. Tényleg, mondom, sokkal fiatalabb vagyok, és visszatérek a naplóhoz.

Elhelyezkedtünk, átmentünk a tanácskozás színhelyére, fölvtük a pénzünket, ittunk néhány vodkát a büfében kezdés előtt, S. odajött, mondott valami megjegyzést: „Frakciózunk? Frakciózunk?” – volt a lényege, azután elkezdődött a tanácskozás. Ágh, Zalán, K. Sz., Páskándi, Pósa Zoli és én előre kerültünk, mint később kiderült, a TV híradóban is benne voltunk. A. J. referátuma elég semmitmondó és gyöngye volt. Nem méltó hozzá. Talán azért, mert Béládi helyett tartotta. Zalánt és engem is említett, nem mint fiatalokat, hanem a létező igen rangos névsorba ágyazva. Igen jólesett. Egy kicsit oldotta a feszültséget bennem. Hogy ti. miért vagyok én itt? Minek? Minek, Minek?! – ahogy Wahorn András kérdezné.

Aztán rögtön ebéd következett, hosszas tanakodás után eljutottunk egy étterembe, ahol Csoóriék már benn ültek, egy asztal még volt, Zalán, K. Sz., Páskándi, Pósa Zoli és én elfoglaltuk, azután elkezdtünk enni. K. Sz. tett egy megjegyzést, miszerint nekem valamiféle mozdulat nem áll jól, erre én megsértődtem, valószínűleg túl fáradt voltam a délelőtti megpróbáltatásai után, ha ilyen hamar megsértődtem. Páskándi összeveszett P. Z.-vel, már nem tudom min, néhányszor hátranéztem Cs.-ékhoz, ő mindannyiszor szintén odanézett. Vége volt az ebédnek, egyszerre mentünk ki, S.-ék kávé akartak inni a presszóban, K. Sz.-ék menni akartak, rávettem őket, hogy olyan mindegy, igyuk meg együtt a kávé. Valahonnan Kartal Zsuzsa is előkerült, az egész kávéivás Páskándi és az ő produkciója volt, Zsuzsa

szövegelt Gézának, Géza eszelősen engem nézett, Kiss Feri és Csoóri feszengetek, K. Sz. és Zalán már menni akartak, lassan elmúlt ez is, kávé jött, Kiss Feri fizetett, kiszabadultunk a friss levegőre. K. Sz.-el és P. Z.-vel mentünk vissza a tanácskozásra, K. Sz. megállapította, hogy Géza kirohanása csak azért volt, mert én nem ültem mellé.

Olvasva most ezt a naplót, rémületes, mennyire nem figyeltem senkire S.-en kívül. Hogy Páskándi is velem akart foglalkozni? Jaj. Évekkel később jutottunk el odáig, hogy ez tudatosuljon, és legyen is valami belőle.

Visszaültünk eredeti helyünkre, sok minősíthetetlen hozzászólás történt, azután Tornai. Igaza volt, valahogy mégis úgy tettem, mintha nem tetszene.

Már miért is ne? Tornai? Amióta megláttam a Keleti pályaudvaron Cs. mellett, olyan volt, mint egy járulékos elem. Soha, egy pillanatra nem hagyta ott Csoórit. Félt valamitől? Félt, hogy ha otthagyja, azonnal lelövik? Vagy össze vannak kötözve? Két nap alatt egy másodpercre, egy fél méterre nem hagyta ott Csoórit. Bizonytalan volt, hogy nélküle ő létezhet egyáltalán? Nem tudom.

Tudtam, hogy S. figyel. Tornai Juhászról, Csoóriról, az egész eszelős helyzetről beszélt, igen pontosan, és igen elmondhatóan, vagyis úgy, hogy botrány azért ne legyen belőle. Az ilyenféle hozzászólás nekem nem tetszik, ez se tetszett, mégis el kellett ismernem, hogy ez állt a legközelebb ahhoz, ami akkor foglalkoztatott. Kifelé menet gratuláltam Tornainak, ami számomra is egészen elképesztő volt, ugyanis nem állt szándékomban. Talán tudatalatti gratuláció volt.

Kiérve a büfébe, ismét leültünk szokásos helyünkre, láttam, hogy S. ismét figyel, pedig igen messze voltunk egymástól. Szünet vége felé közeledve nem tudom, hogyan vettem a bátorságot, egyszerűen odamentem hozzá, Zalánnal és egy ismeretlen valakivel beszélgetett, és amikor elindultak befelé, azt mondtam neki: „Gratuláltam Tornainak, igen jó hozzászólása volt.” Meg is érdemelte, mondta, én se tudtam, mit fog mondani, láthatta, a vonatban adta oda, de nem nagyon tudtam elolvasni, ennyit minimum el kell mondani” – nem tudom tovább idézni, pedig biztos mondott még valamit, de nem hiszem, hogy olyan lényeges lett volna, amire emlékezni kell. A terembe érkezve a vállamra és talán a hátamra tette a kezét, akkor sajnáltam, hogy azt a ruhát vettem föl, egyáltalán sajnáltam, hogy nem „öltöztem föl” rendszeren erre az egészre, mert ha tudom, hogy ilyesmire sor kerül, tudtam volna nőiesebb ruhát fölvenni, és egyáltalán.

Eszembe jut egy emlék, pontosabban egy törzsúrás, ami akkor halálosnak tűnt. Valami táncházban volt, azt se tudom már, mikor. Valószínűleg '79 és '80 körül lehetett, Cs. ölében édesdeden ül, fészkelődik F. Éva – már meghalt –, és olyan bizalmasan ölelgetik egymást, hogy semmi kétség nincs. Az ő kapcsolatuk nem csak plátói, nyilvánvaló. Mit akarok én akkor? Bár láthatott engem Cs. is, amikor a Fiala Művészek Klubjában rendezett műsorunk után Szervác az ölébe rántott, mert már jól be volt rúgva, és alig tudtam kiszabadítani magam, később láttam S.-t egy hosszú, elegáns, manökenszerű nővel, aki nagyon udvarolt neki, és nemigen volt kétséges az est kimenetele... Mit akarok én? S. legalább harminc évig élt legénylakásában. És azt csinált, amit akart. „Akkoriban mi azért nősültünk, hogy a további nőket már ne kelljen elvenni” – írta kedves közvetlenséggel egyik prózájában.

Hogy a feleség ezt hogy viselte, arról majd még mesélek.
Előveszem a második levelet:

Kedves Erzsébet

vártam, hogy a Csiliben rendezett táncház-mulatságra eljön, és majd ott beszélhetünk írásáról. De nem jött, és én másnap elutaztam. A pécsi filmszemle néhány napját leszámítva hetekig nem voltam Magyarországon.

Most is csak azért vagyok itthon, mert súlyos, bár szerencsés végű autóbalesetünk volt. Komoly agyrázkódást s miegyebeket kaptam. Második hete nyomom az ágyat. Egy hetet kint Liptószentmiklóson, a többit már idehaza.

Képzeld, minden agymunkától eltiltottak hosszú ideig.

A Váci-ügyben írt levelét jogosnak érzem. Talán nem is az esztéti (sic!) csúcsokról nézve, hanem az emberi magatartás, küzdelem igénye (és hiánya!) felől.

Nem tudom, mi lett az írás sorsa. Én azt javasoltam volna, küldje be a szerkesztőségbe, de kérjen meg egy jó ízlésű szerkesztőt, és a fölösleges ismétléseket hagyják ki belőle.

Egyébként jólesik tudni, hogy vannak jó ...néhányan, akik még tudnak sisteregni.

(Elnézést: a levelet hanyatt fekve írom, ezért ilyen girbe-gurbák a sorok.)

Nekem most nincs más, folytatom a naplót:

De ez tényleg csak egy rögtönzés volt. Tudtam, hogy ott lesz, ó, hogyan. De ott lesz és kész. Gondoltam én, és persze ruhám nem nagyon volt más. Ha számítok erre az egészre, akkor rendesen előkészítem magam, akárhogy is. De nem. Ez csak úgy jött. Nem gondoltam, hogy ilyen gondolatok juthatnak eszembe még két héttel a nevezetes esemény után. Hogy a vállamra teszi a kezét, nem akárhogy, és befelé menet azt mondja: „Jöjjön ide mellénk”, ezt igazán nem gondolhattam. Azután leültem Kiss Ferenc és S. közé, felszólaltak közben többen is, Páskándi érdekesebb, mert S. ezt hangosan, feltűnően hangosan fogadta, Zalán is érdekes és jó hozzászólást produkált, ez a napló nem ezekre a hozzászólásokra van kiélezve. Közben sokat beszélgettem S.-ral, amikor hozzám hajolt, mindig attól féltem, hogy cigarettaszagom van, és már régen nem érezni azt a Charlie-t, amit reggel magamra szórtam, Csordásról kérdezett, és én beszéltem róla, Zalánról és általában az elhangzó dolgokról.

Kiss Feri egyszer, de jelentőségteljesen odahajolt, és azt mondta: „Ne figyeljen rá, csak duruzsol, durozol, és a nők észre sem veszik, már el is vesztek. Nem néztem oda, de éreztem S. arckifejezését – néma, mosolygó, mindentudó, de egzsersmind visszavonuló volt ez az arc –, és azt mondtam, vagy csak akartam mondani, hogy számomra egész ártatlan ez a hang. Lehet, hogy nem mondtam így, hogy ártatlan, ezt biztosan elnyöszörögtem akkor, s azután bizonyára megint oda kellett figyelni valamire. Ratkóra még emlékszem. S. valamikor megkérdezte: „Görömbei szólt magának?” Nem – válaszoltam. „6-kor lesz náluk valami vendégség”, mondta S. Nekem nem szólt, feleltem.

Kb. 7 körül lett vége a hozzászólásoknak, és valami olyasmit mondtam S.-nak, hogy ha nem hívnak, akkor nem megyek sehová. Ki-

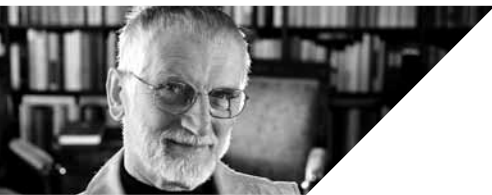
felé menet K. Sz.-hez közel kerülve említettem neki ezt a lehetőséget – Görömbei –, de azután elvegyültem a forgatagban, s már majdnem ottmaradtam, amikor Kiss Feri feljött, és azt mondta: Görömbei András üzenetét hozza, mely szerint meghív hozzájuk, és sürgősen menjek, de legjobb, ha rögtön...

Jellemző hülye fejemre, hogy rögtön elindultam Kiss Ferencsel, az épület előtt aztán percekben belül bent találtam magam egy autóban hátul, taxi volt. A vezető mellett Aczél Géza, hátul pedig én Kiss Ferenc és Cs. mellett.

Sokat másoltam, elfáradt a kezem, majd később folytatom.

NIKOLAI IVANOV, IKHTHUSZ, *Expanzió XX. – „Visszaszejtés”, 2008*

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Titkosított jelenidő

Kalands életem során a múlt század nyolcadik évtizedében mellékfoglalkozásként néhány évig színikritikus (is) voltam. Lelkesen elszánt igyekezetemben meglepően rövid idő alatt sikerült magam ellen hangolni a színházi szakma számos hangadó vezetőjét és a Magyar Szocialista Munkáspárt ilyen-olyan korifeusait.

Egy szerkesztőségi értekezleten Orbán László miniszter elvtárs (felesége az ötvenes években általános iskolai tanárom volt, egy alkalommal, talán 1972-ben, vele s férjével egymás mellett ültünk a Madách Színház első sorában: volt tanárnőm barátságosan, kedvesen emlékezett rám, a hajdan *rop-pant rosszcson*t nebulóra) egy Kazimir Károly által rendezett előadásról írott, általa gorombának és igaztalannak minősített színházi kritikámért tanúk előtt így torkolt le: *Tudja, maga, Szigethy elvtárs, mennyibe kerül nekünk a Kazimir elvtárs tehetsége?!*

Nem tudtam.

Két év múlva, valamikor 1975 tavaszán, délután, otthonomban csöngött a telefon. Szigorú női hang: *Szigethy elvtárs? Kapcsolom Aczél György miniszterelnök-helyettes elvtársat!*

Remegett kezemben a telefonkagyló.

Négy-öt percig szusszanás nélkül, folyamatosan, egyre inkább emelkedő hangfekvésben, mármár ordítva szidott a nagy hatalmú elvtárs, végül kritikus tevékenységemet ellentmondást nem tűrve a fasiszta újságíráshoz hasonlította. Mivel Aczél elvtárs is bizonyos értelemben ember volt, kifulladt az indulatos kiabálásban, levegőt kellett vennie. Pílanatnyi csend, kihasználtam: *Értem... de miért kiabál Aczél elvtárs?*

Nem bátor voltam, csak riadt és őszinte.

Először és utoljára váltottam szót Aczél Györgygel, abban az órában ért véget (önként!) színikritikus pályafutásom. „Visszavonultam” az egyetemre, maradtam évtizedekig tanulmányokat író irodalomtörténész és tanár. A színházi írásaimat egybegyűjtő, a Magvető Kiadó engem kedvelő igazgatója által 1976-ban megrendelt, kifizetett és elsüllyesztett, soha meg nem jelent, színikritikáimat rendszerező kötet címe: *Kritikus voltam*.

Lapozgatok, bele-beleolvasok a kezemben tartott, hatszázhatvan oldalas dokumentumgyűjteménybe:

ismerkedem titkosított múltammal. Folyamatos, oldalról oldalra haladó olvasásra nem, csak elmélyült „tanulmányozásra” alkalmas vaskos politikatörténeti kézikönyv: *Szigorúan titkos – Dokumentumok a Kádár-kori színházirányítás történetéhez, 1970–1982*, Bp., 2018.

Kort jellemző kulcsszó: *színházirányítás*.

Ring Orsolya és Imre Zoltán tudós igyekezettel egybegyűjtötték az 1970 és 1982 között keletkezett, számukra hozzáférhető *szigorúan bizalmas* színházi dokumentumokat. Sorjáznak a jegyzőkönyvek, levelek, iratok, kimutatások, leiratok, feliratok, jelentések, feljelentések... Városi tanács, megyei tanács, Művelődésügyi Minisztérium, Magyar Szocialista Munkáspárt Agitációs és Propaganda Bizottság – oda, vissza, oda, vissza. Megmaradt, levéltári papírtengerből kibogarázott, a múlt titkairól árulkodó betűtenger: az illetékes elvtársak művészekkel való gátlástalan packázásainak gyomorforogató tanúsítványai – *titkosított jelenidő*.

Kurcz György elvtárs, a Budapest Fővárosi Tanács VB Művelődésügyi Főosztálya főosztályvezető-helyettese 1972. január 16-án levelet írt dr. Malonyai Dezsőnek (Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztály), és őszinte aggodalmáról számolt be a főosztályvezetőnek. Elolvasta Csurka István *Szék, ágy, szauna* című színdarabját, amelyet a Thália Színház szándékozik bemutatni, és hát – elvtárs őszintén az elvtársnak! – a Csurka-darab bizony silány alkotás, kabarétréfa színvonalú, „szatírójában semmi eredeti felfedés nincs”, a nézőket a semmitmondás fogja felháborítani, hisz „kész sémákkal dolgozik, mind a szituációkat, mind a jellemeket tekintve”. Február 1-jén érkezik a válasz, a géppel írott tisztázaton nincs pecsét, az aláírás olvashatatlan. „Fenti levelére válaszolva értesítem, hogy abban foglalt értékeléssel teljesen egyetértünk, a mű eszmei anyagát azonban nem tartjuk olyannak, hogy a Thália Színházban történő bemutatása ellen kifogást emeljünk.”

Csurka István színdarabját a Thália Színház 1972. március 17-én mutatta be. A Kritika áprilisi számában írtam az előadásról kritikát. Írásom első bekezdésében elismeréssel szóltam a *drámaíró* Csurka Istvánról (ma is remekműnek tartom a *Ki lesz a bálánya?* című drámáját!), de a második be-

kezdésben leszögeztem: „Csurka István kitűnő író és kitűnő drámaíró, ha tehát most mégis azt kell mondanunk, hogy a Thália Színházban bemutatott új darabja, a *Szék, ágy, szauna* elrettentően rossz mű, akkor nem elegendő azt bizonygatni, hogy Csurka István ezúttal megszegte a drámaírás kötelező szabályait, s a drámaíró elemi kötelezettségeit sem tartotta be. Nem az a kérdés ugyanis, hogy rossz drámát írt-e Csurka István, sokkal inkább az, hogy mi lehetett az oka, hogy egy kitűnő drámaíró ennyire rossz drámát írt.”

Tudtom nélkül tehát azonos volt a véleményem az általam nem ismert kis hatalmú Kurcz György elvtárs korábbi értékelésével. „Egy jelentékeny író és egy színház művészi kollektívája úgy csinál, mintha komoly társadalmi változásokat sürgető, merész társadalmi szatírákat mutatna be, holott csak egy néha álmosító bohózatot szemlélhet a közönség.”

A vaskos dokumentumgyűjteményt olvasva majd fél évszázad múltán értettem meg: a Thália Színház következő bemutatóján miért jött oda hozzám dr. Malonyai Dezső (1960-ban a Vígszínház gazdasági igazgatója volt, akkor én a színház lelkes, színházi pályára készülő, „színháztanuló” díszítőmunkása), és miért gratulált a Csurka István darabjáról írott szigorú, de igazságos kritikámhoz. Vállve-regetéssel párosult kézfogását többen látták. Ma sem tudom: akik látták, mit gondoltak akkor rólam. És vajon mit gondolt Kurcz elvtárs, amikor elolvas-ta színibírálatomat? Nem biztos, de elképzelhető: Malonyai elvtárs bizalmas bértollnokának ítélt.

Kijárat nélküli labirintusban éltünk.

Bögel József, a Kulturális Minisztérium Színházi Osztályának munkatársa – nem tudni, kinek a megbízásából, s az sem ismert: kinek a számára – feljegyzést készített *Fiatal drámaírók helyzete – 1980* címmel. Írásműve ma kacagtatóan szórakoztató ostobaság, de akkor írórsorsokat meghatározó, esetleg derékba törő elvtársi vélemény: „Általában jellemző rájuk az úgynevezett sebzett idealizmus, amely átárcsap egy olykor *ontológikus pesszimizmusba, neonaturalista* sötéten látásba és pepecselésbe. Máskor hiányérzetük vákuum-pszichózisba lendül át, s ilyenkor adottságokat (kor, fejlődési szakasz, belső és külső erők, összetevők) figyelmen kívül hagyva *gyökértelenségüket* hangsúlyozzák (Czakó, Bereményi, Nadas), átgondolatlan »*nagytakarításokat*« követelnek. Kár, hogy ezek az eszmei problémák sem külön-külön, sem az egész vonulat (generáció) vonatkozásban nem kerültek még bonckés alá.”

Tóth Dezső miniszterhelyettes 1980. június 9-én: „A rendezői koncepciótól, valamint a kívánt szöveg módosítás végrehajtásától, adott esetben a próbákön nyert impresszióktól *függően* az alábbi

művek bemutatását kívánjuk engedélyezni: Nadas Péter: *Takarítás...*”

Szikora János rendező 1979 őszén Győrben, a társulati ülés előtt megtekintette a *Takarítás* majd nem kész díszletét, a társulati ülés után a színház igazgatója közölte vele, hogy „a játszási engedélyt visszavonták, az elkészült díszletet felaprítják”. Hosszas huzavona, egyeztetés, idegromboló és megalázó egyezkedés után – „engedélyezés fel-ügyelettel” – 1980. november 14-én került végre színpadra Nadas Péter darabja.

Húzd meg, ereszd meg: *Itt a piros, hol a piros?*

Vajon Marton Endre 1973. március 14-én Simó miniszterhelyettes elvtársnak írott levele eljutott – Aczél elvtárs *baráti* továbbításával – Ádám Ottó kezébe? Marton Endre, a Nemzeti Színház igazgatója a főhatóságnál – fogalmazzunk finoman! – „bepanaszolja” a Madách Színház igazgatóját. „Az elmúlt hónapokban Ádám Ottó sorozatos barátságtalan lépései a Nemzeti Színházzal szemben egyre nőnek. Most levélben értesültem Bessenyei végső átigazo-lása után, hogy Bessenyeit mentsem fel a további Nemzeti Színház-i esetleges délelőtti munkái alól, mert az »Othello«-próbáit szeretné vele megkezde-ni. És ezért írom a levelet, az »Othello“-ért, mert úgy érzem, hogy Ádám Ottó most már a Nemzeti Szín-ház műsorpolitikáját is meg akarja fosztani egy olyan drámától, ami kimondottan Nemzeti Színház-i mű. Ez a mű nem kapcsolódhat, és nem kapcsoló-dik egyik színész személyéhez sem, tehát Besse-nyei nem lehet egyenlő az »Othello«-val. Ádám Ottó nem szimpatikus lépései a Nemzeti Színházzal szemben érthetetlenek. Most kénytelen vagyok Ön-höz fordulni, hogy ebben az ügyben egyrészt tudni szeretném véleményét, másrészt szeretném kérni komoly segítségét. Mert ha ezt a stílust óhajtja be-vezetni a Madách Színház igazgatója, akkor ennek már előre jelezhetem végeláthatatlan súlyos követ-kezményeit, ami én szerintem anarchiához fog ve-zetni, és rövid időn belül a »fogat fogért« szerintem nem kedvező kapcsolat fog uralkodni a színházak között.”

Marton Endre segítségkérése nem talált meg-hallgatásra, a Madách Színház Bessenyei Ferencsel a címszerepben 1973. szeptember 28-án bemutat-ta a Shakespeare-tragédiát.

Azon gondolkodom: mi történt, mi történhetett, ha Ádám Ottónak módja volt elolvasni Marton End-re levelét? Valahol, valamikor a két színházigazgató biztosan találkozott. Kezet fogtak? Egymás szemé-be néztek? Mosolyogtak? Mire gondolt a *győztes*, mire a *vesztes*?

Porladnak, törnek a gerincek a kijárat nélküli labirintusban.

Szántó Judit dramaturg és színikritikus 1979 végén terjedelmes írásban foglalja össze – nem tudni, kinek? nem tudni, miért? – az 1979 őszén bemutatott drámák kritikai visszhangját. Kiragadott részlet: „Az *Orfeusz alászáll* értékeléséhez Koltai Tamás Népszabadságbeli kritikája úgyszólván kötelező olvasmány. Williams tömény formájában mára valóban alig elviselhető, ám ehhez képest Ruszt József rendezése a maximumát hozta ki annak, ami Williamsból mára életképes. Még meggyőzőbb lett volna az eredmény – bár ezt csak egy-két kritikus merete leírni –, ha Ruttkai Éva ismételten nem bizonyítja be, hogy sajnos nem tud megújulni és nem tud alkotóan részt venni egy új szellemű produkcióban. Tragédiája paradox: világszínvonalú bulvárszínészről egy olyan országban, ahol a szalon szalonképtelenné vált. (Talán a Madáchban lenne leginkább a helyén.)”

A színházi kritikus joga és kötelessége még a népi demokráciának nevezett proletárdiktatúrában is, hogy a látott színházi előadásról saját, minden körülmények között vállalt önálló véleménye legyen. A tájékozott, sok nyelven olvasó Szántó Juditnak 1979 decemberében ez volt a véleménye Williams drámaíró életművéről és Ruttkai Éva színészi teljesítményéről. Lelke rajta. Ám *világszínvonalú bulvárszínésznő*nek minősíteni az évtizedek óta Arisztophanész-, Shakespeare-, Calderón-, Csehov-, Tolsztoj-, Osztrovszkij-, Bulgakov-, Shaw-, O’Neill-drámák főszerepeinek garmadáját sikerrel eljátszó Ruttkai Évát – jóindulatúan fogalmazok – irigység s rosszindulat szülte ostobaság!

Izgalmas kiállítás a Múcsarnokban: A *mai amerikai színház*. Ruttkai Éva és lánya társaságában bámmészokodom a megnyitón 1982. november 2-án. Mosolyogva hozzánk lejt Szántó Judit, és rajongva körüludvarolja Ruttkai Évát.

Vagy-vagy – mondotta volt egy dán filozófus. *Is-is* – mondják az irigy és rosszindulatú emberek.

A Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának feljegyzése dr. Simó Jenő miniszterhelyettesnek: észrevételek a főszerkesztői értekezlet anyagához – 1973. június 15. „Szélesen gyűrűző vita bontakozott ki egyidejűleg az Új Írás, a Kortárs és a Kritika hasábjain színházművészetünk problémáiról. Az indító lökést Brook-ék magyarországi vendégszereplése adta. Koltai Tamás, Sziládi János és Szigethy Gábor vetette fel élesen színházművészetünk néhány akut problémáját (műsorterv, színészképzés, rendezői munka stb.). A vitában sok érdekelt megszólalt, jórészt visszautasítva az elhangzott vádakot, de alig-alig hangzott el megnyugtató ellenvélemény. *Lezárn!*”

Újra elolvasom, tanulmányozom a sokértelmű utolsó mondatot. Tehát mindaz, amit írtunk, csak *vádak*, amelyeket vissza kell utasítani. Sajnálkozik a hivatalosság: *megnyugtató ellenvélemény* alig-alig hangzott el. A lap szélén kézzel írott megjegyzés: *Lezárn!* Vajon ki utasított kit? Melyik elvtársnak kellett alsónadrágig megizzadva beszámolnia Aczél elvtársnak: *Sajnos a vitát minden igyekezetünk ellenére nem tudtuk lezárn.*

A Kritika 1973. februári számában jelent meg *Színházművészetünk! Színházművészetünk?* című írásom. A Színházművészeti Szövetség márciusi közgyűlésén – a szakma és a rendszer szegénységi bizonyítványa! – reggeltől estig engem, illetve írásomat szapulták. Írásom volt a *gumicsont*: lelkesen mindenki azt rágta, így a színházi élet egyre súlyosbodó gondjairól nem kellett szót ejteni.

Jellemző: 1975. szeptember 30-án – amikor már csak nézőként jártam színházba – a Színházművészeti Főosztály értékelő jelentést készít a magyar színikritika helyzetéről, s többek írása mellett még mindig az én két és fél évvel korábban írott cikemet idézi hosszan mint a kritikusi megátalkodottság egyik díszpéldányát.

Negyvenhárom év elmúltával most végre megtudtam, hogy mit gondoltak rólam az elvtársak. „Szigethy alternatívái mögött történetetlen szemlélet húzódik.” Próbálok kitalálni: mi húzódhatott meg az alternatíváim előtt.

„Szigethy általánosságban fogalmaz, ám »konceptiója« nagyon is nyilvánvaló, amikor – félreértetlenül az állami irányítást okolva – arról ír...”

Igen, kedves névtelen aktakukac elvtárs, 1973-ban arról írtam, hogy „nincs senki, aki vállalná az új igazgatók kinevezésének ódiámát, a régi igazgatók hatalmának megnyirbálását, az új társulatszervezés gondjait és felelősségét”. E most nyilvánosságra került dokumentumgyűjteményt olvasva már egyértelmű számomra, miért tettek két évre lakatot a szájamra 1976-ban. „Szigethy általánosságokban fogalmazott, a színházművészetünk helyzetének objektív elemzése helyett szélsőségesen szubjektív »ítélkezésre« ragadtatta magát.”

Lapozgatom, itt-ott beleolvasok a vaskos, „tanulmányozásra” szánt dokumentumgyűjteménybe. Kivel is volt az írók közül ebben az időben az elvtársaknak, az „ideológiai mindentudás megszállottjainak” (Bibó István) gondja-baja? Kiktől *féltek* a hatalomba magukat bebetonozó himpellérek? Mely drámák bemutatását előzte meg hosszan tartó vizsgálat, tárgyalás, szöveg- és próbaellenőrzés, tiltás? Mely bemutatókat követett botrányos beavatkozás: átrendezés, előadásszám-korlátozás, betiltás? Csak kiragadott példák: Bulgakov: *Álszentek összeeskü-*

vése, Csurka István: *Döglött aknák*, Illyés Gyula: *A különcc*, Örkény István – Nemeskürty István: *Rekviem egy hadseregért*, Weöres Sándor: *A kétféjű fenegyed*, Szabó Magda: *Az a szép fényes nap...*

A kor színházirányításának jelszavai: „engedélyezés a rendezői koncepció bekérésével”, „eltanácsolt”, „utólagos helytelenítés”, „visszavont”, „engedélyezés felügyelettel”, „egy stúdióbemutatóra redukált”, „tiltás”. Áruklódó kifejezések: így működött a színházirányítás a szocialista demokráciában! Néhányan ebbe belehaltak. Sokan tudomásul vették, eltört a gerincük. Így vagy úgy nagyon sokan próbálkoztak úgyesen túlélni a kort, amelyben élniük, élnünk adatott.

Vaskos dokumentumgyűjteményt lapozgatok, hol itt, hol ott beleolvasok. Sok száz szereplő: színészek, rendezők, kritikusok, írók... Kortársaim: barátaim, ismerőseim, ellenségeim...

A színházban, a színházért élő Ruttkai Éva, Paál István, Áts János – halott barátaimra gondolok. Ők már nem ismerhetik meg az életükben *titkosított jelenidejüket*.

Öregember vagyok: éltem és emlékezem. A nálam jóval fiatalabbak – ez a dolguk – kíváncsiak: *kutatják* a múlt időt.

Amire emlékszem: leírom.

Ring Orsolya és Imre Zoltán papírtengerekben bűvárkodva, a jövő számára dokumentumkötetekbe rendszerezve mentik meg a múlt törmelékeit. *Szigorúan titkos – Dokumentumok a Kádár-kori színházirányítás történetéhez, 1970–1982*. Múltunkról mesélő, időt álló kézikönyv – aki kézbe veszi és elolvassa, azt ezek a 2018-ban nyilvánosságra került szigorúan titkos iratok szembesítik a keserű ténnyel: valamennyiünknek, akik akkor éltünk, volt, lehetett *titkosított jelenideje*.

BOZÓK FERENC

Fecskék és magyar költők

A fecskék, ezek a kis fekete szmokingos, fehér inges fürge muzsikuskok végigcsivitelik és röpdösik az egész magyar nyelven írott lírát szinte a kezdetektől, Balassitól napjainkig. Balassinak kedvelt napszakja volt a hajnal és a reggel, hisz „hajnalban szépülnek fák, virágok, füvek”, és lenyűgözte a fecskedal: „Mikor hallom az fecskéknek reggel éneklését / Felindítom ottan azzal szívemnek szerelmét.” A fecske a népi emlékezetben bizonyos virágokhoz hasonlóan (hóvirág, ibolya) a megújulás, a tavasz hírnöke. Ezt képi meg Móra Ferenc a *Fecskéhívogató* című versében: „Villásfarkú fecskemadár / jaj de régen várunk! / Kis ibolya, szép hóvirág / kinyílt már nálunk!” Erre utal az is, hogy „első fecskének” nevezzük azt, aki valahová a többieknél korábban érkezik meg. Virág Benedek Phaedrus nyomán írott, *Fecske és veréb* című versében a fészekhágyó és vándorszívű fecskék, valamint a rabló, áttelelő, fészket elfoglaló verebek jól ismert örök harcát írja meg. A versben a fecskék mellett a verebeknek is megvannak a maguk érvei, erényei. Az eresz (és a ház) gazdája azt veti a fecskék szemére, hogy elhagyva hazájukat és otthonukat, az ádáz telet itthon hősiesen viselni kénytelen aszketikus, egyszerű, puritán, szürke verebek megérdemlik a gazdátlanlanná vált ereszalja-fészkeket. Így válhat a

szürke kis veréb a mostoha körülmények közötti helytállás, az itthon maradás jelképévé, a fecske pedig a honfiúi hűtlenség madarává. Kányádi Sándor a *Madármarasztaló* című versében elszoromodik a költőzni készülő, szedelőzködő madarak látványától, *Zsörtölődő* című versében pedig az áttelelő verebek a „nyaraló” fecskéket irigylik, és a nyarat várják. „Veréb! Elment az eszed? / A hóésés betemet” – írja Nemes Nagy Ágnes a *Hóésésben* című versében. A ma már teljesen elfeledett Dienes Lajos (1816–1874) szintén a „hazafiatlanságot” veti a fecskék szemére: „Frakkos farka ollyast mutat / Mintha az lenne jelleme / Hogy nincsen honfi szelleme / Honához mégis mostoha / Nem volt hű gyermeke soha” (*A fecske*).

Madách Imre *A fecskéről* című versében viszont nem a fecske hűtlen a házhoz, hanem a ház korábbi ember gazdája: „Fű nő küszöbén, beroskadt fedelére / A galamb nem ül már, kerte dudvát terem; / Minden elkerüli az átkozott házat, / Minden odahagyja, csak a kis fecske nem.” A fecskék elvándorolnak kedvezőbb éghajlatot és körülményeket keresve, de „fel-feldobott kőként” újra hazatalálnak, a hazai eresz alá. Benedek Elek vendégszerető házigazdaként boldog szívvel invitálja háza eresze alá a messziről érkezett kis tollas jövevényeket két

közkedvelt versében is (*Jőnek a fecskék; Megjöttek a fecskék*). Móra Ferenc szintén írt verset *Megjöttek a fecskék* címmel, hasonló tartalommal. A népi hagyományban az eresz alá fészket rakó fecske áldást hoz a ház lakóira. Benedek Elek „Isten madarait” köszönti kedvenc kis zarándokszívű madaraiban. Szabó Lőrinc „isteni vendégnek” nevezi a fecskét közismert, közkedvelt, *Ficseri-füst*i című versében. Közismert, hogy Tompa Mihály igen kedvelte a madaras allegóriákat és metaforákat. A *Két madár* című versében a fecske a tovaröppenő ifjúkor allegóriája. Egy másik versében, a *Fecske, gólya* című költeményben a fecskék „sziszifuszi” vándorlására csodálkozik rá. A költöző madárkák messzi tájról, viszontagságos úton, megtizedelődve érnek ide, az ereszünk alá, egy rövid nyáridőt itt töltenek szorgos fészkepítő munkával, hadakozva fészekrabló verebekkel, foglalatoskodva gondos fiókaneveléssel, aztán irány vissza: „S a kicsinyek hogy kiszálltak, / Vége lőn az enyhe nyárnak: / S míg a haraszt meg nem csördül / Utra keltek seregestül / No biz ezért fecske, gólya! / Ide se jöttetek volna!”

Amíg Tompa allegóriája egy küzdelmes élet értelmére kérdez, addig Dsida Jenő *Egy fecske átsuhan* című versében az emberi élet rövidségére csodálkozik rá: „Egy búcsuzó fecske átsuhan / házunk füstje fölött. / Csak ennyi volt.” Reményik Sándor *Fecske a víz tükrén* című versében az élet köznapi gondjai közt fel nem emésztődő, azok fölött magasan szárnyaló lélek párhuzamát találja meg a fecske-allegóriában. Az emberi lélek akkor tud tiszta lenni, ha elemelkedik a fecskéhez hasonlóan, a tó vizét (a köznapi kötelességeket, gondokat) csupán szárnyával legyinti, és onnan csak pár csepp csillogó csöppet (a lélek számára értékes tartalmakat) visz magával a végtelen magasba. Ezt a tavat szárnyával érintő fecskéképet Arany János is megtalálja a *Dalás idők* hatodik énekében: „Elsuhan, átsuhan mint a fecske szárnya / Mely a tavat éri.” Miként Baudelaire szimbolista madara (*Az albatrosz*), aki a levegő hercege, ám a földön járva megbotlik két óriási szárnyában, ha esetlenül lépeget. Fenn, a tágas azúrban boldog és szabad, idelenn kikacagják, esetlennek, életképtelennek csúfolják. Gondolhatunk Váci Mihály *Szeliden, mint a szél* című versére is, ahol szép suhanásban, szinte mozdulatlan szárnyal, sebezhetetlenül repül át a tiszta lélek a világon, a földi létezésen, ahol fény éri, de sár nem. Az említett, Aranyéhoz és Reményikéhez hasonló, tó vizébe belecsapó fecske képe Tóth Árpádnál is megjelenik, a *Lomha gályán*ban: „Úgy ér, mint tó fölött ha fecske / Csap tova, s lány gyürü kél a vízen.” Petőfi, a sokat csavargó, „széltalpú költő” (ezt a jelzőt Verlaine mondta Rimbaud-ról) a fecskék vándorló hajlamát irigyli az

Oh, mi szép című versében. A költemény elején felidézi régi, bohém, fiatalos csavargó és vándorszínész kedvét, a vers utolsó strófájában azonban már a fészekrakás, családi megállapodás otthonos beérkezését, biztonságát dicséri és igényli.

Közismert, gyakran idézett közmondásunk az „egy fecske nem csinál nyarat”, amely óvatosságra int: valamire vonatkozó legelső jelenségek még nem biztos, hogy beteljesedést és kibontakozást eredményeznek. Nem biztos, hogy a legelső fecskét követi a többi is, késhet a szép, jó, boldog idő. Ez a mondás egy Aesopus-meséből eredeztethető, amelyben egy ifjú meglátja az első fecskét, ebből a szép, meleg tavaszra következtet, és elhamarkodottan eladja a kabátját. Azonban ismét hideg napok jöttek, és meggondolatlansága miatt a tavasz-hírnöknek értelmezett fecskét hibáztatja. Létezik egy német közmondás: „Er muss viel Schwalben sehen, bis er glaubt, dass es Frühling sei.” (Sok fecskét kell látnia, míg elhiszi, hogy itt a tavasz.) Görögországban egyébiránt mindmáig él egy fecskéköszöntő ünnep, amelyet március 1-jén ünnepelnek. Ilyenkor utcai felvonulást tartanak és a gyerekek fecskékről szóló dalocskákat énekelgetnek. Reményik egy másik versében (*Egy sír nem temető*) így fogalmaz: „Egy fecske nem tavasz, / Egy fűszál nem mező.” Rimay János *Más lelki vigasztalás* című költeményében a megérkező fecskék szintén a meleg, jó idő ígéretét hozzák. Gazdag Erzsébet *Fecskénóta* című, óvodásoknak szánt versében szintén a tavasz köszöntésén van a hangsúly. Vajda Jánosnak *A fecskék* című versében a vándor fecskékről, akik a tél ellenségei, a rabság tagadása, a honszeretet és a honvágy jut eszébe.

Fontos a fecskével kapcsolatban a szabadság asszociációja. A fecskét a szabadság madarainak is nevezik, mert nem lehet őket rabságban tartani. Ha befogják őket, nem szaporodnak tovább. A héber nyelvben is szabadságot jelent a *fecske* szó (*deror*). Gyulai Pál *Honvágy* című versében ugyanebben a vonatkozásban jelennek meg a fecskék. Juhász Gyulának is az otthon és a hazaszeretet jut eszébe a fecskékről *A tápai Krisztusban*: „a nyárfa is magyar, a fecske is”. Szabó Lőrinc a már említett *Ficseri-füst*i-ben egyéb tartalmak mellett szintén asszociál a hazaszeretetre is: „mi csalt ide tavalyi / tanyádra, ficseri, / villafarkú dalrópke vándor, / a nagy vizet és hegyek felett / Magyarországra Afrikából: / micsoda hűség, mily szeretet?” Kisfaludy Sándor *A kesergő szerelem* nyolcadik énekének 76. dalában a fecskék elköltözése szimultán idézi a nyár végét, a lombhullató őszt, a szerelem és ifjúság múlását. Kányádi Sándor szintén a közelgő ősz és búcsúzkodás hangján idézi fel a fecskéket a *Valami készül*

című versében. Juhász Gyula *A távozóban* az ifjúságtól távozást vonja párhuzamba a távozó fecskerajjal: „A tűnő ifjúsággal messze mennek / Az örömek és búcsút énekelnek, / Mint ősszel a fecskék, a költözők.” Kosztolányi Dezső *A délután* című versében szintén nem a fecskék érkezésére, hanem szomorú távozásukra, az ifjúság, a nyár végességére, az ősz és elmúlás rezignált közelségére figyelmeztet. Pilinszky János *A madár és a leány* című verses meséjében a költöző kismadár hívogatja a kislányt, de ő nem mehet vele, mert kicsi a háza.

Különös a fecskék „színeváltozása” is a magyar lírában. Dsida Jenő acélkékeknek nevezi a fecskéket a *Szomorú tévedés* című költeményben, Nemes Nagy Ágnes „lila fecskéről” ír közismert gyermekversében, ugyanakkor kínálkozik kis pingvineknek vagy szmokingos zenészeknek látni őket fekete-fehér színük miatt. Ami a fecskék alakját illeti, gyakori a villa-alakzat megképzése, például a már idézett Móra-versben. Tompa Mihály viszont a suhanó fecskéket nyílvesszőknek látja *A két íjász* című költeményben. Simon István az *Asszuán fecskéi* című versében „ruhaszárító-csipeszeknek” látja a fecskéket. Juhász Ferenc *Fecske* című versében „a tintakék égbe / mint suszterszögecske / fúródik a kemény / magasba a fecske”, majd ugyanebben a versben jégesőszemecskének, búzaszemecskének látja, láttatja kis szárnyas, tavasszal és nyáron házaink közelében vendégeskedő, emberközelségben röpdőső barátainkat.

A füstí fecskének jól ismerjük fecsegő-csacsogó-csivitelő hangját. Hívóhangja talán leginkább „tszvit-tszvit-tszvit”-nek hangzik, veszélyt észlelve leginkább sírós, kétségbeesett „tszink-tszink-tszink” hangsort hallat. Természetesen a fecskék jellegzetes hangja is ihlető forrása a mindenkori magyar lírának: Balassi a már idézett vers-

ben egyszerűen éneklésnek nevezi a fecskedalt. Arany János így fogalmaz Arisztophanész-fordításában: „Cseveg a fészket ujitó tavaszi fecskemadár.” Dsida Jenő Ernst Toller *Fecskék könyve* című versének műfordításában ilyen fecskehangot hallat: „cirici-cirici-cirici-urr”. Szabó Lőrinc a „ficseri” hangutánzó szót használja a fentebb már említett versében. Kosztolányi Dezső Juan Ramón Jiménez spanyol költő *Kikelet* című versének fordítását így kezdi: „Csicsereg a fecske a hajnali tájon.” Juhász Gyulánál pedig – Richard Dehmel német költő *A munkás* című versének fordításában – szintén „fecskesereg csicsereg.” Reményik Sándor *Ének anyámhoz* című versében szintén „A fecske megérkezett csicseregve”. Radnóti Miklós így ír: „fejünk felett surrog és csivog a fecskefészektől sötét ereszt” (*Himnusz a békéről*). Simon István *Asszuán fecskéi* című versében csivog a fecske. Hajnal Gábornak is van *Fecske csivog* című verse. Juhász Ferenc közismert és egykor ünnepeken sokat szavalt *Nagy-mama* című versében szintén „csivognak” a fecskék, és hosszan sorolhatnám a példákat.

Végezetül megállapítható, hogy a fecskékhez kötődő költői képek és tartalmak a századok során keveset változtak, noha valamelyest modernebbek, merészebbek lettek. Példa rá Juhász Ferenc már említett „suszterszögecske” vagy Simon István „ruhacsipesz” képe. A fecskék érkezésének (kezdet, tavasz, új remény) és távozásának (nyárbúcsúztatás, lemondás, elmúlás) jelentései folyamatosan jelen vannak költészetünkben. A fecskék mint a hazaszeretet és a honvágy, vagy épp ellenkezőleg, a hazához való hűtlenség, a hazafiatlanság Phaedrus óta mindig visszatérő allegóriáiként azonban érthetően főként a romantika, a nemzeti öntudatra ébredés korszakában erősödtek fel, jelentek meg nagyobb számban a magyar lírában.

KORDA ESZTER

Koszorúzás Ottlik születésnapja alkalmából

Hölgyeim és Uraim, kedves társaim Ottlikban! Engem ért a megtisztelő feladat, hogy szóljak néhány szót Ottlik 107. születésnapja alkalmából ezen a május kilencedikei napon, koszorút helyezvén el volt lakóházán a Fehérvári (ma Bartók Béla) út 15/B alatt. A Kortárs folyóirat, Thimár Attila elkötelezett-

ségének köszönhetően 2013 óta minden évben megemlékezik a kiváló íróról. Mi, akik itt vagyunk, részt veszünk ezen az eseményen, fontosnak tartjuk Ottlik prózáját, valamilyen formában foglalkozunk vele, tanítjuk, tanuljuk, mormoljuk, folyton eszünkbe jut más szövegek kapcsán, akárhol va-

gyunk is. Összeköt, hogy dolgozunk vele, ahogyan egy képpel Balassa Péter egyik írását fejezi be. Közismert gesztusa Esterházy Péternek, hogy a *Mozgó Világ* 1982. májusi számában közzétette a mester 70. születésnapjára készített ajándékát: egy fekete papírlapot, ugyanis egy oldalra kézzel lemásolta az egész *Iskola a határon*-t. Noha a mindennapos másolást Esterházy a napi imájához hasonlította, és a középkori kódexmásoló tiszteletével adózott választott elődje előtt, sokan negatívan értelmezték, apagyilkosságnak, ödipális romboló gesztusnak tartották, hogy olvashatatlaná tette a szöveget. A rajongás, kultikus hozzáállás valóban gyakran elfedi, eltakarja magát az irodalmi alkotást.

Azonban azt kevesen említik, hogy a *Bevezetés a szépirodalomba* című hatalmas könyvében milyen mondatokat fűzött e laphoz Esterházy – erről szeretnék itt most megemlékezni. Az 1986-as kiadású szöveggglomerátum 11. oldalán a lap tetején kézírással szerepel: „Ottlik Géza Iskola a határon – bevezetés a szépirodalomba”. A lap fekete textúraszerű, nem egységes fekete, hanem hol sűrűbb, hol áttetszőbb rajzolatot ad ki, szerintem képpé alakítva a szöveget: a kézírás vonalai a szöveg szövetét szimbolizálják számomra méltóan a fő Ottlik-elbeszélő, Bébé festő foglalkozásához. Fehér keretben egy kis háromsoros szöveg kapcsolódik kontrasztosan a fekete laphoz a bal alsó sarokban, mintegy mottószerűen értelmezve azt. „A szöveg mint táj. / S ott a hely: ahol a szellem van. / S ott: lehet építkezni: ott-hon” Nincs pont a harmadik mondat végén, amelyek külön sorba szedve akár versként is értelmezhetők. Dőlt betűvel szedett a három szó: a hely, a van és az ott-hon kötőjellel. A hely főnév és az ott mutató névmás a térbeliségre helyezik a hangsúlyt, miszerint a szöveg létezése nem elméleti, teoretikus-nyelvi, hanem fizikai valóság, teret hoz létre, amihez kapcsolódva az építkezés a térben való jelenlévését, valaminek a létrehozását, megalkotását nemcsak épületre vonatkoztatja, hanem szellemi értelemben a művészetre, írásra is érvényesnek állítja. Az ott távoli térre utaló, tartalomváró névmás ismétlődik is a „sorok” elején: rámutatva a fehér keret alatti fekete szövegtextúrára, annak fizikai léteire. Ahogy a regények csukott könyvekben szintén térbeli tárgyakká, olvashatatlaná változva saját anyagi médiumuk rabságába kerülnek, elveszítve szellemi valójukat, ha nem olvassák el őket újra és újra. Ezzel szemben a fehér alap térbeli kézírásos vonalvezetéssel való kitöltése szellemi értelemben vett térré alakítja a szöveget: „ahol a szellem (dőlt betűvel) van”. Egy olyan szellemi terepessé, nyitottsággá és létező helyé, ahová a van létige hatóige képzőjével ellátott lehet alakja kap-

csolja az építkezni főnévi igenevet. Azaz itt/ott lehet házat, épületet emelni szellemi értelemben, és abban lenni jelen, azaz otthon lenni. Az ott-hon szó kötőjellel a hon, haza szóalakokat kapcsolja a szójátékban Ottlik nevéhez a szöveg definíciójaként általánosítva, amely az *Iskola a határon* fiktív szövegétől az általános értelemben vett szövegig tágitja ki az értelmezést. Ha a *Bevezetés* posztmodern magyar irodalmat megalapozó szöveggyűjtemény voltára reflektálunk, akkor az Ottlyk név (ipszilonnal) a lyuk, lik hiányt jelző szótagjával szemben a hon, hol, hová nyelvtörténetileg rokon Urál-kori tövéhez kapcsolva sokkal pozitívabb jelentést ad. Egyébként valószínűen szláv jövevényszó az Ottlik családnév, az Ottó germán eredetű személynév becézése szlovákul (Kávássy Sándor nyomán).

Ami ennek az oldalnak a szerepét illeti az egész könyvben, megállapítható, hogy Esterházy Péter 1979 után írt regényeinek alcíme szintén *-bevezetés a szépirodalomba-*, kötőjelek között kisbetűvel. Ebben az esetben az alcím ironikus vagy látszólagos elutasítása annak, amit szépirodalomnak tartunk, egy másfajta irodalomfelfogás nevében. A *Bevezetés* értelmezés, magyarázat, reflexió együttese. A fekete lap az író kísérletének reprodukciója, a fehér lap teljes kitöltése a kézírás vonalaival az Ottlik-regény abszolút tömörítése, a regény szellemének jelképévé válik a három mondat által. Esterházy játékos ars poeticájának tekinthető: a szöveg az otthon, az *Iskola* az otthon, Ottlik-otthon. Erre kell építkezni szellemileg, nem valami elit eminens szövegfelfogás ez, érinthetetlen és különálló szövegek képzetével, hanem a saját szövegekkel összeíródó hagyomány, összekapcsolódik és egybe tartozik, eleve intertextusnak írja magát.

Az otthon Ottlik *Buda* című regényében is nagyon fontos. Azzal kezdődik a szöveg, hogy az anyuka eladja az akkor Fehérvári, ma Bartók Béla út 15/B szám alatti lakást, hogy vásároljon egy kis házat Monostoron (a valóságban Gödöllőn), ő pedig egy barátnője szállodájában szállt meg a továbbiakban, ahová a fiatal Bébének szabadságra kellett „hazamennie”, ráadásul nem is Budára, hanem Pestre. Ennek a gyerekkori otthon-érzésnek a megragadása a megfestendő nagy életmű, az ablak tétje: „Mégis belekezdte, Bébé. Kár volt, ugye? abba [sic!] az ebédőablakba a régi Fehérvári út 15/b alatt.”

A *Buda* az Esterházy-ars poeticának irányában városregény lett, s a szerző halála után három évvel, 1993-ben posztumusz jelent meg, mert az utolsó pillanatig való írása, a szöveg nyitva tartása volt a lényege. Az alábbi idézetben Genova és Buda, Szeredy Dani és Bébé otthon-érzete áll párhuzam-

ban, ami irracionális, belső terességet érzékeltet: „Ámde ami miatt én elfogadtam és kora reggeli utcámnak használni tudtam Szeredy Dani (varázslatos) genovai utcáját, abban nem sok külső hasonlóság lelhető. Egyszerűen – pofonegyszerűen – az első pillantásra én a Fehérvári út 15/b-re ismertem rá. // Mi a hídtól indultunk, a térről, ahol javában épül a fürdőszálloda a meredek sziklás hegyoldal lejtőjén, a helyi érdekű villamos hosszú vonatjai nagy körben kanyarodnak vissza itteni végállomásukon, lent a széles folyó, nagy víz, itt kis révhajókikötőkkel, de túloldalt, a Vámház és a zöldségpiac alatt már tekintélyes kofahajókkal. Összekötő vasúti híd, Csepel, emitt a természetesök lehajtják kémményeiket, amott a Feneketlen-tó... Ej, Bébé, csak nem akar a Lágymányosod a Földközi-tengerrel vetélkedni? // Nem, nem. Tudom ugyan jól, hogy a nagy kék vizet ez nem sértené, mert ő is jól tudja, hogy a kicsi tó nagy nádasában Halász Petárral wigwamokat és titkos járatokat építettünk, jó tengeri rablók, igaz mediterrán kincseinknek. Azonban – mondok – nem a két utca bárminemű földrajzi hasonlatossága volt, amire ráismerhetett az ember. A

kelő vagy a lemenő nap órájában a Fehérvári úton a négy- és ötemeletes házak falán is úgy kúszik le vagy föl az árnyék, hogy a legfelső ablaksorok fölött egy világos sáv marad alkonyatkor, vagy támad hajnalban: vegyük úgy, hogy – a maga módján – varázslatosan felragyog. Vegyük úgy – mert amire ráismeresz, az a varázslat. Szeredy hazatalált itt. Miután a béke is ide-oda vetette őt Európában, D. P., hontalan útlevéllal, Genova befogadta. Szerinte az volt a titka az olasz városnak, hogy ő rögtön, ahogy betette ide a lábát, befogadta, és Genova simán folytatta ezt a befogadást vele. Nekem a Fehérvári úti ebédablakomhoz kellett Dani utcája.”

Ha most ezzel a szövegrésszel sikerült valamilyen Ottlik-otthon-érzetet keltenem, amire további wigwamok és járatok építhetők, az kész csoda. Remélem, örömmel méregethetjük, melyik épület-szárny, mely ablaka lehetett a szóban forgó, amiben a fény olyan megragadhatatlanul, mégis örök érvénnyel tudott arrébb húzódní az ebédlő szőnyegén. És most állítsunk mi is emléket ezzel a koszorúval. Jó, hogy van egy ilyen hely Budán, ahol tényleg kanyarodik a villamos még ma is.

UTRY ATTILA

Hegyi Béla: Zárójelentés a kor falára

Magánkiadás, 2012

„A tisztos méltánylás talán megilletne engem is, de – úgy érzem – jobb és könnyebb a méltó csönd és a tisztos lelkiismeret.” Igen, ez a vallomás illik legjobban Hegyi Béla barátomuramhoz (*sic!*), és kívánom, kérem a Mindenek Urát, hogy jó egészségben, békességben és bölcsességben éljen még számos éven át! Az idén betöltötte nyolcvanegyedik évét. Nem emlékszem, hogy tavaly, a nyolcvanadik születésnapjára megillette volna egy tisztos méltánylás. Ez is indokolja, hogy írjak néhány sort – utolsónak (?) tűnő – művéről: a dialógusok, példázatok, jelenségek után zárójelbe tett élete jelentőségéről.

Első olvasatra nehezen értettem meg, hogy a *Zárójelentés* mint fogalom és a zárójel mint írásjel ennyire közel állnak egymáshoz. Nem tudom elfogadni, csak tiszteletben tartani, hogy 2012-ben hetvenötödik születésnapjára, magánkiadásban megjelent huszonhetedik kötetében, a *Följegyzések* trilogia harmadik könyvében (*Szélvitorla*, 2004; *Éhe a szeretetnek*, 2008) bejelenti, hogy nem ír többet. El-

búcsúzott Olvasóitól és az ezredfordulótól. „Én mindazt, ami volt az életemben eddig, most zárójelbe teszem.” Hasonlóan cselekszik, mint Herczeg Ferenc, aki 1945-ben letette tollát? Megértette, hogy új világ következik, amihez neki már semmi köze nincs. És hasonlóan, mint barátja, Gyertyán Ervin, aki „a rendszerváltozásnak nevezett hatalomváltáskor, miután beözönlöttek a brutalitást, perverzítót, katasztrófát propagáló filmek, elhatározta, hogy nem ír több filmkritikát”.

A kötet első írása (a *Zárójel után* című) úgy idézi a két író példáját, hogy fizikai és lelki értelemben is melléjük áll. „Ami e századvégen megérkezett, és egyre agresszívebben tör előre, immár nem az én világom, valami más, idegen, hamis és taszító világ... Miközben búcsúzom, megértéssel vagyok a felnövekvő nemzedékek iránt. Rettenetes idők tanúi és bevezetői lesznek.” Ebben a drámai mélységű, katarzisa ösztönző írásban valóban közel került egymáshoz a zárójelentés és a zárójel, de merem

UTRY ATTILA (1949) Miskolc

remélni, hogy ez nem a vég, nem is a vég kezdete, hanem a *Feljegyzések* dramaturgiai szabályszerűségének megfelelő szerkesztői-írói bravúr, amelyet csak a méltán halhatatlan nagy klasszikusaink tudtak alkalmazni írásaikban. Az *Ómagyar Mária-siralomtól* kezdve, a középkor klasszikusain és Balassin, illetve a reformkori klasszikusokon át mesterei nagyságáig emelkedve. Hubay Miklós, Ottlik Géza, Pilinszky János és Rónay György jut hirtelen eszembe. Hegyi Béla, a kiváló szerkesztő, dramaturg és költő is méltó a Maestro, a polihisztor megszólításra is. *Mit ér?*, *Szent Ignác tanácsa*, *Ecclesia regnans* című versei alkalmas helyen és időben feltűnnek a könyvben is.

Állítólag a történelem nem ismétli önmagát, de az örök kérdésekre minden korszakban születtek/születnek válaszok, és így mintegy spirálon felfelé haladva a kérdések, válaszok időnként találkoznak a csigavonalon. Valóban úgy tűnik, mintha a történelem ismétlésének fogságában vergődni, különösen akkor, amikor a politika igyekszik leigázni a kultúrát. Ezt írja le a *Korszaknyitány?* című politikai paródiájában. Az igazán patinás, tanulmányba illő feljegyzések: *Márai föltámasztása*, *Határ Győző levelei*, *Hegyi-példázatokba illő tanítások* (*Hit*, *hipotézis*, *hiedelem*) és a meghurcoltatás, elhallgattatás, hatalmi játszmainak dokumentumai (*Alakváltozások I., II., III., Az a bizonyos följelentés*) vegyes érzelmeket váltanak ki az olvasókban, de a kor falán némi humor is feltűnik: „– Hallod? Te, ez úgy sivalkodik, mint az Ima Sumák! – Sumákolva imádkozik” (*„Épületes” párbeszéd*).

A nyomasztó egyház- és társadalompolitikai események, különvélemények, ármányok sötét folyamában időnként villanófényként megjelennek a szerző magánéletére, szociális kapcsolataira utaló feljegyzések is. Írói bravúr, hogy hol és mikor kerül beszúrára egy-egy ilyen. Ezek kevésbé keserűek, inkább „énelemző”, önmegszólító, őszinte dilemmák, de a mögöttük érződő feszültség, a hiteles szomorúság, a remény és a félelem küzdelme elevenedik meg az írásokban (*Egy barátság fináléja*, *Apám óriási csalódása*, *Sohasem hittem*, *Ha visszatekintek az életemre*, *A szüleim házassága*, *Anikó Jegyzőfüzetéből*, *Anikó szerelme*, *Miért leszünk öngyilkosok*). Hasonló villanás jelenik meg a Balczó, Kósa, Karinthy Ferenc személyiségét idéző írásaiban. A dialógus, a riport, az interjú, a példázatok és jelenségek megelevenítésének, ábrázolásának nagymestere könyvéből nem maradhattak ki azok a feljegyzések, amelyekben a szerző olyan jelentős emberek gondolatait, leveleit idézi olvasóinak, akikről ezeket a dolgokat, szellemi kulturális örökségük forrásait egyébként máshol nem tudnánk megtalál-

ni. Hegyi Béla mint ismert jelenségeket jegyzi fel a kor falára többek között Hegedűs Gézánál tett látogatásait; Romsics Ignác a Kádár-korszakról írt elemzését; Kádár János gyónását, „szánni való halálát”, sírjának kirablását; Heinrich Böll budapesti látogatását, Király István, Hamvas Béla, Tordai Zádor, Márai Sándor, Sánta Ferenc, Fekete Gyula gondolatait.

Négy, jaj! címmel írt feljegyzésében ismét példázatokra vált a szerző. Itt is a lényegre, a csak rá jellemzőt fogalmazza meg: a lélekvadászokról, a képmutatásról, álnokságról, hataloméhségről. Hegyi Bélának ismét egy bravúros szerkesztői oldalát ismerhetjük meg. Egyes szám első, de többnyire második-harmadik személyben szólítja meg szereplőit: a Lelket, Csongort és Tündét, a Hatalmat, a Pedofilt. Ellenpontként szinte „az égből száll alá” a *Jézus Hegyi Beszéde* című jegyzete, amelynek legfőbb tanúsága: „ne féljete. Én veletek vagyok, de összefogott erőtök, közös akarral és törhetetlen hittel végzett munkátok szükséges ahhoz, hogy veletek is maradjak” – mondá Jézus Hegyi Béla példázatában.

Az egyházi és állami hivatalok manifeszt és látens szolgálatait folyamatosan ellenőrzés alatt tartották. Akkor is, amikor fent, és akkor is, amikor lent volt karrierje zászlaja. Az orwelli esztendő (1984) óta kísérté-kísértette ez a hullámvérés 2-4 évenként, de továbbra is töretlen hittel, professzionista hozzáértéssel végezte alkotói, szerkesztői, filmrendező-dramaturgi munkáját. Zivatarok után végre békés napsütésben, újra friss légkörben érezhette magát, amikor – 1991-ben történt rehabilitálását követően – visszatérhetett kedvenc műfajaihoz, a dialógusokhoz, a példázatokhoz és a jelenségekhez. Az Esti Hírlapnál Mádl Ferencsel készített kétértelmű interjút a miniszter főművéről, a Nemzeti Alaptantervről. Zárójelben teszi fel nyolc év múlva a jogos kérdést, „sikerül-e valamit tartósan megvalósítani” a művelődési és közoktatási miniszternek (1993–1994) a NAT érdekében végzett munkásságából, „vagy megfeneklik minden akarás füledt diletantizmuson, aszmatikus műveletlenségen, sokkoló politikai karrierhajszában”.

A kötet fő vonalának, mondhatni, verőérének áramában a hetvenes, nyolcvanas évek Vigiliájának, a Vigilia Könyveknek szellemét érzem mérvadóknak. Amikor lényegében Hegyi Béla munkássága a maga nemében egyedülálló módon kiteljesedik. Korszakos újjítóként, bátor kísérletezőként „egy asztalhoz”, a Vigilia asztalához ültette a kor különböző világnézetű vezető értelmiségét, és megteremtette a honi és világirodalom ötödik műnemét, az esszé-dialógust (Király István esszébeszélgetésnek nevezte

Hegyi műveit). Ma már forrásértékűek a Rónay, Hegyi idejében szerkesztett Vigilia tematikus (zsidó, cigány, külhoni magyarság) számai, kortörténeti jelentőségűek a Vigilia körkérdései – és hivatkozási alappá lesznek a *Zárójelentés a kor falára* című kötetbe szerkesztett veretes gondolatok, elemzések, kritikák. Hegyi Béla új könyve középpontjában a bátor, modern és klasszikus értékeket magába fogadó Hegyi-dialógus, a költői magasság és képi-filmszerű mélység, de mindenekelőtt az őszinte tárgyilagosság áll. Igen, a bevezetőben idézett vallomás és ez a vers (*Mit ér?*) illik most legjobban Hegyi Béla barátomuramhoz (sic!):

„Mondd, mit ér annak az ára, / Ki pénzt nyál, hasal, kéreget, / Koldus a fia, apja lánya, / Üldözik

hájas véredek? // Mondd, mennyit ér az árulása, / Barátnak, szónak végzete, / Mitől fordul rombolásba / Eszükre büszkék ép esze? // Mondd, mit ér annak imája, / Ki mindent Istenre hagyott, / És a mennyek országába / Úgy jut, hogy mindig becsapott? // Mit ér, mit ér az ideája, / Hitnek, jövőnek kényszere, / Ha nincs a szeretetnek láza, / A holnapnak hű üzenete? // Míg tart az örület násza, / Szíved véti az ütemet, / Szorongva lépsz a barikádra, / Elméd zúgja félelmedet? // Kérded: meddig, meddig bírjuk / Ördögök hetyke ítéletét, / Hazugság uralmát rajtunk, / A média bűvöletét? // Elő a zászlókat gyorsan! / Hát Október mire tanít? / Rázzuk le végleg a múltat, / S kiáltunk boldog hallalit!”

KOVÁCS ISTVÁN (KOVAAX) performansa, *Expanzió XVII.* – „Iszlám”, Terény / Kékkő, 2005

NÉMETH PÉTER MIKOLA

E(x)KSZPANZIÓ

Egy készülő experimentális filmsorozat
„anasztrófa”-története

(1)

Ringó ladik a parton
Pányvázott hullámszelet.
Érzem, mit nyel el a homok
Lapáttal a kezében.
(M. S.: *Expanzió*)

A 20. század 1989-ben, épp akkor ér véget, amikor az *Expanzió*(nk) története az akkori „kivagyí” forró nyárban, július első hétvégén robbanásszerűen kezdetét veszi.

A fesztivál választott „axis mundi”-ja, az akkorra már hivatalosan megszentelt, „agyonprofanizált” kiállítóteremmé kinevezett, üres, mégis időről időre, szinte észrevétlenül újra szakrális térré átlényegülő váci Görög-templom mészfehérre festett, barokk egy-hajója lett.

Ha hihetünk Joan Lukácsnak (1924–2019) – aki a minap adta vissza lelkét teremtőjének –, az ő messze látó intuíciójának, akkor egy olyan század alanyai lehettünk, amelyben Francis Fukuyama 1992–94 között, meglehetősen hamarosan ugyan, de a „történelem végéről és az utolsó emberről” beszélt; amikor az ideológiák megsemmisülésével úgy képzeltük, hogy a vallásosság legújabb kori reneszánszát élhetjük meg majd; persze tévesen gondoltuk ezt is, mint annyi minden mást, amit a „történelmietlen valóság” jellemez.

Most „Az új középkor” – Umberto Eco (1932–2016) kifejezése – tanúságtevőiként kell megvallanunk, hogy a 20. század gyermekeiként egy „apokaliptikus-terv” áldozataivá lettünk szinte észrevétlenül, s ma már belátható, hogy azok is maradtunk, úgy lehet, végérvényesen.

Az a század, amelyben „világvége-félelmeink” ellenére „életre tévedt egyszerűségünk” vélt vagy valós igazságait bizonyíthatjuk volna, s amelynek civilizációjába, kultúrájába egész egyszerűen beleszülettünk, mára már tény, térben és időben is megcsonkított évszázad volt. Hetvenöt évig tartott mindösszesen: 1914-től 1989-ig. A korszak szellemiségét alapjaiban a tudományos gondolkodás mindenhatóan vélt ereje határozta meg, többek között Albert Einstein a mindenséget átlényegítő és átlékesítő relativitáselmélete (1905–1925), mégis a kor két fő eseménye: a '14-es és a '39-es világháború lett. Ezek a hatalmas „eszmerengéses” hegyvonulatok határozták meg az egész század arculatát, lelkületét. Továbbá az orosz forradalom, a nagy októberi (1917); Trianon, a történelmi Magyarország földkorpuszának feldarabolása, életfájának aláásása, megcsonkítása (1920. június 4.); továbbá az O. Hahn, F. Strassmann és L. Meitner nevével fémjelzett atommaghasadás felfedezése (1939), amely a tudós emberek felelősségével élő E. Fermi, Szilárd Leó, Wigner Jenő közbenjárásával történt meg. Albert Einstein F. D. Roosevelthez írt történelmi tiltakozó levele ellenére, amelyben az atomkatasztrófa rémképeit vetítette előre, néhány évvel később az R. Oppenheimer vezette tudóscsoport első kísérleti robbantása (1945. július 15.), az atombomba alkalmazása – Hiroshima (1945. augusztus 6.), Nagaszaki (1945. augusztus 09.) – mégis megtörtént. Erre az időre esett a gyarmatbirodalmak rendszerének vége (1945–1980); a kommunista államok megalakulása (1919–50); a világ két szuperhatalma: az Egyesült Államok és a Szovjetunió glóbuszunk fölött gyakorolt erőszakosan döntő befolyása, Európa megosztottsága, Németország kettészakítása (1949. október 10.) etc., mind-mind a két világháború következménye volt. S Magyarország mind a mai napig meg nem szüntetett, önnön magával való határossága úgyszintén: „Körülveszi, miként / tövisek a rózsát / Magyarországot egy / másik Magyarország” – ahogy Kepes Károly írja *Késői mű-virág ajánlat Clemenceau képzelt vázájába* című versében. Avantgárd művészetünk világa maga is az ismeretlen vírusként lappangó kockázatok kiszolgáltatottja. Ezt érzékeli hatványán e sorok írója is, amikor Gerhardt Rühm *Európa* című konkrét költeményét repetitíven továbbírja az európai geopolitikai térképek újrajzolására való reflexiójaként, határozott avantgárd gesztussal rögzítve az *Expediál(t) Európa* című, örökmozgó versfolyamának performan-

száiban azt az állapotot, hogy: „...magyarország határos magyarországgal, szlovéniával, / horvátországgal, szerbiával, ausztriával, / szlovákiával, ukránnal és románival”. A konkrét költészeti akció bemutatásakor Németország Németországgal történt határosságának megszűnésével (1990. október 3.) a Bundesrepublik Deutschland kiszabadult a nagyhatalmi erőszak politikai módszerével irányítók világi hatalmának megosztottsága, parancsuralma alól, hogy kényszerűen egy másféle szorításnak, a globalizálódó gazdaság legújabb kori, valamivel „kifinomultabb”, posztmodern agresszivitásának „engedelmeskedjen”.

„Individuális bajainkkal felfakadtunk, mint egy gennycsomó, s azóta is öntisztulunk a teljes gyógyulás reményében.” De mióta is? Minden bizonnyal azóta, mióta elindulhattunk a „szépség labirintusában” befelé. Útközben, ma már tudható, az *ideák* konceptuális újraértékelésének expanzív, erős feszültségű vágya szülte intuitív alapokon és tudatosan „*Vácz Abdérában, az egykoron két jó barát*”: *Bar – Do Sih & My-Coola* magaslati, táguló távlatokat célzó kortárs művészeti „vállalkozását” is.

(2)

A Hétvégi Expanzió + Ex – Panzió + Expanzió + Ekszpanzió Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozó, vagy ahogy ezoterikus körökben ismerik: *alternatív fesztiválok* alkalmával az alkotók és a közönségük a szűkülő és táguló lélektani és társadalmi térben, fél évszázad toxikációja hatására együttesen tesznek kísérleteket arra, hogy miként válhatnak a „kortárs művészetek nomádjaiként” valóságosan is, ha kell, az egzisztenciájuk, a létük kockáztatásával a mindennapok építő és destruktív, formáló és deformáló, egyszóval meghatározó tényezőjévé. Ez esetben egy olyan korban, amikor ez a kapcsolat már mint a művész és közönsége vonatkozásában klasszikus értelemben szinte alig létezik, hagyományos értelemben pedig már alig értelmezhető. Vagy ha mégis, akkor talán úgy, olyan jelenségek formájában, miként az az *Expanziókon* harmincegyedik éve történik.

Ezt az évente többször is ismétlődő, többnyire két-, háromnapos rendezvényfolyamot az ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézetének *Az irodalom új műfajai* című jegyzete, Nagy Pál munkája, európai léptékkal mérve is korszakos irodalmi, művészettörténeti értéknek tartja számon. Ezzel egy időben az *Új Művészeti Lexikon* is említést tesz *Expanzió (Vác, 1989)* címszó alatt az általa alternatív művészeti fesztiválnak nevezett eseményről mint olyan ciklikusan ismétlődő nemzetközi rendezvényről, ahol kiállítás-performanszokkal összekapcsolt programokon magyar és külföldi képzőművészek, performerek, zenészek, zenekarok, írók, költők és független színházak, művészeti társulások, szellemi műhelyek tagjai mutatkoznak be. Továbbá kiemelkedően fontosak az Expanzióra vonatkozóan Bohár András (1961–2006) *Aktuális Avantgárd: M. M. Hermeneutikai elemzések* címmel a Ráció Kiadónál 2002-ben megjelent interpretációs kísérletei is, amelyeknek *III. Jelenség, jelentés és jelentőség* című fejezetében az Expanziókon is folyamatosan jelen lévő poézis lehetséges útjaival, változásaival foglalkozik a szerző. Ugyanakkor ezek a korszakosnak minősített szellemtörténeti tények mind a mai napig nem tudatosultak igazán a hazai, az európai, a globalizálódó világ művészeti közgondolkodásában, művészettörténetében.

Ezen az áldatlan állapoton G. Komoróczy Emőke 2016-ban megjelent *Avantgárd kontinuitás a XX. században* című tanulmánykötete enyhít némiképp, amelynek *Az új-avantgárd összművészeti törekvései az ezredfordulón, E(x)kszpanzió-fesztiválok* fejezetében negyed évszázad művei, munkái, dokumentált tapasztalatai olvashatóak. Az irodalomtörténész meglátása szerint az *Ekszpanzió* időközben olyan Gesamtkunstwerk/összművészeti törekvéseknek téridőben helyet adó és keretet formáló kortárs művészeti mozgalmává vált, amelynek korszakos értéke a 21. századra már el nem vitatható, sem szellemtörténeti, sem pedig művészetelméleti szempontból. Főként a rendszert változtató 1990-es évek, szinte mindent megkérdőjelező és devalváló tendenciáinak ismeretében nem, mert ahogy G. Komoróczy Emőke kifejti: „Az avantgárd egyik fontos megújulási lehetősége a szakralitással való kapcsolat feltámasztása, amit az Ekszpanzió későbbi szakaszában határozott célul tűzött ki. Így teremtve hidat művész és közönsége, múlt és jelen, s a jelenkori művészeti élet számtalan irányzata, egymásnak ellentmondó ars poétikája között. A 90-es évek expanzív művészetét – Németh Péter Mikola véleménye szerint – az különbözteti meg a korábbi évek (évtizedek) radikális ellenművészetétől, hogy komoly *morális* eszmények vezérlik, s *etikai* felelősségtudat, »az egzisztenciális és szociális gondokra

és gondolatokra hangolt művészi szenzibilitás hatja át.« /.../ „Az *Ekszpánzió(k)* vissza-visszatérő résztvevői azok, akik felismerték, hogy a XX. század gyilkos – szerencsére a maguk végső kifejtéig el sem jutó – rögeszméi (fasizmus, kommunizmus) iszonyatos rombolást végeztek az ember/iség/etikai szemléletében, egy hamis »közösségi« (valójában parancsuralmi) struktúrát építve ki a személyiség megtörésére (szabadságától, autonómiájától való teljes megfosztására). Ilyen alapról közösségi elkötelezettségről, sőt közösségi társadalomról beszélni: blaszfémia volt. Az ekspánzió társulása közösségfelfogásában érdekes és eredeti módon szintetizálódik Kassák evilági emberformáló attitűdjé Martin Buber filozófus eszmerendszerével, akinek műveire a fiatalon elhunyt Bohár András filozófus-esztéta hívta fel a figyelmet. Martin Buber már a XX. század elején jelezte: *valódi közösség* csakis a TE és az ÉN komplementer tegező viszonyára épülve, az emberi kapcsolódás és együttműködés alapsejtjeiből, az Istennel való folyamatos párbeszédben alakulhat ki. Emberré az által váltunk (s válunk ma is, egyenként, az egyedfejlődésben, neveltetésünk során), hogy kapcsolatba tudunk, tudunk egymással – és Istennel – lépni (ÉN és TE, 1923).”

Harmincegy év munkája, dokumentumtára, tapasztalata alapján a rendező(k), illetve a résztvevők képzete szerint is az *Ekszpánzió* egy olyan, a Gesamtkunstwerk/összművészeti törekvéseknek téridőben helyet adó és keretet formáló kortárs művészeti mozgalmává vált, amelynek értéke ma már talán el nem vitatható sem művészetelméleti, sem pedig szellemtörténeti szempontból. Főként a rendszert váltóztató 1990-es évek szinte mindent megkérdőjelező és devalváló tendenciáinak ismeretében nem.

Az „alkotó-rendező(k)” az első öt esztendő expánziós történéseit az azóta hamvába hullt Katedrális című irodalmi, művészeti, bölcseleti folyóirat „*Expanzió 1989–93*” című, magyar–angol nyelvű, tematikus, dupla különszámában dolgozták fel. Bárdosi József *Performanszográfia*, Németh Péter Mikola *Poetográfia* címmel rendszerezi bibliografikusan, művekkel, dokumentumokkal illusztrálva az eseményeket.

Az azóta is folyamatosnak érzékelhető expanzivitás, a találkozók táguló horizontja többek között arról beszél, hogy az ezredforduló tájékán, amikor „az összeomlás és a vidám apokaliptikus allűrjei között a »mindent szabad« jegyében a barokk díszlet gyönyöreivel és frivolitásával ötvöződik a 20. század művészete”, aközben „a századvég módszeresen rehabilitálja az eddig negligált művészettörténeti értékeket”, ahogy ezt Jean-Louis Pradel *A jelenkor művészete* című könyvében oly plasztikusan megfogalmazza. Ebben az ellentmondásos, kibékíthetetlennek tűnő helyzetben azonban még mindig a *happening* és az expanzív hagyományokkal rendelkező *performansz* műfaja bizonyul a legalkalmasabbnak arra, hogy a részekre hulló „Minden Egész” és a darabjaira töredezett, alapjaiban szétzilált klasszikus, avantgárd és modern irodalom, kép-, zene-, színház- és mozgásművészet ágai között a posztmodern, a konceptuális művészetek: az akcionizmus, a body art, a land-art, a minimál-art, a fluxus stb. eredményeit is alkalmazva működőképes kapcsolatokat teremtsen a hiteles életfilozófiák, az autentikus kortárs művészetek és a mindennapi lét között. Tágabb értelemben pedig a különféle – európai, ázsiai, afrikai, amerikai, afroamerikai stb. –, olykor egymástól hermetikusan elzárt kultúrák között hozva létre élő, jól asszociálható, teremtő együttműködést.

Valószínű, azért is történhetett ez így, mert a *Performer*, aki megélt ideje kihívásaira, minden divatos megállapítással ellentétben, nem valami megismételhetetlenül szuper újat kíván fel- és megmutatni, hanem sokkal inkább azt a végérvényesen elfelejtettnek vélt, mélyen ősi tudást akarja újra és újra létre menteni, amit minden időkből a játék, a „míves fohász”, a rítus, a meditáció, az imádság, az üdvözülés isteni, művészi, testi-lelki eszközeivel, kivételes, ünnepi alkalmakkor még valóságossá tehet. A *Performer*, legyen bár költő, képzőművész, zeneszerző, zenész vagy épp színész, mint médium, mint „előadóművész” a saját személyiségét, s ha kell, önmagát is műtárgynak tekintve: *a testét, közvetlen környezetét használja kifejezési eszközként, témaként az élő mű-teremtésben*. Kivételes adottságú, anyagi lény tehát – ahogy Jerzy Grotowski a *Színház és rituálé* című könyvében írja –, olyan kerub, aki „egyszerű” műveleteit szigorú szabályok betartásával, állhatatosan végzi, például képes metafizikus kapcsolatot teremteni a testi impulzusok és az ének között. Hiszen az életarádásnak valamilyen formában artikulálnia kell. Miközben a történet *Tanúi* szinte észrevétlenül átlépnek az ún. intenzív létállapotba – a cselekvésben passzívak, a nézésben aktívak lesznek, úgy mondják –, „valami jelenlétet éreznek”. Súlyos jelenlétet az időn túlivá nőtt pillanatokban, amikor az „*ÉN az ÉN-élettel!*” találkozik, amelyből, mint a Napból, végtelen kisugárzással *Energia* árad. Ez a folyamat a *Performer* áteresztő organizmusa hatására keletkezik, ez a mű születése, hiszen ő az, aki transzcendens *hidat* képes „építeni” a *Tanúk*, azaz a kö-

zönség s ama isteni „*Valami*”, ama valóságos „*Semmi*” között. A *Performer*, a cselekvés embere, ebben az értelemben *pontifex* = híderemtő lélek tehát.

Ebből következően mutatkozhatott alkalmasnak a performansz műfaja az időszerű társadalmi problémák művészi nyelven történő hiteles megjelenítésére is.

A performerek például az elsők között mutatták fel, mint égre emelt mutatóujjat a vihar előtti csendben, azokat a vészt jósló felkiáltójeleket, amelyek a nemzeti kisebbségek, a politikai menekültek, a fajgyűlölet, a migráció, a feminizmus elhatalmasodó problémáinak, a természet vég nélküli kiszípolozásának káros hatásait, várható következményeit jelezték szeizmográfként, s amelyeknek bomlasztó hatását napjainkban érzékelhetjük csak igazán Magyarországon is.

Ezzel egy időben hívta fel az akcióművészet – ma már látnivaló, hogy nem elég hatékonyan – a fogyasztói társadalmak erőszakos reklámiparága és a világ nehézsorsú szegényei, éhezői között kibékíthetetlenül elmélyülő ellentétek tarthatatlanságára a figyelmet, azonnali gyógyírt, humánus megoldást sürgetve.

Ez a művészetekre nem minden időkből jellemző erkölcsi alapállás, morális magatartás, egzisztenciális és szociális gondokra és gondolatokra hangolt művészi szenzibilitás hatja át a '90-es évek emlékezetes performanszait, ellentétben a '60-as, '70-es évek radikális, mindenáron polgárpukkasztó, olykor szélsőséges akcióival. Az ilyen megnyilvánulások a rendszerváltoztatások előtt álló Közép-Kelet-Európában mint a „társadalmi földmozgásokat és eróziókat” jó előre jelző üzenet-csomagok a klasszikus értelemben alig egzisztáló polgárság nélkül nem juthattak el igazán hatékonyan a köztudatba, nem találtak érző és értő figyelemre, Vác városában különösképpen nem.

Alisa rítus tanulmány Csetneki Gábor rendezésében, Deák Varga Rita előadásában, Hétféji Expanszió, Vác, 1989

(3)

Ezt a ma is létező hiátust évek óta tervezett többrészes *experimentális* filmsorozattal kívánjuk pótolni, utókezelni, amennyire lehetséges, ezzel is egyre táguló körökben társadalmisítva *ekszpanziós* művészeti törekvéseinket. Az *E(x)kszpánziók* kor- és szellemtörténeti összefüggéseit mélyrehatóan szeretnénk elemezni a rendelkezésünkre álló videodokumentációk feldolgozásával, valamint a mozgalom meghatározó művészegyéniségeivel, gondolkodóival tervezett mélyinterjúk által, amelyek segítségével a korszakos művek, megnyilvánulások és akciók rekonstruálhatókká, újraértelmezhetőkké válnak.

Kísérleti filmsorozatunk expanzív képi, nyelvi világát kameráinkkal a „valóság élén táncolva”, előreláthatóan a video art, a dokumentum-, a játék-, illetve a művészfilm műfaji határainak átjárhatóságával teremtjük majd meg: Huszárik Zoltán, Bódy Gábor, Hegedűs Ágnes, Waliczky Tamás s nem utolsósorban Nam June Paik és kortársai filmes kísérleteire alapozva. Olyan törekvésekre gondolunk, amelyek valamilyen módon „kikezdi” vagy legalábbis kérdéseessé teszik a hagyományos, a szokványos, történelmileg kialakult látásmódokat, kifejezési formákat, s helyettük valami egészen mást és mélyen ősit, mégis újat teremtenek, összefüggéseiben és minőségében újat: *Ekszpánzió-filmet*. Mindazonáltal arra keresve a választ, hogy bizonyos társadalmi folyamatok és a kortárs művészetek pozitív és negatív kölcsönhatásai, azok rekonstruálható rendszerének belső törvényei, az évről évre választott tematikák hívószavára (> „A Zene”, „A Lakoma”, „A Neoizmus”, „A Remete”, az „Unió >< Híd”, „A Táltos >< Sámán”, „A Vár”, „A Kilátó”, „Szent Ferenc” > „Iszlám” > „Álom” > „Pünkösd” > „VisszaSejtesít” > „HraBaLiÁnák + ReAnGeliZáció” > „ArcMaszk” > „JeL” > „Idézet + Improvizáció” > „Haiku” > „Élő és halotti maszkok lázadása” > Mikola 66. etc) a találkozókon születő és megvalósuló művek miként befolyásolták, befolyásolhatták-e egyáltalán azt a „kilátástalanság hevében” pulzáló globális és lokális világképet, amely egységesülni képtelen Európánkban jelenleg is itt formálódik és deformálódik körülöttünk.

Mindebből következően az *ekszpanziós* művészeti formák és tartalmak robbanásszerű megjelenésével járó eseményeket naprakészen, kronológiai sorrendben, fotó-dokumentációkkal illusztrálva, tény- és tárgyszerűen szubjektív széljegyzet formájában, forgatókönyvként vázoljuk most fel néhány kulcsfontosságú kiállítás, performansz, színházi előadás, koncert-színház, koncert és akció pontos leírását, látletét adva, olykor dióhéjban lélektani, művészetfilozófiai, hangulati vonatkozásait kiemelve.

AZ EKSZPANZIÓ(K) JELZÉSÉRTÉKŰ TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA

1989. HÉTVÉGI EXPANZIÓ

Bizonyos megfigyelések szerint húszévente reformhullám söpör végig Európán, úgy, mint 1948-ban, 1968-ban és 1988–89-ben. A váci kortárs művészeti fesztivál megálmodói azonban jól érzékelték, hogy a konkrét társadalmi mozgásokat már idejekorán megelőzik a műalkotásokban lappangó, megbúvó előjelek. Ez a felismerés mentette létre az első háromnapos, görög templomos alternatív találkozót, amely a Hétfégi Expánzió elnevezést kapta.

Ezt a hétfégi akciósorozatot és kiállítást akkor mindazoknak ajánlottuk, akik nem hittek az örök érvényű evidenciákban. Ajánlottuk azoknak, akik megunták az ezerszer agyonismételt és konzumtermékké züllesztett formákat. Ajánlottuk azoknak, akik nem szerették a százszor felmelegített, előrerágott és felkérődzött szellemi termékeket. Ajánlottuk azoknak, akik rácsodálkoztak a jelenségekre, és nem ítélték könnyelműen felettük. És végül ajánlottuk azoknak, akik nem öt perc alatt akarták megérteni a modern fizikát, az űrhajózást, az emberi kultúra több ezeréves eredményeit és annak kortárs jelenségeit. Viszont nem ajánlottuk a hajdani és az akkori ferencjósáknak, mert bizony szerintük „minten natyon jó, minten natyon szép, és mintennel meg vatynak eléketve” – azóta is.

1989-ben Magyarországon a performanszművészet harmadik generációja volt a legaktívabb állapotban. Expánziónk a következő nevekkkel és művekkel reprezentálta akkori önmagát: fe. Lugossy – Szirtes: KOHOLT NAPSÜTÉS kiállítás-performance; Lantos Erzsébet >< Tolnai Ottó: „MOST MAJD ÉN SIMOGATLAK TÉGED” performance; Fazekas László: ÉNEKLŐ SZOBOR, Kígyós Sándor-

emlékkoncert; Csetneki Gábor >< Deák Varga Rita: AISA rítustanulmány; Hegyi >< Felkay: Reggeli beszélgetés a 80-as évek művészetéről; BP. SZERVIZ-, MATUSKA SILVER SOUND- és a SZKÁROSI KONNEKTOR Rt.-koncert; Németh Péter Mikola: MYSTERIUM CARNALE (profán mise) a Fiesta Színháza előadásában.

(Bar – Do Shi)

1990. EX-PANZIÓ 2.

A múlt évben papírra vetett prognózis, mint az *00szoevetseeg Proofoeeciiai* – különösképpen Simeoné – beteljesedett, a jelképes Logosz testet öltött. A tavalyi plakát sárgától bemocskolt kékein csúszómászók szimbolizálták mocsár-létünket. Az idei sárga-lilából kevert világító színek amolyan püknösi hajnalhasadást, freedoms falbontogatást, bronzgondolatok – értelmetlen – döntögetését, kaméleonok háromszori színeváltozását és vörösből szőtt püspöklilákat jeleznek. Miként János írja: A Logosz testet öltött. A mai profán inkarnáció egyik első jele a *Váci-Szovjet-Hósi* emlékmű eltávolítása volt, államilag szervezett happening, gyalogáldozat vezérért. S jövőre mi lesz a plakátokon? Sárgával megszentégtelenített fekete sertések és más effajta lények, s közöttük gyöngybetűkkel: JÓNÁS / PERFORMANCE A CETHALBAN > ÉZSAIÁS / HANGVERS A PUSZTÁBAN > SZENT FERENC / BODY ARTOS STIGMATIZÁCIÓJA >> SZENT MIHÁLY / EVENTUÁLIS SZUBSZTANCIA MÉRLEGE-LÉS >> PÉTER APOSTOL / SZITUÁCIÓ GYAKORLATOK KÖZTES TÉRBEN >> MÓZES / MAGNÉZIUM BOKOR MEGKÖZELÍTÉSE, TÉRFELMÉRÉS >> SZT. ISTVÁN PROTOMÁRTÍR /MATERIÁLAKCIÓ KÖVEL / >> NEPOMUKI SZT. JÁNOS / ÖNDESTRUKTÍV VÍZ AKCIÓ / >>

Ez az esztendő a beteljesülés éve, '68 óta nem voltak tapasztalhatók ilyen s ehhez hasonlítható spontán társadalmi happenings. Újabb ikonoklasmus (képrombolás) tanúi lehettünk. A törvényszimbólumok ikonográfiai típusokká silányulnak. Nem maradt más hiteles dolog, mint az *Ige / a Szellem* és a *Corpusz / a Test*, ami ledönthetetlen, beolvaszthatatlan. Rendezvényünk a performance körül forog, de az előadások a címadó ex-panzió értelmében kinyújtják csápjaikat a rokon médiák irányába is. Kultúrköröket szintetizálnak, experimentális jelleget öltenek, szubkulturális jelenségeket szentesítenek, a destrukciót teszik az építés alapkövévé, és a konstrukciót bonyolult dekonstrukcióvá alakítják. Szavakat, gondolatokat és filozófiákat hordozva mint magatartást, amelyek nem szolgálnak mást, mint Európa *nemecseki emberként* felszabadult aktivitását, ahol és amikor szinte már minden a „mindent szabad” jegyében történik. A jelenlévők és fellépők így az évtized utolsó évének legaktívabb performerei, költői, képzőművészei, zenészei, formációi, művészeti társulásai közül kerültek ki, név szerint: FE. LUGOSSY – SZIRTES, KELÉNYI BÉLA, LADIK KATALIN, SZÁNTÓ ÉVA, JUHÁSZ R. JÓZSEF, MÉSZÁROS OTTÓ; FABÓ KINGA – GELTZ PÉTER, HÁY JÁNOS, KRAUSZ TIVADAR, BÍRÓ JÓZSEF, MÉS-ZÁROS ISTVÁN, NÉMETH PÉTER MIKOLA, PETŐCZ ANDRÁS, KOVÁCS ISTVÁN, SZOMBATHY BÁLINT; XERTOX CSOPORT, HEJETTÉS SZOMLYAZÓK, LOIS BALLAST-koncert a váci kompon; DÓRA-VÁRSZGI duó, SZKÁROSI KONNEKTOR RT, CSETNKI GÁBOR – VARGA RITA, OLESCHER TAMÁS: Felvirágzás. Kiállítók: Gaál József, Gerber Pál, Julius Gyula, Szotyori László, Varkoly László, fe. Lugossy – Szirtes, Kelényi Béla és Swierkiewicz Róbert.

(Bar – Do Shi)

1991. EXPANZIÓ III. – „SZABAD TÉMAVÁLASZTÁS”

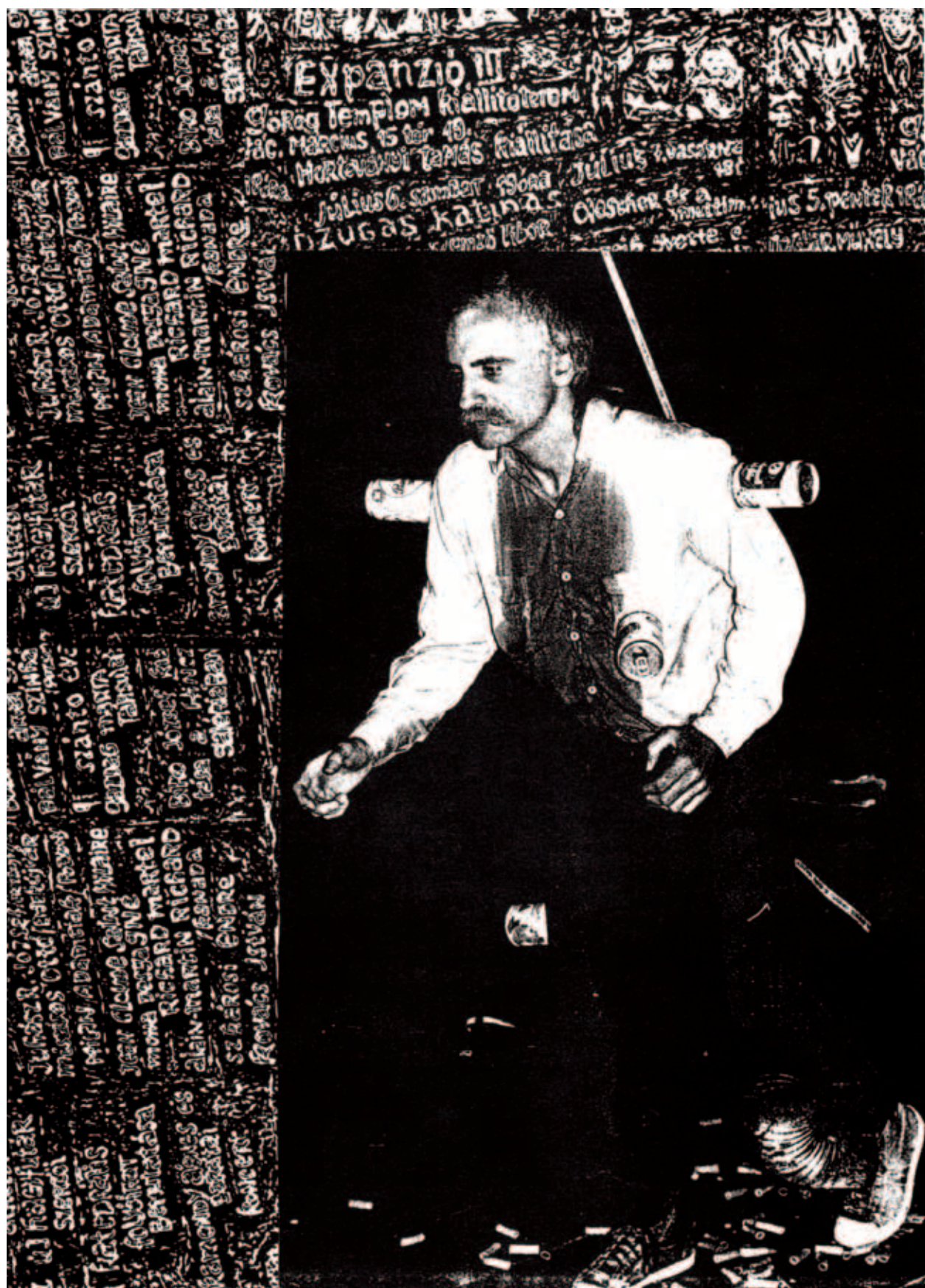
„Mert a szabadság: az emberiség fejlődésének Abszolút Nulla Foka”
(Utassy József)

A szabad választások második éve ez. A magyar államiság újragondolásának, a nemzeti szimbólumok védelmére hozott törvények éve a magyar országgyűlésben. Ebben az esztendőben történik meg, hogy a Szkárosi Endre & Bernát (y) Sándor által szerkesztett Új Hölgyfutár című folyóiratot, időszakosan ugyan, de egy demokratikusnak vélt államban betiltják, hatalmi szóval, a három „T” rossz emlékű időszakát idézve. Az indok: a nemzeti címer meggyalázása. Ezt a történetet dolgozza fel Szkárosi Endre korszakos performanszában az Expanzió harmadik évében.

A LIEU / MANOEUVRING (1991) kanadai akcionisták aktuálisan *HOMMAGE-PERFORMANCE* címmel, a '60-as években a québeci tartományban bebörtönzött francia anyanyelvű honfitársaik

ALAIN-MARTIN RICHARD – JEAN-CLAUDE SAINT-HILAIRE, Inter le lieu, Hommage à Richard Martzel,
Expanzió III. – Szabad témaválasztás, Vác, 1991

Szórólap, *Expanzió III.* – Szabad témaválasztás, Vác, 1991

emlékére mutatták be performansukat, utalva ezzel arra, hogy az igaztalanság a mégoly demokratikusnak vélt társadalmak politikai természetrajzára, megnyilvánulásaira is jellemzőek lehetnek, mint amilyenek az észak-amerikaiak.

(mikwla)

1992. EXPANZIÓ IV. – „SZABAD TÉMAVÁLASZTÁS”

„Nem ismeri véletlenül a francia költő Robert Desnos-t?”
 „Robert Desnos francia költő én vagyok, én vagyok!”

A helyi „hatalmasságok” által megszüntetett KÉK-LŐ, vagyis KÉK-LÓ-FÉNY (feliratáról elrepült egy vessző, névadója, Kettős Tamás ihletére) Kulturális Kávészó fénykorára esik ez a találkozó. A METANOIA CSOPORT, a RENESZÁNSZ SZÖCSKÉK, HORTOVÁNYI KETTŐS TAMÁS és az ÉJSZAKAI BITLISZ, Waszlavik Petőfi Sámán Vlorex Gazember koncertjével; ROBERT DESNOS szellemének megidézésével, úgy, hogy a halott költő „valóságosan” is jelen van a fesztiválon KÖVESDI László, a „kínész” alakjában. Ez az év a romániai performereké: Boné Rudolfé, aki *Átkelés* című akciójával, ahogy megérkezett Nagyváradról, a váci vasútállomástól a Görög-templomig szárazon vezetett végig a városban a maga építette kenuján, hogy aztán rituálisan eltemetkezhesse a Görög-templom hajójában; továbbá Amalia & Dan Perjovschicé *Kápolnák*, *Semmi sem véletlen* című akciókkal mutatkoznak be (háromnapos, maratoninak számító rajzkiállítás a közönség bevonásával). Sorin Vreme *Átforogások* című Duna-parti akciója zárja a rendezvényfolyamot. A színházak közül a Dream Team *Daliniáda* című produkciója emlékeztet, amely Balázs Mária dramaturgiai és rendezői munkája Salvador Dalí írott és festett munkái alapján. A szabad témaválasztás asszociatív lehetőségeit a XERTOX Csoport meg nem rendezett kiállítása körvonalazta a Görög-templom kiállítóteremben.

(mycola)

1993. EXPANZIÓ V. – „A ZENE”

„Az ember a születésekor nyugodt, mert ilyen az Égtől kapott természete... s minthogy nem vagyunk képesek visszatérni önmagunkhoz, az Égtől kapott értelem kialszik bennünk” – idézi Szabados György a Li Ki-gyűjtemény feljegyzésének egyik fontos passzusát *A zene kettős természetű fénye (Zene és mentalitástörténet)* című tanulmányában, amit két részben, a Katedrális II. és III. évfolyamainak első számaiban közöltünk 1992–93-ban. Ekkor a határmódosítások, a politikai határok és a műfaji korrekciók idejét éljük Európában. NPM *„Expediá/t/ Európa”* című repetitív költeménye egy poétikai akció válasz/folytatása, vagyis kiigazítása Gerhard Rühm osztrák költő 1972-es államhatárokat rögzítő poémájának, amikor még „Németország határos Németországgal” és a Szovjetunió Magyarországgal, Magyarország Nagy-Jugoszláviával, miközben Magyarország mindenhol határos önmagával etc. Ezúttal a mű újrakomponálásáról van szó, amely a határok módosulásaiban lejátszódó valóságos történelmi mozzanatokra reflektál, miközben a háttérben Arnold Dreyblatt amerikai taxisofoőr elidegenítő gépzeneje dübörög.

Műfaji határokat feltehetően a zene képes legkönnyebben, a lehető legrugalmasabban átlépni, ezért is lett a zenei improvizáció az Expanzió tematikája. Szabados György, a zeneteremtő lélek, Lois Viktor, a mosoly-mosó-művész, Borlai-Dóra-Kopasz-Mezsei laza kvartettje játékaival. Ugyanakkor Szombathy-Matkovic *Az utolsó költő* című akciója, Tsúszó Sándor, a sohasem létező és mégis jelenlévővé vált költő emlékezte, „emlékműve” született meg ezen a fesztiválon.

Triceps Opál Színháza: *Hét könnycsepp*, Borgó György Csaba Túlsó P'ART Csoportja *Amurit Dimitru* című szarkasztikus akciója, Ladik Katalin *Balladája* maradt emlékeztető.

1994. EXPANZIÓ VI. – „SZABAD TÉMAVÁLASZTÁS”

Az Expanzió első öt évében a politika, a szociális érzékenység került előtérbe. A body art mint forma, a rítus mint keret továbbra is megmarad, ugyanakkor a későbbi korszakok jellemzője – a korábbi

művészeti törekvésekkel ellentétben – az lesz, hogy a középpontba nem a hatalommal szembeszögülő művész, a szubjektív én autonóm protestációja áll, hanem sokkal inkább a rituálék keresésében, megteremtésében, metafiziszeiben, újraértelmezésében érdekelt alkotó ember ideái kerülnek előtérbe, válnak fontossá. A választott témák is ezt tükrözik.

Emlékezetes produkciók: OM Duó (Nikolai Ivanov – Elza Artmontceva) A „GERINC” c. performance-kiállítás (Németh Testvérek: Péter Mikola >< Zoltán Pál); POSZTUMUSZ Csoport fellépése, Olescher Tamás: *Óda a fehérhez*, Bohár András kiállítása, TIN-TIN Q, Grencsó Kollektíva (trió), AIOVA KONCERTSZÍNHÁZ (Yu), Marcus Echenberger (Ch), Bp. Service-koncertje, POETICA LICENTIA: Balogh Robert, Barna T. Attila, Fabó Kinga, Ficsku Pál, Háy János, Kukorelly Endre, L. Simon László, Petőcz András, Párniczky Mihály költők felolvasása SZÁRNYAK SZÍNHÁZA: *Kilenc Etűd*, OPÁL SZÍNHÁZ: *Kegyetlenség* című előadása; Lois Viktor TUNDRAVOICE koncert.

1995., EXPANZIÓ VII. – „A ZENE” (2)

A tematika ismét „A zene”, nem véletlenül, mert az alkotó-rendezők Szabados György alapvetését az 1993-ban szerzett zenei fesztiváltapasztalataik alapján elfogadták. „A magyar zenei hagyomány mélyén az a keleti archaikus esztétika él, amelynek megfoghatatlan homálya a legnagyobb erőket a legegyszerűbb módon érvényesíti: a legbonyolultabbat a legkevesebbel, a legrejtélyesebbet a legkézenfekvőbbel, a legvilágosabbat a leghatalmasabbal. De nemcsak ez jellemző rá, nemcsak ez a koncentrikusság, átlényegített és rituális látás. Hanem a személyesség alkotó bennfentessége, ami a teljességgel való direkt és megszakítatlan viszony révén – mint attitűd – azt mintegy »emberfölöttivé« teszi, világát beavatja.” Így, ebben az összefüggésben a merev műfaji határok a zene emocionális, akusztikus eszközeivel vizuális és verbális síkon is oldhatók. Ezért újrendezhetőek és „terápiusan” kezelhetőek is, de csak részben. Hiszen a már korábban megfogalmazott destruktív folyamatok itt még természetszerűen nem értek véget, az útkeresések a műfajok határain azóta is folytatódnak.

Fellépő útkeresők: AIWA KONCERT SZÍNHÁZ: *Pestis* (Yu); LADIK KATALIN; SZKÁROSI ENDRE; TIN-TIN Q; Balogh Robert, Párniczky Mihály, Barna T. Attila, Jász Attila, Térey János, L. Simon László, BINDER KÁROLY első koncertje; Németh Péter Mikola: *SÖRSZONETT* (Gerhard Rhüm Szonettjének parafrázisa).

1996. EXPANZIÓ VIII. – „A LAKOMA” (Vác, Madách Imre Művelődési Központ)

Platón *A lakoma* című klasszikus, filozofikus művét azért választottuk, mert mind formáját, mind pedig tartalmát tekintve életreszólóan aktuális és megvalósítandó kérdéseket vet fel egy, a 20. század szorításában felelősséggel gondolkodó és cselekvő művészember számára is.

A *Lakomához* a MIMK udvarán egy nagy asztalt építettünk, ami színpadként szolgált. A dialógok és monológok a fellépők által szabadon választott szövegrészekkel és szerepkörökben történtek. A „darab” önjáróan, önmagát rendezte meg.

Az A L I R E francia számítógépes irodalmi folyóirat szerkesztői és szerzői voltak jelen ezen a fesztiválon, és a Párizsi Magyar Műhely alapítói: Nagy Pál és Pap Tibor. A találkozó tematikáját is közösen találtuk ki. Olyan teoretikus kérdésekre kerestük a választ, mint: Nem veszélyezteti-e a számítógépes irodalom irodalmunk klasszikus alapjait? Lélektelen irodalom-e a számítógépes irodalom? Stb.

(Bar – Do Shi)

Az *Utolsó reggeli a szabadban* című záró performansz a Fiesta Színháza és a Famyliá Gladiatori társulatának némajátéka a városi ligetben, a váci Hétkápolna óriás platánjai alatt idézte fel és meg Edouard Manet emblematikus művét, a *Reggeli a szabadban*-t, így illeszkedve ellenpontként *A lakoma* beszédes tematikájához.

(my-coola)

NEOISTA jelvény, *Expanzió IX.* – „A neoizmus”, Vác + Pokolsziget, 1997

MIHAI OLOS – NÉMETH PÉTER MIKÓLA, Gottfried Benn: Remete parafrázis, *Expanzió X.* – „A remete”, Márianosztra, Kálmária, 1998

1997. EXPANZIÓ IX. – „A NEOIZMUS”

(Vác–Pokolsziget)

„»Végezz a Neoizmussal, mielőtt az végezne veled!« Monty Cantsin Ámen-nak, a magyarországi katolikus család protestáló, a '70-es években Kanadába emigrált, majd időnként hazalátogató fiának, alias Kántor Istvánnak, a Neoista Mozgalom megálmodójának egyik kulcsmondata ez. Újat, eddig nem létezőt életre hívni a művészetekben az alkotó szempontjából mindig is életveszélyes volt. Az izmusok könyvébe zárni az újat még inkább az. Mégis milyen események éltetik a neoizmust, annak gesztusait, hangvételeit, nyelvezetét, megfogalmazott talányos mondatait? Milyen események állnak egy-egy akció címe mögött? Erre természetesen csak röviden és töredékesen válaszolhatunk, mert Kántor István armadájával, többhetes magyarországi tartózkodásából, a háromnapos váci találkozón mindösszesen 20 órányi előadást tartottak. A legjellegzetesebb neoista megnyilvánulásnak tarthatjuk a közös étkezéseket, a napi pikniket és lakomát, a közös sajtótájékoztatókat: a tévés, a rádiós és az újságnyilatkozatokat, továbbá az utcai agitációt, a tüntetést és ellentüntetést, beleértve az „ellenkoldulást” is mint az élő kommunikáció legtermészetesebb formáját. Az intézményi szférán túl a privát szférát is megmozgató lakás-hálózati-akciókat, performanszokat.”

(A neoizmus jelképe a lángoló talpú vasaló és a drótvázás vállfa volt.)

1998. EXPANZIÓ X. – „A REMETE”

(Vác–Márianosztra–Zebegény)

„a remeték nem érzik a magányt,
ők vannak legkevésbé egyedül,
mert az ő magányuk választott
m a g á n y.”
(mikola)

Az ezredvég „világvége-hangulatában” az egyik elhatalmasodó életérzés a magány. Az ember bárhol, bármikor egyedül maradhat, nemcsak egy lakatlan szigeten, de a közösségekben, a családban, a tömegekben is. A választott magány összefüggésében megemlíthetjük a preraffaellitákat, a nazarénusokat. Utalhatunk az emberi természet és a társadalmak ellenmondásosságára (Rousseau), de magára a mindenkori társadalmakból a természetbe való kivonulásra is, a művészetekben a szecesszióra, annak hazai képviselőire, a gödöllői műhelyre, Schmitt Jenő Henrik filozófiájára etc.

1998-ban „A REMETE” hívószavára megjelenő avantgárd gesztusainkat azóta már megkíséreltük több rendben is újra és ismét életre hívni, mert azok tanulságosak és tanúságosak maradtak. Ami Vác Boldog Remete váci Kossuth téri szobránál történt például, ahogy Jelenits István piarista szerzetes-tanár alázattal és méltósággal visszaadta a szarvassal ölelkező Remete-szobrának ismeretlenek által ellopott pásztorbotját, amit Tamás Pál népi iparművész újrafaragott és bearanyozott. Vagy ahogy Márianosztrán az 1989-ben újra életre hívott pálos rend remetéivel, a fehér barátokkal, Boldog Özséb kései utódaival, köztük P. Borsos József pálos szerzetessel együtt elméltünk, zsolozsmáztunk és énekeltünk a július eleji *Jézus öt szent sebe búcsúban*. A búcsú hagyományos liturgiáját tiszteletben tartva, tartalmilag követve: Nikolaj Ivanov (Br) *remete-énekével*, Gubis Mihály *Mosom lábaimat*, Mer-licht Ferenc *Kiszögelések* című akciójával a Bazilika előtt; Mihai Olos (R) – Németh Péter Mikola: Gottfried Benn-performanszával a kálvárián, Markus Eichenberger (Ch) kálvária-kápolnában rendezett éjszakai klarinétkoncertjével, az Opál Színház Triceps rendezte *Pancsen láma elrablása* című előadásával váltunk a palócföldi búcsúsokkal lelkiekben egylényegűvé. Hiszen ott és akkor mindenki, a hívek és mi magunk is a teljes megbocsátást reméltük bűneinkre, hogy aztán megtisztulva, újra teremtő akarattal, ihletett, vagyis kegyelmi állapotba juthassunk ismét.

Ennek szellemében folytattuk másnap expanzióinkat Zebegényben: a Kós Károly tervezte, a Kőrösfői Kriesch Aladár és tanítványai által kifestett templomban, a szecesszió világában megálmodott freskók hajlékában. A Havas Boldogasszony római katolikus templomban Szabados György

mester ihletett *remete-zongorakoncertjét* magányunk feloldódását remélve hallgattuk. Majd Olescher Tamás Multimédia Színházának néptáncos előadásában merültünk el, Agócs Gergely tárogatókíséretét hallgatva a zebegényi kálvárián. Az éjszakában Zebegénynél, a dömösi sziklák remetebarlangjaihoz zarándokoltunk el. Együtt mászva meg a sziklák ormait a Szárnyak és Fiesta Színháza társulat tagjaival, hogy Bárdosi Józseffel, Csetneki Gáborral, Kemenczky Judittal, Mikó Gézával, Monty Cantsin Amennel, Németh Péter Mikolával és másokkal együtt eszmélődhessünk a mindenkori remeteségről, teliholdnál, a Duna hömpölygő áramát kémelve a zavaros mélyben, hogy aztán meditációba mélyedve előhívassuk legbensőbb hangjainkat, látomásainkat, a föld hívószavára bemutatva pergő sámándobok hangzására „míves fohászainkat”.

1999. EXPANZIÓ XI. – „UNIÓ: A HÍD” – IPUL/IPOLY/IPE'L/EIPEL
(Vác–Szob–Ipolydamásd–Chl'aba/Helemba–Leléd–Nagybörzsöny)

Az Ekspanzió résztvevőivel az indulás után tizenkét évvel kényszerűen ugyan, de kilépünk Vác városának intézményi kereteiből, s a Palócföldön, az Ipoly mentén, a Börzsöny és Cserhát hegység vidékén célpontokat keresve és választva, „nomadizálgatva”: vízen és szárazföldön, hajón és uszályon, buszon és vonaton, valamint gyalogszerrel útnak indultunk. Évről évre újabb helyszíneken jártuk be a vidéket, hogy az utazás, a közös vándorlás, a természet, a táj, a pillanat hatása, a művésztársak vagy épp egy-egy átelmélkedett klasszikus remekmű, szöveg ihletére létrejöhessenek azok az alkotások, amelyek a megélt időnk szellemét jellemzik ma is.

Így született meg az „UNIÓ: a HÍD” tematikája. A Duna–Ipoly zugban, a torkolatnál Kovács István (Kovaax) *Alapkötetétel* című természetelvű performansa tette láthatóvá későbbi művészi szándékainkat.

Szándékaink szerint egészen a Vepor-hegységig, az Ipoly forrásvidékéig kívánunk eljutni jelképesen és valóságosan is, hiszen Utassy József intelme azóta is érvényes: „Nem iszunk csatákra csendülő pohárból, / csak tiszta forrásból, / csak tiszta forrásból.” Ez az idézet visszafelé olvasatában a művészi szándékon túl is jelzi, hogy milyen rendezői elvek alapján jutottunk el Váctól, a Görög-templom kiállítóteréből „kísérleteinkkel” az IPUL /IPOLY/IPEL'/ EIPEL menti nemzetközi kortárs művészeti fesztiválok megszervezéséig. Az Ipoly-mente kultúrkör újra egységesítésének nem titkolt szándékával szeretnénk hozzájárulni az IPOLY EURORÉGIÓ, a magyar–szlovák határon átívelő együttműködés ösztönözéséhez oly módon is, hogy az egykor létező negyvenhét Ipoly-hidat, ahol lehetséges, a határfolyón át, a hidakat land'artok formájában, jelzesszerűen újraépítsük, vagy a világháborúk után még megmaradt, átjárható öt hídon előadásokat, koncerteket, performanszokat rendezzünk. Így történhetett meg, hogy a Duna–Ipoly torkolatban még az első világháború előtt felvontatott Kolowrat nevezetű uszály mintájára – amellyel Trianonban a folyó hajózhatóságát vélték bizonyítani – úszó színpadot építettünk.

A tavaszi árral szemben hajózva az NPM *Expediál(t) Európa* című vers-koncertjével, a Paleo Acid (Gasner János formációja) zenei kíséretével a jelenlévők egyhangúlag kikiáltották az Ipoly-Vízi-Köztársaságot, ami azt jelentette, hogy *Magyarország már rég nem határos Szlovákiával, / Szlovákia már rég nem határos Magyarországgal*, és ha mégis, az csakis a téves történelmi tudat, az ész cseleokán lehetséges. S hogy ez mennyire így volt, illetve van ma is, arról már a századforduló előtt egy évvel Csetneki Gábor rendezésében, Deák Varga Rita főszereplésével az Ipolydamásd és Helemba/Chl'aba közötti, az akkor még álló, az ár el nem sodorta katonai hídon a Szárnyak Színháza játékában bemutatott *Tangó* című mozgás- és látványszínházi előadásán történtek informálnak bennünket, azóta is. Mert mi is történt ott és akkor valójában? Az, hogy a határőrök által még erősen őrzött, a szlovák nemzeti szalaggal középen elválasztott hídon másfél óra elteltével, miközben kikökönt velünk az idő, szinte észrevétlenül, a két falu szlovák–magyar közönsége önfeláldozóan együtt táncolt az államhatárt átlépve. Akkor gyors ütemben, ennek hatására naivul, ilyen könnyedén képeltük el Európa egységesülését, a magyar nemzet egyesítését is. De alig egy évvel később nem várt esemény történt, az Ipoly-híd leszakadt, elsodorta a tavaszi ár, mert nem volt, aki az uszadékfákat, a hordalékot kitakarítsa a hídlábak alól. Sajnos a hidat újjáépíteni, mindenféle erőfeszítések, kortárs művészeti akcióink ellenére, azóta sem sikerült.

(mycoola)

2000. EXPANZIÓ XII. – „ABDÉRA: IPUL / IPOLY / IPEL' / EIPEL”
(Vác–Balassagyarmat–Ipolyság/Sahy)

ABDÉRÁBÓL ABDERÁBA

„az emberek elhagyták Istent,
most Isten hagyja el a világot.”
(Babits modern próféciája)

„ez az a föld, amit Isten elhagyott”
(Pilinszky)

„...az Isten meghalt!”
(Nietzsche)

Abdera, a bűnös város, amely idővel kiszorítja magából a szellem embereit, a progresszív lelkeket. Ahogy Balassagyarmat–Abdera egykoron kiszorította magából Komjáthy Jenőt, vétkesnek mondván a költőt vélt és valós bűnei okán. Erről *Búcsú Abderától* című versében így ír:

*Isten veled, te furcsa fészek,
Bolondok s békák városa!
Adieu! Még egyszer visszanézek,
De vissza nem térek soha.
Még egy követ a búcsúzóra,
Ki rátok annyi csúfot szóra,
Még egy követ,
Ti feldühödt pygmaeusok!
E szív szabad, e szív feled...
Abdera, hát Isten veled!*

Valahogy így szorította ki az expanzió megálmódóit Vác városa is. De miért is történhetett meg mindez? Valószínűleg azért, merthogy jó néhányan a város kortárs művészei, „betűs álmodozói”, „dalnokai” „ecsetsanyargatói”, performerei és mindenféle más „frátereik” közül már a múlt század '70-es, '80-as éveiben úgy képzelték, hogy progresszivitásukat az teheti érvényessé, bizonyossá, ha polgárokat pukkasztanak, csak azért, hogy kimozdíthassák mélypontjáról azt a megfeneklett, egypártrendszerben, mindegy-szürke cementporban fuldokló, bebetonozott közéletet, amiben lélegezni, létezni teremtő akarattal már egyre lehetetlenebbnek tűnt. „Csak” épp ezek az avantgárd lelkek egyvalamit hagytak figyelmen kívül, valójában a legfontosabbat, azt, amire az enciklopédikusan gondolkozó irodalmár, nyelvész tanárunk, dr. Rusvay Tibor *A váci polgár (1700–1942)* című helytörténeti esszéjében hívta fel a figyelmet, hogy „a váci polgár-társadalom 1916 után megrendült, Trianon után pedig elveszíti önértékelését”. Ami azt is jelentette, hogy nehéz egzisztenciális helyzetében a váci „polgár” mindenáron csak érvényesülni akart, miközben hosszú távon képtelen volt felismerni üdvözlése tárgyát. Ebben a lelki állapotában nem véletlen hát, hogy a jobbítás szándékával közelítőbben, a progresszív alkotókban is ellenségképet látott. Hogy ez ne így legyen, *Az Úr imája 2000-ben* című vers megidézésével, azóta is így fohászunk:

*Mindennapi boldogulásunk add meg nekünk;
és bocsásd meg a mi **f é l e l m e i n k e t**,
miképpen Mi is megbocsátunk az ellenünk jövőknek,
és ne végy minket a rosszba, kárhozatra,
de őrizd meg a jóra, igazra;
és ne vezess minket a **s e m m i b e**,
de szabadíts át a **m i n d e n s é g b e**!*

*Mert Te vagy az az erős és igazságos jó Isten,
aki most és mindörökké megteheted.*

Ámen.

2001. EXPANZIÓ XIII. – „TÁLTOS-SÁMÁN”

(Budapest–Ipolytarnóc–Kalonda)

FOSSILS – IDŐNTÚLIVÁ NŐTT PILLANATOK ÉNEKE „MADÁRNYELVEN...”

„Torum jisz teli,/Korsz jisz teli – / Ton laven... ”

„Torum kora eljő / Kozmosz kora eljő,

Majd akkor beszélj...”

(Juvan Sesztalov)

„Vagyok trilliomod emberiség-történet

aki akár egy sejtben újra eszmél.”

(Rózsa Endre)

„TORUM” = ISTENSÉG, KOZMOSZ, TERMÉSZET, ÉGBOLT, IDŐJÁRÁS, VILLÁMLÁS: HARMÓNIA.

A Természet és az Ember harmóniája? Létezhet még a harmadik évezred első évében a „Minden Egész”-nek ez az érintetlen, romlatlan, egységes állapota? Létezhet-e akkor, amikor szívbeli, lelki, individuális bajainkkal a száz évnél is hosszabb évszázad véraláfutásos, „történelmietlen” szorításától a génjeinkben; az idegrendszerünkben felhalmozódó idegen anyagok toxikus hatásától bágyadtan, melankolikusan „felfakadtunk”, mint egy gennycsomó, s azóta méregtelenítünk, öntisztulunk a teljes gyógyulás reményében...

Mióta is?! EXPANZIÓNKON épp most 13. éve, a korábbi évek formáját, tematikusságát követve:

– „A zene; A lakoma; A neoizmus; A remete; Az unió; Abdéra ” – az idén a „Táltos – Sámán” témáját választva, nem véletlenül. A hely szelleme, az IPOLYTARNÓCI ŐSVILÁGI PALÓC POMPEJI mínusz 23 millió évnél is idősebb, ma is tetten érhető földtörténeti korok ősmaradványai – „Madárnyelvek” = Cápa fogak, Gyurtyánkő = Kovásodott óriásfenyő, Calamus noszkyi = Pálmafa lenyomata riolit tufában, Homokkő Baba, Őslények megkövesedett lábnyomatai – ihlették ezt a kortárs művészeti tematikát. Továbbá annak feltételezése, hogy a „Táltos- és Sámánhit” gyógyító, lélektisztító hatása a szellem hullámhosszán évmilliókra visszasejtésedve, az ősemlékű tudat mélyrétegeiből, a kortárs művészetek, köztük a performansz, a happening, a body art, a fluxus, az akcionizmus eszközeivel, valóságosan is, megújult lelki erővel még létre menthető.

Feltételezhetően ez azért is van így, mert a performer, aki legyen bár költő, képzőművész, zeneszerző, zenész, színész vagy bármely más kifejezési forma művésze, a Táltos és a Sámán testi-lelki rokona annyiban, hogy ő is a saját lényét, személyiségét, s ha kell, olykor életét, egzisztenciális létét veszélyeztetve önnönmagát is könnyörtelenül eszköznek tekinti: a saját testét, valamint közvetlen környezetét használja kifejezési eszközként a műalkotás folyamatában, avagy a „művés fohászban”, szertartásakor.

Így a sámánizmus metaforikus, metafizikus, misztikus kisugárzásának időn túlivá nőtt távlata s annak lélektani hatása jóval nagyobb, mint azt hétköznapijainkban sejtethetnénk.

*ének mondó – óroj! – leszek híres – óroj!
zeget-zugot – óroj! – végigjárom – óroj!
révülgetek – óroj! – rejtegetek – óroj!...
gazdalelkek – óroj! – tanyájukat – óroj!
egyttl egyig – óroj! – hét tengerig – óroj!
– végigjárom – óroj!*

(Karagasz sámánének)

A Táltos, a Sámán, amikor eredendően a „Hej, regő rejtemét...”, révüléses szertartását végzi, akkor segítő és gazdaszellemeivel jelképes utazást tesz a természetfölötti világban, az „odaátban”, hogy megvívja élethalálharcát, küzdelmét, földi megbízói kívánságát teljesítve: az újszülöttnek életerőt, a betegnek gyógyulást, a vadásznak szerencsét hozva. Képzetünk szerint a performanszművész valamiképp ugyanezt teszi, amikor egy maga választotta mágikus térben és időben önszugesztívó hatására a mindenség, a kozmikus egész részévé válik, „magához tér”: a műteremtésben.

Térj meg magadhoz! Tarts velünk ezen a „lélekutazáson”, járjuk végig ősemlékű időnkben a visszasejtesedés mennyei ígéretével Budapest flaszterenyészetétől az ipolytarnóci ősmaradványokig, és még azon is túl ezt a megismételhetetlenek ígérkező expanziós „zarándok”-utat:

*Ne félj! Nem rólad van szó!
De félj! Mert rólad van szó!
(mykwla)*

2002. EKSZPANZIÓ XIV. – „A VÁR”

(Budapest–Magyarnándor–Terény–Szanda–Szanda vára)

„A VÁRtól a LEKVÁRig” című tematika tizenhárom év után korszakváltást jelentett a Vác városából kilépett és egyre távolodó nemzetközi kortárs művészeti „vállalkozásunk” életében, amit a fesztiválok bensőségebb találkozókká való átszervezésével, valamint az expanzió elnevezésének „ksz”-szel történő írásával, magyartásával jeleztünk határozottan.

Mindezzel együtt, a továbbiakra nézve a kérdés és egyben a feladat is ugyanaz maradt, vagyis: miként vagyunk képesek a merev műfaji határokat megszüntetni, estenként lebegtetni, de sokkal inkább átjárhatóvá tenni? Például az irodalmi, zenei művek és a képzőművészeti alkotások között kiállítás-performanszainkban, koncertszínházi előadásainkban, vers-koncertjeinkben, tájművészeti akcióinkban etc. Továbbá, miként lehet összekapcsolni a hagyományosat, az ősit, a tudatalattit a jelenvalóval, miközben az ember történetének, művelődésének kezdeti alapjai megmérhetetlenek, ahogy Thomas Manntól a múlt században megtanulhattuk: „mélységesen mély a múltnak kútja”. Így a kérdés tehát továbbra is az maradt, hogy a jelen múlásában, most épp a végváraink történetét felidézve, művészetünkkel miként vagyunk képesek összekötni emlékezetünkben aktuálisan a magyar történelem ma is meghatározóan érvényes pontjait, mentsváraikat.

(::)

Néhány emlékezetes akciósor a sok közül.

Jelképesen és valóságosan Csorba Simon festő- és „gyalogló művész” akciójával több száz km-en, ezúttal két keréken, biciklivel közlekedve Buda–Vác–Visegrád–Esztergom–Damásd–Salgó–Drégely–Nógrád–Szanda–Buják várait kötötte össze jelképesen és valóságosan is. A várromoknál költői ikonokat helyezett el, ezzel jelezve és erősítve meg „az építkező romok” létjogosultságát. A magyar–szlovák határt többször is átlépte, a határfolyókat, a Dunát és az Ipolyt semmisnek tekintve Visegrádot Ipolydamásddal, Bujákot Kékkő (Modrý Kameň) várával kötötte össze. Zarándoklata során Drégelypalánknál Arany János és Kölcsey, Bujáknál Tinódi Lantos Sebestyén, Kékkő várában Balassi Bálint verseit idézte. Majd Terényben, a bázishelyen, a templom alatti pálosok kútjánál a fehér barátok, a pálos remeték ma is élő mítoszát erősítette meg imádságával.

Szandán a Máriácskát öltöztető Déska Böske asszonyosság mély elköteleződését, vallásosságát, imádságos hagyománytiszteletét ünnepeltük a falubeliekkel. Az eseményeket Csorba Simon egy faxtekerccsen folyamatosan, napokon át grafikusán rögzítette, hogy a fővárosból a piros kis vicinálison, az „ekszpanzió expresszen” utazók élménybeszámolójával párhuzamosan mutassa be a terényi bázison, az ARTTÉKA Galériában és az Akolban kiállítva akciója történetét a *Vártól a LekVárig* címmel.

2003. EKSZPANZIÓ XV. – „A KILÁTÓ”
(Budapest–Terény–Sasbérci kilátó–Buják)

„Álljon fel az erkölcs imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te áldott szabadság.”
(Batsányi János: *A látó* – részlet)

Az „északi géniuszbán” ott folytattuk ekszpanzióinkat, ahol tavaly abbahagytuk, a Palócföldön, a Cserhát hegységben tehát, ezúttal a BUJÁKI SASBÉRCI KILÁTÓTORONYNÁL, „A kilátó” hívógondolatára építettük együttgondolkozásunkat. A tematika „ihletője” a 2001. szeptember 11-én New Yorkban történt világraszóló tragédia volt, amikor a World Trade Center tornyai lángba borultak és ledőltek, maguk alá temetve százakat. Az iszlám terroristák az épületnek kormányoztak két eltérített utasszállító repülőgépet, ezzel tudatos katasztrófát okozva, megsemmisítve a menthetetlenül globalizálódó világ „égre meredő felkiáltójeleit, mutatóujjait”, szimbólumait. Ez eddig csak akciófilmekben történhetett meg így. Úgylehet a virtuális valóság és a valóság egyre inkább összekeveredik az emberi fejekben, és hovatovább a lelkekben is. De mégis miért, és hogyan lehetséges ez?

Ladik Katalin, aki *Balkán expressz* című verse felhasználásával, Triceps rendezésében kollektív műként, a '90-es években a Balkánon történt drámai események hatására, Terényben az OPÁL Színházzal mutatta be vers-koncertjét, arra következtetésre jutott, hogy ez hosszú lelki folyamatok következménye, s előbb vagy utóbb minden emberi gondolat, bármilyen fantasztikusnak, elképesztőnek is tűnhet, mégis meg fog valósulni. Ez történt a Balkán-háborúban is. „Ezért a magam részéről – mondta Ladika – úgy fogom fel ezt »A kilátó« témát, hogy az a bizonyos kettős torony mibennünk létezik. Így befelé, és kifelé is lehet rálátásunk a világra. Én így értelmeztem ezt a találkozót. És ez a gondolat egyik alkalommal konkrétan meg is nyilvánult, amikor a Titanic Elméleti és Filozofikusági Művészetelőreiskola akcionistái: Szathmári Botond és Szécsi András (Kavics) állva, nyakig beleásták magukat a földbe. Befelé is fúrtak tornyot, és kifelé is, a kilátóra. Rálátás valakire, valamire, önmagunkra, vagy épp az idő felfoghatatlanságára. Ugyanakkor a befelé látásra is lehetőséget adott ez az akciósorozat. Ez volt az az alapállás, ami jellemzően megmutatkozott másoknál is a kilátó tematikájában.” A közelmúlt feszült eseményei a világban, így a Balkánon és az Óceánon túl is némiképp érthetőbbé tették verseinket, a performanszainkat. A korszak történései határozták meg műalkotásainkat, verseink jelentését és üzenetét, kelet-közép-európai kilátásainkat. Ez az ekszpanziófolyam egy megállított filmdarabkának tekinthető, ami arról adott hírt aktuálisan, hogy vajon látókként kitekintünk-e még világos elmével ebből a meglehetősen zavaros közép-európai téridőből, vagy épp csak belepillanthatunk egyszer-egyszer mélységeibe ahhoz, hogy magunkra, a világunkra ismerjünk? A kérdés természetesen túllontúl költői.

A fővárosi Valentin Ház egykori lakóinak ARTTÉKA Kiállítása – Kilátásaik

Abnormálisnak, deviánsnak minősített helyzetekben fel- és megmutatni azt, ami normális, a vélt abnormalitás „aranyketrecéből” kitörni a legnehezebb emberi, művészi feladatok egyike. Az Ekszpanzió mégis vállalta és vállalja ma is, hogy az átlagember szemében abnormálisnak tűnő megnyilvánulások, cselekedetek színterévé váljon, olyan megnyilvánulásokéivá, amelyeket ha megteszünk, talán ki is gyógyulunk vélt és valós frusztrációinkból, lelki bajainkból. A normális ember „szent örület” iránti vonzalma a valóság élén találkozik a beteg ember „normális” iránti oldhatatlan vágyával, vonzalmával. A Valentin Ház anonim gondozottjainak jelenléte Csorba Simon festőművész segédletével a „Kilátó” tematikában ezt a korábbi felismerést tette átélhetővé. A résztvevők jóval a találkozó előtti terápiáikon megalkották a terényi Istállógaléria kiállítására szánt, „A kilátó” fogalmára tág asszociációs térben értelmezhető műveiket: színes akvarelleket, fapálcikákból készült, magaslesre emlékeztető közös kilátó-kompozíciójukat. Feladatuk a hely szelleme értelmében, a továbbiakban az volt, hogy egykoron a Sasbérci kilátóhoz közeli Bujákon élő Glatz Oszkár festményeit élőképek formájában felidézzék, köztük a *Rőzseherdők* címűt például, amelyet Köpöczi Rózsa mű-

vészettörténész ismertetése, elemzése alapján több tájkép közül választottak ki a jelenlévők mint embert is ábrázoló kompozíciót. A cselekménysor a „Tavaszi szél vizet áraszt” kezdetű népdal énekével, a Sasbérci kilátó rituális, „lánc-lánc eszterlánc”-szerű körbejárásával kezdődött, s a *Rőzse-hordók* élőképének megvalósításával folytatódott, majd az álló, kimerevített kompozíció „szitázással” történő virtuális rögzítésével fejeződött be. A betegnek diagnosztizált kisközösség megnyilvánulása a külső szemlélő számára banálisnak tűnhetett, pedig ez az akció a társadalomban meglévő egészséges összefogási ösztönt példázta.

A Valentin Házból érkezők legnagyobb élménye az volt, ahogy elmondták, hogy az ekspanzióban résztvevők, a performerek és közönségük érezhetően egyenrangúakként fogadták be őket. Ezzel megvalósult Csorba Simon művészi szándéka is, az, hogy betegnek minősített emberekben felébressze természetes vágyaikat arra, hogy vállalják és megmutassák azokat az emberi értékeiket, amelyeket épp a betegségük okán őriznek magukban, a lelkük mélyére zárva. Más emberekben, az ún. egészségesekben pedig felélessze a betegek iránti megértést és türelmességet, a szeretetet. Mert mi is történik itt, a lélek hullámhosszán? Az Ekspanzió résztvevői a kortárs művészetek szintje minden skáláján „kijátsszák” magukból a mindenkiben ott lappangó betegest. A performanszok extrém attitűdjei mindenekelőtt szabadulási vágyakat jeleznek, olykor betegesnek tűnőket, mégis egészséges az a szabadulási ösztön, amiként megjelenítik a betegség elhagyásának módját. Így maradhatnak egészségesek, hiteles akciókban időről időre megszabadulva depresszióiktól, beteges hajlandóságaitól. A beteg ember épp olyan akar lenni, mint ők, az önmagukat tisztának, olykor makulátlannak képzelők, tehát egészséges kíván lenni mindenképp. Az Ekspanzió közegében a hétköznapi beteg emberek megnyilvánulása: játéka, éneke ugyanúgy elfogadható, mint a művészi ambícióval megáldottaké, még ha az „semmitmondónak” tűnik is, mert a cél minden esetben ugyanaz: az emberi értékek önfeledt fel- és megmutatása, saját „őrültségeinktől” való szabadulási kísérleteink következményeként is.

2004. EKSZPANZIÓ XVI. – „SZENT FERENC”

(Budapest–Magyarnándor–Terény–Szanda–Szécsény)

„Szent Ferenctől az új emberig” – Performanszok az Ipoly mentén

Németh Péter Mikola alkotó-rendező 2004-ben „Szent Ferenc hívására” építette fel a találkozó két napját (július 9–10.), amelynek útvonala Budapestről Magyarnándoron, Terényen át Szandára, majd Szécsénybe vezetett. A szervező az egymást érő események közül kiemelte a szandai Máriácska-öltöztetést. Déska Jánosné a helyi „káponkában” az egyházi évekhez kötődve öltözteti át időről időre a kicsiny Mária-szobrot az adott ünnepkörhöz illő ruhába. Ez a gesztus valójában egy ősi eredetű performanszként fogható fel. Szécsényben pedig a déli harang szavával egybecsengve szólaltatták meg Fazekas László közreműködésével Kígyós Sándor egyedi harangszobrait a ferences templom előtt. Különlegesen voltak a választott helyszínek. *Isteni vízzel és tűzzel* címmel például rögtönzött kiállítás volt a terényi Arttéma Akolban és Istállógalériában, a szabadtéri színpadon, a homokbányában pedig zenés szomorójáték várta az érdeklődőket.

Németh Péter Mikola a találkozó elmélkedései kapcsán utalt arra, hogy Szent Ferenc alakja azt a Szent Pál-i értelemben vett új embert testesíti meg, aki rámutat a szegénység értékét megőrző erejére. Az alkotó-rendező elmondta még, hogy hosszú távú terveik között szerepel, hogy európai összefogással kezdeményezik az Ipolyon egykor átívelő hidak újjáépítését. Ez a törekvés szimbolikus jelentéssel is bír a szellemi hidak újjáépítésére vonatkozóan. Az Ekspanzióhoz nemzetközi szinten csatlakozó kortárs művészek ugyanis úgy gondolják, nem elég pusztán beszélni a közös Európáról: ténylegesen fel kell tudni éleszteni a határon túliakkal a korábban meglévő, valóságos és elmélyülő emberi kapcsolatokat.

Pallós Tamás
(Új Ember, 2004. július 25.)

S. FRANCESCO D' ASSISI A MUSZLIMOKNÁL

Kovács István (Kovaax) performansa

Áldjon, Uram, testvérünk, a testi halál,
 Aki elől élő ember el nem futhat.
 Akik halálos bűnben halnak meg, jaj azoknak,
 És boldogok, akik magukat megadták a te szent akaratodnak,
 Második halál nem fog fájni azoknak.
 (Assisi Szent Ferenc: *Naphimnusz* – részlet)

A korabeli krónika szerint Szent Ferenc 1219 táján tizenegy testvérével a Szentföldre hajózik, elszántan arra, hogy a szultán előtt prédikál. Látogatást tesz a muszlimok táborában is, ahol barátságosan fogadják őt. Kevéssel ezután azonban hírt kap arról, hogy két általa kinevezett káplán megváltoztatta a *Regulát*, és kiváltságokat kapott a pápától. S ennek hírére azonnal visszatér Itáliába. Megtudja, hogy egyes minorita testvéreket Franciaországban, Németországban és Magyarországon eretnokséggel vádolnak, emiatt dönt úgy, hogy elfogadja a pápa hivatalos támogatását. Ettől a pillanattól kezdve a szerzetesek szabad közössége szabályos renddé válik, kánonjogi fennhatóság alatt.

1223-ban III. Honoriusz pápa új *Regulát* hagy helyben, Ferenc pedig lemond a rend irányításáról. A következő évben visszavonul Veronába. Remeteségében kapja meg a stigmákat. Nagybetegen, majdnem vakon mégis sikerül megírnia a *Naphimnuszt*, a testvérekhez szóló *Intelmeket* és *Testamentumát*.

Kovács István (Kovaax) Assisi Szent Ferenc a szultánnal és muszlimokkal való találkozása historikus, majd azt követően body artos stigmatizációjának tényét alapul véve mutatta be performanszát Szécsényben, a Ferences templom és rendház alatti csalitosban, madarak társaságában, a tónál.

(...)

2005 EKSZPANZIÓ XVII. – „ISZLÁM”

(Namur [B]–Budapest–Terény–Kékkő Vára/Modrý Kameň [S])

IN ILLO TEMPORE

(A „Teremtő képzelet” tizenkét stációja a „világ kezdetekor”: 2005-ben)

„A föld minden népe között
 láthatatlan egyöntetűség van,
 és ez, az ember minél ősibb időkbe
 ereszkedik vissza, annál nagyobb.”
 (Hamvas Béla)

AZ ALKOTÓ FOLYAMATBAN A KOZMOGÓNIAI CSELEKEDET MEGISMÉTLÉSÉVEL A VILÁGEGYETEM ÚJJÁSZÜLETÉSÉKOR AZ *IDŐ*, AMELYBEN ÉLÜNK, S KÉT LÉLEGZET KÖZÖTT A „*Lenni, vagy nem lenni?!*” ÁLLAPOTÁT „GYAKOROLJUK”, ÉS AMIBEN SÚLYOS MŰVÉSZI JELENLÉTTTEL KÍVÁNUNK JELENVALÓVÁ VÁLNI, SZINTE ÉSZREVÉTTLENÜL KIVETÍTŐDIK A *MÍTIKUS IDŐBE*. MINDEN RITUÁLIS TEREMTŐ AKARATNAK, PERFORMANSNAK, HAPPENINGNEK, AKCIÓNAK *In illo tempore* KELL MEGTÖRTÉNNIE AHHOZ, HOGY HITELES LEGYEN. Vagyis, úgy kell megvalósulnia „mintha” a Mű – a teremtés, az alkotás aktusa a világ kezdete idején történne, illetve úgy történnének meg azok a művészi játékok, cselekedetek, gesztusok, megnyilvánulások, amelyek a „VILÁG TEREMTÉSE SIONTÓL KEZDŐDÖTT” keresztényi és a „KÁBA A VILÁG LEGMAGASABB PONTJA” iszlám hagyományainak gondolkörét együttesen tematizálnák. Így ekszpanziós előadásainkat abból a Hamvas Béla által megfogalmazott, látszólag ellentmondásos filozófiai és teológiai alapvetésből kívánjuk levezetni, miszerint „a kereszténységnek nincs teremtéstanítása, nincsen kozmológiája és antropológiája, pszichológiája és társadalomtana. [...] A kereszténység nem kiépített hagyomány,

KOVÁCS ISTVÁN (KOVAAX), Szent Ferenc stigmatizációja,
Expanzió XVI. – „Szent Ferenc”, Szécsény, 2004

mint az egyiptomi, az orfikus, a hindu vagy a kínai. Semmi egyéb, mint tanítás az alapállásról, [...] és az alapállás helyreállításáról.”

Az iszlám ugyanakkor nemcsak vallás, hanem hangsúlyozottan sajátos életszemlélet, világgyarázat is egyben: „kiépített” hagyomány. „A hagyomány pedig annak tudása, hogy az élet nem önálló és nem egyetlen, és a lét többi körétől nem független állapot. A hagyomány ontologikus, az időnek nem része, így nem is függ attól. A hagyomány tehát a világgal egészként számol, az elemei és szférái egységes rendbe kell, hogy illeszkedjenek.” Ezzel együtt ekszpanzióink szempontjából tudnivaló az is, hogy minden rítusnak isteni mintája, archetípusa van. Úgy kívánatos eljárunk tehát minden korban, így a harmadik évezred első évtizedeiben is, ahogy azt az istenek tették a kezdetek kezdetekor.

A tizenhetedik évébe érkező *Ekszpanziós Nemzetközi Kortárművészeti Társulás* alkotó művészei, költői, akcionistái előadásait, koncertjeiket, performansz-kiállításait ezúttal Mircea Eliade *Az örök visszatérés mítosza*, valamint *Vallási hiedelmek és eszmék története*, továbbá Hamvas Béla *Scientia Sacra / Szent Tudás* című bölcseleti írására, valamint Baudrillard az iszlám, zsidó–keresztény, görög–keresztény kultúrára vonatkozó filozófiai elmékedéseiben kifejtett felismeréseire alapozva kívánják megvalósítani. Többek között arra a művészettörténeti felismerésre építve, hogy az iszlám magáévá teszi és fontosnak tartja mindazt, amit mi, európaiak egyszerűen csak keletinek vélünk. Ugyanakkor érezhetően fennkölt ünnepélyességgel hirdet meg olyan tanokat, amelyeknek a mi klasszikus judeo–keresztény értékrendünk, -ítéletünk nem képes hitelt adni. Ha van valami az iszlámban, amit mi, európaiak ésszerűnek és elfogadhatónak érzékelünk, akkor azt az iszlám minden bizonnyal a görög tudományokból, vélhetően Arisztotelésztől, Platóntól és a még korábbi bölcselektől vette át. Ugyanakkor az is igaz, hogy az iszlám értékeiből az európai Nyugat jószerevével alig kamatoztatott valamit civilizációjában. Talán Kelet- és Közép-Európa geográfiai helyzeténél fogva, történetiségében valamivel többet átvett és hasznosított kultúrájában mindabból, amit mi muzulmán értéknek nevezünk.

Ez a távolságtartás azonban nemcsak a klasszikus, de a kortárs művészetekben is megmutatkozik. A kérdés tehát ma is az, hogy van-e emberi igényünk, ihletettségünk, módszerünk arra, mondjuk, az összehasonlító teológia által, hogy a közeledés, a megbékélés szándékával megismerjük egymás, a keresztény és iszlám kultúra lélektani mélységeit. Ezeknek az ezredéves távolságtartásoknak, korlátoknak művészi szándékkal is belátható mértéket és léptéket szabhatunk.

Erről a kísérletről szól valójában az Ekszpanzió XVII. „Iszlám” tematikája az ezredfordulón, aminek forgatókönyvét Erick Brogniet felkérésére a belgiumi Namur Költészetek Háza igazgatója megbízásából kezdtem el megírni. s amit aztán se a Festival International et Marché de la poésie, sem pedig Kékkő / Modry' Kamen' Vármúzeuma nem fogadott be, úgy lehet, hogy a londoni metróbantások okozta félelmek miatt nem. Így Terényben, az ARTTÉKA Istálló Galériában és az Akolban valósítottuk meg az „Iszlám” keresztényi tematikáját.

2006. EKSZPANZIÓ XVIII. – „ÁLOM” (Budapest–Terény–Cserhátszentiván)

A „Tű fokán...”

„Amit e szem ébren lát,
Annak hasson búve rád,
Azt szeresd meg, azt imádd.”
(Shakespeare: *Szentivánéji álom* – részlet)

Az EKSZPANZIÓ évek óta természetes módon tartja össze alkotóit s emeli be akciói körébe a „genius loci” értelmében, térben és időben a befogadó helyek szellemi örökségét, értékeit. Jelen esetben a Palócföldét, Nógrád és Pest megye térségéét, a Cserhát és a Börzsöny vidékéét, a Garam és az Ipoly mente kultúrkörét.

Az Ekszpanzió XVIII. tematikájával az „ÁLOM” hívógondolatára rendezhettem legutóbb Szentivánéjen Terényben és Cserhátszentivánban összművészeti találkozónkat. Ezek a Nógrád megyei, isten háta mögötti kis falvak az „északi géniuszbán”, a Palócföldön ma is kivételes népszokásaikat, hagyományait bűvópatakokként őrző települések. A „Tű fokán” Találkozó elnevezés nagyon is találó, mert a palócföldi útviszonyokat ismerve valóban nehezebb oda eljutni, mint tevének átjutnia a tű fokán. És az ott élő emberekhez lélekből legalább annyira nehéz közelebb kerülni, a kortárs művészetek nyelvén megszólítani őket, mint más nyelveken. De ez ne szegje senkinek se kedvét, mert ugyanakkor léteznek még olyan hagyományok az ott élők emlékezetében, amelyekre az utolsó pillanatban még építeni lehet. Jó tudni ezt! Bakallár József, a falu egykori festőművésze arra hívta fel a figyelmet, hogy a múlt században Szentivánkor még létezett az a szokás Cserhátszentivánban, hogy a tornyáról ismert temető elhagyott sírjait rendbe hozták, virágkoszorúkat fontak rájuk, s az éjszakában gyertyát, mécseseket gyújtva, imádkozva fel- és megidéztek halottaik emlékét, miközben elmesélték életük történetét, főként a fiatalon elhunytakét. Mi akkor erre a hagyományra hagyatkozva építettük fel „Álom” tematikánkat Terényből átplántálva a János-napi tűzgrás hagyományát. Dokumentumfilmek őrzik az akkor történeteket. Egykoron talán érdemes volna visszalátogatnunk nekünk is Cserhátszentivánba, továbblépve Told irányába.

(mikola)

2007. EKSZPANZIÓ XIX. – „PÜNKÖSD”

(Budapest–Aszód–Magyarnándor–Terény–Szanda)

„Szent Ferenc”, „Iszlám”, „Álom” tematikájú Gesamtkunstwerk-„kísérleteink” nyomán Ekszpanzió a „PÜNKÖSD” hívószavára folytatódik az aszódi Petőfi Múzeumban, a boldogító égi lángnak, a szent szellemnek, a lélek ki- és szétáramlásának, a hét szent ajándéknak, a testi-lelki hittitkoknak misztériumát választva tematikául. Hogy miért pont azt? Talán azért, mert erkölcsében olyan mélypontra csak a legvégzetesebb történelmi időkben juthatott a nemzet, az ország, mint ahová sorsa szerint a harmadik évezred küszöbén átbukdácsolva jutott: megosztottságában, szétesettségében pümködsdi királyságoknak adva érvényesülési terepet. Égi antennáinkkal, minden idegszálunkkal várjuk már Pümkösdünk igazi, titokzatos jeleit, lángnyelveit, a közöttünk lakozó, mindannyiunkat *Egylényegűvé egyesítő* Szentlélek eljövételét, azt remélve, hogy az, ami ma történik velünk, az már – Pilinszky szavaival – „a mélypont ünnepélye”, ahonnan már csakis fölfelé szabad és lehet elmozdulni, föl a magasba, szárnysegetten is a feltámadás hitével, az újjászületés reményével:

*Mosd, amit a szenny belep,
Öntözd, ami eleped,
Seb fájását csillapítsd!*

*Ami dermedt, élelgesd,
ami fagyos, melengesd,
ami hibás, igazítsd!*

*Bened minden bizalom,
Osszad, osszad pazaron
Hét szent ajándékokat.*

A felidézett *Pümködsdi himnusz* üzenete minden teremő lélekre parancsolatként kell hogy hasson: „...ki mindeneget összetart, annál van a Szó értelme”.

MYSTERIUM CARNALE / TESTTÉ VÁLT HITTITOK (PÜNKÖSD)

Aszód, Petőfi Múzeum kiállítóterme

A kiállítás-performansz az ikaroszi sorsot, a költői szárnyalást követő zuhanást, egy „véletlen bal esetet” megidéző színpadi képpel veszi kezdetét. A háttérben az a torinói leplet sejtető nagyméretű

BAKSAI JÓZSEF, Püskösd,
Expanzió XIX. – „Püskösd”, Aszód, Petőfi Múzeum, 2007

**NÉMETH TESTVÉREK, a Mysterium carnale c. kiállítás performansa,
Expanzió XIX. – „Pünkösöd”, Aszód, Petőfi Múzeum, 2007**

Krisztus-poszter függ – Németh Zoltán Pál műve, aki maga is segítője az akciónak –, amely a test feltámadásának hitét és reménységét szimbolizálja. A segítő aktor (Csorba Simon), mint a baleseti helyszínélők általában, krétával körberajzolja, majd fehér színű festékbe mártott vastag ecsettel körbefesti a földre zuhant költő (Németh Péter Mikola) fehér ornátusban hanyatt fekvő alakját, ezzel körvonalazva, kijelölve a kiindulási alakzatot, illetve képet.

A versmondók (Joan van Rooijen, Németh Zsófia Nóra és a költő) az OM hangjaira, a szív és lélek mély hangrezdüléseivel indítják az előadást, mindenki a saját benső hangján szólal meg (suttog, énekel vagy kiált), majd a *Mysterium carnale* pünkösdi forgatókönyvére alapozva, zsolozsmázva, a benső hangokból kibontakoztatva mondják tovább folyamatosan a szinte ott és akkor születő verset Fazekas László Djembe ütőhangszeres játékának kíséretére. Közben a segítő aktorok a felfestett testlenyomat alakját követve földkorpust építenek a kiállítótérben, majd a szereplőkkel együttesen elindulnak a közönség felé, és kézzel kézre, marokról marokra búzaszemeket osztanak. Ezt követően a magot, mint az egykori jó szántóvetők, azzal a krisztusi gondolattal, hogy „Bizony, bizony mondom néktek, ha a búzaszem nem esik a földbe és el nem hal, egyedül marad. De ha elhal, sok termést hoz” (Jn 12,24-25), a földtestbe szórják. Közben a zsolozsmázás tovább folytatódik, majd újabb akció, az illatozó, színes pünkösdi rózsaszirmok szétosztása történik meg a jelenlévők között. A búzaszemekkel bevetett földkorpusra pünkösdi rózsaszirmos hull. A közös akcióban színes virágágyás születik. A zsolozsmázás folytatódik, az aktorok gyertyákat osztanak, erre valaki meggyújt egy gyertyát, s az alfa és ómega szimbólumaként a földkorpust szívébe helyezi. A jelenlévők követik példáját, lángnyelvet vesznek a gyertyáról, s a lélek szétáramlásának jelképeként elhelyezik gyertyáikat a virágágyásban.

Záró aktusként Németh Zoltán Pál a kiállított *Mysterium carnale* című műveit ugyanazzal az ecsettel és fehér festékkel, amellyel a baleseti helyszínélés megtörtént, gesztusszerűen áthúzza, megsemmisíti, előrejelezve azt, hogy a *crux gemmata* organikusan a földkorpuszban születik majd újjá a kiállítás ideje alatt.

(a szerző leírása)

2008. EKSZPANZIÓ XX.

(Kismaros–Verőce–Visegrád–Terény+Budapest Magyar Műhely Galéria)

„VisszaSejtesít...”
 „.....
 hogy visszasejtesedjen;
 hogy visszasejtesíthesd,
 mi benned mennyei
 .....”
 (mikola: *Parancsolat*)

„A valódi gondolkodás olyan új realitással ajándékozza meg az embert, ami átélhető és magától értetődő. Talán bizonyíthatatlan: de érintésére létünk egésze megrendül, hívására szívünk és elménk úgy érzi végre, hogy nevén nevezték.”

Így lép be képzetem szerint a *VISSZASEJTÉSÍT* gondolköre, fogalma szinte *Parancsolatként* verseim és az ekspanziók világ-egészébe is. Ami arról beszél, hogy ebben a mindennapi valóságtól elrugaskodott világban, ahol élni kényszerülünk, s ahol szinte mindent, de mindent lerántottunk már a tények szintjére; s ahol nem csupán a fejünk fölött elrepülő szentségtartót, de ahol a „Mind-Egész” diribdarabjait is porrá zúzatta velünk a vérverítékes 20. századunk. Ezért ma, a harmadik évezred narthexében téblábolva a virágvasárnap(ok) kétes ígéréteivel, a feketevasárnap(ok) misztériumával, reményével s a fehérvasárnap(ok) hitével stációról stációra a Passiókat járva, kívánatos lesz sürgetően visszatalálnunk a realitások elíziumi mezején át a mindennapi valóság EGY és oszthatatlan szívébe.

2009. EKSZPANZIÓ XXI. – „Hrabaliánák + Reangelizáció”
(Verőce–Visegrád)

Visszaháramoltatva gondolatainkat egy négy-öt évvel korábbi tematikára, a „Szent. Ferenc”-re és az „Iszlám”.ra, vagyis a judeo–keresztény és az iszlám kultúra érintkezési pontjaira, mert, ami nem volt realizálható az akkori gesztusainkban, megnyilvánulásainkban, a műveinkben, azt most a ReAnGeLiZáCió hívószavára, lépésről lépésre képesek voltunk megvalósítani. Így lett fontos üzenetértéke az Ekszpanzió XXI. szempontjából a „VisszaSejtesíteni mi bennünk mennyei!” verses, teologikus gondolatának. Az isteni, az eredeti részünk „sóvár vággyal” visszakívánkozik az Egybe, az Egészbe, hogy természeténél fogva újra Egész–Ségessé váljon. Ezt a VisszaSejtesedést megcélzó erőfeszítést, áldozatot értelmezhetjük művészetnek.

De miként kapcsolható össze „A SÖR” buborékosan profán tematikája a ViSsZaAnGyALít „püderesen tollpihés” hívószavával? Egy konkrét–költészeti példával megvilágosítva, valószínűsíthetően úgy, ahogy a SÖR SZONETT első versszakának *Első Értelméből* kiolvasható, hogy

*Első strófa, első sör.
Első strófa második sör.
Első strófa harmadik sör.
Első strófa negyedik sör.*

A szonett harmadik versszakából meg a harmadik *Értelem* logikája követhető, az alábbiak szerint:

*Harmadik strófa első sör,
Harmadik strófa második sör,
Harmadik strófa harmadik sör.*

Így a szonett tizennégy sorára, illetve sörére zenei kísérettel elvégezhető body artos akció egy olyan folyamatot tematizál, ami lehetőségeiben, asszociációjában ekszpandeáltan a ReAnGeLiZáCió egészére kiterjeszhető, főként ha behozzuk a három nap kiállítás–performanszai összefüggésébe a HRaBaLiáNáKaT, Bohumil Hrabal „angyali realizmusát”: a SÖRGYÁRI CAPRICCIÓVAL, az ŐFELSÉGE PINCÉRE VOLTAM és más poétikus hangvételű prózai művével egyetemben.

2010–2011. EKSZPANZIÓ XXII–XXIII. – „ArcMaszk”
(Nagymaros–Visegrád+Eger–Budapest)

„ARCMASZK„

A kettősségben–lét szindrómája

„Gipszbe ágyazottan a fej.
Fehér negatívan a lüktetés.”
(n. p. m.)

Ezt a kétsorosot a mottóban, amelynek címe *Postmortem*, Ferenczy Béni Adyról készített halotti maszkja ihlette látomásosan, valahogy úgy, ahogy az idei EKSZPANZIÓNK témaválasztását is egy elhatalmasodó életérzés sugallja, valójában az, amit minden szenzibilis embernek előbb vagy utóbb meg kell éreznie: a harmadik évezred narthexében a „tökéletes személy”, a „tökéletes szabadság” ideája még inkább viszonylagossá vált, és a tökéletességre való törekvés önmagában is egyre elhalványulni látszik, mint korábbi évszázadainkban. Vajon mi lehet ennek a természetellenes, napjainkra mégis „természetesnek” tűnő folyamatnak az oka? Ekszpandeálásaink évekkel korábban meghirdetett *VisszaSejtesít* „logikájában” ezúttal az a kérdés, hogy miért is kellett korábban, s miért kellene továbbra is a „tökéletes individuum” realizálására törekednünk. De mit is értsünk ma tökéletesen, ráadásul a szabadságvágyaink összefüggésében, mit? És egyáltalán, ki lehet ma közülünk

KOVÁCS ISTVÁN (KOVAAX), Önmaszk-levétel performansz,
Expanzió XXIII. – „ArcMaszk”, Budapest, MMG, 2010

DÉNES IMRE, Búza-Maszok performansz,
Expanzió XXIII. – „ArcMaszk”, Budapest, MMG, 2011

„tökéletes személy”, személyiség akkor, amikor az „európai személyesség” már a kezdetek kezdetén tudathasadásos kettősséget teremtett. Hamvas Béla a következőképp vélekedik erről a dualisztikus állapotról Thiel Katalin lényeglátó leírása szerint: „Dupla sorsunk lett, egy macbethi és egy hamleti, illetve egy Don Quijote-i és egy Sancho Panza-i, vagyis egy *hivatalos/nyilvános* és egy *privát* »szélmalom-történet«, ez vált Európában »természetessé«.

A személyesség szétesésével együtt járó lélektani folyamatot, illetve állapotot kívánja megjeleníteni Hamvas nagyregénye hét fejezetében. Ezért is lett az EKSZPANZIÓ XXII. egyik választott alapműve a *Karnevál*. Abban a dualista tudatban, amelyben a regény főhőse, Bormester Mihály (Mike és Michail) kettős története játszódik, az író meglátása szerint abban a helyzetben, ott és akkor „az egész eddigi államvezetés csődöt mondott”.

Így a 19–20. század emberének a külvilággal való egyre kilátástalanabb és zavarodottabb kapcsolatát a művészlélek a Szent és a Bolond „szerepében” hivatott megjeleníteni, csodát várón. A „csoda”, amiről már az ókori római krónikák is hírt adtak, úgy válhat mindennapi valósággá – többek között Hubay Miklós *Római karnevál* című drámáját is ez ihlette –, hogy a karneválok idején a Via del Corsón versenyfutást rendeztek a nyomorékoknak, a féllábúaknak, a bénáknak, a sántáknak, és mert nekik nem volt veszténivalójuk, ők a mindennapi létükért futottak, időről időre képesek voltak legyőzni épkezléb ellenfeleiket, az olimpikon atlétákat. Az „odaföntiek” álorcát öltve alakoskodnak, tetszetős karneváli álarcokat, csillogó jelmezeket viselnek. Az „ide-lentiek” kellő öniróniával maszkurálnak: kikenik, kifenik magukat, a farsangra halottaikról öltözködnek, ahogy azt idén is tették az ipolydamásdi és helembai farsangolók.

De Arcuk van még, ha mélyen, megviselten ráncoktól barázdált, fáradtan szomorú, melankolikus is az az Arc, ám emberi. Az arcvonásokban, az arcjátékban kifejeződő lelki folyamatokban a *lát-szat* és a *létező* nem állhat szemben egymással, hanem az Arc és Maszk, illetve a Maszk és Arc „ArcMaszk”-ká kell hogy átlényegüljön. S ez a lelki folyamat a célja minden „teremtő indítástól ihletett műnek – a művészetnek”, ahogy erről Kemény Katalin halála előtt nem sokkal, *„Tízezer bőrű lélek”* című interjújában elmélkedett férje, Hamvas Béla *Karneváljáról* mint az életmű legfontosabb darabjáról. A MASZK szakralizál, az ÁLARC profanizál, s a kettő semmiképp sem fölcserélhető, összekeverhető. A MASZK olyan Arc-lenyomat, amely a személy felismerhetőségét az örökkévalóságba emeli. Ilyen Babits, Pilinszky, Szabó Lőrinc, Németh László és Szentkuthy Miklós vagy épp Liszt és Beethoven, Nietzsche és Hegel halotti maszkja. Az ÁLARC ugyanakkor egy olyan, az emberi Arc elé helyezett műtárgy, amely az illető személy alakoskodását, eltakarását, felismerhetetlenségét szolgálja. A kettő ilyen értelemben lényegileg különbözik egymástól, a közgondolkodásban funkciójuk mégis összekeveredik. Vajon miért? Többek között a mostani Ekszpanziókon erre keressük az alkotói választ a kortárs művészetek eszközeivel, abból az alapállásból kiindulva, hogy a klasszikusok teljességigénye és az avantgárd művészetek töredékessége minden eddigi filológiai megállapítás ellenére összeegyeztethető, ahogy az már a magyar avantgárd hajnalán eleve érzékelhetővé vált Kassák Lajos első kötete, az *ÉPOSZ WAGNER MASZKJÁBAN* megjelenésekor. Így kezdődött:

*Ó élet, ki hátamon hordtam a házam
és csúsztam az árkot a gondfa tövén,
most nyisson a bánatok árva gubója
és nyisson utamra a messze világ.
Mert voltam idáig a könnyek igása,
ki szántja szemének a drága körét –
de lettem a dac, ki az égre dörömböl:
megdúlt ige mécsese, tűzteli kín!*

Az eposz, az ősi, a hagyományos „egylényegűvé” válhat a modernnel, a legújabbal, az avantgárral: Kassák verse ebben a formájában a korabeli wagneri zenével, operával.

MAGÁNVALÓ

A Görbülő fény – A 70 éves Bujdosó Alpár köszöntése című, magyar műhelyes születésnap antológia *Egy arc változásai* ciklusában jelent meg 2005-ben *MAGÁNVALÓ (Ding an sich)* című versem, „sámán-

maszkok” (Németh Zoltán Pál fotómontázsai) kíséretében. Ez volt gondolatilag hármasművem első lépése. A második lépésben a hármasművet és a képversemet egymásra montázsoltam, s B. A. aláírásával (2006) hitelesítettem. Harmadik lépésként az EKSZPANZIÓ XXII. „ArcMaszk” tematikájára, *Éposz Kassák Maszkjában* hívógondolatára rendezett, B. A. nagymarosi *ÁLARCOK* és *AGYAG-TÁBLÁK* című kiállításának megnyitóján (2010. július 29.), Feledy Balázs felvezetőjét követően mutattam be a *Jelenségvilággal* feleselve *Magánvaló* című performanszomat. Az akciósor Mezey Péter fuvolaimprovizációjára felolvasott verses köszöntőmmel vette kezdetét, miközben földkorpust formáltam a kiállítótérben. Ezt követően Riace-nak – a kalábriai Jón-tenger mélyéről a múlt században felszínre mentett bronzatlétának – a maszkjára szövegfoszlányokat írtam az elmondottakból: „Nafoltok arcunkon. Erupciók nyomai” – ilyeneket. A feliratozott terrakotta atlétaarcmászt a görög kereszt formátumú földtest felső ágába süllyesztettem. Ezek után mély léleg(k)zetet véve Bujdosó Alpár szemébe néztem, s szemüvege levétele után alufóliával mintát vettem az arcáról. Maszkját Riace arcmászával szemközt, mint tengerszem mélyéről felvillanó tükörképet helyeztem el a görög kereszt alsó ágába. A továbbiakban a fuvola improvizációs játékára a szöveget töredékesen tovább ízelgettem, mondogattam, miközben a jelenlévők között rituálisan maréknyi fűmagot osztottam szét, amit azután gesztusszerűen, ki-ki maga a földkorpuszra szórt. Zárásként a Bujdosó házaspár (Alpár és Zsuzsa) a négy égtáj irányába a jelenlévőkkel együtt (gyerekek és felnőttek) a „világ-világosságaként” a földtest „határait” kijelölve pislákoló gyertyákat, mécseseket helyezett el a korpusz kontúrján. Végkifejletként, a kiállítás ideje alatt a fű kizöldellt, a megismerés előtti világ láthatóvá vált, tér és idő keresztje organikusan formát öltött, felismerhetővé vált.

(mikola)

2011. EKSZPANZIÓ XXIII. – „JEL”

(Visegrád+Budapest, Magyar Írószövetség)

Jel, jelkép, szimbólum... – Ikon, ikonográfia, ikonosztáz ... – Absztrakció, koncepció...

A barlangrajzok ősi jeleitől a népművészeti ábrázolásokon át a konceptuális műig, s még azon is túl szeretnénk realizálni a „Jel” hívószavára a huszonharmadik évébe érkező Ekszpanziónk tematikáját. A „Jelben létezés” avantgárd méltóságával, Kondor Béla-i logikával igyekszünk jelet hagyni a máról a holnapra: versben, prózában, zenében, piktúrában, filmben és színházban, s mindmennyi más kifejezési formában. „Jelet hagyni, hogy voltunk és elbuktunk, de lényünkben és e jelekben a magyarázat.” A továbbélhető tanulság. Tanúság.

2012. EKSZPANZIÓ XXIV. – „IDÉZET+IMPROVIZÁCIÓ”

(Nagymaros+Budapest, Magyar Írószövetség+Vízivárosi Galéria)

„IDÉZET”

„Fogyó életünk növekvő lázában” rossz a közérzetünk, s egyre elbizonytalanítóbb a jövőbe vetett reménységünk is? Boldogulásunkra, egzisztenciánkra összpontosítjuk minden energiánkat, miközben képtelenek vagyunk felismerni üdvözlésünk tárgyát, lényegét? Mit is mond Hamvas Béla kereszt-re tett mutatóujjal: „Minden valódi érték üdvérték, ami pedig nem üdvérték, az az életben is értéktelen, legfeljebb és csupán csak élet.” Élet- és emlékképeink, sorsunk visszafelé olvasata, emlékeink, az „idézeteink”, eposzaink, meséink feldolgozása életünk leglényegibb lélektani folyamatához tartoznak. Arról van itt szó, hogy az örökölték, a megtanultak, az idézettek, a fel- és megidézések hogyan épülnek be emléknymok formájában sejtjeink köztársaságába, személyiségünkbe, alkotásainkba, műveinkbe, verseinkbe etc. egy olyan posztmodern korban, mint épp a miénk.

Ez az aktus a kialakult helyzetben ma már olvashatóvá vált, meglehetősen veszélyes is lehet: mű-anyagot, hulladékot „termel”. A módszer a klasszikus alapok ismerete nélkül „szent-káoszt”, értékvélséget okoz. Ilyenformán napjainkban a vendégszövegek, a „text-reciklázs”, a „tolvajszintézis”, hovatovább a „Lop-Art” reneszánszát éljük. Vajon mire jó ez nekünk „életre tévedt egyszerségünk” valódi értékévé, üdvértékké válása szempontjából? Jó-e egyáltalán valamire? Ezúttal erre az olykor megválaszolhatatlannak tűnő kérdéskörre keresnek válaszokat az EKSZPANZIÓ XXIV. alkotói, a leg-

utóbbi „VISSZASEJTÉSÍ”; a HrAbALiÁnÁk >< „A SÖR”, a ReAnGeLiZáCió = ViSsZaAnGyALiT; az ArcMaszk, valamint a „JeL” tematikájú összművészeti „kísérleteik” tapasztalatait alapul véve. Most, 2012-ben megkísérlik tovább tágítani a műfajok átjárhatóságának, szintézisének lehetőségeit, a hagyomány és avantgárd összefüggésében az „Idézet” hívó gondolatára folytatva performanszaikat, akcióikat, koncert- és vers-színházait, elmélkedéseiket.

„IDÉZET/EK IDÉZÉS/E”

Mit is mond Hamvas keresztre tett mutatóujjal: „Minden valódi érték üdvérték, ami pedig nem üdvérték, az az életben is értéktelen, legfeljebb és csupán csak élet.” Sorsunk visszafelé olvasata: élet- és emlékképeink, az „idézeteink”, eposzaink, meséink, költeményeink emocionális feldolgozása sorsunk leglényegibb lélektani folyamataihoz tartozik. Arról van itt szó, hogy a genezisben átöröklöttek: a József Attila-i „az őssejtig vagyok minden ő”; a fel- és megidézettek: „Verset írunk – ők fogják ceruzámat, / s én érzem őket, emlékezem”; a megtanultak: „a világ vagyok, minden, ami volt, van” hogyan épülnek be személyiségünkbe. A klasszikusok művei az *Ótestamentum* és az *Újtestamentum* könyveitől Homérosz *Iliászán* és *Odüsszeiáján*, Joyce *Ulyssésén* és Marcel Proust *Az eltűnt idők nyomán* című művén át Szentkuthy Miklós *Prae* című regényéig; Szophoklész *Oidipuszától* Shakespeare *Lear királyán* át Albert Camus *Sziszüphosz mítoszáig*; Goethe *Faustjától* Madách *Az ember tragédiáján* át Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*, illetve *A Karamazov testvérek* című regényéig miként rendezik át emléknymok formájában sejtjeink köztársaságát egy olyan modernnek és posztmodernnek vélt korban, mint amilyenek épp a 20. század második fele képzelte magát. Akkor miként, amikor divatossá lett mások gondolatainak, kikristályosított mondatainak időnkénti pontatlan, összefüggések nélküli átvétele, kisajátítása, mások szövegeinek újrashasznosítása. Jövőnkre nézve ez az alkotói módszer mára már virulensé vált, ugyanakkor érzékelhető az is, hogy hosszabb távon a módszer veszélyes lehet, mert az a természetes lélektani folyamatokban feldolgozhatatlan, megemészthetetlen, lebonthatatlan „műveket”: mű-anyagot, konzervet, hulladékot „termel” és mérgeket generál. Így ez az alkotói gyakorlat a klasszikus alapok ismerete nélkül érték válsághoz vezetett, vezet. Ilyenformán napjainkra a vendégszövegek, a „text-reciklázs”, a „tolvaj-szintézis”, a „Lop-Art” reneszánszát éljük. Vajon mire jó ez nekünk „életre tévedt egyszerűségünk” valódi érték, üdvértékké válása szempontjából?

Ezúttal erre az olykor megválaszolhatatlannak tűnő kérdéskörre keresnek válaszokat az EKSZPANZIÓ XXIV. alkotói, a legutóbbi: „VISSZASEJTÉSÍ”; a HrAbALiÁnÁk >< „A SÖR”, a ReAnGeLiZáCió = ViSsZaAnGyALiT; az ArcMaszk, valamint a „JeL” tematikájú összművészeti „kísérleteik” tapasztalatait alapul véve. Most, 2012-ben megkísérlik tovább tágítani a műfajok átjárhatóságának, szintézisének lehetőségeit, a *hagyomány és avantgárd összefüggésében* az „Idézet és Improvizáció” hívó gondolatára folytatva happeningjeiket, performanszaikat, gesztus értékű akcióikat, koncert- és vers-színházait etc. – elmélkedéseiket.

Vác, 2012. április 15.

(mikola)

IMPROVIZÁCIÓ

„Kutyafül csattogású éjjeleken,
átkelek a papucs-tengereken:
– Istenem, hogy megérkezzek hozzád”.
(n. p. m.: *Mikolai transzcendens a szépség labirintusában*)

Szabados Györggyel, a zeneteremtő lélekkel több alkalommal is közös vers-koncertjeinkre készülve Nagymaroson, a Nap utca 6-ban, szemközt a visegrádi fellegráddal, az előttünk tornyosuló fellegek láttán az improvizációról elméldtünk. Tudtuk, volt némi képzetünk arról, egy-egy EKSZPANZIÓS IMPROMTU – a Szent-Györgyi Albert (2002), Szent Ferenc (2004), Pilinszky János (2007) emlékére tervezettek – kereteinek, támpontjainak megbeszélésekor, egymás művei olvasatában, ismeretében, hogy ki mire alapozhatja, építheti majd rögtönzéseit, *in illo tempore*. Megismételhetetlen művet

teremteni életre tévedt egyszerűségünk bizonyosságaként, legyen az irodalmi, zenei vagy más művészeti alkotás együttese, csakis úgy lehetséges, ha nincsen hazugság egyetlen betűben, egyetlen hangban, egyetlen gesztus értékű emberi mozdulatban sem, így hangzott Szabados mester alapálása. Szent meggyőződéssel vallotta, hogy az improvizációs hajlama tartotta s tartja életben az emberiséget ma is, hiszen minden pillanatban rögtönözniünk kell, fajsúlyosan jelenvalóvá lenni, itt a földi létben, a színpadon. Erre mindenkor felkészülteknek, ébereknek kell lennünk. Nemcsak a ránk leselkedő életveszély miatt, nemcsak önvédelmi okokból, de döntéseink összefüggéseiben, az életben maradásunkért is. A folyamatos rögtönzés modern korunk éltető eleme, újra felfedezése. Kaszák Lajos írja a múlt század elején: „építsetek, hogy rombolhassatok, és romboljatok, hogy építhetsetek!” Az életnek ez a nehezen értelmezhető biblikus paradoxona már eleve rögtönzésre készítet.

Szabados György az Ekszpanzióval való kapcsolatának legfontosabb elemét az improvizációban határozta meg. A 20. évfordulónkon, a Magyar Műhely Galéria jubileumi kállítás-performanszán így nyilatkozott: „...az Ekszpanzióban való jelenlétem, részvételem és egy csomó minden átélése, amit együtt csináltunk Mikoláékkal, még akkor is, ha kicsit gyermekcipőben jár ez a gyakorlat, hihetetlenül fontos, mert az EMBER A LEGJOBB ÉNJÉNEK SZABADSÁGÁT ÉLI MEG AZ EKSZPANZIÓKBAN AZ IMPROVIZÁCIÓK ÁLTAL.”

Kelt: Vámosmikolában, július 18-án

(mikola)

2013. EKSZPANZIÓ XXV. – „HAIKU”

(Verőce, Forrás Könyvesház és Kávézó)

„VIGILIÁNS” – HAJNALI SZENTIVÁNÉJI HAIKUK PALACKPOSTÁBAN AZ ÁRAPÁLYOS DUNÁN

„Elíziumi
mezők! Miért vágyódik
oda a lélek?”
(mykola: *transzcendens*)

A huszonötödik évébe érkező Ekszpanzióinkban, élő avantgárd kísérleteinkkel, összművészeti törekvéseinkkel a „HAIKU” hívógondolatára Allen Ginsberg 20. századi ambivalens világunkat kritikusan jellemző megállapítása jut az eszünkbe: „Csak az absztrakt Haiku képes megteremteni a misztériumot, miközben vaskemény költészetet kalapál vissza a sorokban.” Miről is beszélt itt Ginsberg? Feltehetően a szabad verselés összefüggésében arról a kétirányú mozgásról a lírai kifejezésben, amit az impresszió és a szecesszió testesít meg a mai európai Haikuban: a descartes-i rációval, a tudományossággal felelve, ugyanakkor az arisztotelészi metafizikára: a „mi van a természet mögött” kérdésre alapozva, az impresszionizmus természetelvű logikájára építve. A plein-air, a valóság közvetlen leképezésének vágya munkál ugyanis minden Haikuban, egészen az absztrakcióig. Másrészt a szecesszió: a valóságtól való elvonatkoztatás, a társadalomból való kivonulás, a stilizálás, a japán haikura való irodalmi utalás, erős ornamentika élteti korunk háromsorosait. Ebben a kétirányú asszociációs térben léle(k)gzik, a harmadik évezredbe lépve tovább lüktet ihletetten a magyar Haiku, a japán Macuó Basó (1644–1694), Buszon (1715–1783), Issza (1763–1827), Siki (1867–1902) és mások költészete nyomán, feltehetően szabadon. Válasz ez az epigramma költészetünkkel rokon, moraszámláló, 5-7-5 szótagszámú verselési forma arra az életérzésre, amit a tények szintjén is a teljesség, a szépség, a harmónia keresése motivál. Menekülés ez az európai létromlásból a távoli és titokzatos keleti filozófiák, a Zen-buddhizmus irányába: halandóságunkban az örökkévalóságot keresve:

*Buddha nevében
tengerre száll a lélek
megfeszül a test.
(mykola: hit)*

2013. EKSZPANZIÓ XXV. – „TÉNY(EK)+REÁLIÁK+VALÓSÁG(OK)”

VALÓSZÍNŰ VILÁG(OK) című SZIMPÓZIUM

A Petőfi Irodalmi Múzeumban

Megnyitotta: Papp Tibor költő, a párizsi Magyar Műhely egyik alapítója

A 20. században szinte már mindent lerántottunk a tények szintjére, ahol nemcsak az adys „Minden Egész” törött el, hullott darabjaira, de még azokat a diribdarabkákat is porrá zúzatta velünk a történelem. És mi történik most? Miként vagyunk képesek az Egy és oszthatatlan Egész-séget, egységet újra megteremteni? Egyáltalán alkalmasak vagyunk-e még rá? Nem tudni! Ma „csak” azt érzékelni, hogy eljutottunk arra a szintre, hogy nem lehet nem elfogadni Rainer Maria Rilke felismerését, ami szerint „rettenetes, hogy a tényektől sose tudhatjuk meg a valóságot”. De mi a valóság? Annyit megtanulhatunk az iskolában, hogy a valóság túl van a tényeken, a tények meg innen vannak a valóságon. Mert „a tény a valóságnak küszöbe, megmerevült fölszíne csupán, de semmiképp sem a tények összessége – olvashatjuk Pilinszky-nél –, s ami felé mi vágyakozunk, épp a fölszín mögé van befalazva”. Mégis mi a valóság? „A valóság olykor közelebb áll a semmihez, mint a van-hoz.” Na, jó! De mégis mi az, hogy valóság? Erre a kérdésre, mióta a valóság és a virtuális valóság alapjaiban összerosódik, összekeveredik – Mióta is? Nem tudni mióta! –, azóta a válasz, tanulmányokkal, művekkel talán körülírható, megadható. Pilinszky János szerint: az „egész kultúránk legmélyebb erőfeszítése éppen abban áll, hogy a pusztá tényeket kívánja elvezérelni a realitás elíziumi mezőire”. Ebben a konstellációban kívánatos megvizsgálnunk a „Tény(ek)+Reáliák+Valóság(ok)+Valószínű Világ(ok)” összefüggésben az összművészetek tényekkel folytatott küzdelmét a mindennapi valóságért.

(mikola)

2014 E(x)KSZPANZIÓ XXVI. – „RENEZÁNSZ”

KIÁLLÍTÁS ÉS NEMZETKÖZI KORTÁRS MŰVÉSZETI TALÁLKOZÓ(K) SZENTENDRÉN A MŰVÉSZETMALOMBAN,

Június 7. és augusztus 10. között

„Magyar vadak a vetésben” – 2014-ben címmel Czöbel Béla *Egy francia magyar* életmű-kiállítására az E(x)KSZPANZIÓ XXV+1 a „RENEZÁNSZ” tematikájával: kiállítás-performanszokkal és a hozzá kapcsolódó expanzív rendezvényfolyammal reflektált.

Nyolcvanhárom ekszpanzista kortárs művész állította ki százhusz munkáját: festményeit, vizuális költeményeit, grafikáit, akvarelljeit, elektrográfiáit, szobrait, kerámiáit, különféle térplasztikáit és videoinstallációit a czöbéli életmű ölelésében. A kiállítást a MűvészetMalom „poklának + purgatóriumának + mennyének” hármas szintjén Szörényi László, Wehner Tibor és Miklóssy Endre nyitották meg. A kiállítás kurátorai Köpöczi Rózsa és Szombathy Bálint voltak.

Az Ekszpanzió mindent átlényegítő filozófiai és teológiai horizontja a „Memoria Passionis”-ban, Dresch Mihály altfurulya-improvizációjára vált érzékelhetővé a kiállított művek, az alkotók és közönségük között. A történelemben elveszejtett emberi ártatlanságunk visszaszerzésének biblikus óhaja Ladik Katalin, Németh Péter Mikola, Láng Eszter, Csorba Simon László, Németh Zoltán Pál közös kiállításában elvégzett performansz által született újjá, lett jelenvalóvá. Azzá a kiállítás-performanszá a kiállítás egészében, amelynek a harmadik évezredre szóló távlatos üzenete egyértelműen a *Compassio* gondolata lett. Ez a 20. század óta hön áhított sóvár vágy nem más, mint „rendezni végre közös dolgainkat”, kellő empátiával és szümpátiával. Megértést tanúsítva egymás sorsa, művészete, nemzeti hovatartozása, hitbéli, vallási meggyőződése, szenvedéstörténete iránt minden időkbén, abban a „menthetetlenül” globalizálódó világban is, amiben élni kényszerülünk.

A szentendrei XXVI. Ekszpanzió a mozgalom történetében a legnagyobb szabású volt, a részt vevő művészek műveinek és előadásainak felsorolása a teljesség igénye nélkül magáért beszél: (Kovaax) Kovács István, (BMZ) Baji Miklós Zoltán, Dénes Imre, Weixelbaum Laura Hildebrandt performanszai; a TITANIC Filozófussági Művészetelőre Iskola kiállítás-performanszai és közös installációk építése: *Jeltelenné vált jelek* címmel, a Gubis Mihály emlék-szék felállítása, Triceps – az Éhező művész ketrecének rekonstruálása stb.

A Grensó Kollektíva, Németh Péter Mikola és Németh Zsófia Nóra vers-koncertje Szabados György verseire *Impromptu* címmel. Majd Mikwla haikui Klenyán Csaba klarinétimprovizációjára;

a Fekete Ökör Baráti Kör *Hrabal Galaxis* című kiállítása és Bady artos *Sőr-szonettje*; Nikolaj Ivanov, Bálványos Judit, Frideczky Katalin, Keuler Jenő, a Sic Picnic, a NeVeTeK, Kettős Tamás és a Vadszamarak, a Ricsárdgír és más zenekarok koncertjei; a Pepita Playback Társulat képzőművészeti játéka. *Mit adott a magyar reneszánsz Európának?* című szimpóziumok: Prof. Prokopp Mária, Erdélyi György, Suhai Pál, Szentmártoni Szabó Géza, Szathmári Botond, Kobzos Kiss Tamás, B. Tóth Klára, Dr. Boga Bálint előadásával; az Avantgárd és Hagyomány szimpóziumai: G. Komoróczy Emőke, Kecskés Péter, Golovics Lajos, Bokor Levente, Petőcz András elmélkedésével; Hamvas Béla emléknapja Miklóssy Endre és Thiel Katalin előadásával; Dr. Chikán Bálint és Dr. Hann Ferenc a MűvészetMalom megálmodóiról, szellemi mentorairól való megemlékezés; Halmy György, Hídvégi Aszter, Kolostori Gábor, Mohi Sándor, Németh Balázs Kristóf és Podányi Dániel ekszpanziós filmjeinek, Szabó András *BábelVilág* című diaporámáinak vetítése. Slam poetry(k) és szabad felolvasás(ok): Baka Györgyi, Csáji László Koppány, Dobos Tas László, Handó Péter, Gosztola Gábor, Marczinka Csaba, Nyírfalvi Károly, Striker Sándor, Wehner Tibor és mások közreműködésével, valamint jam session(ök) az éjszakákban.

2015. EKSZPANZIÓ XXVIII. – „MAGYAR SKÍZ”

(Budapest, Magyar Műhely Galéria)

Válogatás NPM *VisszaSejtesít* című kötete lapjainak vizuális költeményeiből, képverseiből, irodalmi, képző- és fotóművészeti performanszainak dokumentumaiból, költészeti montázsából.

„Azt mondják néhányan, és most itt is azt hallottam, miközben a »Magyar Skíz« című, egy verseskönyv lapjainak kiállítását megnéztem, hogy a jövő a szakrális irodalomé, pontosabban a szakrális művészeteké lesz, vagy már az is. De úgy is lehet, hogy több fajta művészet lesz, és akkor benne lesz a szakralitás is. Az új korszak a szakralitás művészete lehet. Vagy az is lesz. Vagy lehet, hogy több fajta művészet lesz. Olyan, amelyben benne van szakralitás is. Azt gondolom, ha ez így lesz, akkor Németh Péter Mikola sokirányú művészeti tevékenysége, szervezőképessége, munkássága: a versei, képversei, vizuális költészete, performanszai, videói stb., ilyen módon a művei a szakralitás elve értelmében jelen lesznek.”

(Petőcz András)

2016. EKSZPANZIÓ XXVIII. az UBIKEKLEKTIKIBEN

(Zebegény, Szőnyi Tábor)

Az UbikEklektiknek semmi, de semmi köze az Uborkához, vagy ha mégis, akkor annyiban igen, hogy van, aki nagyon, de nagyon szereti, egyenesen imádja olykor a franciakrémest is uborkával fogyasztani. Ám vannak, akik nagyon, de nagyon nem kedvelik, egyenesen utálják az édeset, az uborka savanyú, avagy keserű ízét, és képtelenek elfogadni az eklektikát, gyűlölik a hangerőt, a művészetekben a sokféleség egységét. De komolyabbra fordítva a szót, kedves alkotótársaim! Nos tehát: a UbikEklektik eszmei szerzője Bohemian Betyars Kakasa, frontembere, miközben Európa szemétdombján kapirgál és kukorékol, a következőket írja ismertetőjében: „Az UbikEklektik egy párhuzamos jelenben játszódó összművészeti fesztivál, ún. csavargató sci-fi vizuállal, akusztikus balkán-gypsy beatekkel, Ambient, Chill és Goa életérzéssel, live techno szétmenéssel, valamint bázissörrel. És minden égi és földi jóval – no meg egy jó kiadós filmforgatással” egybekötött találkozó a mai huszoneveseknek, a Dunakanyarban. Egyébként meg az UbikEklektik egy sci-fi regénynek a címe. Nézz utána, ha többet kívánsz megtudni róla. Jó éjt kíván: mikwla

2017. EKSZPANZIÓ XXIX. – KASSÁK-ÉV A DUNAKANYARBAN

(Nagymaros)

„Ha meghalok, vessetek a tűzbe s hamvaim engedjétek el a széllel Kelet erdői felé.

Költő vagyok. Óh, irgalmas ég, gyarló szívem
 legalább pihenni szeretne illő helyen
 ahol virágok nyílnak és madarak énekelnek.”
 (Kassák Lajos)

„Neki levegő a kése,
 kabátja vérzik a szélfúvásban,
 fátyolarcú bútorok lebegnek
 a megperzselt égbolt alján:
 csillaggá izzik érte a csönd.”
 (Ladik Katalin: *Tűzmadár*)

A kassáki összművészeti törekvések újjászületése a magyar avantgárd „frontjain” az E(x)kspanzió mozgalomban 1989–2017 között címmel rendeztünk szimpóziumot legutóbb a Magyar Írószövetség Avantgárd Szakosztályában és Bohár András Körében: G. Komoróczy Emőke *Avantgárd kontinuitás a 20. században* című tanulmánykötetere, illetve a könyv *Az E/x//kspanzió negyedszázados útja* című fejezetére építve. Ott és akkor született meg az elhatározás, hogy az idei Kassák-év alkalmával a költő, képzőművész és konstruktőr szellemében nyáron is folytatjuk avantgárd kísérleteinket a Dunakanyarban, az általa kiválasztott és jelenlétével is megszentelt helyen, az „északi génuszban”, a Visegrádi Fellegvárval szemközti Duna-parti térben, Nagymaroson, hogy halála 50. évfordulóján megszentelődjön az Idő is.

Az *E(x)kspanzió* (kiáramlás, hódítás, kiterjedés) fogalmi rendszere, tartami lényege önmagában is arra utal, hogy a XXIX. évükbe érkező intenzív találkozóinknak eredendően *közösségi* küldetésük van. Ezért fontos, hogy időközönként, évente többször is megerősítsük, megújítsuk együttgondolkodásunkat. Úgy képzeljük tehát, hisszük is talán, hogy a nemzetközi kortárs művészetek hullámhosszán feladatunk, dolgunk van, lokálisan is. Célunk koncentráltan annak az elköteleződésünknek realizálása, ami a *Szépség labirintusában* bolyongva, a megtisztító lelki, erkölcsi, művészi és bölcséleti értékeink felfrissítésére, létre mentésére irányul.

A klasszikus értelemben vett alapoknak avantgárd módszerekkel történő „VisszaSejtesítése”, az egyéni és közösségi lét különböző színtereire való „VisszaHáramoltatása” volt és maradt a legfontosabb feladatunk. Ahogy már a múlt század utolsó évtizedében tettük – megkíséreltük most is időről időre feloldani a különféle műfajok, de legfőképp a Művészet/Élet közötti távolságokat, rianásokat, demarkációs és határvonalakat jelképesen és valóságosan is átjárhatóvá tenni, szükség esetén lebegtetni. Ám szemünk előtt ideaként mára már nem a korai Kassák aktivista lendülete – „építsetek, hogy rombolhassatok, és romboljatok, hogy építhessetek!” – lázadó gesztusa lebeg, hanem sokkal inkább az „építkező romok között” a konstruktivista, a természeti erőforrásokból meríteni képes s magát fel- és megújító, az absztrakt szellemi Rendbe fogódzó Mester morális újjászületést szorgalmazó, „élet- és léleképítő” programja határozza meg cselekedeteinket.

Kassák összművészetének eszköztára mint élő hagyomány mára már a rendelkezésünkre áll. Sőt, a közvetlenül előttünk járó nemzedékek, közülük is a párizsi Magyar Műhely, a vajdasági Új Symposion, utódja, a veszprémi Ex Symposion, valamint a váci Katedrális irodalmi, művészeti és bölcséleti folyóiratainak szellemi holdudvarában alkotók által a két világháború között felfüggesztett, majd a 20. század második felében újraélesztett avantgárd tradíciókat további technika diktálta eszközökkel, életképes műfajokkal és kifejezési formákkal voltunk képesek gazdagítani. Ezt ma már elfogulatlanul állíthatjuk, ha például a számítógépes irodalomra, az elektrográfia műfajára vagy épp a vers-koncertjeinkre, a koncert-színházi előadásinkra gondolunk. Így az *Ekszpánzió* mai alkotói viszonylag gazdag örökségből meríthetnek, válogathatnak. Ennek köszönhetően az utóbbi években érzékelhetően és láthatóan feléledt a műfajokat teremtő, kísérletező kedvünk. S így újabbnál újabb irodalmi, zenei és képzőművészeti, színházi megoldásokkal gyarapíthattuk a rendelkezésünkre álló avantgárd alapokat: mű-formákat, mű-nemeket.

Kassák Lajos születése 130., halála 50. évében is ezt folytattuk.

SZAKOLCZAY LAJOS megnyitó beszéde: „*Hamlet a TÚL 'p ART-ról Kalapban*” (Nagymaros, Sigil Galéria)

„Szent örültek mindig vannak – az évtizedekkel ezelőtt az Ekszpanziót elindító Németh Péter Mikola költő, performer, rendező közékük tartozik –, nekik köszönhető, hogy a Föld tovább forog, nem fagynak be a tengerek, és a művészet s kultúra tavai oly kihívóan csábítanak az érték-vadászatra, hogy ember legyen a talpán, akit nem ragad magával ez a kincsmető, újabb kincs alkotására-fölfedezésére biztató buzgóság.

Avantgárd hevület? A korábról, főképp Kassák Lajos munkássága nyomán ismert – mindent megújító – élcsapat újraálmódása? Csatlakozás egy ma már kevésbé ismert és sajnos sokszor lenézett vonulathoz, amely – noha sokan elkönnyvelték volna halálát – nem múlt ki, sőt (lásd az Ekszpanzió hosszú útját) újra és újra hallatja a hangját?

Ez is, az is. De még inkább a 20. század rabigájából kitört és a 21. század zűrzavarában a talpán még nem biztosan álló ember újbóli rácsodálkozása önmagára s a körülötte lévő világra. Hogy meghatározhassa helyét, cselekvésének irányát s mozgatórugóját. Hogy ráébredhessen a kozmoszsal szembeni törekénységére, ugyanakkor jelezze: az ő szikla-voltja nélkül nem világ a világ, hamisan pislognak a csillagok.

Ennek a kitörésnek, hiába az avantgárd háttér, óhatatlanul megvan a romantikája. Az „álmodj nagyot!” rizikója. Kassák Lajosnál is megvolt, szentséges hevülettel, ez az újító szándék. Mert szembenemenni irányzatokkal, csoportokkal, szinte az egész világgal, mert úgy vélte, *A Tett* (lapjának címe is ez volt) csak akkor tett, ha a cselekvő erkölcs mozgatja. A *Munka* szintén csak akkor munka, ha magával hozza az ember (a személyiség) kiteljesedését. És a *MA* sem lehet tegnap, s ha lámpása nem a jövőre világít, semmit nem ér.”

2018. EKSZPANZIÓ XXX. – „AZ ELEVEN ÉS HALOTTI MASZK(OK) LÁZADÁSA”
(Verőce)

Maszk az arcokon.
Só, víz, véres veríték:
– Megfeszítettetett!
(mykola)

A harmincadik évébe érkező EKSZPANZIÓNKAT Kassák Lajos születése 131. évfordulójának megünneplésével a Dunakanyarban, Nagymaroson, a Sigil Galériában kezdtük, majd Péter-Pálkor Verőcén a Forrás Irodalmi Könyvesházban és Kávézóban, valamint az elhagyott Moziban, az „építkező romok között” folytattuk. Szeptemberben pedig a zsámbéki színházi bázison a lemenő Nap fényében az Ubikeklektik III. Fesztiválján kívántuk egy maratoni impromptu formájában összegezni az *ELEVEN és HALOTTI MASZK(OK) LÁZADÁSA* (3.) címmel, amit alig negyedóra után elmosott a nyár végi özönvíz. Rosszalló égi jelnek is vehettük volna a történeteket. De a magam részéről mégsem vettem annak.

Így Kassák *Éposz Wágner Maszkjában* című opusa ihletére 2010-ben az Ekszpanzió Nemzetközi Kortárs Művészeti Társulás XXII. (Nagymaros–Visegrád) találkozásán a Kassák-emléktábla avatásával egy időben megkezdett, „ArcMaszk” hívószavára, *Éposz Kassák maszkjában* címmel majd nyolc esztendőn át hömpölygő tematikát kívántuk folytatni, összegezni, illetve egyszer lezárni és rányitni a világra, a *Mi Világunkra*, mert eddigi ekszpanziós játékaink, kiállítás-performanszaink, vers-koncertjeink, koncert-színházi előadásaink, improvizációink folyamán rádöbentünk arra is, hogy a színpadi Maszk a játékosságból, a ritualitásból eredeztethető. A halotti Maszk pedig egyértelműen edestestvére a rituális Maszknak. Vagyis egyféle Maszk létezik csupán.

*Haikuarcod
lebiggyesztett ajakkal,
halotti-maszkom.
(mykola)*

2019. EKSZPANZIÓ XXXI. +++ MIKOLA 66

Kiállítás-performansz a Magyar Műhely Galériában, megnyitotta Szombathy Bálint.

Hamvazószerdán
a homlokodra írják:
Halandó vagy itt.
(mykola)

A hamvazószerdai (március 6.) míves születésnap fohászuk az elmúlásban megérezésem szerint a versekre alapozó rituáléinkkal, az improvizatív, egymást fel- és megerősítő hangszerek együttes megszólaltatásával – az AZNAP PROJEKT, az ARANYALMA PÁROS és BARÁTAIK: Benkő Róbert (nagybőgő), Németh Zsófia Nóra (versmondás, fuvola), Stanislaw Lazarus (doromb és sámándob), Németh Balázs Kristóf (ütőhangszerek, dob), Bakai Márton (mélyhegedű), Gebri Bernadett (ének, pengetős hangszerek), Vaskó Zsolt (fúvós hangszerek) –, a zene drámaiságával, ha töredezetten is, ám egységes játékká, harmóniává állt össze a stílusában olykor eltérő megszólalások ellenére is, aminek különös és gyönyörű bizonyossága volt Gebri Bernadett Balassi-versének énekmondása a performansz végén és a rákövetkező, mindent lezáró „beszédes” csönd.

.....

2019. EKSZPANZIÓ XXXI. + 1 + 2

Az évi rendezvényeink folyamát július 14–15-én a MYKOLÁRIUMBAN, majd október 4–27. között Esztergomban, a Vár Rondella Galériájában kívánjuk folytatni. Kérem alkotótársaimat, hogy az „Eleven és halotti maszkok lázadása” összegzéseként szíveskedjenek jó előre jelezni kiállítható műveiket, valamint előadható performanszaikat, tematikájukat. Köszönöm.

.....

ZÁRÓ GONDOLATOK A JÖVŐRŐL

Az Ekszpanzió harmincéves „anasztrófa”-története mintha egy spirál lenne, aminek se kezdete, se vége: „szánalmas tudatlanság az egész”, ahogy Jack Kerouac vélekedik magáról az életről *Úton* című könyvében. Mégis útközben, az életünk során felhalmozott töredékes gondolataink, kísérleteink, vízióink, mellékes jegyzeteink, munkáink hordalékával, az írásaink után maradt hulladékkal, foszlányokkal, idézetekkel teleírt spirálfüzeteink lapjainak idővel megnő az értéke. Hogy miért? Az idő tenné, avagy a tartalom? Most még nem tudni. De ez még akkor is így van, ha Ég és Föld között közlekedve, ebben a közties állapotban a történeteknek se a vége, se a kezdete nem regisztrálható pontosan. Mégis úgy reméljük, újraolvasva, betűzve és elemezve a leírtakat, hogy miként a DNS spirálszerkezete, ez a szubjektív adatbázis is lehetővé teszi gesztusaink, életjeleink, gondolataink időt álló tárolását, majd idővel megkettőzését – a DNS alakja kettős spirál –, a benne lévő tartalmak szintézisét. S így, ha lehetséges, az utókornak való átadását is, amiben a DNS szerkezete, a tartalom állandó átmérőjű. Ám a spirál térben és időben fokról fokra változik: tágul és szűkül is, mert

*A kezdet, az Út,
a megérkezés a fény-
szarvában együtt van.
(mykola: unicornis)*

Kelt: Vámosmikolában, 2019 pünkösdjén

HENRI DE MONTETY

A történet és a történelem összhangjának felbomlása

A zsidó sors és a modern lét

Paul Auster és Kertész Imre irodalmi műveiben

PAUL AUSTER KÉRDÉSES ZSIDÓSÁGA

Mikor fölmerült bennem Paul Auster és Kertész Imre összehasonlítása, emlékezetemben élt az amerikai regényíró néhány hőse, amelyek egyértelműen a zsidó kultúrára utalnak, különösen Yehudy mester a *Mr. Vertigó*-ban (1994) vagy némely jellegzetes vezetéknevű New York-i értelmiségi, például a *Leviatán* (1992) című regényben, amelynek elbeszélője a Peter Aaron, főszereplője pedig a Benjamin Sachs nevet viseli.

Másrészt észrevettem, hogy Paul Auster zsidó vallással való kapcsolata kérdéses, sőt némileg vitatott, noha kevésbé dokumentált téma. Amint azt olvashatjuk a Haaretz napilap egyik, 2012 szeptemberében megjelent cikkében,¹ nem tudjuk, az író kapott-e vallási nevelést, és azt sem, hogy átessett-e a Bar Mitzvah szertartáson. Igencsak úgy tűnik, Paul Auster hozzájárul a rejtély fenntartásához, legalábbis nem tesz semmit annak eloszlatásáért. A Haaretz-cikk valójában a *Winter journal*² (amelyet 2013-ban a szép *Chroniques d'hiver* címmel fordítottak franciára) publikálása után készült, amely műben a hatvanas éveibe érkező író számot vet addigi életével. Zsidóságát illetően egy bekezdésben, amely a „tudni szeretné, kicsoda ön” mondattal kezdődik, megállapítva, hogy mind a négy nagyszülője zsidó volt, Paul Auster azt is beismeri, hogy leginkább „messzire nyúló őskori vándorlások, hódítások, nemi erőszak és emberrablások eredményeként” tekint magára, amiből adódóan a „ki nemzett kit” képtelen kérdéssé válik. Bemutatkozik úgy is mint „afrikai, arab, kínai, indiai, kaukázusi keverék”. Állítja továbbá, hogy látva kreol bőrét, szürkészöld szemét és hullámos haját, gyakran kérdezik tőle, hogy nem „olasz, görög, spanyol, libanoni, egyiptomi vagy akár pakisztáni” származású-e. Érdekes módon a zsidó népről egyetlen említés sem szerepel. Ami a cikk szerzőjét illeti, mindebből azt a következtetést vonja le, miszerint „Paul Auster nyíltan ellenzi, hogy magával egylényegűvé tegye (vagyis hogy etnikai szempontból közelítse meg) politikai identitását”. Ez lehetővé teszi, hogy elhelyezzük az író a Haaretz napilap szellemi irányvonalában és két polemikus könyv kontextusában, amelyeket az utóbbi években publikált Schlomo Sand történész: *Hogyan alkották meg a zsidó népet?* (2008), *How I stopped being a jew* (2013, [*Hogyan adtam fel zsidóságotam?*]) – magyarul még nem jelent meg).

A cikk írója állítja, mintha ez alátámasztaná kijelentését, hogy Paul Auster nem szerepel az amerikai zsidó szerzők főbb listáin. És meglepődik ezen. Pedig egy egyszerű internetes keresés által is megbizonyosodhatunk jelenlétéről például a *Contemporary Jewish-American Novelists: A Biocritical Sourcebook* (1997) és a *Routledge Encyclopedia of Jewish Writers of the Twentieth Century* (2010) listáján. Lehetetlen lenne néhány szóba sűríteni ez utóbbi vitás kérdéseket. Elegendő hangsúlyozni, hogy Paul Auster zsidósága vita tárgya.

Másrészt megegyezhetünk néhány életrajzi adatban: Paul Auster Newarkban született, New Jersey államban, 1947-ben (vagyis most 72 éves). 1965 és 1967 között a Columbia Egyetemen francia, olasz és angol irodalmat tanult. Két alkalommal tartózkodott Franciaországban, 1967-ben, valamint 1971 és 1974 között. Ezeket a tapasztalatokat, csakúgy, mint magánéletének egyéb aspektusait, művei erősen visszhangozzák.

A TERMÉSZETÉTŐL ÉS RENDELTETÉSÉTŐL FOGVA ZSIDÓ KERTÉSZ IMRE

Kertész Imre 1929-ben született Budapesten, 2016 márciusában halt meg, 87 évesen. 2002-ben irodalmi Nobel-díjat kapott. Zsidó származása és identitása kétségen kívül áll. Ez utóbbit nem kel-

lett önként választania, tizenöt évesen Auschwitzba deportálták, majd továbbküldték Buchenwaldba. 1945-ös Magyarországra való visszatérésétől kezdve az újságírói szakmában, később gyárban, aztán a Kohó- és Gépipari Minisztérium sajtóosztályán dolgozott, ahonnan 1953-ban elbocsátották. Ekkor az írásnak szentelte idejét, kenyérkeresetként zenés komédiákat írt és német irodalmat fordított. Az utóbbi életrajzi tényezők mindegyike élményanyaggal szolgált életművéhez. Első könyve, a *Sorstalanság* általános közönybe ütközött 1975-ös publikálásakor, és Kertész Imre csak tíz évvel később ért el vele sikert, előbb Magyarországon, majd nemzetközi viszonylatban (új kiadás 1985-ben, francia fordítás 1998-ban). Kertész Imre több mint húsz könyvet publikált, amelyek között a *Kudarc* (1988) és a *Kaddis a meg nem született gyermekért* (1990) a *Sorstalansággal* együtt, mondhatni, önéletrajzi trilógiát alkot. A berlini fal leomlása után kivándorolt Németországba, majd a 2010-es években visszatért Magyarországra.

A két szerző összehasonlítása céljából műveik néhány meghatározó aspektusát kívánom elemezni: (1) a sors és az úgynevezett modern vagy posztmodern irodalmi módszerek kérdéskörét négy-öt különböző megközelítésből; (2) a hétköznapi élet leírásának realizmusát; (3) a fikció és a valóság kapcsolatát. Ezt követően két művet fogok részletesebben elemezni: *Az orákulum éjszakáját* (Paul Auster, 2003) és *A kudarcot* (Kertész Imre, 1988, angolra fordítva 2011-ben). Az értekezést végül néhány reflexióval zárom a határ fogalmáról a két műben,³ és arról, hogy ez utóbbiakban hordoz-e reményt az irodalom vagy sem.

SORS ÉS IRODALMI MÓDSZEREK (1) – A VÉLETLEN ÁLTAL IGAZOLT KÉPTELENSÉG

Paul Auster és Kertész Imre irodalmában ugyanazt a megszállottságot fedezzük fel a sors abszurditása iránt, ugyanazokat a gondolatokat találjuk a véletlenről, az esetlegességről és a véletlen egybeesésekről mint dramatikai mozgatórugókról. Az amerikai író a posztmodern alkotók közé sorolja. Ami a magyar írói illeti, vele kapcsolatban leginkább kafkaiságot, valamint egyfajta humorral és reménytelenséggel átitatott közép-európai irodalmat említenek.

Az általuk papírra vetett különös világ nem a klasszikus századok világa, amelynek működését például Balzac is leírta. Balzacnak semmi szüksége nem volt véletlen egybeesésekre hivatkozni, hogy rávilágítson Vautrin és Rastignac rokon vonásaira. Minden elválasztja a két karaktert, mégis minden összehozza őket. Hogy ezt megértsük, elég egy-két dolgot tudni az emberi természetről. Még ha a véletleneknek fel is kell merülniük vesződéseik során, természetes rendbe ágyazottnak tűnnek, például Vautrinnak elég papnak álcáznia magát, hogy néhány ajtó kitaruljon előtte. Mindez a dolgok természetes rendjébe illeszkedik.

Paul Auster és Kertész Imre, ami őket illeti, kételkedni látszanak az emberi természetben. Nem bíznak benne. Számukra nem tűnik elégségesnek ahhoz, hogy egy történet megálljon a lábán. Szerintük a sorsot kényszeríteni kell ahhoz, hogy megmaradjon az illúzió. Az élet illúziója, vagyis az ábránd, miszerint az emberek kölcsönös kapcsolatot ápolnak egymás között, és nem élnek teljes magányban. Például a *Mr. Vertigóban* a fiatal férfivá cseperedett Walt Chicagóban véletlenül találkozik Mrs. Witherspoonnal, akit tíz évvel azelőtt ismert meg, tizenkét éves korában, a Közép-Nyugat egyik legeldugottabb sarkában. De sajnos elveszti a nő névjegykártyáját, akinek újra nyoma vész. Mégis, kétségkívül ebből a beteljesületlen találkozásból nyeri a bátorságot arra, hogy harminc évvel később, életének egy válságos pontján ismét ellátogasson abba a bizonyos eldugott sarokba a Közép-Nyugaton, ahol újra megtalálja Mrs. Witherspoont, és összeköltözik vele, miközben semmi sem utalt arra, hogy a nő valaha is visszatérne oda. Kissé mesterkéltné összefonódása ez a véletlennek és a törvényszerűségnek.

Kertész Imre *A kudarc* című regényében Köves, a főhős folyton véletlen egybeesésekből adódó, különös helyzetekbe ütközik. Így találkozik több törzsvendéggel a Déltengerek kávéházban, amelyben estét tölti.

Úgy tűnik, a 20. századi irodalmat két kísérlet foglalkoztatta. A modern alkotók (Joyce) szándéka az volt, hogy értelmet adjanak egy kaotikus világnak. Ami a posztmodern írókat illeti, ők inkább belevetnék magukat a káoszba. Ezzel ellentétben az olyan klasszikus regényekben, mint Balzacé, a dramatikai felépítés kielégítő magyarázatát adja a szereplők lélektanának hiánytalan, részletes ismerete. Vautrin vagy Rastignac hosszasan kifejtett személyisége szövevényes társas kapcsolatok

alapjául szolgál, amelyeket elegendő véletlen esemény táplál a bonyodalom felépítéséhez, de nem kevésbé igazodik az emberi lét egyetemes ismeretének szempontjaihoz.

SORS ÉS IRODALMI MÓDSZEREK (2) – A CSELEKMÉNY A REGÉNYHŐSÖK HELYÉBE LÉP

Paul Auster vagy Kertész Imre viszont épphogy csak felvázolja a szereplők személyiségét. Amit megtudunk róluk, végső soron magából a cselekményből derül ki. Tehát a szereplők karaktere mint-ha teljes egészében a könyvben leírt kalandjaikon és a környezetükkel fenntartott társas kapcsolataikon alapulna. Mindez kissé emlékeztet a régi mesékre, amelyek részletesen mutatják be a cselekményt, de jóval kevésbé a szereplőket. Más szóval: a klasszikus regényben a dramatikai folyamat, még ha meglepetésszerű is, természetesnek tűnik, mivel a szereplők személyiségéből ered. A cselekmény legfőbb célja a szereplőkben rejlő *archetipikus* jelleg felszínre hozása (az ambiciózus falusi fiatal, a kétszínű szélhámos).

A kortárs (jelen értelemben posztmodern) regényben a dramatikai folyamat, még akkor is, ha kiszámítható, abszurdnak tűnik, mert a szereplők jelleme nem körvonalazódik pontosan. Az elbeszélés fő témája nem más, mint a cselekmény. A regény hőse a bonyodalom. A kissé fantomszerű szereplők csak *szimbolikus* jelenések. Az abszurditás érzete a szereplők rövidre zárt leírásából ered, mert olyan történet, amely kizárólag önmagán alapul, nem létezik. Szereplők nélkül az elbeszélés csak abszurd lehet, vagy esetleg mesebeszéd, tündérmese. Azzal a különbséggel, hogy a régi mesék évszázados bölcsességből születő, számos archetipikus szereplőre épülnek, amelyeket már azelőtt ismerünk, hogy tudomást szereznénk róluk (a farkas, a nagymama, a király, a hercegnő). Ami a kortárs regények szereplőit illeti, bizonytalan körvonalú fantomképek. Ahelyett, hogy ők tartanák fent a cselekményt, a cselekmény hatja át őket.

SORS ÉS IRODALMI MÓDSZEREK (3) – A TÖRTÉNELEM ÉS A TÖRTÉNET ÖSSZHANGJÁNAK FELBOMLÁSA

Említettem Kertész és Kafka hasonlóságát. Kafka vajon modern vagy posztmodern? Egy biztos: nem klasszikus. Az ő irodalmában kiemelkedő erősséggel érezzük a cselekmény szereplőkkel szembeni elsőbbségét. Emellett a cselekmény (a történet) megszabadul a társadalmi kontextustól és a történelmi mélységtől (amelyet előszeretettel hívunk a szereplők történelmi hátterének). Ezzel ellentétben a klasszikus regény szereplői a történelem és az olvasó szeme előtt kibontakozó történet között bizonyos mértékig közvetítenek. Ebből kiindulva ez utóbbi hagyományt látszik ápolni Proust is, aki nem klasszikus szerző, mindazonáltal irodalmi stílusa különbözik Kafkától. *Az eltűnt idő nyomában* című regényben – amennyiben nem homályosítja el elménket a szalonok és budoárok pletykálgatása – megfigyelhetjük, hogy a cselekmény (a történet) szinte teljesen eltűnik, teret adva egy túlbujánczó történelmiségnek, amely a saját társadalmi osztályuk történetét egész lényükben megjelenítő szereplők képében közvetlenül megtestesül. A prousti regény hőse a történelem. Kafkánál éppúgy, mint Proustnál, a szereplők nem játszanak közvetítő szerepet, ebből adódóan észlelhetjük a történet és a történelem különválását.

A bűnügyi regények területén hasonló jelenséget figyelhetünk meg a klasszikus detektív metafizikus nyomozóba való átfordulása kapcsán. Ami ebben az esetben a szereplők képében megtestesül, az nem a cselekmény vagy a történelem, hanem az ember metafizikus története, vesztének vagy üdvözülésének elbeszélése. Meglepő, hogy maga a bűnügyi regény ilyen fejlődésen volt képes keresztülmenni, miközben olyan irodalmi műfajként tűnt fel, amelynek legfőképpen a cselekményen kellene alapulnia.

Paul Auster több könyve, köztük a *New York trilógia* illusztrálja, milyen is a *Metaphysical Detective Story*. Ezekben a művekben a rejtély nem annyira az események láncolatát, inkább egy titokzatos identitást övez, egy identitást, amely szimbolikus és egyetemes jelentőséggel bír, mivel meglehetősen lazán kötődik a közvetlen kontextushoz. Bizonyos értelemben már Agatha Christie életművében is megfigyelhető ez a fejlődés. Kései regényeiben, például a *Frankfurti utasban* (1970) a szereplők sommás leírása nem jeleníti meg az író által behatóan ismert tradicionális brit társadalom jegyeit.

Agatha Christie elveszni látszik az új világban (újból az, úgymond, modern alkotók káoszalképzésével találkozunk). Jól körvonalazott szereplők hiányában mi marad a *Frankfurti utasban*? Egy cselekmény, amely erősen kötődik, ha nem is közvetlenül metafizikus, de mindenesetre ideológiai kérdésekhez. Jelen esetben a náciizmus gyötrő jelenléte érzékelhető. A második világháború itt fontos határkönek tűnik.

A *Maigret és az öreg szerelmesek* (1960) című regényben, mint egy fordított tükörjátékban, Simenon megvallja képtelenségét a múlt egy bizonyos aspektusának leírására. A faubourg-saint-germain-beli társasággal szembesülve megérti, hogy nem tud mit kezdeni e „múlt századból ittragadt emberekkel”. Kapásból eszünkbe juthat Proust, aki minden erejével igyekezett megérteni őket. A regény elején Simenon állítja, hogy a pszichiátereknek emberismeretük tökéletesítése érdekében a tanítóktól, a rendőrtisztektől és a regényíróktól kellene tanulniuk. Pedig ugyanazon könyv végén úgy látszik, hogy a tiszt, sőt az író is tanácstalan. A rejtély csak akkor oldódik meg, amikor egy házvezető nő gyónni megy. A pap megadja neki a lehetőséget, hogy feltárja titkát. Onnantól kezdve tudjuk, hogy nem történt bűncselekmény, és az immár nyugodt Maigret-nek nem kell börtönbe juttatnia az elragadó öregek egyikét. A pap az, aki végül felszínre hozza az igazságot, ő vet véget a bonyodalomnak, és ezzel vissza is teszi a régi regényvilágot a fiókba. A szereplők elmosódnak, épp-hogy elegendő idő elteltével ahhoz, hogy Maigret megszeresse őket. Többé nem lesz szükség a megértésükre.

Ez a háború utáni detektívregények felé tett apró kitérő rámutat 1945 vízvonalra jelentőségére.

SORS ÉS IRODALMI MÓDSZEREK (4) – HATÁRVONALAK ÉS FOLYTONOSSÁG A XX. SZÁZADBAN

Paul Auster vagy Kertész Imre regényeiben, amelyek a 20. század utolsó harmadában, illetve a 21. század elején íródtak, a szereplők ugyanilyen elmosódása fedezhető fel. Bizonytalan jellemükkel, nyilvánvaló eredet nélkül, gyakran abszurd vagy önkényes, önmagukra utaló, délibábszerű csavarok révén teljesen feloldódnak a cselekményben. Más szóval végső soron magukra öltik, mint egy maszkot, nem a történelem által többé-kevésbé meghatározott társadalmi szerepüket, hanem a cselekményt magát. A maszk mögött az ember és saját története eltűnik.

Ez lenne a holokauszt utáni irodalom? Igaz, hogy Paul Auster és Kertész Imre a háború után írtak, ráadásul zsidók. Mégis, Kafka a második világháború előtt alkotott, akárcsak Proust. A közép-európai abszurd irodalom néhány más képviselője, mint Urmuz, a román író a húszas években írt. Egyébként is, a posztmodern irodalom megjelenését rendszerint Albert Camus *Az idegen* című, 1942-es regényéhez kötjük. Ami sem háború előtti, sem az utáni. Az irodalmi kategóriák időbeli határai nem átjárhatatlanok. Nem is lehetnének azok. Bár nehéz is konkrét dátumokhoz viszonyítva elhelyezni az irodalmi mozgalmakat.

De annyi bizonyos, hogy a háború mérföldkövétől függetlenül a modern és posztmodern irodalmat ugyanannyira jellemezni látszik egy olyan irodalomfelfogás, amely újraélesztené a mesét vagy a hagyományos fabulát, amelyek archetípusait nem a szereplő, hanem maga a cselekmény vagy épp ellenkezőleg, egyes metafizikus fogalmak alkotják, egyfajta maszk, helyettesítő identitás funkcióját betöltve.

SORS ÉS IRODALMI MÓDSZEREK (5) – MESE ÉS ÁLARCOSBÁL

Paul Auster és Kertész Imre irodalmi technikái éppen a meséhez illőek. A két szerző ugyanazt a hajlamot mutatja a bonyolult, de szabályszerűségektől nem mentes szerkezetek létrehozására, amelyek Austernél hosszasan, ám a fő mederbe mindig visszatérő kitéréseken, Kertésznél pedig az egymást követő, a végtelenségig újra és újra ismétlődő közbevetéseken alapulnak. Minthogy a cselekmény az elbeszélés fő tárgya, természetes, hogy szerzője különös gondot dolgozza ki annak formáját. Nem nyelvészeti formalizmusról van szó, hanem a formával való játékról, amelynek motívumait a jelentésegységek alkotják. Mindazonáltal megfigyelhetjük, hogy a nyelvi- és szójáték jelen van, különösen Kertésznél. Bármely formájáról legyen szó, a jelentésegységekkel való játék jellemzéséhez

legkézenfekvőbb hasonlatként az álarcosbál juthat eszünkbe. Nem érdekes, kit rejt az álarc, természetes módon hajlamos lesz a maszknak megfelelően viselkedni. Vagyis a cselekmény szolgálatába áll. A ruha teszi az embert.

Egy álarcosbálban csakúgy, mint egy karnevál esetében, mindent szabad, minden megengedett. Viszont a középkorban a karnevál idejét számon tartották, lehatárolták. Az álarcosbál csak a modern kortól (18. század) kezdve látszik áttérjedni a mindennapokra. A híres, Fülöp orléans-i herceg parancsára szervezett, 1715. december 31-i Operabállal induló nagy, állandó álarcosbál, amely egészen a francia forradalom okozta gyökeres felfordulásig elhúzódott, egy folyamat, vagyis a folyamat egy szakaszának végkimenetele volt, tehát jóval több, mint egy új korszak kezdete.

Hogy meghatározzuk Paul Auster és Kertész Imre szeszélyes kapcsolatát a szimmetriával, elég a modern kor esztétikájára gondolnunk, amely a reneszánsz és a barokk házasságából, a perspektíva és a díszítés, avagy a bölcséleti bíráló és az állandó öröm ötvözéséből született. Akár egy álarcosbálban, a káprázat fenntartásához bármi megteszi.

Egyébként talán azért tagadjuk meg a világot az illúzió fejében, mert attól tartunk, már elvesztettük a világ értelmezésének kulcsát. Balzac a maga idejében (bár valóban a maga idejéből való?) realista és nyers reakciós volt. Egy magát progresszívnek valló szerző, mint Paul Auster, úgyszólván szemérmesebben áll a dolgokhoz. Távolságot tart. Bár felfoghatjuk ezt egyfajta mulyaságnak is.

A HÉTKÖZNAPI ÉLET REALIZMUSA – A JÖVEDELMEK KÜLÖNÖS ESETE

Valóságtól elrugaszkodott látszatuk ellenére Paul Auster regényei nem mentesek a realizmustól. Egy antológiában, amelyet az Egyesült Államok számos pontjáról összegyűjtött anekdotákból állítottak össze a *National Story Project* keretében, az író egyébként is kimutatta, hogy hajlamos a hétköznapi részleteket bizonyosság vagy ihlet forrásaként használni. Ami Kertész Imrét illeti, előszeregettel írja le főhősének lakhelyét, az ötvenes évek tipikus szocialista realista lakását, az ajtót, amit be kell zárni, mielőtt átmennénk a folyosón, a pozdorjaasztal és az ablakszárny közti teret stb. Azt a lakást, ahol Köves fel-alá járkál, mint a csapdába esett oroszlán.

Paul Auster egy bizonyos területen elszántan igyekszik elérni egy krónikás precizitását, ez pedig regényhőseinek anyagi helyzete. A cselekmény felépítéséhez olyan karakterekre van szüksége, akik szabadon rendelkeznek idejükkel, ugyanakkor nem vagyonukból élő, dúsgazdag, tétlen és ostoba emberek. Az ő esetükben más regényírók olyan valószínűtlen foglalkozások mellett döntenek, mint a gitároktaó vagy az éjjeliőr. Ám Paul Auster egyszerre egyszerűsíti és bonyolítja a feladatot, úgyszólván zseniális naivitással, a róla szóló Wikipédia-cikkben is leírt fortélyá által: „*having a lot [of money], but losing it little by little without earning some new money anymore*”, azaz sok pénzt apránként elveszteni újbóli kereset nélkül. Ez az elbűvölően lapos megoldás Paul Auster regényhőseinek nagy többségére illik. És éppen ez teszi az íróat lebilincselővé, mert azt is megvilágítja, hogyan iktat a műbe ismert önéletrajzi elemeket, ahogyan erről a *The Invention of Solitude* (1982) vagy a *The Art of Hunger* (1992) című esszéi is tanúskodnak.

Fenntarthatjuk az állítást, miszerint a balzaci regényhősök mesébe illő ambíciói is tükrözik szerzőjük személyes reményeit. A különbség az, hogy Balzac beilleszkedni vágyott a társadalomba (annak felső rétegébe), és nem magányba zárkózni. Ami Kertész Imrét illeti, úgy tűnik, szereplőinek nincs választásuk, mivel a rendszerbe való beilleszkedésük elkerülhetetlenül a teljes elmagányosodást vonja maga után. A *kudarcban* Kertész egyrészt gondosan megvizsgálja és összeveti a regényhős feleségének, egy pincérnőnek a bevételeit aszerint, hogy este vagy nappal dolgozik. Azonban ez a szórszálhasogatás egyszerre jelentéktelenné válik, akárcsak lakásuk jellegzetesen szocialista realista berendezése. Másrészt Kertész rámutat a főhőssel kapcsolatos minden munkát és jövedelmet érintő kérdés abszurditására, ugyanis ezek a témák egész egyszerűen föl sem merülnek:

Köves munkát keres a főszerkesztő irodájában, ahová cselesen bejutott.

„– Ugyanis felmondtak nekem – elnézés, szinte mosoly bujkált benne, mint ahogy férfiak egymás közt holmi megesett képtelenséget megbeszélnek.

– Tudok róla – hallotta Köves. Aztán: – Miben lehetek a segítségére?

– Elvesztettem a kenyeremet – magyarázta Köves.

– A kenyérét? – hangzott, némileg – Köves legalább is úgy érezte – megütközötten.
 – Úgy értem, hogy nincs miből megélnem – bármennyire feszélyezték is Kövest a saját szavai, ha azt akarja, hogy megértsék, úgy látszik világosan kell beszélnie.
 – Úgy, hát erről van szó – a hangban most mintha némi türelmetlenség lappangott volna.
 – Igen – mondta Köves –, hiszen meg kell élnem.
 – Az természetes, hogy meg kell élnie; mindannyiunknak meg kell élnünk [...] De hát elvégre ez mégsem elsőrendű kérdés.
 – Elsőrendű kérdéssé válik, ha nincs miből megélnünk – mondta Köves.
 – Minálunk mindenki megél – Köves a hangban ezúttal valami véglegeset érzett, ellentmondást nem tűrőt, mintha leintették volna. – Ami a felmondását illeti – következett aztán, már némileg közlékenyebb hanghordozással –, azt lelkiismeretesen megfontoltuk. Az igazat megvallva nemigen látjuk, miben vehetnénk hasznát. Habár – a hang itt mintha habozóvá vált volna, de azután mégiscsak folytatódott –, nem tagadom, hogy komoly ajánlást kaptunk az ön érdekében.”⁴

Más szóval, amennyire Paul Auster megcáfolhatatlan anyagi tényezőkkel igyekszik igazolni nem mindennapi elbeszéléseit, Kertész olyannyira építi be, épp ellenkezőleg, az élet munkára és jövedelemre kiterjedő abszurditását írásaiba. És hogy az irodafőnök szeszélyeit megfeleltethessük a valóságnak, rejtélyes ajánlásokra kell hagyatkoznunk, amelyekről melleleg később sem kapunk pontosabb magyarázatot.

Megfigyelhető, hogy meglehetősen eltérő hipotéziseik ellenére a két író hasonló eredményre jut. Ez utóbbi természetesen ahhoz a világhoz kötődik, amelyben a két szerző élt. Ugyanis mind az egyiknél, mind a másikonál a hétköznapi leírást ugyanaz a különös kapcsolat árnyalja a természetes és a szokatlan között, amely a normalitás alapjául szolgálhat. Éppen ez az, ami elbeszéléseiket lényegükönél fogva metaforikussá teszi.

FIKCIÓ ÉS VALÓSÁG

A természetest és a rendkívülit sajátosan ötvöző művek hagyománya a *Bibliával* kezdődik. A könyvek könyvével, ahogyan általában nevezzük. Egyben ez az a könyv, amelynek alkotója a szerzők szerzője.

Paul Auster kedveli az egymásba írt elbeszéléseket, amelyeknek író szereplői képesek minden szinten jelen lenni. Példának okáért a *Láthatatlanban* (2011) csak utólag vesszük észre, hogy az első ötven oldal egy kézirat, amelynek végén színre lép annak valódi szerzője. Ugyanezen típusú szövegfelépítésre bukkanunk *A kudarcban*. Nemcsak Kertész főhőse író, mint Paul Auster könyveinek többségében, de ez a szerző egyben azt a könyvet írja, amelyet olvasni készülünk. Azt is megtudjuk, hogy előző könyvét elutasították. De az író szereplő maga is hátat fordít becsmérlőinek, és folytatja az írást. Az előző könyvben (a *Sorstalanságban*) egy ember visszatért a pokolból (*Shoah*). A könyvben, amelyet *A kudarc* sorai közt felfedezünk, egy ember hazatér külföldről, és lassacskán megérti, hogy pokolra jutott (a kommunista totalitarizmusba). Kertész Imre végső soron a zsidó sorsot idézi fel röviden, anélkül, hogy részletesen belebocsátkozna, ugyanis véleménye szerint ez utóbbi Auschwitz óta meghaladja a felfogóképességet. Ezt később egy másik könyvében fejti ki, *A holocaust mint kultúrában* (1993), amelyben az alábbi iszonyúan provokatív mondat olvasható: „Auschwitz nem magyarázható a közönséges, az archaikus, hogy ne mondjam, klasszikus antiszemitizmus fogalmával – ez az, amit pontosan meg kell értenünk. Nincs itt semmiféle szerves összefüggés. Korunk nem az antiszemitizmus kora, hanem Auschwitzé. És korunk antiszemitája immár nem a zsidóktól ódzkodik, hanem Auschwitzot akarja.”⁵ *A Kudarcban* Kertész figyelme az embertelenség kínjait elszenvető emberre irányul. Ebből az aspektusból közelíti meg a két totalitarizmust, amelyeket személyesen is megtapasztalt.

Ezzel ellentétben Paul Auster egy egész korai művében (*A végső dolgok országa*, 1987, magyar fordítás: 2005) érezhetően eltávolodott az önletrajzi írástól, hiszen egy nő – Anna Blume – tapasztalatait írja le, aki fölfedezi (egy bizonytalan jövőben), mire is hasonlít egy apokaliptikus városi látkép. Az elbeszélés metaforikus. A *Contemporary Jewish–American Novelists Sourcebook* szerint a könyv „a 20. század és főként a holokaust krónikájaként” is olvasható. A mű történelmi tényeken alapszik, külön utalva a varsói gettóra és Leningrád ostromára.⁶ Emellett a könyv naplószerűen író-

dott. Tehát egy soha be nem következett esemény fiktív naplóját olvassuk, amely mégis valós történelmi eseményeket idéz fel. Ez a belső összefüggés az irodalmi fikció és a valóság között nem lenne rendkívüli, ha nem éppen a zsidósággal való kapcsolatot hangsúlyozná a szerzőnél. Anna Blume, az elbeszélő, aki összefut egy rabbikból álló társasággal, felkiált: „Én is zsidó vagyok!” Erre alapozza állítását a *Routledge Encyclopedia of Jewish Writers*ben a Paul Auster-bevezető szerzője, miszerint „a nő ezzel a kijelentéssel nemcsak identitását vallja meg, hanem ez utóbbi identitásból eredő írói sorsot is. Minél többet ír, annál közelebb kerül a halálhoz, ugyanakkor az írással létezését is megerősíti. [...] Anna valamiképpen létének határán ír, és léte az írásának határán fekszik.”⁷

Paul Auster regényhőse tehát írás közben válik emberibbé, de ezáltal önmagát veszélyezteti. Zsidónak vallja magát még a zsidóüldözés közvetlen helyszínein is, vagyis újra felfedezi saját eredetét. A hét évvel később írt *Mr. Vertigó*ban (1994) maga Yehudi mester karaktere is egyfajta sivatagi rabbi, aki levitációra tanít egy Saint-Louisban megismert fiatal fiút. Már a szójáték is rávezet minket arra, hogy a lebegés képessége szimbolikus értelemben az identitás tudatosodását, a zsidóvá válást fejezi ki. Vagyis az önazonosság megteremtése, a teljes emberré éérés megfelel a zsidóvá válásnak. Paul Auster – aki nem élte meg az üldöztetést – ilyesfajta felfogása teljes mértékben szembeállítható Kertészével, akinek, ahogyan azt számos alkalommal kihangsúlyozta, a zsidó lét éppen ellenkezőleg azt jelentette, vagyis inkább eredményezte, hogy megfosztották emberi minőségétől.

Teljesen világos, hogy az előbb felvázolt ellentét ellenére mindkettejük fejében ugyanaz a gondolat fogalmazódik meg. (Egyébként is, ha egy állásfoglalást tartalmilag elemzünk, általában elhanyagolható, hogy állításról vagy tagadásról van-e szó.) Jelen esetben a Kertész által érzékeltetett tagadás ugyanannak az érmének a másik oldala, amely antitézisként segíti az emberi létélmény és a zsidóság kapcsolatának kifejtését. A két író egyaránt az emberi létre mint rendíthetetlen alpra világít rá.

Az alábbiakban Paul Auster és Kertész Imre egy-egy könyvének fogom szentelni figyelmem, amelyeknek egy részlete kifejezetten az emberi létet, különösen a bűn leírását tárgyalja, úgy, ahogyan azt elkövették a náci koncentrációs táborokban, emellett foglalkozik a tanúságtétel lehetőségével. Befejezésként a két szerzőt két tágabb aspektusból, a remény és a határ elképzelésének szempontjából fogom összehasonlítani.

KÉT REGÉNY: A KUDARC (KERTÉSZ IMRE) ÉS AZ ORÁKULUM ÉJSZAKÁJA (PAUL AUSTER)

„A tényekkel, fejt ki Kertész, az a baj, hogy túl sok van belőlük, és hamar felőrlik a fantáziát.”⁸ Kihívó megfogalmazás. Mintha épp fordítva, a képzelet lenne az ismeretek kiindulópontja. Más szóval, mintha a képzelet lenne szükséges a valósághoz való eljutáshoz. De milyen valósághoz?

Talán a realitás könnyelmű megközelítéséről lenne szó? Ó, semmiképp, hiszen az esemény, amely a szóban forgó esetben ezeket a gondolatokat ébreszti a magyar íróban, éppen a mauthauseni táborban elkövetett tömeggyilkosság. Háromszáznegyven egyszerre kivégzett ember egy kőfejtőben: íme a valós esemény, amit először is el kellene képzelnie, mielőtt elméjében megragadható valósággá tehetné.

Azonban fennáll egy akadály. „Halmazatban a gyilkosság képei éppolyan gyilkosan unalmasak és csüggesztően fárasztóak, mint a vele járó munka maga. Hogyan is lehet esztétikum tárgya a borzalom, ha nincs benne semmi eredeti?” Márpedig a jelentős eseményeknek nyomot kell hagyniuk a lelkekben, bele kell ivódnunk az emberek tudatába. Ezért történnek meg, ez a történelmi szerepük. Ennek megfelelően azt kívánjuk, hogy az emberiség tanulja meg végre a leckét. „Soha többet!” – mondjuk. Sajnos, Kertész szerint „a háromszáznegyven kőhalál [Mauthausenben] méltán helyet találhatna az emberi képzelet jelképei között – egyetlen feltétellel: ha nem történt volna meg. De mivel megtörtént, még elképzelni is nehéz.”

A valóságot, amely ténylegesen hasznos hatással lehetne az emberi tudatra, éppen ez a tudat nem engedi elképzelni. És minthogy a képzelet bizonyul a tudathoz vezető egyetlen járható útnak, ez az út megszakad, nem vezet sehova.⁹ Tehát a „sorstalanság” megfelel a szintén holokauszt-szerűltségből fakadó „tudattalanságnak”, magából az arról való beszámolás képtelenségéből adódóan. A történések köztes állapotban maradnak a tudat öntudatlan vagy az ismeretek ismeretlen részeként.

Ezt melleleg nem intézhetjük el ilyen könnyen, mivel a múlt tudatának vagy ismeretének leplezett elemei a jelenben éppolyan fájdalmasnak, mint az amputált végtag, amelyből csak egy csonk marad. „Ahelyett, hogy a képzelet játékszerévé válna, súlyos és mozdíthatatlan tehernek bizonyul, akár maguk a mauthauseni kökoloncok.” Ugyanakkor Kertész elismeri, hogy „így elmaradunk a kor mögött: leéljük életünket anélkül, hogy korunk tapasztalataival gyarapodnánk”. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy leélhetünk egy életet teljes öntudatlanságban.

Pályája kezdetén Paul Auster írásain látszik, hogy valamiképpen megtanulta Kertész leckéjét, hiszen *A végső dolgok országában* (1989) megjelenő konkrét utalásokat (emlékeztetőül: a varsói gettó és Leningrád ostroma) gazdagon kidolgozott képzeletbe burkolja. Olyannyira, hogy a cselekmény nem a múltban, hanem a jövőben játszódik. Ez az áthelyezés gyümölcsözőnek bizonyul, mivel lehetővé teszi a szerzőnek, hogy a képzelet világának bármikori elhagyása nélkül nagy pontossággal idézze fel az utóbbi nehezen elképzelhető történelmi tényeket. A szóban forgó téma (elevenítsük föl: „soha többet!”) mindehhez hozzáadja a maga enyhítő hatását. Az apokaliptikus prófécia-jelleg szorosán kötődik a metaforikus megjelenítéshez.

Igencsak különböző az *Orákulum éjszakájának* (2003, magyar fordításban 2004) esete. Paul Auster kockázatot vállalt ebben a regényben, és nem biztos, hogy felmérte annak mértékét. Megírásának technikája felől nézve, a „regény a regényben” alakzat meghaladja a szokásos mértéket. Egy író látunk, egyben az elbeszélőt, aki szintén író barátja tanácsára könyvet ír egy főszerkesztőről, aki egy másik könyvet olvas. Másrészt az elbeszélő egy forgatókönyv írásába kezd, amelyben a szereplők térben és időben utaznak. Az abszurd vonások is erősen érezhetők. A szerkesztő (az írás második szintjén) Kansas Citybe megy (találomra kiválasztott úti cél), ahol találkozik egy taxisofőrrel, aki saját atombunkerében telefonkönyveket, köztük a húszas és harmincas évek lengyel példányait is gyűjti. Az egyik listán megtalálják az Orlovsky nevet. Ez éppen az elbeszélő-író (az írás első szintjén) felmenőinek vezetékneve, amelyet Orr-ra amerikaiasítottak. Voltaképpen úgy tűnik, Orr szülei lengyel származásúak. Közelítünk egy életrajzi elemhez, mintha az író Auster egy újabb, nulladik szintje lenne az általános „könyv a könyvben” felépítésnek, úgy is mondhatnánk, az elbeszélő-író feletti szinten. Auster melleleg nem idegen a Sidney Orrt írásra biztató író baráttól sem, akit Trause-nak hívnak (Auster anagrammája). Az életrajzi utalások több szálon, szilárdan jelen vannak. Sokkal inkább, mint a tizennégy évvel előbb írt *A végső dolgok országában*, sőt jobban, mint a kilenc évvel előbb alkotott *Mr. Vertigóban*, amelyben Yehudi mester magyar, nem pedig lengyel származású volt.

Lássuk, mi történik Kansas Cityben az ex-szerkesztővel, akinek történetét, vagyis inkább bolyongásának egy rövid epizódját az elbeszélő-író írja le. Mivel minden pénze elfogyott, elfogadja egy taxisofőr ajánlatát, aki levéltárosként alkalmazná őt egy elhagyatott vasútállomás területén sajátkezűleg épített atombunkerében, ahol a két világháború közti lengyel telefonkönyveit is tartja. A jötevő sofőr egy fekete amerikai, volt katona, pontosabban tábori szakács abban a seregben, amely valaha fölszabadította a dachau koncentrációs tábort. Az író-elbeszélő, aki éppen papírra veti a kansasi utazást, a konyhás-sofőrt teszi meg egy olyan történés szemtanújának, amelyet maga is egy történelemkönyvben olvasott, egy szerencsétlen nő esetét, aki halott csecsemőjével a karján tejet kér gyermekének a katonáktól. Szándékosan keverve a fikciót a valósággal, Paul Auster újból megjelenik a szövegben, amint több, bizonyítékként szolgáló forrást jelöl meg lábjegyzetben¹⁰ az utóbbi sajnálatos incidensről, amely széleskörűen ismertté vált az emberiség borzalmainak évkönyveiben. „Az volt az emberiség vége”, mondja a taxizó konyhás-sofőr. Nem sokkal később az elbeszélő-író egy újabb drámai epizóddal folytatja, amelynek beszámolóját állítása szerint egy újságból vágta ki. Egy különösen visszataszító napihírről van szó: egy amerikai prostituált megszakítja ügyfelével való elfoglaltságát, hogy cricket szívjon. Gyakorlatilag anélkül, hogy észrevenné, a vécében megszüli egy gyermeket, kidobja a kukába, és visszatér a kliensével foglalatostkodni. Azonban a fizetség kapcsán vitába bonyolódnak. A nő megkéseli ügyfelét.

A két tragédia közti párhuzam az újszülöttek halálában áll. Mindez elegendő az író-elbeszélőnek, hogy kijelentse, abban a bronxi szobában „az emberi élet elvesztette az értelmét”.¹¹

Fölmerül bennünk a kérdés, vajon nem az irodalom vesztette-e el az értelmét, ugyanis ami a bronxi eseményt illeti, sohasem történt meg. Az író-elbeszélő azt állítja, hogy egy újságban olvasta, de mindez a könyv második szintjén lévő fiktív világ részét képezi. A nagy főíró (Auster) egyetlen lábjegyzettel sem támasztja alá. Paul Auster tehát párhuzamba állított egy bizonyított, általa min-

den képzeletet felülmúlónak tartott emberi tragédiát egy képzeletbeli, napjaink Amerikáját szimbolizáló drámával, amelynek nem igazán ismerjük a pontos metaforikus tartalmát. Talán a nyomor vagy a prostitúció kritikája? Vagy a rasszizmus? Vagy a drogkereskedelem?

Paul Auster elszántan törte a fejét, hogy egy olyan fiktív szituációt találjon, amely a dachau-i tábor felszabadítóinak undorához fogható ellenérzést képes kiváltani. De ez nem igazán meggyőző. Nagyon is úgy fest, hogy *A végső dolgok országával* ellentétben *Az orákulum éjszakája* ellentmond Kertész Imre szavainak a fikció hihetőségét illetően. Ebben a könyvben tulajdonképpen úgy tűnik, hogy a képzeletbeli bűnök nem feltétlenül hihetőbbek, mint a valóban elkövetett bűnök. A valós események ihlette dachau-i tábori jelenet rendkívüli megjelenítőerővel bír. A kitalált bronxi jelenet nehézkes és zavarba ejtő.¹²

A náci veszélyt szemtől szemben átélő Kertész szerint a valóság képes túltenni a képzeleten, éppen ezért úgy tartja, hogy ha a valóság egy részét meg akarjuk értetni, ajánlatosabb meglepődnünk a fikció leírásával, felkészülve arra, hogy ez utóbbi fikció jó részének alapanyagát végül valós dolgok tegyék ki. Kertész 2008 márciusában a Point-nak adott interjújában azt mondta: „Csalódni fog. Nem tudok mást írni az életemről, mint regényt (*nevet*). Vagyis egy igaz-hamis önletrajzot. Úgy gondolom, a regényeim alapanyaga az életem. Az emberi lény pusztán fikció eredménye, valójában nem létezik.”¹³ Az utolsó mondat megdöbbenítő fordulata rámutat gondolatvilágának nyitjára. A fikció azért hihető, mert az ember megtalálja benne a maga valódi természetét.

FIKCIÓ ÉS VALÓSÁG, MÚLT ÉS JÖVŐ

Egyenlőséget vonva a náci üldöztetéshez fűződő valós események és a bronxi környezetbe ültetett fiktív eset között, Paul Auster felhagyott a fikció és a valóság fogalmaival való felszabadult játékkal; vállalja a kockázatát annak, hogy eltévedjen azon a határon, amelyet egy kritika *A végső dolgok országa* kapcsán dicsérően említett (részlet, amelyet már az előbbieken is idéztem): „Anna valamilyen képpen létének határán ír, és léte az írásának határán fekszik.”¹⁴ A nagy különbség az, hogy Paul Austerrel ellentétben Anna Blume egy kitalált személy. Végeredményben Paul Auster (Kertész fordulata szerint) odáig jutott volna, hogy önmagát is fiktív személynek tekintse? Vajon mindez kapcsolatban állhat valamelyest elfojtott zsidó identitásával? Esetleg az is elképzelhető, hogy irodalmi téren túl nagyra törő volt? Míg Kertész Imre felismerte határait, lényegében azt állítva, hogy „máshogy nem is tudna írni”, Auster folyamatosan beleveti magát az irodalom lehetőségeinek határaival való kísérletezésbe. Éppen *Az orákulum éjszakájában* adja Trause, saját másának, az elbeszélő-író író barátjának szájába a következő szavakat: „A gondolat valóság. A szó valóság. Minden, ami emberi, valóság, és néha már az előtt tudunk valamit, hogy megtörténik, még ha nem vagyunk is tudatában. A jelenben élünk, de a jövő minden pillanatban bennünk van. Talán erről szól az írás. Nem lejegyezzük a múltat, hanem előkészítjük a jövőt.”¹⁵

Végső soron a különbség Kertész Imre és Paul Auster között csak látszólagos. Kertésznél minden fikció, beleértve és legfőképpen a valós életből hozott anyag. Paul Austernél épp ellenkezőleg, minden valóságos azáltal, hogy minden ami valós, a képzeletből ered (legalább is ezt a feltevést adja egyik regényhősének szájába). Paradox módon Kertész Imre fikció iránti érdeklődése örökösen a múltba irányul. Paul Auster pedig, akit a valóság érdekel, az emberiség jövőjét fürkészi... Emlékeztetőül: már *A végső dolgok országa* is a jövőben játszódott.

AZ IRODALOM MINT REMÉNYKEDÉS

Paul Auster és különösen Kertész Imre könyveit olvasva minden okunk megvan a kétségbeesésre. Utóbbi szerző melleleg úgy véli, hogy az írás nem jelent katarzist, vagy ha mégis, akkor ez a katarzis egyáltalán nem teljes.¹⁶ Másfelől a *Kaddis a meg nem született gyermekért* című írásában azt állítja, nem azért ír, hogy örömét lelje benne, hanem épp ellenkezőleg, azért, hogy „az írással a fájdalmat, a minél élesebb, már-már elviselhetetlen fájdalmat keresse, igen valószínűleg azért, mert a fájdalom az igazság”.¹⁷ Válaszra vár a kérdés, miszerint a katarzist az öröm részének kellene-e lennie, vagy ténylegesen egy szenvedés szegélyezte útnak. Ami Paul Austert illeti, az író felismeri, hogy

„mindig is egy sebet hordozott”. Mi másért, teszi hozzá, „mi másért töltötte volna egész felnőtt életét azzal, hogy szavakat vérezzen a papírra”?¹⁸ Az írás háttérében tehát sebek és szenvedés van. Mindezt terjesszük ki a *Mr. Vertigo* tematikájára: ezek a sebek és ez a szenvedés éppúgy bújnak meg a zsidó lét háttérében, mint az általában vett ember léte mögött. Lehetne tehát reményünk arra, hogy a sebek és a fájdalom révén végül megtaláljuk önmagunkat. Remény egy átalakulásra. Másfelől minden művészeti alkotás, mind annak, aki létrehozza, mind annak, aki szemléli, a megváltás egy formája. Szellemi vagy anyagi megváltás, ez attól függ: vagy az által a remény által, hogy valamilyen valóság helyére valamilyen fikció lép, vagy abban a reményben, hogy valamilyen fikció adja át helyét valamilyen realitásnak.

Ha Paul Austert és Kertész Imrét pontosan akarjuk összehasonlítani, személyes tapasztalataikat, tehát a szubjektivitást is figyelembe kell vennünk. Valamiképpen a személyes élmények határozzák meg, hogy miben és mennyire vagyunk képesek reménykedni.

A sérült, szavain keresztül vérző Paul Auster ellenállhatatlanul egy krisztusi figurát juttat eszünkbe. Mindamellettt inkább egy tartózkodó Krisztust, aki olyannyira meggyőződött erejéről, hogy végül kételkedni kezd hatalmában. Bizonyos mértékig ember. Ami Kertész Imrét illeti, az ő esetében észben kell tartanunk, hogy a sors hiánya (*Sorstalanság*) tulajdonképpen egyet jelent az idő megszűnésével. Azaz a megsemmisüléssel, az abszolút magába zárttsággal, vagy épp ellenkezőleg, a belépéssel az örökkévalóságba, Isten mezsgyéjére. Így tekinthető Köves, Kertész író hőse maga is krisztusi figurának, mivel már életében ismeri a végzetet, nem az emberektől, hanem Istentől: a teremtés nélküli létezőtől. eltérő élményeik ellenére a két író végül hasonló eredményre jut: a szenvedő és megváltó Krisztus képét mintázó emberi sors ábrázolására.

Mindemellett, ha teljes képet kívánunk festeni a két íróról, hozzá kell tennünk ezekhez a könyörületet és a megbocsátást. Ebből a megközelítésből Kertész Imre esete különösen jelentőségteljes, mert az egyéni nézőpont állandóságáról tanúskodik. A kétezres évek elején Kertész kivándorol Németországba. Egy felületes politikai elemzés a magyar kormányzattal szembeni kritikájának tulajdonítaná ezt az önkéntes száműzetést. Egy pszichológiai szemszögű elemzés, ugyanolyan felületesen, annak a szándéknak tudná be, hogy azon a helyen mérse meg magát, ahol szenvedett, vagyis Németországban. De feltételezhetjük azt is, hogy Kertész Imrénél, a tizenöt éves fiúnak, aki 1944-ben volt, Németország absztrakció (fikció) volt, míg hazáját, Magyarországot igencsak valóságosnak érezte csendőreivel és vagonjaival. Az üldöztetés személyes élményét Magyarországhoz kötötte. Felöltötként, szinte öregén, újból elhagyta szülőhazáját, ezúttal saját elhatározásából. Az önkéntes száműzetés e néhány éve alatt szívesebben vallotta magát európai zsidónak, mint magyarnak vagy magyar zsidónak. Nem biztos, hogy akkoriban megbocsátott Magyarországnak. Másfelől nem szívesen vett részt szülőhazája elleni lejárató kampányokban. Vagy ha igen, akkor is csak mérsékelten (ezt szemére is vetették). Tapasztalatai révén látta a kétségtelenül komoly veszélyeket, amelyek Európát fenyegették, ugyanakkor e tapasztalatok kifinomult ítélőképességgel ruházták fel.

2012-ben a berlini művészeti múzeumra hagyta feljegyzéseit. A következő évben pedig visszatért Magyarországra. „A kényelem miatt”,¹⁹ mondják (a *La croix* nekrológiájában). Biztos forrásból tudom, hogy azért tért haza Budapestre, mert Magyarországon megengedhette magának egy házi betegápoló szolgáltatást. Figyelembe véve a betegséget (Parkinson-kór), amelyben szenvedett, ez nem elhanyagolható. Egy bizonyos kortól kezdve a komfort minden más szempontnál fontosabbá válik. A gyakorlatiasság egy másik megnyilvánulása: nem sokkal feljegyzései hagyatékozása után Kertész Imre hangsúlyozta, hogy „jobban megértették Németországban”, egyben Magyarországgal kapcsolatban még hozzátette, hogy „ott a legnagyobb jóakarattal sem lehetne úgy megőrizni az anyagot, mint Berlinben, ahol évek óta él”.²⁰ Mégis, mindez nem számít, mivel mondhatjuk, hogy az európai zsidó hazatért meghalni Magyarországra, mintha egy egész élet önkéntes száműzetése és menekülése nem ért volna semmit. Vajon a krisztusi megbocsátásra vagy a bolyongó zsidóra utal mindez?

A HATÁR, A MENEKÜLÉS: NYUGAT, DÉLTENGEREK

A menekülés szintén egy lényegi aspektusa Paul Auster életművének. Ez utóbbit olvasva föltehetjük magunknak a kérdést, miért érzi az ember a menekvés szükségét egy szabad világban. Nagyon

jó kérdés. Mindent összevéve, Paul Auster ebben a menekülésben az amerikai mítoszvilág egyik kiemelkedően fontos elemeit sajátította el: nagy terek, a Nyugat, a határ. Ezek az amerikai mítoszok feltűnően jól illenek a bolyongó zsidóéhoz. Így Yehudi mester, mikor megérzi közeledő halálát, nyugati utazásra indul, és épp az arizonai sivatagban találja meg végzetét, még ha kezdetben csak Hollywoodig tervezett is menni. A *Holdpalota* főhőse maga is a Sziklás-hegység lábához megy megoldást találni az őt nyugodni nem hagyó rejtélyekre. Kétségkívül a *Holdpalota* egyesíti leginkább e két mítoszt, ahogyan ezt a *Sourcebook of Contemporary Jewish–American novelists* is hangsúlyozza: „[...] a könyv szereplői ugyanazokat a tapasztalatokat élik meg, szembesülnek a pusztulással, és örök bolyongásra ítéltetnek, mielőtt újra beavatást nyernének zsidóságukba. [...] Ebből ered a »New York Babelle« és Amerikával mint az ígért földjének képtelen szimbólumával való problematikus viszony. A zsidó én az író által folytonosan újraalkotott tünékeny maszk mögé rejtőzik, amely bújócskázásra kényszeríti az olvasót. [...] A *Holdpalotában* Paul Auster fikciói egyszerre nagyobb megbecsüléssel találkoztak az amerikai olvasók körében. Kevésbé metafizikus? Kevésbé intertextuális? Kevésbé zsidó? Talán nyíltabban amerikai.”²¹

Paul Auster kettős identitása nem egymás mellé vagy fölé rendelt, hanem két olyan mértékben egymásba illesztett személyiségből áll, hogy kettősségük már kérdésessé válik. Ezt a kétoldalúságot a Haaretz-cikk is alátámasztja. „Paul Auster politikai értelemben baloldali, liberális és mindenkiel szót értő ember, aki szívében viseli az amerikai lelkület jövőjét. Ha rákérdeznénk [hogy ki is ő], azt válaszolná, »egy ember vagyok aki jár, egy ember, aki az életét a városi utcákon csatangolva töltötte«. Bizonyos mértékben egy urbánus csavargó, nyugtalan, haladó szellemű ember, aki egy jobb Amerika nyomában jár: igencsak úgy tűnik, ez az együttállás képezi a zsidó identitást.” Más szóval a bizonytalanság, az elégedetlenség, a közös sorshoz kötődő seb alakítja ki a zsidó identitást, épp úgy, mint az íróét.

Gondolhatjuk, hogy a vasfüggöny másik oldalán a határ kérdése még égetőbben merül fel. Pedig Köves, Kertész regényhőse 1956-ban nem hajlandó elhagyni az országát. Nem tud elmenni, mondja, mert írnia kell egy regényt. És semmilyen más nyelvet nem ismer, csakis a magyart... Jó kis tréfa ez Kertész részéről, aki elment, de csak a vasfüggöny lebontása után. Igaz, tökéletesen beszélt németül. Anélkül, hogy nyelvészeti szakzsargonral teli elemzésekbe bonyolódnánk, egész egyszerűen kijelenthetjük, hogy Kövest „a nyelve tartja fogva”. Az egyedüli kiszakadás az egyhangúságból, amelyet a valódi menekvés pillanataiban engedélyez magának, a korábban említett biztró, a Déltengerek látogatásában áll. A vendéglő neve az orosz határvidékek régi mítoszára utal, amely újra és újra fölmerül a szovjet világ különféle régióiban. A „meleg tengerek elérése” a Kaukázus meghódításával együtt kétségkívül jobban megfelel az amerikai Nyugat meghódításának, mint a szibériai menetelés kelet felé. A Déltengerek tehát az a hely, ahol Köves a totalitárius világ megszokott hierarchiájából kiesett, kallódó emberekkel találkozik.

„Elmegyünk a Déltengerekbe”, mondja neki egy férfi, akit véletlenül ismert meg, „ott mindig lehet kapni valamit.

– Messze van? – türelmetlenkedett.

– Nem jártál még a Déltengerekben? – Új barátja valósággal meghökkent. – No, akkor ideje, hogy megismerd.”²²

„[...] a Déltengerekben, amint Köves lassacskán észrevette, mindenkiről mindent tudtak és senkiről semmit.”²³

Köves számára az átkelés a vasfüggönyön egyet jelentett volna a kockázattal, hogy többé nem tud írni. Halálos veszély. Ezzel szemben a Déltengerekbe menekülni egyszerre jelentette önmaga elvesztését és megtalálását.

Összefoglalásként, Paul Auster és Kertész Imre műveinek fényében fenntartható az állítás, miszerint a két szerző írással való kísérletezései a zsidó identitáshoz kötődnek, amely nemcsak azt a sebet hordozza, amelyben minden író megmártja a tollát, hanem egy olyan létből való menekvés gondolatát is, ami elől nem tudunk elfutni. Az időbe és cselekménybe halványan belefoglalt regényhősök ellenében kibővített cselekménnyel Paul Auster és Kertész Imre egyforma mértékben fejtette ki a sors abszurditását. A történelem és a történet összhangjának felbomlását kétségkívül elősegítette a *Shoah* traumatizáló időszaka, de számomra úgy tűnik, ez a jelenség már a modern irodalom 20. század eleji megjelenéséből is eredeztethető, sőt, gyökerei kétséget kizáróan még előbbre nyúlnak.

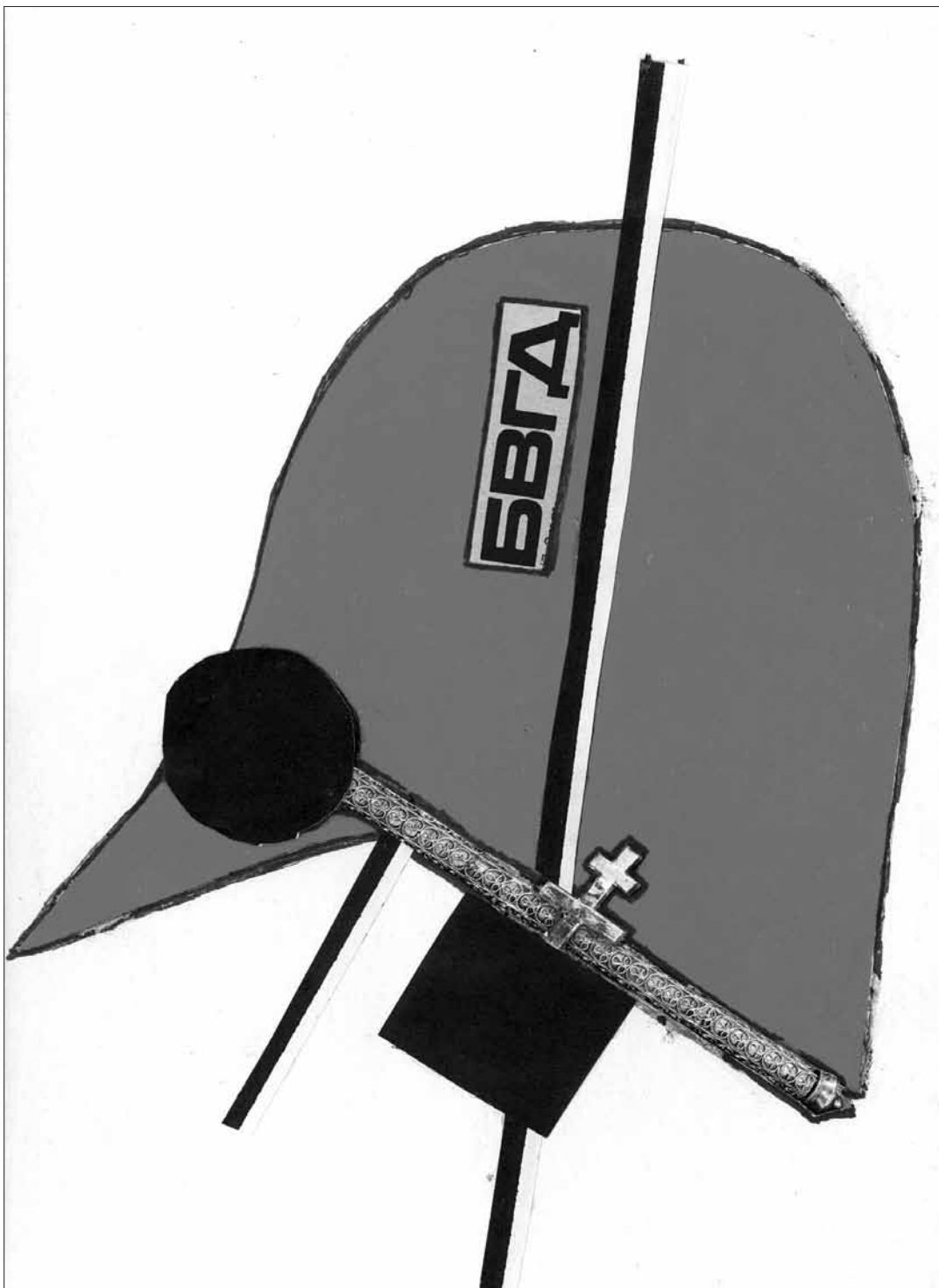

of the Promised Land. The Jewish self hides behind the mask that the writer keeps creating for the sake of protection and elusiveness, forcing the reader to engage in a game of hide-and-seek. [...] With *Moon Palace*, Auster's fiction suddenly became more enjoyable to the American reading public. Less metaphysical? Less intertextual? Less Jewish? Perhaps more openly American." Martine CHARD-HUTCHINSON, *Paul Auster, i. m.*, 13–17.

²² KERTÉSZ Imre, *A kudarc, i.m.*, 201.

²³ *Uo.*, 238.

LADIK KATALIN, Éposz Kassák maszkjában, Kassák-idézet, *Expanzió XXIX. – Kassák-év a Dunakanyarban*, Nagymaros, Sigit Galéria és Kávézó, 2017

TOMPA MÁRIA

Szentkuthy és a rejtőzködő istennő

A szerelmet győzi le minden?

2. rész

TOMPA MÁRIA (1936) Budapest

Nem tudok és nem is akarok fontossági sorrendet felállítani a nők között. Ami megmosolyogtató, nagyon jellemző Szentkuthyra, és nehezzé teszi az időrendi sorrendet is: egymást érték a szerelmek, nem lehet tudni, mikor ér véget az egyik, mikor kezdődik a másik, mikor párhuzamos, mikor szakad meg örökre, mikor sejlik át egyszerű, vidám barátságba, és kapja meg Dolly egy életre barátrónőként. De megnyugtató érzés, hogy Szentkuthy szerelmi történeteinek egyik fő jellemzője: nem is olyan fontos, ki, mikor, meddig... Olykor annyira sikerül neki egy-egy hódítás, hogy túllő a célon: sok esetben a nők kezdeményeznek (kapcsolatuk elején, ama emlékezetes budai séta után Betta sértett vehemenciával hívja fel telefonon Miklóst, nehezményezi, hogy ígérete ellenére nem telefonált még eddig neki), ne adj' isten összetorlódnak a találkozások, és amikor két nő összeütközik a kapuban, ahonnan Szentkuthy éppen kilép – ahogy elmesélt nekem egy komikus jelenetet –, akkor a két nő, egyik erre, másik arra, pánikszerűen rohan el, ő meg azt se tudja, melyik után fusson. Úgy tűnik, nála a szerelmek más értéket, más mértéket képviselnek.

Jelentéktelenebb kis flörtjeinek és álflörtjeinek leírásait is nagy pszichés elemző gonddal készítette. Azt hiszem, tulajdonképpen magát kutatta, elemezte. *Óriásnaplója* egyik füzetében ezt az 1937 táján írt kis élénk feljegyzést olvastam:

Az ember sose tudja, mikor van szó valami plátói ideaként egyszerű elementaritásról s mikor perverzitásról, kísérletező raffinement-ról. Tegnap egy 13-14 éves kislány ült előttem a Bartók-kórusból. Flörtölt velem, azt se tudta, mit csináljon: nevetett, haját rázta, elmerengett, a barátrónőjét boxolta, tapsolt és guru-guru grimaszokat vágott. Úgy éreztem, hogy az ilyesmibe még én is szerelmes tudnék lenni. Az öreg zsidó utálatos Zsuzsanna-lesése ez? De talán éppen a felnőtt vonások tetszettek a lányban. Bizalom, rafinéria, ébredő gőg és gombolyaggal játszó macska, gyerekkori szex-horror, szex-merészség és szex-álom egyszerre, anya, szajha, csecsemő, állat, virág, férfi egyszerre. A legfurcsább és édesebb az volt számomra, hogy a lány minden vonásából kiáltott: ez aztán tökéletesen az az ironikus-frech típus, melyet nem bírok s mely nem bír engemet, de most, a szex-hajnalon még én is jó vagyok, még én is ladies'man vagyok.¹

Nicky, Niké, Cynthia és még néhány névvel illetett barátrónőről sokat, néha még durván is ír Szentkuthy, főleg elkeseredett érzelmeket. Például nem tudja elviselni, mikor Niké raccsolva fejtegeti, hogy ő nem foglalkozik a múlttal, neki az emlékek semmit nem jelentenek, csak a jelen és a jövő létezik számára. De Szentkuthy valahogy képtelen elszakadni tőle. Pedig ő a vegytiszta Artemisz-típus. Minél inkább tombol Niké jeges szelet hozó modora miatt, annál inkább szenved. Az *Ágoston...* könyv azzal kezdődik, hogy 1939-ben már befejezhette Nikével a kapcsolatot:

...épp egy éve írtam Casanovát, a Niké-élmény fulladtsága után (sárga lámpa egy ibolya-kazal alatt)...

Viszont a negyvenes évek elején naplójában még megjelenik Niké:

Március 21.

Meghívva egy 17 éves lány (J. V.: Niki) uzsonnájára: nem megyek. Kísértetiesen látom, hogy a tavasz már nem lehet az én évszakom. Talán a legszebb tragikus téma (ha nem lenne Dickens óta minden „tragikum”, sőt „szépség” nevetségés)... Printemps des négations. Kepleri szimbolika, véres horoszkóp: március 21-én, mely számomra a legfontosabb, szent klíma-ünnep, a tél

vége: otthon sötét „családi” beszélgetésem volt, és március 21. újból a kényszerű lemondás Niki uzsonnájáról. A feleségemet boldogtalanná teszem, anélkül, hogy magam örülnék más nőnek: lemondok Nikiről (március 21-én, a tavasz első napján!), de keserű daccal, tüntetőleg. Ez mélyen közönséges, rikítóan ungentleman-like, de érthető, érthető. Házasság titka. Az a mély, abszolút, matematikai és misztikus biztosság, hogy egy nagyon jó férfi és egy szent nő csak kint okozhat egymásnak. Én már sem szeretőnél a boldogság árnyát sem találhatom meg, sem a családban a harmóniát vagy örömet meg nem lelhetem. Feleségem velem és nélkülem is boldogtalan: nem sötétén, nem gyógyíthatatlan, elátkozott pesszimizmussal, nem, – sokszor, sokszor nevetek és örülhet. De: rab vagyok, aki azonban a szabadságot is rég unja s unt házasság-láncait (nem volt a világon még „liberálisabb” és megértőbb feleség, mint az enyém!) nincs kedve elhagyni unt szabadságért.²

Nikének fenomenális vonzóereje lehetett. Miután Füsi Józseftől elvált, azután került össze Miklóssal. Szentkuthy válogatott levelezésében nyomon követhető az az érzelmi vihar, amit a *Szent Orpheus Breviárium*ának ötödik része, a *Cynthia megjelenése* okozott 1941-ben – aztán egy közismert író/irodalomtörténész felesége lett és maradt haláláig.

Miklós neurotikus kirohanásait Dolly oly sokszor felidézte: addig volt nyugalma, amíg tartott egy szerelmi viszonya. Amikor szakított, mindenki nyugtatót szedett a házban. Ilyenkor Miklós kibírhatatlan volt: hisztériás, kiszámíthatatlan, megbízhatatlan, ami azt is jelentette, hogy legkevésbé önmagával volt megelégedve. Erre jó példa Nikével való kapcsolatának csúnya epizódja:

Pelagius életrajzában lapozgatva egy lepréselt ibolyacsokrot találtam: egyszer Niké vette nekem az utcán (sohase volt pénze, s most talán negyven fillérje), és erre megfordult velem megint egyszer a világ. Hát igen. Nincs más a földön, mint a mulandóság és a tárgyak. Egész életemet eltölti egy Niké-horror... Milyen független egy ilyen Niké-pillanat határtalan érzélgés-teljessége és örök szerelme a mostani radikális Niké-iszonyattól... Niké prédikálja az emlékek nonszenszét, impotenciáját, haszontalanságát... Ő az egyetlen szerelem, aki a véget egyáltalában, s annak lelki, testi, modorbéli piszkát, ízléstelenségét megismertette velem... Mennyire emlékszem arra a boldogító fogásra az ujjakban, amit az elnyúlt száraz, a túl szoros kötés és a kis labdaszerű levél és ibolyacsokor a maga aránytalan golyócska-voltában jelentett. Ezek az emlékek az ujjamban, ezek jelentik majd síromban, hogy éltem... Az önkéntelen gesztusok, amint emberileg lehetetlen, hogy az orromhoz ne emeljem. A két érintés ugyanazon a cimpán: mikor bele lehetett bújni habos, háromdimenziós plasztikájába, mint valami vizes, mákonyos, pikkelyes, hűsítő és andalító prémbbe, s most, mikor egy őszi cintányér dohányleveles planimetriája gúnyolja az orrunkat. És tán lesz fordítva is „életemben”: az én orrom fog kiállni holttestemből, mint egy rozsdás puska ágaskodó ravasza, és egy húszdioptriás temetőszolga véletlenül tapló-orromra fogja ejteni valamelyik gyászoló rokon ibolyacsokrát... Niké lett a mulandóság egyházdoktora önzésem egytagú, de annál fanatikusabb szektájában.³

Naplójában olvasok Nikéről: 1937. június 18. Ez tehát Niké időszaka volt, de ekkoriban írta a *Hívjuk Velencének* novelláját, és élte át a Betta-szerelem kezdetét.

Te író vagy, vagy halott. Műélvező nem lehetsz még egy pillanatra sem, még lelked egy milljomodrészével sem – soha. Ő szörnyű dilemma, véres válaszút – alkotó vagy holttetem. Van irtózatosabb, mint a biztos halál – s, jaj, van-e biztosabb, mint az én alkotás-fóbiám és alkotás-utálatom a kész természeti valóság szerelmetes presztízse mellett? Mi lesz a sorsom? 1937. június 18.

Mikor a „szerelem Miklós életében” témát próbálok elemezni, megtalálni a dolgok igazi ízét, sokszor szembetalálom magam azzal a ténnyel, hogy a „Szentkuthy kapcsolata a nővel” fejezet szorosan illeszkedik az elmúlás fejezetéhez, azzal közös gyökerű. Ő maga sokszor vall arról, hogy a *tomb and womb* mennyire testközeli, szinte átölelik egymást. Az emlékeim nem engedik, hogy egy forró erotikával fűtött nőcsábász férfit terítsek/feszítsek kárpadra. Impresszionizmusa az, ami testét-lelkét felfű-

ti a pillanatok örömeiben vagy fájdalmában. Sokszor emlegeti a szerelmet az elmúlás ikertestvéreként.

És ne feledjük Szentkuthy szoros kapcsolatát a divattal, amelyet részben szenzuális okokból elemzett, írt le, másrészt pedig végigtekintve minden idők, azaz kb. három-négyezer év öltözködésén, szerette összehasonlítani a történelem szeszélyét a divat szeszélyeivel, a szociográfiát a különböző korok ruhaformáival, a mindennapi szükségletet az „haute-couture” túll-csodáival. Ami a női öltözködést, az elomló lágy érzékiséget, a hasonlatok és jelzők, színek és árnyalatok sokaságát illeti, abból van elég a leírásaiban, például a *II. Szilveszter...* regényben:

Fekete kombinéja melltartós része érett, elefántcsontszínű csipke, váratlan, hullámos párázat, éppen csak leheletszerűen tangálja a mellek fuvola-témáját – így festették a középkorban mind konvencionálisan az égbolt tetejében a felhőkoszorút... minden azon múlik, hogy... ez a csipke milyen messzi vagy milyen közel fekszik, fuvall és hűl, rajzosodik vagy mállad a bőr fölött! Ott ahol az aranyrózsás izom már majdnem mell és mégse mell, a tapintás még síkot érez, de az ujjak lelke már vágyálmában megformálta a tojásdadforró, mohalázás cseppkövet, a mellbimbó utolsó cseppjével.

Mint említettem, Hegyi Katalin nagyon jó érzékkel rendezte meg 2008-ban a *Múzeumok éjszakája* éjfelén azt a valóban fergeteges irodalmi divatbemutatót, amely a ruhacsodákban felvonuló színésznő-modellek suhanásával, pantomimjátékukkal és közben Szentkuthy szövegének felolvasásával meg tudta jeleníteni a divathoz való szerelmes viszonyát.

A szerelmek közben az életmű erősen körvonalazódik. Már 1939-ben a *Széljegyzetek Casanovához* elején ezt vallja: „Orpheusnak ott kell hagynia feleségét az alvilágban – minden gondolkodónak a gondolat a felesége, és mindig ott kell hagynia az alvilágban.”⁴ A nők másodlagos szerepet játszottak, ha életében nem is, de gondolkodásában, írói tevékenységében igen. Ha már leírásról volt szó: ugyanolyan metaforákkal, színekkel élt, mint mikor bármely antropomorf, történelmi vagy kristálytanelemzést vetett papírra. No és élete végén eljutott oda, hogy egy interjúban megtette egyik legfontosabb vallomását: az *Euridiké nyomában* című utolsó *Szent Orpheus Breviáriuma*-részben fellépnek életének fontos asszonyai, mint a Monteverdi *Orfeójában* szereplő nőalakok, de egyedül Euridiké nem egy alak a sok nő közül, hanem ő maga az életmű! E tízkötetes ciklus paradoxona: úgy válik befejezetté az életmű, hogy a szerző befejezetlenül hagyta, mikor az *Euridiké nyomában* címet adta az utolsó fejezetnek, majd feleségét, Euridikét volt kénytelen követni az al-, illetve a másvilágba. A nem is kis különbség annyi, hogy gondolatai mégsem tűntek el az alvilágban, hanem megmaradtak itt, a földön hatalmas életművébe illeszkedve.

Szentkuthy életében a nők és a magány összefügg. A nők és a magány összefügg a művel. A nők, a magány és a mű összefügg az egész étellel! A nők, a magány, a mű és az élet összefügg a halállal. A nők, a magány, a mű, az élet és a halál összefügg Euridikével, az életművel. Ő, az összefüggések! Tízezer csokrot lehetne belőlük kötni... És ezek egyetlen nagy csokornak részei, a világ egysége konstellációjának. „Ha tökéletességet akarsz elérni, keresd az egészet, válaszd az egészet, légy az egész!” – olvasható Ferid Ed Din Attar *A madarak tanácskozása* című hatalmas költeményében.⁵

A gimnáziumi kamaszok mögött lebegett a sok-sok mama, mint említettem, az osztályképek hátára az ő nevüket jegyezte fel, nem a fiúkéét. Az egyik közülük a nagy természetű Mici/Marvel, aki szintén Szentkuthy hatására katolizált. Neki nem sikerült olyan szép kereken a kereszténység befogadása. Marvel harsány kereszténnyé vált, és mindennapi harsány, kissé felelőtlen életvitelét is megtartotta. Szerelmes gyengédséggel pártolt egy akkoriban fiatal, de már neves gondonkaművészt, akinek a fényképe az éjjeliszekrényén állt, és rózsafüzérrel vonta körül. Mici vehemens katolikus vallásosságát Szentkuthy nagyon rosszul tűrte. Róla is készült nagystélyi ruhás fotó meg aktfotó. Mici imádta az estélyi ruhákat, Miklós szerint legszívesebben állandóan estélyi ruhában járt volna, a járása is erre vallott. Valószínűleg anyáskodó, praktikus, vehemens alkata miatt vonzódott hozzá Szentkuthy. De sokszor irritálta is Marvel túlfűtött vallásossága és lihegő lelkesedése. „Ma voltam a Bazilban,⁶ és észrevettem, hogy egy töpörödött öreg néni egy csúnya kis csokrot tesz le az egyik mellékoltárra. Amint elment, én azonnal kidobtam az oda nem illő csúf kis csokrocskát, és szerencsére vittem egy gyönyörű nagy gladiólusz-csokrot, azt tettem a helyére.” Miklós bombaként robbant fel: hogy képzeli azt Mici, hogy a Jóistennek jobban tetszenének az ő

látványos gladióluszai? Igenis, jegyezze meg egy életre, hogy az öregasszony kis virágai sokkal kedvesebbek Istennek!

Miklós méltatlankodva mesélte el nekem, hogy egy délelőtt, míg ők a budagyöngyei lakás könyvtárában voltak, Dolly a konyhában tevékenykedett, majd a zsúrkocsit a reggelivel nem kis zajjal betolta hozzájuk a könyvtárszobába, és közölte férjével, hogy ne felejtse el, „ma lesz Atyika emlékmiséje a zugligeti templomban”. Dolly pontosan tudta – közölte velem Miklós –, hogy ő semmiféle szerelmet nem helyezett volna Atyika emlékmiséje elé, és főleg hogy egy ilyen „emlékeztetőre” Miklós szerelmi vágya nullára csökken.

A Marvel-jelenség gyakran felbukkan *Az alázat kalendáriumában*. Miklós hevülete itt is titkolózás és szégyen nélkül, mind pozitív, mind negatív irányban, teljesen nyíltan mutatkozik meg:

Marvel! Mikor először néztünk össze, te asszonyságod okos múltját hoztad felém, valami avarként zsongó-zizegő „experience”-t, Blake szavával, én meg ősi szomorúságomat, az ideges és mitikus Thanatosz-pajzsot... Egy szörnyű délután be kellett látnunk, hogy a szerelem úgy él az emberek lelki és testi lombjai között, mint egy rejtett fekete madár; senki sem tudja, hogy idegen... de egyszer csak kirepül, mint őrült vagy veszett meteor, a fekete madár: gyilkos és önző szárnyával, széttörve ágat, letépvé levelet... oly sebzett a fa, mint villámcsapás után. A mi szerelmünk ez a fekete madár, hirtelen elsötétült, távolodó Marvel, úrrá lett felettünk, megtudtuk, hogy van, próbáltuk az új kinyilatkoztatás rítusait a testünkkel, de nem maradt belőle más, mint szégyenkező dilettancia, olajtalan rideg seb.⁷

Már-már zavarba hozó, hogy ki mindenki volt „újabb virágszál” az életében. Mert Corremaria valóban fontos volt egy időben, a harmincas évek közepéig. Betta a következő két évtizedben még inkább.

Közben feltűnt Nyuszkó, akinek erősen, „fárasztóan nimfomániás természetét” érzékelve Szentkuthy mellékesen, de gyakran arra használta fel őt, hogy művészettörténész férjétől albumokat csenjen el számára egy-két napra, aztán visszavigye, megkockáztatva a lebukást. Nyuszkó is kapott kölcsön Miklóstól egy 20. század eleji albumot, tele fekete-fehér fotó-illusztrációkkal. Ezt a művészettörténész férj észrevette, s lekicsinyelve „fáradt kliséknek” nevezte a fotókat. A „fáradt klisék” elnevezést Szentkuthy egy életen át nem tudta megemészteni, gyakran emlegette vagy másvalóval hasonlította össze (Nyuszkó bezzeg nem volt fáradt klisé), mintha az ő kozmikus, Andromédaködös léptékű világában ez lényeges szerepet játszott volna.

ez az őrjöngő bacchánsnő... közben spiritiszta is volt, és a megszállottságot mágikus önszerelme használta föl... dús részleteket meséltem neki a Vollmer-féle mitológiai lexikonból... történeteket, melyek tüzeinket tüzesítették... A Chinesische Kunstwerke könyvben kerestem neki is megfelelő csészét csészealjjal: sárkányok, halak és egyéb fantasztikus állatok díszítik, melyek izgalmas, „mystic spiral” erotikájának érzékeltes, mitikus képmetaforái.

Szentkuthy impresszionizmusa sokszor megzavar bennünket. Mit jelentett az, hogy legfontosabb szeretője Betta volt, a „szeretet” megtestesítője pedig Mimike, Niké a végtelenségig blazírt, Mici/Marvel sokszor nyárspolgár, Dymagd moral insanity... és a többi? Minden ellentmondásos, impresszív volt Szentkuthy érzelmi életében, minden ikerjelenség volt, és minden gesztusának, minden eseménynek megtalálható az ellentételezése. Szerelmei, akik könnyedén belementek a szerelmi játékba, mégis tapogatózva nyúltak ehhez vagy ahhoz a „Miklóshoz”: „Ki vagy te tulajdonképpen? Szükséged van komoly kapcsolatra?” Az esetek nagy részében mellényúltak. Mert sűrű szerelmi élete ellenére vagy azzal együtt Miklós tele volt szeretettel, az adás bőséges képességével. Betta mondata, hogy Miklós a szerelmet nem ismeri, talán arra utalt, hogy angolna módjára siklott ki minden megfogható, örök, végleges nagy szerelemből. Mert álmában sem jutott volna eszébe otthagyni feleségét? Talán mert a hieros gamos lebegett nosztalgikus, felhőszerű vágyai között? Vagy mert az irodalom volt a leglényegesebb az életében, és Euridiké mint életmű szintén egy (ki)siklás volt, de pozitív irányba, végre a legszeretettebb, az igazi nagy szerelem, az alkotás felé. Ha ő csak kérdéseket tett fel a catalogus rerumban, mert válaszokat nem remélt, én is csak kérdéseket tudok feltenni legbelső indítatásaival kapcsolatban. Kit szeretett leginkább? Mennyire zavarta őt a kötöttség? Mennyire volt fontos életében a nő, az „ewige Frau” mint a befogadásnak, az otthonos melegségnek, a viharos időkben a legmélyebbre menő segítségnek élő pél-

dája? Mimike például ilyen volt: ő maga volt a „Szeretet”. Ez kiolvasható a *Bezárult Európa* rá vonatkozó passzusaiából vagy az *Óriásnapló* 1949 szeptemberének tragikus leírásából. De titkos szerelmi kapcsolatok nem lehetett mélyre menő. Mimike leghűségesebb barátjának felesége volt. Különben Szentkuthy soha egyetlen nőt sem akart férjétől végleg elcsábítani. Esetleg az is közrejátszott ebben, hogy így sokkal könnyebben, rugalmasabban tudott közlekedni a különböző kapcsolatok között?

A hirtelen benyomások fontossága, azokhoz való ösztönös vonzódása mutatkozik meg különböző kapcsolatait elemző leírásaiban. Lehet őt követni mindenhova impresszionizmusa labirintusában! De meg kell tanulni tőle (a polarításokat egybefogó) jellemének egy másik oldalát, a felülemelkedés gondolati technikáját.

Hova sorolható Gigi/Dymagd, az állítólagos unokahúg, akivel hosszú éveken át egy lakásban élt, egészen Gigi 1978. január 1-jén bekövetkezett haláláig? Dolly mellett az életközösség része volt. Ő, az „Angyali Gigi”⁸ egyik főszereplője a Gigi-regénynek és -novelláknak. Szentkuthy többször emlegette, hogy nem az udvarlós, simogató, hízelgő szavait kell komolyan venni, hanem azt, amit leír valamelyik művében. Ezek szerint Szentkuthy azért vonzódott hozzá évtizedekig, mert Gigi szerény volt, szolgálatkész és ügyes, alig volt holmija, két szál ruhája megférte Dolly szekrényében, se lakása, se bútora, rendkívüli jószívűségében hajlandó volt például a negyvenes években német katonákkal összebarátkozni azért, hogy zsidó barátait valahogyan megmentse. Csendesen, alig észrevehetően, sokszor egy sarokban rajzolgatott. Szentkuthy szeretett hozzá lejárni Gántra, mikor Dymagd ott dolgozott a bánya üzemi irodájában műszaki rajzolóként. Hétvégeket töltött ott a csendes, vonzó környezetben, a gánti erdő mélyen befogadó otthonosságában. Ugyanakkor elmondta a *Frivolitások és hitvallások*ban, hogy „a Dymagd-figurák mind ironikusak, amit talán meg is érdemelt, mert sok szempontból nagyon pillekönnyűségű, felelőtlen jellem volt”.

Dolly többször is, nagyon szomorú arckifejezéssel súgta meg nekem, hogy Dymagd tanította meg őt gyűlölni. Ami valószínűleg azt jelentette, hogy Dymagd sokkal ügyesebb volt mind manuálisan, mind pedig Miklós kezelése szempontjából, és sokszor gúny tárgyává tette Dollyt mint feleséget. Viszont nagyon sok mindent elmond viszonyokról az, hogy mikor Dymagd egy alkalommal sértődött (megcsalátása miatt? – „a feleségedet megcsalhatod, de a szeretődöt nem!”) elköltözött a Szentkuthy házaspár lakásából, Dolly telefonon egy órán keresztül könyörgőre fogta a dolgot, jöjjön vissza, mert ő egyedül nem bírja rendben tartani kapcsolatát férjével. Tény, ezt Miklós is, Dolly is vallották, hogy Dymagd mindig képes volt megoldani a kisebb-nagyobb vitás kérdéseket, amelyek a házaspár között felmerültek. Hogy ezt Dolly gyűlöletként élte meg, és nem tudta elviselni, vagy sohasem próbálkozott más megoldással, az rejtély. Tapasztalatom szerint Miklós soha életében nem volt féltékeny Dollyra, minden más nőre, akiknek meghódításába energiát fektetett, igen. Volt Szentkuthynak egy nagyon rokonszenves irodalomtörténész professzor barátja, akiről kiderült, hogy Dymagd kapcsolatba lépett vele. Mikor erről Miklós értesült, nem is annyira Dymagdnak tett szemrehányást, mert ismerte pillekönnyű erkölcsiségét, hanem barátjának, akivel először csak vitába keveredtek, de hamarosan annyira felfűtötte Szentkuthyt a féltékenység, hogy egy széket vágott barátjához, aki viszonozta ezt a torna gyakorlatot. Később kibékültek, és a barátság helyrebillent, sőt még árnyaltabb lett, mint azelőtt volt, mert Szentkuthy nagyon komolyan bocsánatot kért. A szék-mutatvány elhíresült a családban, mert egyedi eset volt, nem lehet tudni, Miklós miért ragadtatta el magát ennyire.

Dymagd jellemzésére is keresett egy kínai vázát az albumból:

...nevezetesen egy vázát és egy tálat. Vadrózsa színű virágok, apró zöld, fürtös, gyöngyikés levelek, kicsinyded, feuille morte színű sziklatöredékek, hajszálgökökerek és hajszállindák, mintha átlátszó pókláb ujjainak testvérei volnának, melyekkel mindenki csodálatára legkisebb mákszemnyi tárgyakból és szinte láthatatlan virágocskákból csokrokat kötött, fűszálak sejtjeit préselte miniatűr herbáriumokba. A háttérben jégvirág-ezüst és simogatóan fehér bárányfelhő sejlik elő.⁹

1957-ben jelent meg a *Divertimento*, amelyhez Szentkuthy egyik szép és fájdalmas szerelmi viszonya fűződik. Ez esetben is a hölgy kezdeményezett, és ő tartotta fenn néhány évig kapcsolatuk intenzitását. Egy cukrászdában pillantotta meg az író, odament hozzá, és megkérdezte tőle, ő írta-e a *Divertimentót*. Ettől kezdve egyre többet találkoztak, sokat beszélgettek zenéről, aztán a szerelem ösvényére is rátértek, a hölgy egyre erőteljesebben láncolta magához Szentkuthyt. Dolly félelmét

beigazolva érezte, mivel annyi lelkesedéssel, benső szerelmi paranccsal vonzotta magához a hölgy Miklóst, félt, hogy most aztán férje valóban elhagyja őt a másik ereje, intelligenciája, szerelmi tüze miatt. De ez Miklósnak még álmában sem jutott eszébe. Akkoriban írta az *Arc és álarc* című, Goethéről szóló regényét, amelynek végén hosszú búcsúlevelet fogalmazott meg egy bizonyos Lukkai Katalinhoz. A levél hosszúsága azt célozta, hogy udvariasan és kíméletesen váljon meg a szerelem tüzeiben még egyfolytában izzó nőtől. A részletdús bocsánatkérést, a hosszú szerelmes mondatokat az ellenpontok követik, amelyek az „imádlak, de el kell hagynom téged” indulatát próbálják megmagyarázni és kíméletesen Katalin tudomására hozni. Nagyon illik Goethe stílusához. Miközben Szentkuthy a regénybe illeszkedő „elbocsátó szép üzenetet” fogalmazta, a mindig reménykedő Katalin naponta egy-két szerelmes levelet rejtett még el az író szobája előtti sziklakert egyik köve alá. Nagyon lassan halt el ez a szerelem, de Szentkuthy, bevallása szerint, nem tudta volna folytatni, el kellett hagynia Lukkai Katalint, mert szakítania kellett volna egész addigi életével, művével.

Persze Dorothea/Dolly/Gizella a többi nő közül kiténik, elsőbbséget kap mint feleség: Szentkuthy életében közepén, a királynő helyén, kis domb tetején áll. A *Frivolitások és hitvallások* felvételén, amelyen Dolly mindig ott őrködött, a legkevésbé sem nyilatkozott róla úgy, hogy az feleségének fájdalmas lett volna. Csak egyszer fordult elő, hogy Miklós londoni hónapjairól szólva megemlített egy német nőt, akivel a British Museumban ismerkedtek meg, és egy este fölment a lakására. Ekkor Dolly elsápadt: „Mi? Ezt most kell megtudnom? Te akkor azt mondtad nekem, hogy hajnalig egy magyar grafikus barátodnál beszélgettetek!” Dolly alig tudott felocsúdni döbbenetéből e majdnem négy évtizeddel azelőtti megcsalás hallatán.

Őt is rá tudta venni Miklós, hogy egyszer fiatalon, másodszor idősebb korában egy fotószalonban, puha bársonyok és selymek között szenzuálisan/érzékenyen elnyúlva mezítelenül fényképeztesse magát, a hátát, a cannelúrát!

Ő volt természetesen a hozzá legközelebb álló személy, aki Miklós hatására katolizált. 1928-ban ismerték meg egymást az egyetem angol szemináriumában. Dolly 1931-ben, eljegyzésük táján hagyta el a zsidó hitközséget. Miklós elkísérte őt a hitközségből történő kilépésre, amit – elmondásuk szerint – Dollynak kötelező volt megtennie. Amint Miklós elmondta, és Dollytól is ugyanezt hallottam, lévén Lázár rabbi a nagyapja, különösen súlyos bünként kezelték kilépését, és a beszélgetést hangos kiátkozás rituális szövege fejezte be – szintén kötelezően. Dolly megszegyenülten távozott a hitközségből. 1931. április 30-án vette fel a kereszttség szentségét, és – valamikor az 1980-as évek elején – egy április 30-án mesélte el nekem a dátumelírás humoros esetét: ugyanis tévesen április 31-et jegyeztek be keresztlevelébe.

(A történet érdekesen összefonódott az én karórámmal, amelynek gyártási hibája következtében az óra önmagától mindig 31 napot mutatott, a 30 és 31 napos hónapok váltakozása miatt folyton állítgatnom kellett. Amikor Dolly elmesélte nekem keresztelési dátumának történetét, megmutattam neki az órát, amelyet még nem igazítottam át, tehát április 31. állt rajta. Jót neveltünk ezen az érdekes egybeesésen.)

Amint én tudtam és láttam, Dolly vasárnaponként rendszeresen járt szentmisére a zugligeti templomba, havonta egyszer gyónt, minden vasárnap áldozott. De valahogy úgy éreztem, kicsit idegenül szemléli a katolikus vallást. Egyszer például megkérdezte tőlem, mit jelent az a *Miatyánkban*, hogy „legyen meg a Te akaratod, miképpen a mennyben, úgy a földön is”. Mi mondjuk meg, hogy az Atyaúrstennek hogyan teljesüljön az akarat a mennyben és a földön? – kérdezte. Azt furcsállottam ebben a kérdésben, hogy fél évszázada senki nem magyarázta meg neki, mit imádkozunk a *Miatyánkban*. Úgy legyen meg a Te akaratod a földön, mint ahogy a mennyben teljesül az akaratod – próbáltam a szöveget értelmezni.

Miklós halála után eljött a városmajori plébános, bent a könyvtárban egyedül imádkozott Miklós teste fölött, azután kijövet együttérzéssel megkérdezte Dollytól, lehet-e valamiben a segítségére. Dolly felállt ágyából, megkapaszkodott a mellette lévő zongora szélébe, fejét ingatta, mint aki csak félig van magánál, és alig hallhatóan ezt mormogta: „Nem, köszönöm, semmit nem tud segíteni, én túlságosan zsidó vagyok ehhez!” Úgy tűnt, hogy azokban a percekben ötvenöt évet visszarándult egészen megkeresztelkedéséig, mint mikor elvágna egy kifeszített gumiszalagot.

Másrészt tanúja voltam annak is, milyen higgadtan viselte a gyászt férje halálától a sajátjáig – ez az időszak mintegy másfél évig tartott. Csendes volt, derűs is, sokat olvasta férje műveit, főleg *Az egyetlen metafora felé* című naplójegyzeteit. Ezt különösen szerette Dolly, valószínűleg erősen meg-

maradt emlékezetében a mű születésekor (1934–1935) elszenvedett sok nézeteltérés, békétlenség, ugyanakkor a türelem, hűség, szeretet, ami – hol negatív, hol pozitív értelemben – kötődött ehhez a műhöz. Az *egyetlen metafora felé* háttéréről mindketten elmondták, hogy 1935 nyara Szentkuthy egyik legneurotikusabb időszaka volt. A műben fellelhető szabad asszociációk, túlzások, a végletekig kifutó fantázialáncolatok, amelyek sokszor még a *Prae* némely részleténél is bonyolultabb gondolatokat hordoznak – mindez jól érzékelhető a mű olvasásakor, ugyanakkor az is, hogy a legszebb metaforák és éppen a túlzások révén a mélységes valóság átélése, ez az idegrendszeri érzékenység, milyen magasra emeli a mű sok részletét. Részben a neurózisról árulkodó szavakat, mondatokat tompítandó, Szentkuthy 1985-ben, a második kiadáshoz javított az első kiadás szövegén. Nem sokat, de úgy látszik, némely túlzás már neki is túlzásnak tűnt. Akárhogy is, ez a könyv naplószerűségénél fogva, sokszor gyónásos vallomástételeivel, hol mélyre hatoló gyengédségével, hol kíméletlenségével a legközelebb áll Szentkuthy lelki és szellemi beállítottságához, a „catalogus rerum” vágyához, amely elvezette őt a „szép tárgytól” a „megsejtett végső valóságig”.

Bianca... regényében Szentkuthy egyik legrészletesebb vallomását engedi ki magából, mint a gőzt, feleségéről, Dollyról Azon gondolkodtam el, milyen mély bepillantást enged házasságunk sokoldalú világába ez a hosszú, mégis tömör leírás. Ennek egy másik részletét szeretném itt még felidézni, hiszen szinte hátborzongatónak érzem, amilyen mértékben a férfi és nő közötti frusztrációk, lenézések, egymás megismerésének vélt igazsága, a külső karvalyorr és a belső gidamekegés mindennapos átélése házasságuk szép és tragikomikus labirintusképe lett. Mindazonáltal mégiscsak leéltek egymás mellett ötvenhét évet sok türelemmel és szeretettel.

...ki tudta volna úgy ábrázolni vádolás és bocsánatkérés viviani kettősségét egy kihajtott ingblúz fazonjával, mint éppen a férje, a hajlott orr ívességét, melyben kisgidák (hogy szerette és tudta az esőben felejtett kiskecskék mekegését utánozni) és ügyefogyott báránycsók végtelenszűz szomorúsága egyesült asszír karvaly-nők hajthatatlan keménységével! Az egymástól kisé távol álló szemekben mennyi dac, elfojtott panasza, tétova tájékozatlanság és hirtelen fölizzó összeszedettség: egy örök gyermek, aki soha nem találja meg a helyét, se férje, se a művészet, se hazája, se istene nem volt hű hozzá, és ő mégis folytatja tovább, józanul, gyermekszobai játékként és néma belső vérzéssel, egyedül okoskodva ki mindent, ha már papok, orvosok, szerelmek, gyermekei mind becsapták! Egy kis virágcsokor, melyet az elhagyott töltés oldalában szedett össze, férje egy jól sikerült ecsetvonása, egy holdsütéses negyedóra a teraszon még mindig boldoggá tette. Talán ezeknek a dezillúzió-ravatalok felett bolyongó pillangóknak emléke világított a képen Vivian tekintetéből.¹⁰

Mindenesetre Dolly is kapott egy festményt a kínai albumból:

...mint szimbólumot: gyönyörű madárka, kis levelek és virágok között. Lágy és puha mályvaszirmok, feslő szegfű- és anemóna-álmok, egymáshoz sem túl közel, sem túl távol fodródó, nyelvelő karcsú levelek, a madárka ezüst és hó, szeme, sőt még csőre is édes csodálkozás, csi-csergésre készülődő tájékozatlan töprengés.

Szentkuthy szerette Agatha Christie-t, ahogy emlegette: matematikai pontosságú, de viharos megoldásaiért. „Semmi sem rendeződik, amíg rend nem lesz.” Ez a paradoxontól dagadó mondat egy Miss Marple-filmből való, és mélységesen igaznak érzem. A Szentkuthy házaspár életében Miklós hiába tartotta fontosnak az én jelenléteket, a rend alapja természetesen az volt, hogy Dolly, a feleség kezében van a kulcs, ő nyit és ő zár mindent férje mindennapi kapcsolataiban. Számomra Dolly soha el nem évülő érdeme volt, hogy nagyon határozottan vállalta: engem bejelentett alkalmazottként fognak felvenni, hogy így gondoskodjanak majdani nyugdíjamról. De sokszor mégis Szentkuthyn múlott, hogy valami rendeződik-e vagy sem, ami után jöhet az igazi rend. Egy fontos dologra sajnos csak Miklós halála után jöttem rá. Dolly valamelyik kórházi tartózkodása után történt: hazajött a kórházból, gyenge volt és tétova, legalábbis mikor én mellette voltam. Sokat dolgoztam akkor is, Dollynak segítettem mindenben, bevásároltam, Miklós írás közben eléggé ideges volt, nagyon igényelte a jelenléteket, mert az *Orpheus* utolsó kötetének jegyzeteit velem akarta összeállítani, és bizonyos kisebb hivatalos ügyeket is nekem kellett intéznie. Egy alkalommal elmentem a könyvtárszo-

ba ajtaja mellett és véletlenül meghallottam, amint Dolly cinkos hangsúllyal megkérdezi férjétől: „Na, távollétemben hogy viselkedett Mari?” Miklós válasza: „Mint Sarah Bernhard legrosszabb szerepében.” Én akkor ezt nem értettem. Fáradt voltam, megsértődtem. Azon nyomban megmondtam Miklósnak, hogy talán nincs szüksége a segítségemre, ha ennyire rossz a véleménye rólam, ne erőltessük a folytatást. Ha akarja, azonnal elmegyek, Dolly addig is intézte a dolgaikat, amíg számukra nem léteztem. Ő erre fizikailag rosszul lett, szünet nélkül köhögött. Még az orvosát is ki kellett hívunk, aki azt állapította meg, hogy nem tüdő eredetű a köhögése, hanem egy emóció hatására szív eredetű, ami azt jelentette, hogy keringési elégtelensége alakult ki rögtön azután, hogy elé álltam és nyíltan megmondtam neki: ezt most nem tudom lenyelni. Aztán Miklós jobban lett, és elfelejtettük az incidenst. Akkor minden rendeződött, mert „rend” lett. Halála után jöttem rá, hogy ez volt az egyetlen lehetséges válasza. Súlyos beteg feleségének dicsérjen engem? Meg kellett volna értenem, hogy én könnyebben kibírtam a könnyed fricskát, Miklós tréfásan azt akarta kifejezni ezzel a mondattal, hogy hiányzott Dolly jelenléte, és ezt senki nem pótolja.

Nagyon ritkák voltak Dollyval az összetűzéseim, de időnként mintha maguk keltek volna életre, és mérgezték a levegőt. Még egy jelenet, amiért nem vagyok büszke magamra: Dolly többször bevallotta nekem félelmét attól, hogy ha ő hal meg előbb, akkor Miklós egyedül marad, és akkor mi lesz, hogyan fog felülkerekedni a hirtelen rátörő gyászon. És imádkozik azért, hogy Miklós haljon meg előtte. Ezt érthető módon brutális gondolatnak, illetve vallomásnak éreztem. Miklós elhunyt után, egy alkalommal, mikor kifejtette, mennyire szomorú és nehéz a gyász, hirtelen kiböktem: „Mindenesetre jól imádkoztál, ő halt meg előbb.” Ez részemről csúnya, övön aluli ütés volt. Talán nem lett volna szabad túl komolyan vennem furcsa gondolati alakzatot vett gyötrelmét, amit régebben rám bízott. Amikor eszembe jut, lelkiismeret-furdalást érzek, magam előtt látom Dollyt, amint e mondatomra arca hirtelen megrándul és mélyet sóhajt.

Az 1980-as évtizedben, mikor együtt dolgoztunk, ismertem Miklós rajongóit. Ők már olvasták műveit. Eljöttek hozzá, megilletődve válaszoltak faggatózó kérdéseire: mivel foglalkozik, van-e férje, gyermekei, mi az érdeklődési köre... Őket nem részletezem, mert nagyjából mind egy kaptafára mentek: inkább könnyedén flörtölt velük, és persze szuggerálta is őket. Az egyikkel, vidéki lévén, levelezett is, a hölgy, enyhe erőszakosságot mutatva, mind közelebb szeretett volna kerülni hozzá, később már nemcsak leveleket küldött, hanem saját rajzait, aztán saját akt-rajzait (amit kissé furcsállottunk, mert már túl volt a hatvanon), levágott búzaszöke hajfürtjeit, végül egy habos selyemhálóinget – mindezt őrzi a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára. Így tárgyasulnak az érzelmek az idő múlásával. Ezzel a hölgygel kapcsolatban fedeztem fel, illetve sejtettem meg házasságának egy-egy régmúlt szeletét: mikor ez a hölgy egyszer vidékről feljött Miklóst meglátogatni, ő megkérte Dollyt, hogy a látogatás idejére legyen szíves elmenni a városba sétálni, és körülbelül ekkor meg ekkor jöjjen haza. Én még nem laktam náluk, tehát mint mindennap, hazamentem, de ami Dollyhoz intézett kérését illeti, számomra szokatlan és idegen volt Miklós nyers kérése, megdöbbenéssel fogadtam, és őszintén meg is mondtam Dollynak, nem értem, micsoda színházban vállal ő ilyen szerepet hetvenkilenc évesen?! (Ez a jelenet részleteinek komikumával bekerülhetett volna a *Szentkuthy színpada* fejezetbe.) De ő csak megvonta a vállát, és ezzel felmentette magát a válaszadás alól.

Dollyról sokat írtam az elején. Megismerkedésünk után nagyon megszerettük egymást, szép együttműködés alakult ki kettőnk között. Tehát a róla szóló gondolataimat a könyv egészéből lehet megítélni.

Levelem egy barátomnak, aki azt kérdezte tőlem néhány éve, mi az igazság a *Maria Montemedale* fejezetekben:

Ami az „igazságot” illeti, Szentkuthy kifejtette nem is egy helyen, hogy az igazság soha nem egyértelmű. Spirál alakban halad előre, és nem oda utal vissza, ahonnan elindult, hanem egy fokkal lejjebb, feljebb, esetleg oldalt. Ami pedig Maria Montemedalét illeti, rengeteg nagyon szép irodalom van a túlfűtött, színes leírásban, és megsúgom magának, végül is fogalmam sincs, mennyire kötődött hozzá. Rengeteg olyan emlékem van Miklósról, amely pozitív és negatív irányban ezt igazolja. Szentkuthy 57 éven át feleségéhez kötődött, élete végéig. És ez rendkívül nagy dolog. Sokszor üvöltve hadakozott ez ellen, de mégis csak kötődött hozzá, és ez nagyon szép. Mikor Mária hadakozott a Miklós által kreált „kötelékük” ellen, Miklós minden dedikációjában és magánbeszélgetésükben ezt hangsúlyozta: az ő kapcsolatuk túlmegy minden

evilági kapcsolaton, az számít, amit róla ír: senkiről még ilyen szépeket nem írt, mint róla... A Frivolitások és hitvallásokban olvasható utolsó dedikációja is nagyjából erről szól. Bencsik Gábor készített Szentkuthyval egy interjút 1988 májusában, amely az utolsó megnyilatkozása lett. Két hónappal később meghalt. Ennek az interjúnak a végén ő egy Hölgyről nyújtott gyönyörű leírást: ez maga a megtestesült illúzió és idealizmus. Mária néha úgy érezte, hogy halálosan komoly, amit Miklós mond, és szégyellje magát, hogy nem hisz neki, máskor meg úgy, hogy Miklós saját magát is szédíti, afrodisziálja, meg őt is eteti, és Máriának felszínen kell tartania magát, nem süllyedhet bele egy megfoghatatlan misztikus és rejtett, légnemű érzelmvilágba... mert aztán ha kap egy nagy fejbekólintást, az az övé lesz! Ahányszor Miklós látta rajta a kételkedést, ideges lett, sőt kétségbeesett. Mária nem is egyszer azt hallotta tőle, hogy reménytelenül szerelmes belé, soha nem lesz az övé, mert el kell fogadnia, hogy Mária máshol, mással éli az életét – ami képzelgés volt. Hogy ez komoly fájdalom volt-e benne, vagy egyenesen taktika, nem tudjuk, és nem is fogjuk már soha megismerni az igazságot. Köztudomású, hogy másnak is mondott és írt költőien szóvirágosat és szépeket. Az ő esetében pavlovi reflex volt a nők minél intímabb megközelítése. Mária nem akart beleájulni egy hízelgő, sok-sok friss virágillatból összetett hímes hangulatba. Egyensúlyban kellett tartania magát. Igen lelkesen és becsületesen dolgozott művei szerkesztésén, meg sok mindenben sok szeretettel és gyengédséggel segített neki, és Miklós ezt nagyon elismerte, díjazta: igen, nagyon szeretett ajándékot kapni és adni, mindkettőt egyformán, nagyon szeretett szeretni és szeretve lenni, mindkettőt egyformán, segíteni és segítve lenni, mindkettőt egyforma mértékben. Ezt Mária átélte vele több mint tíz éven keresztül, tényleg kölcsönösen segítettek egymásnak, és ez hosszú távon már a repetíció erejével misztikus távlatot nyer. (Gombrowicz írja a *Ferdydurke* című regényében, hogy „az ismétlés, az ismétlés, az ismétlés által válik minden valóság mítosszá.”) Mária sokat segített Miklósnak depressziója vége felé, de sokkal nagyobb súlyúnak érezte Mária Miklós segítő erejét, amivel nem kisebb dolgot tett, mint megoldotta Mária életét. „Közösségük”, ahogy Miklós kifejezte, túl volt bármilyen szerelmen. Tehát például ő olyasmit láthatott Máriában, ami igazából vagy volt, vagy nem, vagy igaz volt, vagy sem, vagy túl sok szépet akart benne látni, vagy nem... De ő ezt átélte mint író, átélte mint férfi. Ezért igaz az, hogy rengeteg „irodalom”, irodalmi meggyőző erő van a *Maria Montmedale*-fejezetekben. És az olvasó hajlamos igaznak vélni minden szót. Valószínűleg Szentkuthy elringatta magát egy olyan leírásban, ahol a vágyálmaiban egy életen át elképzelt Hölgy pecsétes nyomot hagy művében. Talán az benne a rejtett, hogy minden szava igaz és valós, de nem úgy, ahogyan az olvasó képzelet. A Szentkuthy által annyit hangoztatott „realitásai” saját, külön bejáratú realitások voltak, illetve vannak. Mária is csak tapogatózva járta most körül a Szentkuthy Miklóssal átélteket. De mindenen túl Mária úgy érzi, hogy elég mélyen megtapasztalta Szentkuthy egyéniségét, ami volt, ami akart lenni...

„Az egész szerelmi állapot állandó hídépítés – írja Szentkuthy –: a csillogó ív az életen kívül levő ösztön alaktalan tüzeből szikrálik elő, és átrepülve fehér iramban az élet széles folyamát, a szimbólumok üres rámai között hull ismét alá, túl az életen.”¹¹

JEGYZETEK

¹ *Óriásnapló*, 4. füzet, 1937 (?).

² *Fájdalmak és titkok játéka*, 120.

³ *Ágoston olvasása közben*, 34–36.

⁴ *Széljegyzetek Casanovához = Szent Orpheus Breviáriuma*, 12.

⁵ *Hermit Kiadó*, 2001, 26.

⁶ *Vagyis a Bazilikában...*

⁷ *Az alázat kalendáriuma*, Magvető, Budapest, 1998, 180.

⁸ *Angyali Gigi*, Magvető, Budapest, 1966.

⁹ *Frivolitások és hitvallások*, 656.

¹⁰ *Bianca Lanza di Casalanza*, 77.

¹¹ *Prae I.*, 99.

SZÁNTÓ F. ISTVÁN

(B)első látás

Adalékok a Vajda Lajos-recepcióhoz

1. rész

Jelen munka célja Kemény Katalin és Karátson Gábor Vajda Lajos-értelmezéseinek elemző bemutatása. Egy effajta, csupán két értelmező személyére szorítkozó, bevallottan önkorlátozó megközelítési mód persze könnyen felvetheti annak aggályát, hogy mondandónk a Vajda-életmű recepció-történetének egésze felől nézve csupán részleges érvénnyel bírhat majd, noha – túl a nyilvánvaló igazságon vagy inkább közhelyen, hogy Vajda festészetéről már eddig is sokan és sokfélélt írtak – vitathatatlan, hogy még egy Vajdáéhoz fogható alapossággal feltárt életmű esetében is lehetne létjogosultsága a művészet- vagy kritikátörténeti kontextus felőli közelítésnek.¹ Én azonban most mégsem erre teszek kísérletet. (Ezért nem vonok le például messzemenő következtetéseket abból, hogy az alább – talán ilyen részletességgel még soha nem – taglalt Vajda-értelmezések Karátson Gábor és Kemény Katalin tollából szinte szó nélkül tűntek el a „süllyesztőben”, olyannyira, hogy többnyire pusztán könyvészeti adatok maradtak.)²

Egy másik megfontolás is indokolja a művészetkritika-történeti kontextus – legalábbis részben – figyelmen kívül hagyását. Mégpedig, hogy sem Kemény Katalin, sem Karátson Gábor nem elsősorban e közegben kívánják pozícionálni Vajda-stúdiumaikat, és nem törekszenek arra sem, hogy e térben keressék és találják meg saját értelmezői legitimációjukat. Adódik a kézenfekvő magyarázat: mi sem természetesebb, hisz, írók lévén, miért állna érdekükben a művészettörténészek és a műkritikusok köreinek zavarása? Nem csoda hát, ha alig találjuk nyomát (egyértelmű utalások, idézetek, allúziók formájában) annak, hogy akár minimális szinten követnék a Vajda-szakirodalom eredményeit vagy fejleményeit.³ Bár ez egy lépéssel közelebb vihet bennünket Kemény Katalin és Karátson Gábor betöltött helyének és szerepének jobb megértéséhez a Vajda-recepció történetében, ám távolról sem magyarázza kimerítően. Nemcsak azért, mert Vajda-tanulmányaik sem formailag, sem formálisan nem tekinthetők primer szépirodalmi munkásságuk szerves részének, hanem azért sem, mert ez esetben például a Vajdáról szintén szépíróként, nem pedig művészettörténészként vagy műkritikusként megnyilatkozó Szentkuthy Miklósnak is fontos szerepet kéne tulajdonítunk dolgozatunkban, azonban ez jelen gondolatmentünket félrevinné.⁴

Noha az eddigiek alapján úgy tűnhet, Kemény Katalinról és Karátson Gáborról mint *ugyazon* értelmezői közösség képviselőiről, mi több: valamiféle „szerzőpárosról” érdemes vagy kell beszélnünk, fontos hangsúlyozni, hogy ezt a megállapítást jelen írás megelőlegezett tézisének szánom csupán.⁵ Elsőre ugyanis semmi sem látszik alátámasztani azt a sejtést, hogy e két szerző egyedi értelmezői stratégiája nemcsak hogy felerősíti és kiegészíti egymást, de zárványszerűségük ellenére is paradigmateremtők. Az eddig szóba hozott párhuzamok viszont – hogy a nevükhöz köthető Vajda-stúdiók inkább tarthatók életművük, semmint a Vajda-szakirodalom részének, vagy hogy többé-kevésbé mindketten marginális jelenségek maradtak – igazak lehetnek ugyan, de semmiképp sem tarthatók perdöntőnek. Különösen annak fényében, hogy Kemény és Karátson szövegei láthatóan egymásról sem vesznek tudomást: az elemzett művek egyikében sincs nyoma annak, hogy a másikat értelmezési kísérletei akár a legkisebb mértékben is befolyásolták volna a sajátjukét.

Akkor pedig, kérdezhetnénk, az esetleges(nek tűnő) párhuzamokon túl mi adja azt a *lényegi* rokonságot, ami alapján nemcsak egy töről fakadónak, hanem kifejezetten paradigmateremtőnek is mertük beállítani a nevükhöz köthető Vajda-értelmezéseket? A kérdés megválaszolása előtt és végett szükséges egy kisebb kitérőt tennünk. Bár jelen dolgozat terjedelmi korlátai között meg sem kísérelhetjük Kemény Katalin és Karátson Gábor képzőművészeti tárgyú írásainak *teljes* spektrumát elemzés tárgyává tenni, röviden mégis ki kell térnünk szerzőinknek az ún. Csontváry-jelenségre⁶ vonatkozó meglátásaira. Tudniillik ha azt egyértelműen nem is mernénk kijelenteni, hogy útjuk Vajdához Csontváryn keresztül vezet, azt azonban igen, hogy Vajda-tanulmányaik egyediségét nagymértékben befolyásolta az a viszony, amit Csontváryval (pontosabban a Csontváry-jelenséggel) ösz-

szefüggésben alakítottak ki. Arról van szó konkrétan, hogy mindkettejük számára Vajda az a művész, aki (ilyen vagy olyan alapon, de) Csontváry *kapcsán* válik hivatkozási és viszonyítási ponttá.

Nézzük meg ezt kicsit részletesebben! Csontváry Kosztká Tivadar neve Kemény Katalin művészeteteoretikusi munkásságában a Hamvas Bélával közösen írt *Forradalom a művészetben* lapjain bukkan fel,⁷ közvetlenül a Vajda-fejezet előtt, sőt, mintegy annak bevezetéseképpen. Mindez különös súlyt kölcsönöz Csontváry személyének, illetve a „Csontváry” szójel által jelölt tartalmaknak és/vagy áthallásoknak, már a szóban forgó könyv gondolatmenetének kiindulópontját tekintve is. Kemény Katalinék szerint ugyanis Gulácsy mellett éppen az ő személyiségjegyeiben érhető tetten leginkább az a modern, meghasadt individuum, aki távolról sem mellékesen művész, ugyanakkor a „szellemre” éhes „lelki szegény” (bohóc, Harlekin), s aki, mint egy Dosztojevszkij-regényhős, az „igazságkeresés” szándékától hajtva és tehetetlenségében elér az örület határáig, sőt át is lép rajta, de akinek az örülete „még mindig sokkal közelebb van a valósághoz, mint a jéghideg intellektuális bestialitás világa”.⁸ Ez a – hol Hamvas, hol Kemény Katalin metaforáira rájátszó – mondat egyébként annak illusztrálására is jó példa, hogy miképp függesztődhetnek fel, kerülhetnek zárójelbe a logikusságra, a diszkurzív logikára vonatkozó olvasói elvárások és dogmák, amennyiben felment bennünket annak a kérdésnek a megválaszolása alól, hogy a lelki szegénység valóban helyettesíthető-e az örület fogalmával, de az alól a kényszer alól is, hogy a „szellem” vagy a „valóság” jelentéstartományát egyértelmű kizárólagossággal próbáljuk meg definiálni... (Arról már nem is szólva, hogy Gulácsy és Csontváry vajon *ugyanazt* a modernséget képviselik-e a magyar festészettörténetben, illetve hogy a *Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben* és a *Marokkói tanító* „ábrázolja-e a legtökéletesebben a 20. század elejét”, „a művész helyzetét”, „a művészet helyzetét”, „a magyarság helyzetét”, „a mélyen szellemigényű ember helyzetét”.) Jogosnak tűnik a kérdés: mit kezdünk egy ilyen jellemzéssel, egy olyan művészportréval, amelyben az értelmező és/vagy elméletalkotó egyszerre érzi feladatának, hogy a *művész* mellett a *művészet*, a művészet mellett a *közösség*, a közösség mellett a közelebről meg nem határozott „szellem” és „valóság” kérdéseire szóljon hozzá? Még egyértelműbben fogalmazva: vajon mindezek a témák milyen alapon kerülnek elő Csontváry festészete apropóján? Messzire vezetne, és most nem is fér bele gondolatmenetünkbe ennek alapos körüljárása, a kérdésre a választ Csontváry értelmezhetőségének sajátosságai adják meg, amit, hogy csak két példát említsek, Fülep Lajos így jellemez: „Csontváryhoz hasonlíthatatlanul szélesebb elválasztó vonalon, mint bárki máséhoz, kellett átlépnie annak, aki el tudott jutni hozzá.”¹⁰ Illetve: „Túl sok megcsontosodott esztétikai normát kellett [...] megkérdőjelezni Csontváry művészetére valódi értelmezéséhez, más jelenségek mérésére alkalmas mértékrendszereket kellett [...] felülvizsgálni. Erre pedig kevesen vállalkoztak” – sommáz Németh Lajos.¹¹

Most azonban ugorjunk harminc évet az időben. A Csontváryt felfedező és piedesztálra állító híres Fülep-interjú (1963) után vagyunk 12 évvel, az ún. Csontváry-reneszánsz kellős közepén, amiről Kemény Katalinnak vélhetően éppúgy nem lehetett túl jó véleménye, mint Karátson Gábornak, akit ebben az évben kérnek fel egy reprezentatív Csontváry-album előszavának megírására, amely az eredeti szándék szerint német és lengyel fordításban is megjelent volna. Korántsem tűnik véletlennek, hogy épp őt bízzák meg ezzel a feladattal, hiszen a hetvenes évek eleje óta a szerző szakmai ázsíóját, szakírói tekintélyét olyan művek fémjelzik, mint a *Miért fest az ember?* (1970), *A festés mestersége* (1971), az 1973-as *Így élt Leonardo da Vinci* vagy az 1975-ben megjelent *Hármaskép*.¹²

Karátson azt vallja a műalkotás mibenlétét illetően, hogy a mű (a kép) létrejöttével a mindközönképpen „valóságnak” nevezett valaminél erősebb-teltebb univerzum, imaginárius (erő)tér keletkezik, amelyet nem elég alkotónak és befogadónak pusztán megtapasztalnia, hanem kutatás tárgyává is kell tennie: a festészetről, írja, „módszeresen [kell] gondolkodni”.¹³ A szóhasználat ugyanakkor nem a legszerencsésebb, mivel könnyen válhat félreérthetővé, különösen ha módszerességen valamiféle kizárólagosságot, ellentmondásmentes megformulázhatóságot, netán szakbarbárságot értünk. Pontosabb képet nyerünk Karátson törekvésének valódi céljairól, ha figyelembe vesszük az olyan megnyilatkozásait is, hogy számára a festőben nem csupán a festő kvalitásai az érdekesek, hanem a „pusztán emberi szempontból [is] meghökkenítő jelentőségű [...] *individuum*[a]”;¹⁴ hogy „[a jelentős művészek, mint Leonardo, Grünwald vagy Vajda Lajos] az egész emberi történelemre vonatkozó *átfogó* kérdésekig jutottak”,¹⁵ vagy hogy „az emberi történelem *fordulópontján* állók”¹⁶ kötik le elsősorban művészeteteoretikusi érdeklődését [az én kiemeléseim – SZ. F. I.]. Ezek alapján könnyen beláthatjuk, hogy Karátson Gábort tulajdonképp Csontváry ürügyén is egyetlen dolog izgatja-

foglalkoztatja: „az emberi szellem majdnem végső *kudarca*” (válsága): „A festészetben az ember képe nemcsak az ember arcát jelenti, hanem azt a teret, azt az összefüggésrendszert is, amely a sötétség korszaka után ismét bizonyítéka lehet az ember létének.”¹⁷ Talán épp ebből a szempontból érdemes a nyolcszor(!) is átirít *Peniél – Egy szimbolikus élet értelmezésének megkísértése* című Csontváry-esszéjéhez közelíteni, ami ugyan a kiadó szempontjából tökéletesen hasznavethetlenné bizonyult, és nem is jelent meg nyomtatásban az elkövetkező másfél évtizedben, de a Csontváry-recepció történetének, illetve gondolatmenetünk szempontjából mégsem mellőzhető.¹⁸ Már csak azért sem, mert mintha egyenesen a Kemény Katalin Csontváry-értelmezése által kijelölt úton haladna, pedig kevésbé valószínű, hogy Karátson munkájára közvetlenül hatottak volna Kemény Katalin három évtizeddel korábban megfogalmazott gondolatai (ha ismerte őket egyáltalán). Karátson ezen pályaszakaszán – szemben a pálya elejét inkább jellemző szakírói attitűddel – már nem ismeretlen az a metaforikus, itt-ott már-már a szépirodalom határát súroló stílus (mindenekelőtt a *Hármasképben*), ám a Csontváry-esszében ez a patetikus nyelv szinte egyeduralkodóvá válik. Nem véletlenül írja róla visszamenőlegesen a szerző, hogy „a Csontváry-témához meg kellett mozgatnia eget, földet és poklokat”, és hogy „a valóságérzék szinte teljes hiányából”¹⁹ fakadt már magának a munkának az elvállalása is, így hát nem csoda, hogy „sok benne a bimm-bumm”, amit esetleg ellensúlyozhatott volna a „karcsúbb fogalmak”²⁰ használatával. Valóban: kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy miközben írásában Karátson Csontváry festményeiről szinte egyetlen szót sem ejt konkrétan, addig Csontváry szimbolikus életpályája, illetve mint ikonikus alak alkalmas lesz számára arra, hogy általa katalizálja a hagyomány(ok) egész válságának – ide értve a teológia megold(h)at(at)lan kérdéseinek – problémagócait vagy épp az '56-os forradalom kibeszél(het)etlenségének feszültségét.²¹ S e közben alkalmat talál arra is, hogy nekimenjen a nacionalista gigantomániának (ennek megnyilvánulását látja Csontváry egész festői pályafutásában), kikeljen a művészet félreértése (a *Magányos cédrus* giccsé degradálása és a társadalmi méreteket öltő Csontváry-kultusz) ellen, félretegye az ilyen megszólalások esetében talán joggal elvárható objektivitást, a „gutbürgerlich” mentalitást, hogy aztán végül őszintén bevallja: mindig is távol érezte magától a festő személyét, illetve az általa képviselt (anakronisztikussá vált) prófétatudatát.²²

Annak ellenére, hogy számos ponton lennének kimutathatók gondolati párhuzamok Karátson Gábor és Kemény Katalin Csontváry-képe közt – például az életmű zárványszerűségének, a szerves hagyomány (fájó) hiányának hangsúlyozását, a nyugati és a keleti gondolkodási-világlátási sémák egyidejű jelenlétének felismerését az életműben, a festő túlérzékeny, patológikus személyiségképével összefüggő irracionális és a szakralitás iránt mértékelt nem ismerő vágyakozás tényét tekintve –, most mégsem ezek terelnek vissza bennünket e (látszólagos) kitérő után a *Forradalom a művészetben* lapjain szintén Csontváry szimbolikus szerepén elmélkedő Kemény Katalinhoz, hanem ez a négy, Karátson szövegében szinte észrevétlenül megbúvó sor: „[...] a *leginkább* Vajda Lajost *tisztelem*, ezt a végletesen *nemmármoros* rajzoló, aki a kiterjesztett (körüljárós, egyszerűrelátó) perspektíva kieszelésével az európai festészetnek a térábrázolással kapcsolatban a reneszánsz óta felhalmozott *valamennyi problémáját megoldotta*, minden adósságát kifizette. *Etikailag* is többet adott ezzel hazájának, mint amire a dúlt Csontváry képes lehetett.”²³

A Vajda–Csontváry-párhuzamok, illetve -eltérések a *Forradalom a művészetben* lapjain szembezőkőbbek, mint a fenti Karátson-idézet esetében,²⁴ kivált, mert Kemény Katalin nem elsősorban a két festő attitűdjének szembeállíthatóságából, hanem a kettejük közti *folytonosság*ból indul ki. Így ír: „Csontváry a döntő lépést megtette – s most látjuk már, hogy mi volt ez a döntő lépés –, Vajdában a nosztalgia a kifelé forduló hatalmi világ után fel se merülhetett. Nemhogy lemondott róla, hanem olyan gazdag és józan volt, és figyelme annyira a középponti valóságra irányult, hogy nem volt miről lemondania. [...] Csontváryt folytatni nehéz, mert kapcsolata [a hagyománnyal] villámszerű volt. Vajda, a józan játékos tudta folytatni.”²⁵

Mind Kemény, mind Karátson Csontváry-értelmezésének tehát a szimbólum a kulcsszava (értsd: az életmű önmagán túlmutató szimbolikus karakterének hangsúlyozása), ami elsősorban a hagyományhoz való viszony problémáiban ölt testet: Karátsonnál a hagyomány *hiányáról* van szó,²⁶ Keménynél pedig a hagyomány vehiculumához, a mítoszhoz való viszony *ambivalenciájáról*. Bár, írja Kemény Katalin, Csontváry jól érzékelte az általa felvállalt feladat súlyát, megszállottsága, naivitása és együgyűsége meggátolta őt abban, hogy a mítoszhoz (az ősképekhez) művészként (újjáalkotóként, újjáteremtőként) nyúljon, és „a pszichológián túl érvényes realitások” felmutatására töre-

kedjen, ezért szerinte így foglalható össze művészetének jelentősége: „Csontváryban a profetikus megragadottság élt állandó feszültségben a primeren teremtő művésszel. Művész, elméletekkel terhelt őrült, szektariánus, és a háttérben az elveszett magyar mítosz. Ez Csontváry »megborzongató« képeinek tartalma. Ez borzongatta meg a szalon-esztétikában szundító, mítosztalan közönséget.”²⁷ (Mítoszon olyan „ősképet” értve itt, amelyben egy közösség mintegy önmagára ismer/ismerhet. E fogalomértelmezés sok vonatkozásban az Assmann-féle mítoszfelfogást idézi, amely a maga részéről szintén az identitás megalapozására, a közösség önmeghatározására helyezi a hangsúlyt. Kemény Katalin egy nép identifikációjában elsősorban a művészetnek szán meghatározó szerepet.²⁸)

E szükséges kitérő után újra felvehetjük eredeti gondolatmenetünk elejtett fonalát, s visszanyarodhatunk a Kemény- és Karátson-féle Vajda-stúdiumok behatóbb vizsgálatához. Nem vagyunk könnyű helyzetben – úgy kell (kellene) tartani magunkat gondolatmenetünkhöz, hogy közben tisztában vagyunk (kell lennünk) a ténnyel: mivel az alább szóba hozott Vajda-értelmezések meglehetősen hosszú időszak termékei (a legkorábbi, Kemény Katalin *Barangolás...*-a 1943-ban íródott, a legkésőbb keletkezett esszé, Karátsoné, *A mi magunk és a körülöttünk* 1985-ben²⁹), épp annyira problematikus figyelmen kívül hagyni, mint amennyire nehéz lenne jelen gondolatmenetünkbe a szétaprózódás veszélye nélkül beépíteni a temporalitás jelenségét, az egyes gondolatok kialakulásának, változásának vagy épp eltűnésének játékát, a hangsúlyeltolódásokat, amelyeket tehát egyszerre kellene szűk és tág optikából, belülről és kívülről láttatnunk ahhoz, hogy jelen témánk kifejtésén túl esélyünk legyen a szóban forgó szuverén írói világok mélyén munkáló dinamika, illetve alkotói szizomográfia működésének letapogatására. Ez utóbbi feladatot azonban nemcsak a területi korlátok okán kell most mindenképp mellőznünk, hanem azért is, mert – mint feljebb utaltunk már rá – Kemény és Karátson Vajda-stúdiumai nem képezik primér szépírói munkásságuk szerves részét. Másfelől az is aláhúzendő, hogy bár mindkettejük pályáját hosszú évtizedeken keresztül végigkíséri a „Vajda-problematika”, s újra és újra megkísérlik a Vajda-életmű rájuk gyakorolt, éppen aktuális hatásának artikulálását, furcsa (vagy épp hogy nem furcsa!) módon a Vajdáról kialakított összképük mégis feltűnően homogénnak hat: minimális elmozdulásokon, hangsúlyeltolódásokon túl sohasem találkozunk a korábban róla vagy vele kapcsolatban mondottak helyesbítésével, cáfolatával (s főleg nem azok látványos megtagadásával).

Akkor pedig, tehetnénk fel újra a kérdést, az esetlegesnek vagy véletlenszerűnek tűnő (tehát nem meggyőző) párhuzamokon túl mi adja azt a *lényegi* rokonságot, ami alapján zárványszerűségükben is egyivásúaknak tekinthetjük Kemény Katalin és Karátson Gábor Vajda-értelmezéseit? Úgy vélem, mindkét szerző tulajdonképpen a thaumadzein élményének, a „rácsodálkozás”/„megrendülés”,³⁰ az „első pillantás” varázsának tematizálásában egyfajta (világ)látásmodell szavakba öntését célozza meg, akárhányszor a Vajda-élmény artikulálására tesznek kísérletet.

Annak jobb megértéséhez, hogy mit jelent az első pillantás, a teremtő (interpretáló) látás, elengedhetetlen Gottfried Boehm idevonatkozó gondolatait felidézni.³¹ Boehm szerint mindenekelőtt azt kell tudatosítanunk, hogy az első pillantás nem keverendő össze az első észleléssel (amelyet a második, a harmadik, az n-dik követhet), hanem az „elő- és létrehozó jellegű látás”, az „áttekintés” szinonimájaként egy (a) *világegész* megragadásának lehetőségét és egyben eszközét kell látnunk benne. A világegész megragadásának előfeltétele a rácsodálkozás/megrendülés – értsd a megtorpanás valami rendkívüli előtt, ahol felfüggesztődik a megszokott rend, a hétköznapi tapasztalat megszokottsága. A csodálkozást/megrendülést ezért, fogalmaz Boehm, „a szem példa értékű felnyílásának nevezhetjük, olyasfajta első látásnak, amelyhez hozzátartozik egy bizonyos fajta távolság”. Ez a látás ránk kényszeríti a figyelemkoncentrációt, összeszedetté tesz bennünket („megszabadít a szétszórtságától”), helyzetbe hoz, kontextusba állít. Ezért aki csodálkozik/megrendül (illetve csodálkozni/megrendülni tud), az nemcsak érzékenyebbé válik az ismeretlennel szemben, hanem másként látja a már (meg)ismertet is. A néző mindennapi élettapasztalatába valami idegen, irritáló tör be, ami felkelti a figyelmét, érzékennyé teszi, amennyiben felmutatja egy új kezdet lehetőségét. Aki csodálkozik/megrendül, az igyekszik meggondoltan és megalapozottan válaszolni a műben felmerülő kérdésekre, például azáltal, hogy ösztönösen felülvizsgálja, újra és újra meghatározza saját észlelésének és gondolkodásának előfeltevéseit a vele való találkozás (a rácsodálkozás/megrendülés) pillanatában. A műalkotás igényli, sőt megköveteli, hogy részévé váljon nézője életének. A találkozás, a párbeszéd a művel (a mű *általunk történő* megszólítása, illetve a mű *általi* megszólítás,

a megszólítotttság) arra fut ki, hogy a műben megláthatjuk a benne rejlő világot. Ez lenne a „látás öröme”, egyfajta teljességélmény, a megpillantás és a ráismerés egyidejűsége, a beteljesedés pillanata. Az esztétikai tapasztalatnak ez a fenomenológiája Boehm szerint a filozófia hasonló tapasztalatára emlékeztet:³² „a műértő pillantása a gondolkodás ösztönzője, a filozófus pedig a műalkotásban saját feladatának *kezdetével* kerül szembe”. E folyamatban tehát a (meg)látás elsődleges szereppel bír: távolságot teremt, távlatot nyit, engedi, hogy a műalkotásban újként, másként tűnjenek fel a régről ismert dolgok. A mű nézője ezen az úton ahhoz a törekény és lehetséges élményhez jut el, amely bizonyos értelemben ki van szakítva a hétköznapi tapasztalatából.

Mindezek fényében könnyebben ragadható meg Kemény és Karátson értelmezői pozíciójának karaktere, s nemcsak az válik érthetővé, miért tűnik reménytelen (és egyben hiábavaló) törekvésnek a tisztán kritikátörténeti kontextus felőli kiindulás, a „szakmaiság” kritériumrendszerének (mindenekelőtt a *sine ira et studio* objektivitásigényének) számonkérése, hanem arra is rávilágít, hogy – mivel e szövegekben kép és gondolat, leírás és értelmezés, látvány és reflexió oly szoros, sokszor szinte egymástól elválaszthatatlan szimbiozist alkot – a művészettörténeti, -kritikai és -elméleti érdekelttség mellett (sőt, talán azon *túl*) elkerülhetetlennek látszik filozófiai irányultságuk szem előtt tartása. Egyszerűbben fogalmazva: Kemény és Karátson Vajda-stúdiumainak valódi tétjei elsikkadnak, ha nem figyelünk azokra a filozófiai tartalmakra (ontológiai és episztemológiai mozzanatokra), amelyek nem csupán árnyalják és színezik szövegeiket, hanem *alapvetően* határozzák meg azok intencionáltságát, sőt létüket.³³ (Művészet és filozófia találkozása persze nem mindig termékeny, sokszor nem is szerencsés.³⁴ Annak kockázata azonban, hogy a művészet a filozófia szolgálóleányának szerepébe kényszerüljön, sem Kemény Katalin, sem Karátson Gábor esetében nem számottevő, hisz mindketten a művészet primátusát hangsúlyozzák a teóriával szemben³⁵. Ösztönösen is sejtik, hogy módszerük csakis akkor tekinthető majd sikeresnek és termékenynek, ha valóban létre tud jönni a fent emlegetett élményszerűség, azaz ha a műre valóban rá tudunk „csodálkozni”, a művel történő találkozásunkkor meg tudunk „rendülni”.)

Meggyőződésünk, hogy az első pillantás boehmi metaforájának kibontása vihet igazán közel bennünket a Kemény–Karátson-féle Vajda-élmény legbensőbb természetéhez. Mivel az élményközpontú műértelmezés mibenlétének, a figyelemkoncentráció működ(tet)ésének vagy a műalkotás felvetette episztemológiai és ontológiai vonatkozások középpontba kerülésének kérdéseire alább majd még kitérünk, most csupán a művel való találkozás intenzitásának témájához szolgálnék adalékkal. Arról van szó, hogy mind Kemény, mind Karátson Vajda-képe elválaszthatatlan a Vajda-művekkel való első fizikai találkozásuk élményétől-élményszerűségétől. Karátson idézem: „Furcsa kiállítóhelyiségekben találkoztam először Vajda munkáival az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején, irodahelyiségekben, szanatóriumokban. Azokba a szobákba, azokba a termekbe gyakran csak hosszas bolyongás után találtam el, követve talán egy ismerősnek látszó árnyat, aki maga is tétován bandukolt a hosszú faszorban, vagy indult el felfelé, bizonytalanul keresgélve, valami vaksötét lépcsőházban. – Odabent aztán hatalmas szénrajzok függtek, meg fotómontázsok és halvány ceruzarajzok, a homályos megvilágításban elég rosszul láthatóan. Ezek mégis megragadták figyelmemet, ezek a finom vonalú kis rajzok, azokon a megsárgult, olcsó papirosokon. »De hát az ő városába nem olyan könnyű belépni« – mondtam magamnak.”³⁶ Ez az – akár egy regénybetétnek is beillő – idézet nem csupán Karátson senki máséval össze nem keverhető egyedi nyelvhasználatát illusztrálja, amely a szubjektív mozzanatok hangsúlyozásával, vallomásos hangjával mintegy „elregényesíti” témáját, hanem azt is, hogy ez az értelmezői módszer már *eleve* elhatárolódik a mindközönségesen szakmainak nevezett szempontok érvényesíthetőségétől, hisz Karátson elsősorban az ún. objektivitást és a tárgyyszerűséget, sőt, ami talán még fontosabb, a rá vonatkozó elvárásunkat helyezi hatályon kívül. Arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy az idézett bekezdéssel Karátson egyik *utolsó* Vajda-írásában találkozunk – éspedig nem annyira (a műltra vonatkoztatott) (vissza)emlék(ezés) (motívumával), mint (inkább) a kezdet felidézésének/újramegélésének, mint a nem múltó, a mostban is tartó kezdet jelzésére szolgáló motívummal: annak vagyunk tanúi, amit Boehm úgy fogalmaz meg, hogy az értelmező mindig saját feladatának *kezdetével* kerül újra és újra szembe.

Kemény Katalin esetében némileg más a helyzet. Bár a kiállítóterembe lépve őt is rabul ejti a szeme elé táruló látvány – „Tény, hogy [a kiállított képek] a konvencionálisan reálisnak nevezettel szemben fokozottabban reális[ak], azaz szürreális[ak]”, aminek legfőbb magyarázata az, hogy „Vajda Lajos mintha [...] újra elkezdene látni”, s ennek folytán „a világ megújuló látványával” szolgál³⁷ –,

ám mindebből számára nem a festő hús-vér személyének heroizálása vagy legendás szegénységének hangsúlyozása következik, hanem épp ellenkezőleg: a minden személyes(kedés)nek, minden „regényességnek” csírájában való elfojtása: „Kiállításra hívtak meg, így mondták: kubista kiállításra. [...] De a terembe lépve nem is értjük, miért emlegetnek itt kubizmust, hisz’ a látvány, mely bennünket fogad, sem a kubizmus, sem a szürrealizmus, sem a futurizmus, sem a szürrealizmus, sem egyéb modern irányzat címszava alá nem besorolható.”³⁸ Talán még ennél is árulkodóbb ez a később olvasható mondat: „A katalógusból megtudom, hogy a festő fiatalon halt meg.”³⁹

Nem hiszem persze, hogy Kemény Katalinnak ezt a visszafogottságát valamiféle tudatos választás vagy előzetes mérlegelés eredményének kellene tartanunk, s ennyiben túlértékelnünk. Ha azonban abba gondolunk bele, hogy a festő személyes életének heroizálása, a „passiótörténet” (a test „feláldozásával” a középpontban a művészet oltárán) a Vajda-recepció egyik legfontosabb szövege szinte máig élően,⁴⁰ akkor érdemes volt talán felfigyelnünk egy – a hangoltságában ettől eltérő – megközelítési módra. Egyébként ugyanilyen pregnáns Kemény Katalin hallgatása az első, Kállai Ernő megrendezte posztumusz életmű-kiállítás (egyszerre anekdotikus és szimbolikus) körülményeiről, amely különösen Szentkuthy naplóbejegyzésének tükrében lehet feltűnő. Ugyanennek a kiállításnak az ürügyén ott ugyanis ezt olvassuk: „ezen a kiállításon láttam *először* összegyűjtve sok művedet. A kiállítás helyisége a Barcsay utca sarkán, egy óriási bútorkereskedés fölött volt: én meg a Barcsay utcában voltam kezdő tanár, a Madách-gimnáziumban. A kiállítás közben légiriadó volt: barátaimmal, családommal az én gimnáziumomba rohantunk, de mivel sehol egyetlen gépet sem láttunk vagy hallottunk, a gimnázium udvarán (vasárnap) üldögéltünk, kék ég soha kékebb, arany nap soha aranyabb, csend soha csendebb nem volt. Mintha Vajda Lajos nézett volna le ránk abból az üdvösségből, melyet ő képzelt (vagy nem képzelt...) magának. Az ájtatos-áhitatos beszélgetés természetesen a horogkeresztesek apokaliptikus halál lovairól és Vajda Lajos művészetéről folyt, erről a kettősségről egy világban. Inkább ima volt ez, santa conversazione, mint közönséges gondolatcsere. A légiriadó után, visszamenet közben a kiállításra, én arról »szavaltam«, hogy az egész világ úgy értse meg Vajdát, mint ma az ég kéksége és a gráciás-glóriás napsugár, és *ne* legyen rossz helyen vájkáló vajákos, pszichoplanétás emberek, szellemtelen szellemtörténészek, a hivatalos vagy kalandor »esztétika« frázisokat fétiselő, impotens maffiájának martaléka. Júlia az ő kiállításán, a Városmajor utcában, a szeretetnek és a művészetnek ugyanazt a könnyes és remegő tisztaságát mutatta, mint a *Garuda Goblinjeinek* kitergetésekor.”⁴¹

Kemény Katalin értelmezőként jóval tárgyyszerűbb, hűvösebb, visszafogottabb. Megtartja azt a „bizonyos” (Boehm által is emlegetett) távolságot. Olyannyira, hogy első közelítésben könnyen tűnhet úgy, e korai írása hangütésben, módszerben nem áll messze a „szabályos” és jól bevált művészettörténet-írás sztenderdjétől – az eszme- és a művészettörténeti megalapozást követően lépésről lépésre közelít szűkebb tárgyhöz, a kiállított Vajda-festmények értékelő bemutatásához, hogy azok analízise során újra a szintetizáló általánosítás magasabb fokára léphessen. Feljebb már ejtettem szót arról, hogyan történik meg majd néhány évvel később Vajda festészetének „kontextusba” helyezése, az életmű szimbolikus érvényének kiterjesztése a *Forradalom a művészetben* lapjain azáltal, hogy Vajdát Csontváry szellemi örökösének állítva be, művészetének egyediségét a „Csontváry-jelenség” címszava alatt tárgyalja. Ezt a majdani párhuzamot ekkor, ’43-ban még semmi sem vetíti előre, ugyanakkor már itt, az első (legalábbis az első nagyigényű) Vajda-dolgozatban jól érezhető Kemény Katalin abbéli törekvése, hogy a Vajda-életművet oly módon (is) *korszakos* jelentőségűnek (korszakfordítóknak, korszakteremtőnek) állítsa be, hogy nem csupán önmagában, a maga immanenciájában és különállóságában tárgyalja, hanem hangsúlyozottan egy tágabb művészettörténeti (pontosabban művészetelméleti) összefüggésrendszerbe ágyazza. E tágabb összefüggésrendszert jelen esetben a kubizmus helye és jelentősége körül forgó gondolatfutatok teremtik meg.⁴² Első pillantásra nincs ebben semmi különös, hiszen már a szöveg első mondatai is sejtetni engedik, hogy a következőkben Vajda festészetéről a kubizmussal összefüggésben esik majd szó: „Kiállításra hívtak meg, így mondták: kubista kiállításra. Hogyan, kérdezheti az, aki mint valami holt stílust vagy stílustalanságot ismerettárának kész véleményei közé sorolta be az izgalmas kísérletet, hát vannak még kubista festők, és képeiket kiállítják?” A költőinek ható kérdés iróniáját az magyarázza, hogy „A kubizmus, a divat, a szenzáció, talán az irány is elmúlt anélkül, hogy valódi problémája kivilágosodott volna. Egyes részkérdéseit tekintve írtak róla találó dolgokat, de nem az számít. A festők vásznán nem világosodott ki az a valóban zavarba ejtő káosz, amellyel a világ

megrögzött »festett képét« szükségképpen felcserélték. Jobb esetben csupán az történt, ami általában a megoldatlan problémákkal: beleolvadtak egy másik kifejtendő és megfejtendő szövevénybe, vagyis az általuk felvetett kérdésekre a választ egy szinttel magasabban kell keresni.⁴³ Ha a csupán korstílusként, művészettörténeti korszakfogalomként vagy intellektuális divatként értelmezett kubizmus felett eljárt is az idő, a „félig elsüllyedt, félig lappangó” kubizmus „valódi kérdése ma sokkal izgatóbb, mint évekkel ezelőtt, amikor még áramlatnak számított”,⁴⁴ a szellemi életre gyakorolt (csak Nietzschejéhez fogható) elementáris hatása a későbbi, a tőle már időben is, problematikában is távol eső modern törekvésekben Kemény Katalin szerint a mai napig kitapintható, és nem is elsősorban amiatt a megrázó és kíméletlen őszinteség okán, amely egyértelműen elválasztotta egymástól az ún. természetet és a művészetet (azzal, hogy igyekezett véglegesen felszámolni a mímézis-központú művészetfelfogás alapjait), hanem mert a maga eszközeivel (s talán öntudatlanul is) az anyag és forma, az idea és szubsztancia viszonyát érintő alapkérdésekhez tudott termékeny módon hozzájárulni: „A kubizmus épp az a törekvés volt, amely elszántan keresi a formát teremtő princípiumot és a hozzátartozó szubsztanciát. Ez a kubista képeken a geometrikus ábra, valamint a formátlan, felhőszerű test minduntalan feltűnő képe. A bolyongó lélek keresi a megmentő formát, nehogy formátlanságában az anyag sodró gomolyába vesszen.”⁴⁵ Ha tehát a kubizmus „döntő fordulatnak”, „korszakhatárnak”, a művészetben végbement paradigmaváltásnak tekinthető, azt Kemény Katalin nem elsősorban a kubista világgépnek-világlátásnak (értsd: ideológiának) tudja be, hanem annak (s bennünket Vajda ürügyén épp ez érdekel a leginkább), hogy elveti a kiürült és érdektelen (centrál)perspektívát, s helyette egy olyan ábrázolásmód kialakítására tesz kísérletet, amely a természetben (a látványon, a pszichológiai realitásokon és a biológiai szem működésén) túllépve „az első képet” képes fel- és megidézni: „A kubizmus fellépését közvetlenül megelőző időkben létrejött képeken az individuális perspektíva, a dimenziók lefokozottsága olyan szintre süllyedt, hogy a képek már-már érdektelenné lettek. Miért? Mert az ábrázolást éppen képszerűségüktől fosztották meg. Végül már nem ábrázoltak semmit. Ez a semmi nem a témára vonatkozik. A téma a kép valóságának, tehát képszerűségének nem mértéke. A művek ebben az időben az első képtől oly messze estek, hogy szimbólumnak már nem számíthattak. Az első képtől végtelen messzeségben, azzal minden összefüggést elvesztve szétdarabolódtak és szétszóródtak. Ez a festészet individualizálódása. A festő szava a kép – a festő nem fogalmi, hanem formai képben értesül a dolgok valóságáról, azaz képet kap és képet ad. Ezért nincs is különösebb jelentősége annak, milyen programmal indultak a korai modern képzőművészeti iskolák, köztük a kubisták. Még az sem lényeges, hogy a festők a *kubos* szót félreértették. Lényeges, hogy bennük merült fel a kubos, s ezzel az abszolút geometria képe, az őskép a világon, a végső (nem a megjelenési rendben, de a hierarchiában első) archetípusok világán is túl lévő, tiszta forma kristálya.”⁴⁶

Az idézet gondolatgazdagsága, fogalomhasználatának szokatlansága mindenképp megérne egy kitérőt – elsősorban a gondolatmenet mélyén megbúvó paradoxon, a kubisták által gyakorolt, illetve az „igazi kubizmus” közt feszülő ellentmondás tisztázása érdekében. Jelen témánk felől azonban most nem erre a mozzanatra kell elsősorban figyelni, hanem az elméletalkotói módszertan idegenszerűségére. Ami talán még mellbevágóbb Karátson esetében, hisz’ ott a szerző – ellentétben az egyféle modernizmusfogalom keretein belül megmaradni látszó Kemény Katalinnal – térben és időben egész messzire visszamenve, a reneszánszból, sőt a bizánci művészetből véli levezethetőnek Vajda festészetének valódi (az egyetemes európai művészettörténetben szerinte is korszakosnak tekinthető) jelentőségét. Mindez a *Hármasképben* a legpregnánssabb, ahol Vajdát nemcsak hogy azonos szintre helyezi Leonardóval, Kleevel (és bizonyos mértékig Grünewalddal), hanem az az érzésünk, már-már egyenesen föléjük.⁴⁷ Azt persze, hogy egy író (sőt, akár szakíró!) hogyan közelít tárgyához, senki sem kérdőjelezheti meg, minthogy ez az írói szabadság kérdése. Leonardo, Grünewald és Vajda Lajos épp azért kerülhetnek Karátson érdeklődésének homlokterébe, illetve könyvének lapjain egymás mellé, közös platformra, mert „az emberi történelem fordulópontján”⁴⁸ állnak, és mert Karátson szerint ők jutottak el „az egész emberi történelemre vonatkozó átfogó kérdések”⁴⁹ megfogalmazásáig. Meglehet, sokak szemében e szűkös „lista” nemcsak hogy erősen esetlegesnek, hanem szerfelett történelmietlennek és szakmaiatlannak hat. Ennek veszélyét jól érzékeli Karátson is, hisz’ egyfajta *captatio benevolentiae* gyanánt épp ezekkel a tisztázó erejű sorokkal kezdi munkáját: „Néhány esztendeje számomra ők

a mesterek: Leonardo, Grünewald és Vajda Lajos. Tartozom azzal, hogy beismerjem: rájuk én nem művészettörténészként gondolok, hiszen az nem vagyok; a saját munkám, a saját fejfájásaim és szorongásaim [...] kényszerítenek arra, hogy róluk gondolkodjam. Tudományos tárgyilagosságot magamtól nem várhatok. Objektív csak akkor lehetek, ha minden tévelygésemen keresztül végre sikerül eljutnom a dolgok gyökeréig. [...] Alkalmatlan vagyok arra, hogy lezárt művészettörténeti tényeknek lássam őket. Nekem a mai nap fáj; és mégis, szeretnék valamiképp hozzájuk tartozni.”⁵⁰ Szempontunkból e felütésben nem az illő szerénység képébe öltöztetett, az olvasó jóakarátának megszerzésére irányuló szándék, nem is a háttérben megbúvó írói öntudat megfogalmazása a legfontosabb mozzanat, hanem a „tárgyilagosság” és az „objektivitás” (talán öntudatlan, talán tudatos) megkülönböztetése: a szerző „tárgyilagosságot magától nem várhat”, miközben törekszik az „objektivitásra”. E finom jelentésmegkülönböztetés⁵¹ mintha tulajdonképpen a tudományos (művészettörténeti) tény- és tárgyszerűség, illetve az interpretáció igazsága (objektivitása) közötti diszkrepanciára hívná fel a figyelmet, s egyben a szerzőnek azt a korai gondolatát is visszahangozná, hogy „az ismeretterjesztő [értsd: szaktudományos!] megértés azt érti meg a műből, ami soha nem érdekelt senkit”,⁵² illetve „a megértés (ha egyszer megértés, tehát az értelmet csakugyan kielégítő tevékenység) sem nem öncélú, sem nem tisztán tudományos, sem nem érdektől mentes”.⁵³ Ebből következik, hogy a művészettörténet-írásban felhalmozódó ismeretanyag, illetve a par excellence megértés közé nem tehető ki automatikusan egyenlőségjel, már csak azért sem, mert egyrészt a megértés paradox módon mindig félre- (meg nem) értés is, vagy legalábbis kétellyel, kétségekkel terhes;⁵⁴ másrészt azért sem, mert „[nem azt kell megértenem a műből] amit annak idején megértettek belőle, s amire azóta a feledés gyógyító álma borul”.⁵⁵ Ez a mű megértésére irányuló (kétségtelenül hermeneutikai alapokon álló) törekvés azonban érzésem szerint nem sorolható maradéktalanul a második világháború után kibontakozó recepcióelmélet műértelmezési gyakorlatához, illetve divatjához. A recepcióelmélet és Karátson törekvése közt ugyanis kitapintható az az – elsősre talán csak árnyalatnyinak tűnő – különbség, aminek lényegét legtalálóbban a Karátsonéval valószínűleg egyedül rokonítható művészetkoncepciót valló Kemény Katalin így fogalmaz meg: „A mű az alkotó teljes személyiségével azonos, tehát kimeríthetetlen. [...] legyen a szerző mégoly világos, mindig kommentárra szorul. [...] mi, akik olvassuk, mi szorulunk kommentárra, s még inkább saját kommentárunkra.”⁵⁶ Nem alaptalan tehát az a felvetés, hogy a „tényszerűvel” szembeállítható „objektivitás” tulajdonképpen egy olyan igazságfogalom megteremtését célzó szándék megnevezésére szolgáló szójel, amely látszólag paradox módon a szubjektív irányába lépve el tulajdonképpen a szubjektív vízió számára nyit teret. A *Hármaskép* első és mindmáig legalaposabb méltatásában Thomka Beáta nem véletlenül érvel úgy, hogy Karátson Gábor művében „nem iktatta ki a szubjektív vízió lehetőségét, és vállalta a kockázatot, és mert *esszében gondolkodni*. Ahhoz viszont, hogy esszéjéről mint egy egységes szemléleti rendszerű írásműről beszélhessünk, amely jelentésében túlnövi a szubjektív vízió kereteit, el kellett jutnia az általánosítható és objektíválható következtetésekig. A szubjektív látásmódnak itt fedezete van, s ez a fedezet a művekről alkotott kép homogenitásában rejlik, minek folytán víziójának és ítéleteinek valóságtartalmában és igazságértékében sem kételkedhetünk.”⁵⁷ Karátson, mint látjuk, valamiféle személyes érdekeltségről és érintettségről tanúskodó, magától értődőnek és természetesnek ható esszényelv megalkotását célozza meg, amely nem pusztán a szöveg performatív szintjén értékelendő (mint az olvasói érdeklődés ébren tartásához, mi több, felcsigázásához hozzájáruló eszköz), hanem mindenekelőtt azt hivatott jelezni, hogy szavai a referencialitáson túl, önreprezentációs, metanyelvi teljesítményekként is értékelhetőek. Csak néhány példa ennek illusztrálására: Leonardo festménye, írja, „fúgaszerű szerkezetével visszavonta a centrálperspektíva egoizmusát – az esztétikai etikaivá problémává lesz [nála]”,⁵⁸ Grünewald objektivitása abban áll, hogy „az egymásnak ellentmondó valóságokat egyaránt elfogadja, mind; [...] nincs az életnek olyan megnyilvánulási formája, amelyet ő kizárna világszínpadáról”,⁵⁹ illetve „a vajdai Sík⁶⁰ ismét ember és világ egymásra vonatkoztatottságát fejezi ki, de benne az ember szabadon mozog, és vállalja a többi ember igazát is; és ezzel megoldódott a múltból örökölt probléma, túljutottunk a centrálperspektíván”.⁶¹

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ Például bizonyos értelmezési panelek továbbélését, vándorlását, módosulását, a diskurzus- és generációváltásokra visszavezethető vagy abból fakadó elemzési stratégiák változásait illetően.

² Különösen áruklodó, hogy Kemény Katalinnak még a neve sem szerepel a Vajda-honlap szakirodalom-jegyzékében... Nem tudom, megérné-e a fáradságot annak kiderítése, hogy e két szerző eliminálása mikor fakad információhiányból, mikor érdektelenségből, mikor pedig nyílt ellenszenvből. Az igazsághoz persze hozzátartozik, amint alább ez majd reményeim szerint ki is világlik, hogy mind Karátson Gábor, mind Kemény Katalin Vajda-dolgozatai könnyen sikkadhattak el még azok számára is, akik pedig alapvetően nyitottak és fogékonyak voltak (lettek volna) a szerzők ebbéli munkásságára. Ennek csak egyik, talán nem is a legfontosabb megnyilvánulása bizonyára az a sokat emlegetett „leltárhiányos” kultúrpolitika, amelynek szerves részét képező erős cenzúra és/vagy öncenzúra működése folytán már maguk a szövegek is csak megszületésük után évekkel, évtizedekkel később kerültek publikálásra. Jó példa erre, hogy Kemény Katalin első jelentős, 1943-ban született Vajda-tanulmányának megjelen(tet)ésére majdnem fél évszázadot kellett várnunk, de ugyanígy említhetnénk a Karátson-írások kiadása körüli hercehurcákat is. Kiegészítésképp hadd jegyezzem meg: mivel elenyésző azon tanulmányok száma, melyek akár Kemény Katalin, akár Karátson Gábor művészetelméleti munkásságának bemutatására vállalkoztak, így, élve a pionírok szabadságával, kitaposott ösvények és útjelzők hiányában leginkább a magam feje után igyekszem majd tájékozódni ezen az ismeretlen terepen, ami egyszerre válhat „expedíció” előnyére és kockázatára is.

³ Ez persze így elég sarkos állításnak tűnhet, annyiban azonban mégsem megalapozatlan, hogy a szak kutatásra vonatkozó reflexiókat többnyire valóban nélkülözik írásaik.

⁴ Karátson és Kemény egyetlen Vajda-dolgozata sem hasonlítható ugyanis Szentkuthy ún. „művészéletrajzaihoz”, például a Dürer-regényéhez, de még a Vajdának – és Vajdáról! – írott fiktív leveléhez sem. (Lásd *Levél Vajda Lajosnak Orpheus Diáriumából = Múzsák testamentuma*, 353–362.)

⁵ Dolgozatom végére reményeim szerint mindezt bizonyítottnak is látjuk majd.

⁶ Amelybe a szűken értelmezett művészettörténeti szempontok mellett beletartoznak az életmű egyéb, Karátson Gábor szóhasználatát idézve: „szimbolikus” vonatkozásai is.

⁷ Hogy azután nyomtalanul és végleg kikerüljön a szerző érdeklődésének homlokteréből.

⁸ HAMVAS BÉLA–KEMÉNY KATALIN, *Forradalom a művészetben*, Pécs, 1989, 16.

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Csontváry-émlékkönyv*, Corvina, Budapest, 1976, 293.

¹¹ *Uo.*, 173.

¹² Ez utóbbira azért is tekinthetünk úgy, mint Karátson első alkotói pályaszakaszának főművére, mert oly módon adja összefoglalását az eladdig a festészet tárgyában kifejtett (a sík és a tér viszonyára, a perspektíva természetére, az imitáció és az intuíció a művön belüli belső arányaira stb. vonatkozó) karátsoni gondolatoknak, hogy egy-egy Leonardo-, Grünewald- és Vajda Lajos-mű beható elemzésével a középpontban, mesteri módon érvel azon alaptétele mellett, hogy a művészet megújulását, nem szűnő elevenségét kizárólag az ember és a világ relációjának *újrarendelése* biztosította és biztosíthatja mind a mai napig.

¹³ KARÁTSON GÁBOR, *Hármaskép*, Magvető, Budapest, 1975, 36.

¹⁴ *Uo.*, 64.

¹⁵ *Uo.*, 72.

¹⁶ *Uo.*, 91.

¹⁷ *Uo.*, 115.

¹⁸ Csak érintőlegesen jegyzem meg, hogy különösen nem mellőzhető a Karátson-életművön belül, amennyiben a szóban forgó esszé a beszédmód megváltozásának (egyszerűbben fogalmazva: szakiróbból íróvá válásának) egyik legfontosabb dokumentuma. Karátson ebben egy olyan esszényelvet munkált ki, amely nem csupán a személyes érdekeltiségről és érintettségéről tanúskodik – ez korábban sem volt teljesen idegen tőle –, hanem egy-egy ponton, tudatosan vagy öntudatlan, mintegy „elregényesíti” tárgyát: saját önéletrajzának egyes mozzanatait szövegének egyenrangú mellékszáláivá válnak, amelyek nemhogy elvonják a figyelmet a főtémáról, hanem épp ellenkezőleg, az olvasó érdeklődésének ébren tartásához, mi több, felcsigázásához járulnak hozzá.

¹⁹ KARÁTSON, *Világvége után*, 41.

²⁰ *Uo.*, 42.

²¹ Vö. „Mihaszna szerző és mihaszna nép, ez volna hát, ezek szerint, a *Peniél* megfejtése. Nép, amely el akarta felejteni tulajdon forradalmát, és szerző, aki nem tudott róla mit mondani. Sem a forradalomról, sem a népről. Innét származnék akkor a szöveg pátosza és e pátosz kissé hamis csengése, végig.” *Uo.*

²² Vö. „Én azonban Csontváryval nemigen rokonszenveztem, sőt gyakran valósággal viszolyogtam tőle.” *Uo.*, 58. Persze, ez sem ilyen egyértelmű, hisz egy másik helyen ezt olvassuk: „Hamis prófétának tekintjük [Csontváryt], elfordulunk tőle, testvérünknek tekintjük, és befogadjuk őt.” *Uo.*, 68. Már talán ennyiből is érzékelhető, hogy miért nehéz ezt a megkerülhetetlen írást elhelyezni a Csontváry-recepciótörténeten belül. Lásd például: „Karátson Gábor rendhagyó tanulmánya szintén még 1975-ben született. (Igaz, hogy csak 1989-ben jelent meg, és nem is vált szélesebb körben ismertté.) Ebben a szerzőt nem érdekli a festő művészettörténeti értelmezése. Eredeti eszmefuttatásában Csontváry rendkívüli életével, személyiségével foglalkozik, ebben a vonatkozásban szeretne a saját maga számára megnyugtató eredményre jutni. A vallástörténeti összefüggésbe helyezett elmélkedés (*Őszövetség, Újszövetség, Buddha alakja és tanításai és ezek összevetése*) Csontváry ún. szimbolikus életébe próbál betekintést nyerni, ugyanis a festő anakronisztikus prófétatudatában véli fellelni az isteni elhi-

vatottság megszállottságában és ugyanakkor a meg nem értettség kirekesztettségében alkotó művész lényének a kulcsát.” SZABADI Judit, *Csontváry Kosztká Tivadar helye korunk szellemi életében*, Holmi, 2013. július, 899.

²³ KARÁTSZON, *Világvége... i. m.*, 66.

²⁴ A Karátson-olvasók természetesen tisztában lehetnek vele, hogy a Csontváry-esszé megírása előtt és közben a szerző behatóan foglalkozik Vajda életművével is (lásd a már szóba hozott *Hármaskép* mellett *A festés mestersége* és a *Miért fest az ember?* Vajda-vonatkozásait), ám mindegyike maga a szöveg csak burkoltan utal.

²⁵ HAMVAS–KEMÉNY, *Forradalom... i. m.*, 58–59.

²⁶ Karátson „spirituális Attilának”, „hódító-hongyarapítónak” nevezi Csontváryt, akiben „népe aránytvesztése öltött testet”, aki attól „anakronisztikus jelenség”, hogy „elveti a biblikus hagyományt, ugyanakkor egy ószövetségi próféta szerepében, a Hang kiválasztottjának tudja magát”, s aki „második Mózesként, bizarr módon egy új történelmi fejlődést akart megindítani: a festészeti kinyilatkoztatással megalapított és igazolt magyar nemzetét.” (KARÁTSZON, *Világvége... i. m.*, 45–48., 61.)

²⁷ HAMVAS–KEMÉNY, *Forradalom... i. m.*, 54.

²⁸ Vö. „A mitikus létből kiesett nép – mint nép – művészi lehetőségeit elvesztette.” KEMÉNY KATALIN, *Barangolás egy szürrealista kiállításon 1943 őszén = Uő, Maszk és valóság*, Ernst Múzeumi Füzetek, Budapest, 2007, 15.

²⁹ Tekinthejtük akár a sors fintorának, hogy ez a jóval később keletkezett írás nyomtatásban mégis másfél évtizeddel korábban lát napvilágot (1991-ben), mint a 2007-ben publikált, hatvan évig asztalfiókban maradt Kemény-tanulmány... Itt ragadom meg az alkalmat, hogy felsoroljam azokat a Vajda-témájú Kemény- és Karátson-írásokat, amelyeket különböző mértékig szóba hozunk vagy szóba fogunk hozni (zárójelben az első megjelenés évszámával). Kemény Katalintól a *Barangolás egy szürrealista kiállításon 1943 őszén* (2007), a *Forradalom a művészetben* (1946), *Arc-maszk-ikon* (1985); Karátson Gábortól *Miért fest az ember?* (1970), *A festés mestersége* (1971), *Hármaskép* (1975), *Szentendrei házak feszülettel* (1980), *A mi magunk és a körülöttünk* (1985).

³⁰ Platón a *thaumadzein* kifejezést a filozófia alapélményének leírására használja annak eredetével kapcsolatban. Kemény Katalinnál ezzel (pontosabban a katharszisszal való) összefüggésben ezt olvassuk: „[a katharszisz] lényegét senkinek sem kell feltárni, akinek életében egyszer volt már művészi élménye, aki, ismét Platón szavaival, egyszer is megrendült. (És nem 'csodálkozott', ahogy egyesek a filozófia kezdetét jelentő *thaumadzein* fordítják. Nem érdektelen, hogy a szónak erre a jelentésére a klasszika-filológusok és filozófusok helyett a paleontológus Dacqué mutatott rá.)” KEMÉNY KATALIN: *Barangolás...i. m.*, 15.

³¹ Vö. Gottfried БОЕИМ, *Az első pillantás*, Athenaeum, 1995/3, 62–63.

³² Lásd a 30-as jegyzetet.

³³ Horányi Özséb véleménye szerint maguk „a képelméletek a filozófia, az episztemológia köznapi használatra szánt »változatai«”. *A sokarcú kép*, Typotex, Budapest, 2003, 16.

³⁴ Ahogy ezt például többen szóvá is tették Heidegger Van Gogh-, illetve Hölderlin-értelmezéseit kritizálva.

³⁵ „A festő szava a kép – a festő nem fogalmi, hanem formai képben értesül a dolgok valóságáról”, mondja Kemény Katalin (KEMÉNY, *Barangolás... i. m.*, 12.), illetve „Ha az elmélet megelőzi a művet, szükségképpen absztrakcióhoz vezet” (HAMVAS–KEMÉNY, *Forradalom... i. m.*, 53.). Karátson is hasonló kiindulópontot vesz fel, amikor úgy fogalmaz, hogy „Vajda életművének fő eredménye az a gondolat, hogy a szigorúan végigvitt művészi logika a képzeletbe torkollik” (KARÁTSZON, *Miért fest az ember?*, 38.)

³⁶ *A mi magunk és a körülöttünk – Vajda Lajos = KARÁTSZON, Világvége után*, 90.

³⁷ *Maszk... i. m.*, 5., 16. Lásd még: „Legjobb, ha az ember [...] elfelejti az általa már valaha látott képeket, és még csak nem is új mértékkel mér, hanem egyszerűen csak mér [néz]. A kép arra való, hogy nézzék.”

³⁸ *Uo.*, 5.

³⁹ *Uo.*, 17.

⁴⁰ Ennek (illetve tágabban Vajda – Kállai Ernő kifejezésével élve – „szektárius” voltának, lásd KÁLLAI, *Művészet veszélyes csillagzat alatt*, Corvina, Budapest, 1981, 271.) forrásul mindenekelőtt Vajda Júliának a férjéről szóló visszaemlékezései, illetve a közeli barát, Bálint Endre Vajda-írásai szolgálnak. Bálint Endre egyik utolsó, 1967-ben keletkezett s egyben talán a leginkább objektívnak és tárgyyszerűnek tekinthető írásának utolsó mondatai árulkodó módon támasztják alá az elmondottakat: „[Vajda] emberi szeretetet, melegséget és megértést csak feleségétől kapott. A nyomor és művészi értetlenség sötétsége és farkasordító hidege követte útját harminchárom évig. 1941 őszén halt meg Budakeszin, a tüdőszanatóriumban, ahol összesen egy napot töltött. *Láttam kiterítve szinte képpé laposodott »testét«, a csontok kalligrafikus reliefjével a bőrén: mintha Mantegna és Grünewald komponálta korpusz előtt álltunk volna Ámos Imrével, s nem tudtuk visszatartani könnyeinket.*” (Az én kiemelésem – Sz. F. I.). BÁLINT Endre, *Vajda Lajos = Vajda Lajos-émlékkönyv*, Magvető, Budapest, 1972 169.)

⁴¹ SZENTKUTHY Miklós, *Levél Vajda Lajosnak Orpheus Diáriumából = Múzsák testamentuma*, 362. Mondanom se kell, nem általában a műalkotáshoz, konkrétan pedig a Vajda-életműhöz való közeledés és közelítés különböző módjai, az egymástól eltérő interpretációs stratégiák közötti vélt-valós értékkülönbségekre szerettem volna ráirányítani a figyelmet, hisz még a talán a – már-már a ripacskodás határait súroló – Szentkuthy-visszaemlékezés mélyén is lappang valami, ami képes közelebb hozni hozzánk Vajda-művészetét.

⁴² Valóban inkább futamok (fúgák) ezek, mintsem következetesen kifejtett és okadatolt gondolatmenetek.

⁴³ KEMÉNY, *Barangolás... i. m.*, 5.

⁴⁴ Vö. „A kubizmus felvetette világkép – s ez nemcsak a képekből, hanem a közönség magatartásából is kiderül – ma is rejtélyes és nyugtalanító.”

⁴⁵ KEMÉNY, *Barangolás... i. m.*, 15.

⁴⁶ *Uo.*, 12.

⁴⁷ A szintézissteremtő Vajda Karátson szemében kvázi „megoldja” a reneszánsz művészelődök által „felvetett” festészeti problémákat. Karátson beállítódása egyébként némi rokonságot mutat Babitsnak az európai (értsd:

világ)irodalom egységét hangsúlyozó felfogásával, hiszen a művészet történetét Karátson éppúgy egy olyan egységes folyamatnak láttatja, amelyet a korok, korszakok és stílusok fölé kimagasodó, egymással párbeszédet folytató, egymásnak kezét (avagy stafétát) nyújtó alkotózsének tartanak össze. Vö. „A mesterekhez folyamodom tehát. A történelem félelmetes gyomrának nem sikerült őket megemésztenie. Ezek a halottak élnek [...]” Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy életművük nem önmagukban, nem változatlanóságukban érdekes vagy „örök”: „nem ugyanazok ők sem ma már, mint akik testi életükben voltak”; műveik csak annyiban fontosak, csak annyiban élnek, amennyiben „megszólítanak bennünket”: „szükségünk van a [mesterekre], de belénk kapaszkodnak ők is”, „életünk s a mesterek élete egymásba van fonódva. Együtt fogunk fennmaradni, vagy együtt merülünk el az iszapban.” KARÁTSON, *Hármaskép i. m.*, 7.

⁴⁸ Uo., 91. Jól látható, hogy Karátson Gábort alkotóként és teoretikusként („alkotó teoretikusként”, mondhatnánk) ezek szerint voltaképp egyetlen dolog izgatja és foglalkoztatja: „az emberi szellem majdnem végső kudarcra” (válsága), amely a mindenkori, éppen létező személy egzisztenciális problémája, ugyanakkor a festő személyétől elválaszthatatlanul, par excellence művészeti probléma is, a művész napi penzumának problémája. Ezért Karátson a festészet mellett ugyanolyan mélyen foglalkoztatja az azt létrehozó festő személyisége, sorsa is – szakmai kvalitásain és életmű maradványán túl a „pusztán emberi szempontból [is] meghökentető jelentőségű [...] individuuma”. A „létkérdések” ily módon válnak a saját sorsukon keresztül megélt „sorskérdésekké”.

⁴⁹ Uo., 72.

⁵⁰ Uo., 7.

⁵¹ Amelynek célja, hogy ne lehessen a két szót egyszerűen egymás szinonimájaként tekinteni.

⁵² *Körülbelül = Világvége... i. m.*, 20. Filológiai adalék csupán, hogy Karátson egyik első, kéziratban maradt tanulmánya ugyanúgy ezt a címet viseli, mint a tíz évvel később íródott *Hármaskép* első fejezete.

⁵³ Uo., 20.

⁵⁴ Uo., 16. Olyannyira, hogy például „a kétségeit titkoló művész [...] elrohasztja a művészet eddigelé megvalósított szubsztanciáját”.

⁵⁵ Uo., 18. Más helyen: „maga a mű, például egy gótikus vagy reneszánsz táblakép, már nem ugyanabból az irányból tekintve objektum, mint ahonnan nézve létrejött idején objektumnak látták”, illetve: „Nem a tradíciót kell tagadni, hanem lemondani a múlt hamis irányú megértéséről” (*Világvége... i. m.*, 18., 20.).

⁵⁶ Vö. KEMÉNY Katalin, *Élet és életmű = HAMVAS Béla, Szellem és egzisztencia*, Pannónia Könyvek, Pécs, 1987, 168..

⁵⁷ THOMKA Beáta, *A látszatperspektívától a kiterjesztett perspektíváig*, Híd, 1976/1, 76–82.

⁵⁸ KARÁTSON, *Hármaskép i. m.*, 146.

⁵⁹ Uo., 86.

⁶⁰ Karátsonnál a Sík (a Felület, a Kiterjedettség és a Laposság mellett) az imitáció és imagináció jelentéskörébe tartozó szóalakváltozat, pontosabban metafora.

⁶¹ KARÁTSON, *Hármaskép i. m.*, 161.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az **Írók Boltjában**, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

THIMÁR ATTILA

Az utolsó fegyverletétel

Térey János 1970–2019

Az időt folyton hömpölygő folyamnak gondoljuk, ám vannak pillanatok, amelyek megtörik lassú, egyenletes iramát. Megállunk, hirtelen rájövünk, hogy hétköznapi tapasztalataink mégsem helyesek. Az idő szaggatott. Csak felidézhető emlékképekben, esetleg jövőbeni vágyakban léteznek. A váratlan pillanatok – akár örömhír érkezik, akár tragédia kopogtat – felszabdalják eleve képlékeny időképzetünket, különösen akkor, ha olyan váratlan esemény történik, amely ellene mond minden józan elvárásnak és előre kiszámítható variációnak.

Térey János hétfő reggeli halálhíre nemcsak azért szívszorítóan megdöbbentő, mert semmi sem jelezte előre, hanem azért is, mert sok irodalmárral ellentétben nem élt következetesen önpusztító életet. Nem „dolgozott rá” a korai halálra, mint azon írókollégák, akik folyamatosan jó viszonyt ápolnak alkohollal és drogokkal. Ugyan sok tekintetben komoly kritikai megjegyzéssel illette az őt körülvevő valóságot, nem menekült előle, nem szándékozott kiszaladni a világból. Itt érezte otthon magát.

Olyan szerző volt, aki természetes módon tudta elfogadni kiugró tehetségét, és ezzel együtt a művészetet mégis arsként, mesterségként kezelte, amelynek minden fogását, csínját-bínját el kell sajátítani annak, aki költői pályára lép. E mesterségbeli tudást folyamatosan számon kérte önmagán is – amikor erre éppen alkalom nyílt, korábbi műveit javítgatta, átírta, így tett kiemelkedő verses regénye, a *Paulus* esetében is. Kortársai közül messze kiemelkedett azzal a biztonsággal, ahogy műveinek nyelvét kicsiszolta, s ezzel vált korunk legjelentősebb költőjévé.

Talán éppen a kérlelhetetlen minőségeszmény akadályozta abban, hogy egy lap szerkesztőségében mások beküldött írásait véleményezze szerkesztőként, s ezért pályájának túlnyomó részét alanyi alkotóként járta be.

Nagyon fontos, hogy írásművei több, egymást követő generációnak mintául szolgáltak, versei, verses regényei és drámái nem kövültek bele egyetlen vagy csak néhány generáció irodalomértésének képletébe. Ennek elsődleges oka, hogy az írások fő alkotóelemét nem a témában, például egy adott társadalmi réteg, közösség ábrázolásában találta meg, hanem a nyelvben. Különleges és össze nem téveszthető nyelvet kovácsolt saját művei számára: az emelkedett, patetikus stílusnak és a különböző társadalmi nyelvi rétegeknek olyan sajátos egyvelegét, amely utánozhatatlan.

Fájdalmasan korai halála nemcsak a személyes, érzelmi kapcsolatok elvesztése miatt fontos, hanem alkotói szerepvállalása, illetve immár annak megszakadása miatt is. Szándékosan nem akart csatlakozni egyik irodalmi oldalhoz, irányzathoz sem. Kizárólag saját, a minőséget szem előtt tartó értékítéletét követte, de igyekezett jó viszonyt fenntartani minden alkotói műhellyel, szerkesztőséggel. Írásaiból élt és tartotta el családját, s ebbe irodalmunkban már többen behaltak idő előtt. Távozása az ilyen típusú személyiség hiányát erősíti meg szemünkben, ha körbenézünk napjaink irodalmi alkotóinak tablóján.

Sok irodalmi lapnál otthon érezte magát, így a Kortársban is. Örülök, hogy rendszeresen küldött írásokat, sőt, mindig eljött azokra a rendezvényeinkre, ahol az irodalom vagy az írói szakma nehézségeit, aktuális kérdéseit vitattuk meg.

Kettőnk pályájának kezdetei azonos időszakra estek, s ezért nem szándékosan, inkább a sors adta lehetőségként végigkísértem irodalmi útját. Többször, őszintén beszélgettünk irodalomról, szerzőkről, zenékről, borokról, ételekről. Az élet fontos dolgairól.

Amikor az idő most újra félbeszakadt, kényszerű felismerés adatott nekünk: sem a tehetség, sem az eredmények, sem a nyíltszívűség, sem semmi nem menthet meg a sors kegyetlen fordulásától.

ALFÖLDY JENŐ (1939) Kecskemét

ALFÖLDY JENŐ

Tornai József: Magyarul virágzó fa

Gondolat, 2019

A „Magyarul virágzó fa”: *anyanyelvünk életfája*, mely több mint ezer éve, nemzedékről nemzedékre életben tartja a magyarságot. A metaforikus cím az ősi nomád („pogány”) és a Szent István óta létező, európai (keresztény) kultúránk összefoglaló jelképe. Tornai József új verseskötetének címe prózai átíratomban az *anya* és az *élet* toldalékszavakkal bővült az *életfa* és az *anyanyelv* összetett fogalmaivá. A vers szimbolikája visszautal azokra az ősi időkre, amikor országunk még nem volt, de kultúránk már igen. Volt már életfa, és volt már anyanyelv. A verscím (egyúttal könyvcím) leleménye: három szóban benne foglalják a nyelvben élő nemzet s a műveltséget saját oltványaival gyarapító mester közös terebélye, spirituális egysége. A természetanya tavaszi virágzása jelzi a nyelvközösség életerejét, a költői művelés hozzájárulását a fennmaradáshoz és a megújuláshoz. A virágzó életfa ellensúlyozza a könyv másik vezérgondolatát, a kilencvenkettedik évében járó költő férfiasan tudomásul vett elmúlástudatát. Tornai képekbe simuló fogalmakban ragadja meg természeti létezésünk és tudatosított elmúlásunk – s így teljes életünk – remény- és fájdalomteli értelmét. Tornai kétpólusú költészetének mindenkori jellegzetességeihez tartozik a szorongató létparadoxon: a nemlét, a semmi tudatában élünk. Kiemelkedtünk az állatvilágból gondolkodó tudatunkkal, de cserébe elvesztettük bibliai (evolúciós szempontból animális) ártatlanságunkat, s kényszeresen törekszünk arra, hogy visszaszerezük hamar elillanó létörömünket. Az állatvilág alkalmi félelmeit a szinte állandósult gondra, szorongásra változtattuk tudatunkkal. Az ösboldogságot pedig a baudelaire-i „mesterséges gyönyörök” fogyasztására cserélte a modern ember. A költő a maga tudatosított saját-létével és a határtalan világegyetem létezésével egyszerre néz szembe, ahogy Rilke a nyolcadik *Duinói elégiában*. Szembenézésünk értelme, hogy ráeszméljünk: halandón is részei vagyunk az örök univerzumnak.

A verseskötet egyik legbecselesebb művében (*Mint a semmi, ami voltál*) a költő mintha Vörösmarty *Csongor és Tündéjének* allegorikus alakja, az Éj aszszonya szavait visszhangozná a 21. századból. A teremtés előtti és a „világvége” utáni éjszaka közötti létezés a mi legtágabb hazánk. Ez a roppant csilla-

gászati létezésidő is felfoghatatlan emberi aggyal, noha több évezredes mitológiai, művészetek, tudományok és filozófiák alkottak fogalmat az emberiség megjelenéséről és megsemmisüléséről, s mindarról, ami ezt megelőzte, és ami egyéni elmúlásunk, majd általános kihalásunk után követi.

Kilencvenkettedik évére Tornai, tűnődve a mulandóságon, a megélt múltban talál fogódzót. Mindaz, amit „teljes életet” élő emberként megtapasztalt, megismert és tudatosított, életművében szellemi és lelki, kozmológiai és természeti, vallás- és művelődéstörténeti vonatkozásokban gazdagon állt össze költői világképpé. Racionális igényessége, fejlett kritikai érzéke és költői intuíciója révén lett a nagy kérdésekkel szembenező alkotó. Életművében a lényeges elemek körforgásszerűen térnek vissza, s a „magyarul virágzó fa”, a vele szimbiózist alkotó világfilozófiával együtt, spirálszerűen növekszik mind magasabbra.

Könyörgés a versírásért című költeményében műveit „verskentaurojaimnak” nevezi – az animális ösztönből és az őket megregulázó gondolatokból egybe komponált mitológikus lényeknek látatja költeményeit. A vers a tapasztalat, a tudatalattiból is táplált emlékezet és a gondolkodástörténetből szerzett tudás közös szüleménye. „A vers ösztön, mély ígézet: / gyönyör, fájdalom, égedelem, / gondolatból páráznak a képek” – írja *Bábból lepke* című, a „különös gubókból lesznek lepkék” Babits Mihályát eszünkbe villantó átváltozásversében. Visszatérően vall az anyanyelv semmivel nem pótolható, versekre ihlető kifejezőeszközéről. Egyik régebbi kötetében (*Drága nyelvem, zöld lebegés örülete*, 2002) szürrealista túlzással fokozta szinte a paroxizmusig a magyar nyelv iránti elragadtatását. Mostani verseskötetében is vall arról, hogy a gondolat- és látomáshordozó költemény olyan képződmény, amely csakis az anyanyelvi formák által válik szerelemünneplő és sirató, gyásztól és örömtől ihletett, közösségi sorskérdéseket szóvá tevő szolgálattá, egyben költői hangszerré. Tornai „szabályos” ütemhangsúlyos versei általában jól énekelhetők, nemegyszer táncszókkal, verstani dobbantásokkal, csujjogatásokkal hangzók.

Egy-egy versében előfordul, hogy elnagyolt részletek, hanyag-elegáns szinkópás ritmusok kúsz-

nak föl folyondárként a gondolat nedveitől s a látomás fotoszintéziseitől hatalmasra nőtt, virágzást és hervadást váltogató szálfájára. A szótagszám vagy a sormetszet fontossága időnként mellékessé válik a gondolati, képi szükségszerűséghez képest. Ám egyrészt sosem tartozott a formálás értelmében a versötövösök, -ékszerészek és -porcelánfestők közé, másrészt maradéktalan szabadságot követel igazmondásának és mágikus képeinek. Fölösleges verse szinte nincsen. Mi több, a tökéletességet is megközelíti olyan remekeiben, mint az *Egy-egy szó, egy-egy szó*, a *Mint a semmi, ami voltál*, a *Könyörgés versírásért*, az *Angyalszárnyas*, az *Azt álmodtam*, a *Versemben örök a nyár* vagy *A teremtés-hagyomány*. További címeket is kiemelhetnék, de inkább megállok az utóljára említett kettőnél, mert ezek izgalmas következtésekre vezetnek a költő istenes verseinek hosszú-hosszú történetében.

Az *Angyalszárnyas* a költő édesanyjához szól: kéri, hogy mint az üdvösségben biztosan részesült, egész életében mélyen hívó asszony, járjon közbe az Úrnál pogány észjárású fiának lelke érdekében. Régi egyházi és népi imákra emlékeztet ez: akár a latinul zengő *Ave Mariára*, akár a Magyarok Nagyasszonyára, akár a számarháton kis Jézusával menekülő zsidó asszonykára gondolunk, hatalmas lelki felhajtóereje van a Tornai-féle szakrális anyaképnek. (Észünkbe jut József Attila utolsó előtti verse is, az *Édes anyám, egyetlen, drága...*). Annyi panteista, animista, eretneki kételye birtokában – melyet ezernyi verse és esszéje közt kifejlesztett – Tornai engem, a nagy életmű új mérföldkövéhez érve, főhajtásra készlet.

A *teremtés-hagyomány* úgy indul, mint a mítoszok és vallási történetek, tudománytalan hiedelmek, hamis ideológiák sokaságát elutasító versei. Fölteszi a kérdést: vajon a világvallások és azok változatai miért szólnak mind olyan Teremtőről és Mindenhatóról, aki még sohasem adott jelt önnön létezéséről? A költő ismeri kedvence, Baudelaire választát: Isten az egyetlen létező, akinek léte nem szorul bizonyításra. De Tornait még ez a formás paradoxon sem tudta levenni lábáról. Miért neveznek ki egyes prófétákat Istenségnek, mint például a kétezer éves keresztény kultúrában középponti jelentőségű Jézust? –

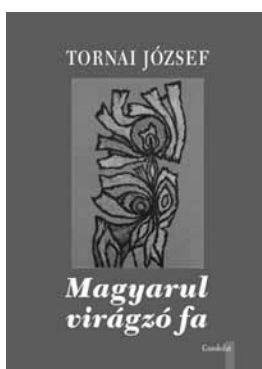
A költő kamaszkora óta kételkedett Jézus isteni mivoltában. Ebben a versében mégis úgy szólítja meg Jézust, mint akinek élete, tanításai és csodái egy percig sem kétségesek: „A halottaiból föltámadó / názáreti magára veszi a világ bűneit, / ő a Megváltó,

a Szabadító, ő a szeretet. // Nincs boldogabb annál, ki Tőle / fogadja el a szenvedést és a halált.” Először olvasva megfordult a fejemben, hogy a költő talán ironikusan idézi vissza vitafeleit. A nagybetűs „Tőle” aztán mást sugallt. S ami még fontosabb: a buddhizmussal rokonszenvező Tornai nem gúnyolódhat, nem is kételkedhet abban, hogy Jézus Krisztusnak elsőszámú „igéje” a szeretet, éppúgy, mint Gautama Sziddhártának. *Fétiskép ne legyen* című versében így elmélkedik a népi és műköltői imádságok, bibliai példabeszédek hangján sokszor megszólaló költő: „tisztítsd meg a búzát minden ocsújától, hogy ábrázatod soha fétiskép ne legyen”. Vakhitű, gondolkozni rest felebarátainak érdekében kéri a Mestert: adjon nekik védelmet a hiteltelenítő fetiszizálás ellen. Ez már hit a javából, ha nem is bizonyítás.

Tornainak mindig volt köze a szürrealizmus-hoz, s most egy különösen nagyvonalú és a mindenséget átfogó, mindössze tizenkét soros versében mutatja be, mire képes a jó szürrealista költői kép. A vers képi egységei úgy fokozzák a kozmikus teljességképzetünket „az Értől az óceánig” és az óceántól a filozófiai és kozmológiai értelemben egyaránt oly talányos, metafizikai (*vagyis értelmezhetetlen*) „semmi előtti semmiig”, ahogy mások filozofikus lírájában még soha, hacsak nem a születő gondolat döntés előtti zavarodottságát is kifejező „Őskáosz” formájában. Érdekes a *semmi* szó *valamikénti* használata: nem pusztán túlzásnak, hanem egy új dimenzióknak érzem a vers szerkezetében, lírai-logikai rendjében.

A paradoxonok költője most is izgalmas vitát folytat önmagában a gondolat, ugyanúgy a kételkedés kínjáról, megszenvedettségében fölemelő szépségéről. A természet a madarakkal, fákkal, vízekkel ezúttal is csonkítatlanul őrzi a boldog „normád” ifjúkor és férfikor üdítő levegőjét, és néhai szerelmei, túlélt barátai, akárcsak számlálatlan könyvi, zenei, összművészeti táplálékai mindmáig képet adnak a megélt élet és az agysejtjeit kítőltő világ hálás szívű gyermekének lanckadatlan lelki-szellemi aktivitásáról. A „javíthatatlannak” vélt racionalista az *értelemnél továbbra* tekint: a költői sejtelmek, víziók József Attila-i honába. Ezért írja bartókian modernizált népdalformában, a *Danse macabre*-ben három variáns szédületig foko-

zott körforgásával: „Istenem Istenem, / fedd el az eszemet: / félek a haláltól, / mint még voltam gyerek”. A nyelvtani szabálytalanság illik a táncvers szédületéhez. Az ilyen költői fogások nem kimódoltak. A tömören összevont mondatban fonografon rögzí-

tett népmesék emléke sejlik föl. A könyv mintegy fél tucat verséből megcsapott a magyar verskultúrának az a nagyvonalú összetettsége, amely a magyar népdaltól az isteni lényeket megérintő Berzsenyitől Weöresig tartalmazza líratörténetünk ihlető forrásait. Példaképeit a külföldiekkel együtt nehéz lenne felsorolni, de most nem is egy versében föltűnik, hogy az idősödő Arany János rezignáltan kesergő, mégis megnyugvást kisugárzó költeményeihez is mennyire közel került. Erre gyönyörű példa a teremtményekről is demokratikusan és barátián szóló *Szürkevarjú*. Közel került Szent Ferenc pártfogoltjaihoz, a madarakat ápoló Tandorihoz is.

Az isteni lényeg – és a ráció védelmében oly sokszor megnyilatkozó Tornai József? Magam is érzem e szavaim szokatlanságát. De régóta látom jeleit annak az önkéntelen vonzaskörnek, amely hol a végtelen kozmoszon és a semmin túlra röpi képzetetét – hol az eszmélő, mindent végiggondoló racionalista egyéniséget láttatja velem, aki Ádámként nem szakadhat el – Madáchcsal mondva – A Föld gravitációs terétől (Goethénél a Föld Szellemétől). Évek óta érlelődik bennem az érzés: Tornai önkéntelenül sokat foglalkozik azzal, amit sokszor expressis verbis tagad: a sejtelmekből összeálló hittel, és olykor „elárulja”, már nem is olyan önkéntelenül, hogy ez az érzelmekhez és nem annyira a gondolatokhoz közel álló pozitív „kísértés” ugyancsak megkönyöríti két voltaire-iánusan eretnek vagy nietzscheien krisztustagadó műve között. Nem beszélék „megtérésről”, ez pontatlan kifejezés volna.

A költészet autonómiájáról szöveg, amely kiköveteli a megszenvedett, súlyos vívódások közepett születő igazmondást, a vox humanát.

Visszatérve a címadó versre, elmondhatom róla: Kölcseytől, Vörösmartytól, de József Attilától és Illyés Gyulától is ránk hagyományozott nemzeti himnuszaink szerkezetét és szellemét követi. Érdekesség, hogy a kereszténység fölvétele előtti magyarság isteneihez intézett fohással kezdődik, „sors-isteneknek” nevezve őket. Ezek a mitológiai *ős-istenek* is jóváhagyják, hogy István a „törzsi részekből” egybegyúrja az országot a kereszt jegyében. Az egységesé vált magyarságot tatárok és törökök akarták kiirtani a földről, s a „nyugati és szomszéd héják” is megtépték a nemzettest maradékát. Úgy, ahogy Tornai nagy elődei is megírták. Ők az élni akarás meg nem magyarázható reményével ajánlották a Gondviselő kegyébe népünket. Tornai tapasztalati úton jut el a 21. századi magyarság emberi kondíciójáig: még mindig fennáll nemzetünk, s még mindig hitele van a hagyományos himnuszforma kiéneklésének: „S most, huszonegyedik század, / mire szánod a hazánkat? / Régi erejét a szélvész / megtépázta, mégis él, és / nő a honfoglalás óta / a magyarul virágzó fa.” Kijelentheti ezt, mert „versemben örök a nyár”, ahogy a könyv utolsó sorában írja. Külön értéknek tartom, hogy a mai, nemzettagadó világkörnyezetben rendületlenül visszaigazolja Kölcsey, Vörösmarty és a többiek szavát. Képekből konstruált jelképrendszere él, mert él a magyar nyelv, a magyar műveltség, a magyar költészet.

KOLOZSI ORSOLYA

Bodor Ádám: *Sehol*

Magvető, 2019

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

Nem kevesebb, mint nyolc évet kellett várni Bodor Ádám új kötetére, hiszen legutóbb 2011-ben jelent meg könyve, a nagy sikert aratott *Verhovina madarai*. A 2019-es elbeszéléskötet, a *Sehol* a Magvető Kiadóra jellemzően igényes borítót kapott, amely egyszerűsége és letisztultsága ellenére erősen megragadja a lendő olvasót, sötét, kontrasztos színeivel pedig előkészíti a fedőlapok között olvasható szövegek Bodor Ádámtól megszokott komor, súlyos hangulatát. Egy sötét utcán lépkedő emberalak, egész pontosan csak egy része, a lába, árnyékkal együtt: egy esti kép, egy ember, aki éppen kilép a képből. Nagyon sokféle aszociációt indíthat el, az eltűnés megjelenítése éppúgy

lehet, mint az engesztelhetetlen haladásé. A kötet címe hasonlóan rejtélyes: a határozatlan tagadó névmás olyan helyet jelöl, amely nem létezik, ezzel is erősítve a balladai homályt, a bizonytalanságot. Bodor eddigi köteteinek címében gyakorta meghatározó volt a helymegjelölés, most is erről van szó, de a hely, ahová indul, és vele együtt az olvasó is – nincs sehol.

A *Sehol* hét elbeszélésének szinte mindegyikében meghatározó jelentőségűek lesznek a helyek, valahol nyilván mindig vannak a szereplők, de valójában annyira a periférián és láthatatlanul, mintha tényleg sehol sem lennének, vagy másként fogalmazva: a *sehol*-ban léteznének. A nyitó és a záró no-

vella (*A Matterhorn mormotái; Rebi*) talán kissé elüt a kötet többi részétől, a közjük zárt öt szöveg viszont az ismerős bodori atmoszférát teremti meg, és építkezése, karakterei sem térnek el különösebben az életmű korábbi szövegeiben megismertektől. Ezek közül az első a *Paraszkiwa*, amelynek elbeszélője a címben jelölt mostohaanyjának halálát meséli el. A fikatív helyszínen, a Dvug-folyó mentén, egy katonai táborban játszódó történet mindössze két-három napnyi eseménysorozatot dolgoz fel: az elbeszélő fiú elhagyja a mézségetőt, hogy váratlanul elhunyt mostohaanyja körül segítkezzen apjának. Az írás balladai kihagyásokkal építkezik, kezdetben a groteszk és az abszurd elemek uralkodnak benne (a holttest ideoda pakolása, hurcolása), de a halottkém megjelenésekor, az utolsó oldalakon váratlanul tragikussá és nyomasztóvá válik a hangulat. Felmerül ugyanis a gyilkosság, a mérgezés gyanúja, de a gyanú nem igazolódik. Valójában meg sem próbálja igazolni senki, s éppen ezért lóg a levegőben és teszi gyomorszorítóvá a záró oldalakat, megmutatja az eddig elhallgatott, legfeljebb sejthető kapcsolati problémákat.

A következő szöveg címe (*Hekk*) ismét egy szereplő (gúny)nevét jelöli, és ismét egy fikatív, de részletesen bemutatott helyre, a Hlinka-tetőre kalauzol. A világvégi tájak lírai leírásai ebben a szövegben sem maradnak el, s talán épp ezek segítenek abban, hogy a nyers, durva emberekkel tűzdelt világ is képes legyen valami fátyolos, párás szépségben tündökölni, megmutatni a világ finomságát a tájban, sokszor az emberek ellenére is: „Bolond idő volt, dél felé hirtelen elállt az eső, és ahogy kezdtek elvonulni a felhők, a nap is kisütött. Egyszer csak ezüstösen áttetsző, lencse alakú felhők tűntek fel az égen, alig mozogtak, inkább mintha csak álltak volna egy helyben. Tavaszí verőfény áradt mindenfelől, a langyos szellőben duruzsoltak a csorgó ereszek. Valahonnan óriási fekete legyek bújtak elő, egymást kergetve, szökdécselve futkároztak a havon. Pedig még csak karácsony volt.” Az ünnep idején játszódó történetben marcona, maguknak való mézségetők kénytelenek befogadni és bújtatni Hekket, aki a törvény elől menekül. Bibliai történetet idézne az írás, ha Hekk valóban egy bújtatni való, morálisan értékes ember volna, de mivel nem az, így ismét az abszurd, groteszk elemek kerülnek túlsúlyba. Hekk megsüti és megeszti a magával hozott apró mókust, ennek pedig komoly következményei lesznek. Tragédiáról is beszélhetünk akár, de az ábrázolásmód egyáltalán nem patetikus vagy tragikus, sokkal inkább abszurd, már-már nevetséges.

A kötet egyik leghosszabb szövege, a *Leordina* az eddigi eldugott, periférikus helyszínek után emberlakta vidékre vezet (és ez az egyetlen valós helyszín a kötetben), és kivételesen nemcsak napokat,

hanem éveket fog át egy szerelmespár árulással végződő történetében. A hiányok, az elhallgatások itt is nagy szerepet kapnak, az emberek közötti viszonyok (át)alakulása, ennek okai csak sejtetve vannak, megmagyarázva soha. A pár tagjai (művésznévükön Dina és Carlos) művészi pályájukat hátrahagyva levágott haj gyűjtéséből és eladásából igyekeznek megélni, furcsa munkafolyamatot működtetve: „Olykor a Száva völgyébe is elmerészkedtek, és a borbélyok portái elől összeszedték a hajjal teli nejlonzsákokat. Ezeket külön csomagolásban mindig a kukák mellett találták, ugyanis valamilyen egészségügyi rendelkezés tiltotta az emberi hajnak a háztartási szeméttel egy helyen történő tárolását. Otthon aztán a begyűjtött anyagot szín és árnyalat – a festett haját külön tárolták –, valamint méret szerint osztályozták, kifésülték, kimosták, ha kellett, petróleummal, majd illatos olajjal kezelték, itatóspapír között szikkasztották, végül, hogy jól mutasson, adagonként átlátszó fólia közé helyezték, színes zsinóron függő cédulával látták el a súly, méret és szín feltüntetésével. Egy külön e célra rendelt, két és fél méter hosszú, száztíz centi préselt lemezből készült asztallap mellett állva dolgoztak.” A haj tulajdonképpen az ember halott része, ennek gyűjtése, feldolgozása nem csupán negatív asszociációkat ébreszt (koncentrációs táborok, hajukat vesztett betegek), de rendkívül morbid módja a megélhetésnek. Bodor egyébként teljesen átlagos, már-már idillinek tűnő alaphelyzetből képes kibontani ezt a váratlan fordulatot, megtaláltatni főhőseivel a hajgyűjtést mint megélhetési forrást.

A következő elbeszélés (*Pitvarszk*) főhős/elbeszélője éppen felesége szökését igyekszik feldolgozni, mikor egy levélben értesül arról, hogy a nő meghalt, részt kellene vennie a temetésén, találkoznia kell azzal a férfival, akiért Marlenka elhagyta. A szöveg erőssége, hogy ezt a duplán tragikus élethelelyzetet nem az ilyenkor szokásos, közhelyszerű nagyjelenetekkel mutatja be, nincs sírás, zokogás, sokkal inkább tébláboló, magára maradt hős van, aki nem tud mit kezdeni az érzéseivel, nem is tudja, mit kell éreznie, és mit érez egyáltalán. Ezt a „lefagyást” nagyon puritán módszerekkel, mégis érzékletesen írja meg, miközben a fagy és a hideg mint motívum mindvégig ott tekereg a férfi főhős körül. A *Milu* című elbeszélés az eddig bemutatottaktól eltérően egy zárt térben játszódik (többek között azért, mert az események helyszíne egy börtön), és nagyon kevés idő, csupán néhány óra leforgása alatt. Két tapasztalt börtönszakács váratlanul egy borotvátlan fejű kuktát kap maga mellé, s a történet nem más, mint a fiú, Milu megleckéztetése (először verbálisan, később fizikai szinten). A fiú szabadságát, kívülállását jelképező hajának erőszakos levágása azonban olyan várat-

lan fordulatot hoz magával, amely a valóság keretein belül nem, csak a csodák, az irrealitás szintén magyarázható. A kötet utolsó darabja (*Rebi*) az eddigiek-nél jóval rövidebb írás, amely elsősorban homályosságában rokon a megelőző szövegekkel. Egy hatósági jármű egy pincébe tereli az elbeszélőt, aki mindig Rebit várja visszajönni, s közbe visszaemlékszik arra, amit este együtt láttak: „...kelet felé egyszer csak fényesség támadt az égen, hatalmas narancsszerű felhő emelkedett a láthatár fölé, olyan lett tőle az ég, mint amilyenről a próféta beszél.” A férfi nem képes értelmezni az eseményeket, nem köti össze a narancssárga villanást és a hatóságok szírnázó autót, védőruhába öltözött embereit.

A kötet összes elbeszélője (legyenek akár én-elbeszélők, akár egyes szám harmadik személyben tudósító narrátorok) igaz egyébként (ha nem is ennyire sarkosan) ez a megértési probléma. Nemcsak nem értelmezik azt, amit elmesélnek, de valószínűleg nem is értik az eseményeket, akkor sem, ha másról, akkor sem, ha saját magukról beszélnek. A kötet írásainak alapvető narrációs eljárása ez: mintha az egyes novellák végére jutva az olvasó többet tudna a helyzetről, szituációról, mint a benne élő szereplő. Persze lehet, mindez csak illúzió, de az egészen biztos, hogy a befogadók nagy része nem hagyja kitöltetlenül az üres helyeket, összekapcsol egymással hallgatásokat, kimondott szavakat, tetteket és motívumokat. Az elbeszélők mindezt nem teszik, vagy mert nem tudják, vagy mert nem akarják megérteni a körülöttük zajló eseményeket. És talán nem is lehetséges ez a megértés. Ahogyan a *Leordina* című írás elbeszélője fogalmaz: „Ha a látszatot vesszük, azt hiszem, nagyjából találó a kép, amit fölvázoltam róluk. Persze a lélek

mélyebben fekvő zugaiba nem lát bele senki.” Mint ha Bodor saját ars poeticáját adná az elbeszélő szájába. Fel lehet festeni egy képet, de hibázunk, ha úgy teszünk vagy azt képzeljük, mintha egészen pontosan tisztában lennénk azzal, mi folyik a felszín alatt. A kötet első írása (*A Matterhorn mormotái*) az, amely talán a leginkább kilóg a hét elbeszélés közül. Nemcsak azért, mert életrajzi vonatkozásai vannak (ügynöki jelentések), hanem mert ez épít leginkább a racionális befogadásra, nem sejtet, hanem magyaráz, s talán éppen ezért érzem ezt a többinél egy hajszálnyival gyengébb szövegnek. A rágcsálók megfigyelésével foglalkozó tudós megtudja, hogy elérhetővé váltak az ügynökakták, megnézheti, kik jelentettek róla, de egy groteszkre sikeredett ebéd után ráébred, jobb lesz neki nem tudni semmiről, és visszatér a mormoták tanulmányozásához. Talán ez az írás van a legkevésbé elemelve a valóságtól, de az egyébként az egész kötetet átítató, keserű, fanyar humor itt válik a leginkább explicitté.

A nagy várakozásnak és az ezzel együtt járó olvasói elvárásoknak képes megfelelni ez a mindössze százötven oldalas könyv, amely olyan történetdarabkákat tesz elénk, amelyek nagy részében nem tudunk a hősökkel egyértelműen azonosulni, mégis felismerünk bennük valami mélyen közös emberit, a hezitálás, a tanácstalanság természetét, vagy meglátjuk azt a világot, amelyben a véletlenek szerepe sokkal nagyobb, mint ahogy azzal általában számolni szokás. Mindezt az ismeretlenül is ismerős, „világvégi” bodori tájakon, a peremvidékek legszélén. Bodor Ádám legújabb kötetében is megőrzi és alig változtatja azt a nehezen megfogható vagy körülírható történetmesélési módot, amely a kortárs próza egyik legfontosabb szerzőjévé teszi.

FEKETE J. JÓZSEF (1957) Zombor

FEKETE J. JÓZSEF

Németh Péter Mikola:

Személyesség

a személytelenségben –

Párbeszélgetéseim Könyve

Hungarovox, 2018

Korábban három alkalommal írtam Németh Péter Mikola költészetéről, ezeket az alkalmakat a *Mysterium carnale*, a *Visszasejtesít* és a *Talán* gyűjtemények versei nyújtották. Meggyőződésem, hogy

értettem, jól értelmeztem költeményeit, művészi szándékát, spirituális világnézetét. Ilyeneket jegyeztem le a költészetével történt ismerkedésem során: „»...minden dolog az egyből származik...« –

olvasható a hol az alkímisták ősatyjának, hol az egyiptomi bölcsességisten, Thot megtestesülésnek tekintett Hermész Triszmegisztosz smaragdtáblájának harmadik feljegyzésében. A háromszor legnagyobb Hermész gondolata a világteremtésnek arra az ősharmóniájára utal, ami az egylényegűség ősállapotának éltető közegét uralta, amikor az Egység még nem burjánzott a Kettős-ség, majd a Többes-ség identitást megosztó világává, amikor még egy volt a Teremtő és a Teremtett, a Gondolat és a Cselekedet, a Test és a Lélek. A létező világ eme »aranykorába«, az unus mundus rejtett világ-egységébe, a hérakleitoszi hen panta einai – a világ az egy megnyilatkozása – állapotába kíván visszavezetni Németh Péter Mikola *Visszasejtesít* című kötetével”; „az avantgárdtól áthagyományozott formanyelv által igyekszik olvasóját, nézőjét beavatni abba az emberi-természeti-szagrális misztériumba, ami révén értelmezhetővé válik a visszasejtesítés gondolata és célja, az ősharmónia és a ma emberének összeszálazódása. Mert nem egyéb ez az (e/x/kszpanzív) visszasejtesítés, mint Istennek az önmagunkon belüli keresése, olyan (ön)beavatási folyamat, ami a bennünk lakozó Istenről szóló tudás közelébe állít, a teremtés ősállapotába helyez, avagy Hamvas Béla szellemében visszaállítja a világ eredeti és élhető állapotát”; „Mikola számára a költészet a kereső ember nyelvi-képiszellemi-tárgyi-gesztuális-rituális-szagrális-elementáris-művészi megnyilvánulása, nem csupán szó és gondolat, hanem szó és akció, ami lehetővé teszi a különböző művészi kifejezési formáknak és lehetőségeknek a másikat erősítő egymásba hatolását”; „Ha az ember képes magát visszasejtesíteni, visszamagzatosítani a világegész harmóniájába, az emberen kívül minden egyéb csak másodlagos.”

Még hosszán sorolhatnám Mikola költészetének bennem keltett reflexióit, de hát azokat már mind leírtam valahol. Most pedig viszontláttam ezeket a gondolatokat, de nem a megjelenésük helyén, és nem saját megfogalmazásomban, hanem Mikola beszélgető könyvében, mintegy igazolásul, hogy idejekorán sikerült kellően ráhangolódnom közlendőjére, ugyanis beszélgetései során „kibeszéli” az életét és művészetét alakító tépelődéseit, meglátásait és meggyőződéseit, amihez beszélgetőtársai kiváló médiumok, folytatják a fölvetett témát, illetve maguk nyújtanak lehetőséget a kérdezőnek gondolatai kifejtésére.

Itt egy pillanatra meg kell állnunk, és elmondanunk, hogy Vác szellemi műhelye, a Madách Kör, miként Szörényi László jegyzi, minden ellenzéki párt eredője, amelyek a szabadságvágyat és a

szólásszabadságot tűzték zászlajukra, lehetővé tette N. P. Mikolának, hogy tartalmas televíziós és rádiós beszélgetéseket folytasson a tudomány, az oktatás, a művészet, a hitélet jeles képviselőivel, és bemutatásuk során önmagát is „bemutassa”. Az ilyen interjúk – és sok más egyéb, eredetileg szóban elhangzott szöveg (visszatérés az előadás ős-eredeti oralitásához) átírásainak – gyűjteménye a mostani kötet. A beszélgetések átíratában tipográfiailag elkülönül a kérdező és a válaszadó szövege, ám gyakran olybá tűnik, hogy egyetlen személy fogalmaz a témáról, olyannyira egymáshoz illeszkednek a gondolatok – végtére minden az Egyből származik –, máshol, ahol a téma tárgyyszerűsége megkívánja, visszaáll a hagyományos kérdező–válaszadó föllállás. A dolgok eltérő megközelítésekor Mikola nem tágit meggyőződésétől, de tiszteletben tartja beszélgetőpartnere véleményét. Ő „az elkötelezett megfigyelő”, aki úgy ül le interjúalanyával szemben, hogy szinte mindent tud róla. Nem csupán az adott személyről, hanem mindenről, amiről tudni érdemes bármit is. Rendkívül tájékozott, műveltsége elmélyült és sokoldalú, eszményi kérdező, még ha bőbeszédű is. Olykor hosszú lére hagyja kérdéseit, többet vall magáról és témájáról, mint amennyit a válaszadója hozzáfűzhet. Csodálkozom is, hogy a kötetbe gyűjtött beszélgetések hogyan férhettek bele egy-egy rádiós vagy televíziós adásba, szerintem szóbeli előadásai (tanulmányfelmondásai) is túl hosszúak ahhoz, hogy a közönség megértéssel hallgathassa őket elejétől végéig. A papír viszont más, a könyvet le lehet tenni, újra fölvenni, visszalapozni.

A kötetnek számos olyan csomósodási pontja van, amelyekre ráérezhettünk a szerző verseiben, így az egyetlen azonosság (Istenben az ember, emberben az Isten [Sántha Attila szellemesen fogalmazott erről az egységről, amikor megkérdezték, miért írja következetesen kis kezdőbetűvel az *Isten* szót: „isten ott van bennünk, és igen, kisbetűvel szoktam írni, mivel magam egy részét csak nem fogom Kendnek szólítani” – Varga Melinda interjúja, Irodalmi Jelen, 2018. december, 40.]), illetve az Isten által elhagyott ember és az ember által elhagyott Isten gondolata, Pilinszky katolicizmusa, Madách egyetemessége, Hamvas Aranykor-értelmezése, az adventi várakozás, Jézus földi és égi kettőssége, az ember nihilbe és szenvedésbe vetettsége, az egyetemes értékvesztés, a bűn és a vétek, a bűnhődés, a hit, a tény és a valóság elkülönülő mivolta, a megtérés, az üdvözülés, az elérhetetlen hajdani harmónia visszhangja az általános szétszóratásban, ha profább témákat keresünk: a szocializmus bűnei,

a rendszerváltás gyermekbetegségei, helytörténetileg Vác és a tőle elválaszthatatlan püspökség, az Ipoly-táj, végül a szerző családi legendáriumának szövegbeli és vizuális megjelenítése. Ezekre illeszkedik rá a kötetben vállalt személyesség szövegvilága. Remek ötlet, hogy a könyvet egy fordított interjú nyitja, amelyben Szörényi László kérdezi Németh Péter Mikolát, amivel megalapozza az alaposságot, a tájékozottságot, a műveltség megjelenése iránti olvasói elvárásokat, majd végül ugyancsak a Tanár úr értő, személyes összegzéssel zárja a kiváló gyűjteményt.

Németh Péter Mikola filozófus, az életet fürkésző, a spirituális iránt érzékeny táltos, interjúalanyával beszélgetve egyetemes érvényű megállapításokig jut, sőt, azokat is rávezeti az ilyen univerzálisságok fölismerésére, akik azokat nem érzik eleve sajátjuknak. Szemléletes példa erre a Ladik Katalinnal folytatott hvari társalgás, amelyben a kezdetben felmerülő különbözőségek idővel olyannyira egymáshoz simulnak, mintha ugyanaz a személy fogalmazta volna őket, noha mindketten más alaptól kiindulva érvelnek. Mikola talán általánosabban, Ladik konkrétan. Az alábbi párbeszéd első megszólalója Ladik, aki korunk emberének meghasonlottságáról beszél:

„– Szerintem a legnagyobb boldogság abból adódik, hogyha az ember elveszíti az egyéniségét és egygyé válik a természettel, a világmindenséggel, az Istennel. Az egyik gyötrelem a civilizáció és a kultúra viszonyából adódik, mert az iskola és a társadalom kilúgozza, kivonja az ember egyéniségéből azt a képességet, amivel születik. Az ember különben tökéletes és boldog maradna, hogyha nem törölnék ki belőle az Istennel és univerzummal együvé tartozás érzését, tudását. Ami megkezdődik az iskolában és folytatódik a társadalmi életben, az az emberi lélek megnyomorítása. Ezt nem bírhatja senki sem sokáig, ezért aztán tovább keresi az »énjét«, persze változnak a korok, a divatok, a társadalmi változásokhoz pedig alkalmazkodnia kell az embernek. Amikor végre megalkotja énképét, kiderül, hogy az nem illeszkedik bele az adott társadalomba. Közben a társadalom és a politikai helyzet is változik, meg a divat is. Az ember folyamatosan változó világban él, igyekszik abba beilleszkedni, s persze nem tud folyamatosan meghasonulni önmagával. Nem csoda, ha tudathasadásos állapotba kerül.

– Sajnos, ez valóban így van. Azért is ajánlatos befelé figyelünk nap mint nap, imádkozni, ha lehet, hogy születésünknap kapott égi békénket, lelki egyensúlyunkat végre valahára visszakaphassuk, még itt ebben a földi létben, a kozmikus egészben. De mostanság, ahogy így elnézem magunkat a harmadik évezred békétlen éveiben, ez szinte lehetetlennek tűnik. Abban azonban mégiscsak bízhatunk, hogy az égtől kapott tisztaságunkat besározó és ellepő társadalmi, informális szemétkupac alól visszamagzatosodva nemlétünk összejtéjéig, a boldogságunk írmagjáiig, ahogy az imént utaltál rá, visszajuthatunk személytelen világunk szívébe, hogy életünknek hitele és karát-száma legyen.”

Ugyanennél a beszélgetésnél maradva, úgy tűnik, Mikola túl anyagelvűnek tartja Ladikot, amikor arról beszél, hogy a ma embere „vegetálási üzemmódban él”, teste ugyanis tudja, mi a dolga, a test hordozója erre hagyatkozik, létét a fiziológia és a hormonális állapot diktálja, befolyásolják a napi rutinesemények is, mint az evés, ivás, alvás, és mindez visszatér alkotásaiban is, vagyis a metafizika és a spiritualitás, a keresztény meditáció (ima) ritka pillanat – saját alkotótevékenységében. Mikola ezt természetesen másként látja. Nem tudom, kettőjük igazát összeháboríthatná-e a mélységesen katolikus és ugyanennyire realista Szentkuthy, aki alkotása során döntő befolyásúnak tartotta, hogy milyen nyakkendőt kötött, hogy miként süt be ablakán a nap, vagy melyik fázisánál tart emésztési ciklusa.

Talán elmondhatnánk, hogy a mindennapok semmissége vezet el az egyetemesség képzetének elfogadásáig. Maurice Blanchot ír egy kínai írásjelről, amely egyszerre jelöli az embert és a kettes számot, jelezvén, hogy az ember mindig önmaga és egyben a másik. Ezt, a francia filozófus által „önfeledt kettőségnek” keresztelt létállapotot érhetjük tetten Mikola beszélgetéseiben.

Vesézhetnénk a témát, ám erre hely hiányában aligha kerülhet sor, csupán a kötet név- és helymutatója tizenöt oldalt tesz ki, bármilyen recenziói szándék csődöt mond a tapasztalt bőséggel szemben. A gyűjtemény ugyan ad egy műfaji kapaszkodót – *Párbeszélgetéseim könyve* –, ám műfaja mégis meghatározhatatlan, beszélgetéseket, tépelődéseket, tanulmányokat, verseket, fotókat egybegyűjtő dokumentum, olyan Mikola-féle kötet. Amit a művészet és világa megértése iránt elkötelezett olvasó érdeklődéssel forgathat.

THIMÁR ATTILA

Jolsvai András: Nincsen számodra hely

Fekete Sas Kiadó, 2019

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

Kezdem rögtön álláspontommal, hiszen ez meghatározó a kritika egész szövegére nézve: kedvelem Jolsvai András könyveit. Több okom is van erre, de most csak hármát sorolok elő. Az első, hogy jól olvasható szövegek. A szerző használta nyelvi regiszter, illetve regiszterek hozzám közel állnak, értem a szövegeket (legalábbis azt hiszem), nem találok akár túlbonyolított, akár görcsösen feszülő mondatokat, mert ilyenek nincsenek a szövegben. A második ok, hogy a magyar epikai irodalom anekdotikus hagyományát erősíti, és azt hiszem, erre a posztmodern szövegirodalom különféle kísérletei után igencsak szükség van. A harmadik ok, hogy kedvelem a szerző életbölcsessel fűszerezett világlátását, amelyben határozott értékrend nyilvánul meg, de olyan módon, hogy teret ad annak is, ha az olvasó esetleg másként látja helyesnek egy-egy helyzet, probléma megoldását. Az effajta szerzői udvariasság szimpatikus nekem.

Jolsvai András folyamatosan jelentkezik kötetekkel, a korábbi elbeszéléskötetek helyét az utóbbi időben (az utóbbi hét évben) átvették a nagyobb kompozíciós egységet hordozó regények (*Monsieur L.*, *Holnapra jobb lesz*, *A napok színe*). Ennek oka valószínűleg kettős. A belső ok a középpontba állított kérdések részletesebb, árnyaltabb körüljárásának igénye, a külső ok a felszabaduló és a regényírásra fordítható szabad idő növekedésében található. A *Monsieur L.*, majd a *Holnapra jobb lesz* a korábbi elbeszéléskötetek után már egy-egy korszak átfogó (legalábbis a szerző, illetve a narrátor által belátható) képének rögzítése epikai keretek között. Ezt a nagyobb ívű építkezést folytatta *A napok színe*, amelyben már nemcsak egy meghatározott időszak (a kilencvenes évek eleje, a rendszerváltozás utáni eufória) hangulatát igyekezett megragadni a szerző, hanem egy olyan lírai történetet is beleszólt az anekdotikus jelenetek közé, amely immár nemcsak a korhangulat ábrázolásának jelentős összetevője, hanem az egész epikai cselekmény sajátosan izgalmas vezérfonala lesz, s az egymás mellé illesztett történetdaraboknak, anekdotáknak határozott mozgásirányt ad.

Az eddig elősorolt könyvek közös jellemzője, hogy az azokban ábrázolt világ az utóbbi időkben

körülöttünk megtapasztalható valósággal igencsak megegyező vonásokat mutat. Nem közvetlen élettapasztalati feldolgozásról van szó, de mindenképpen olyan írásmódról, amely könnyen verifikálható, s amely sok olvasó számára ismerős élet- és konfliktushelyzeteket tartalmaz. A sok olvasó némiképp pontatlan kategória, hiszen a *Holnapra jobb lesz* az 1950-es évek végétől az 1960-as évek közepéig játszódik, erről az időszakról tehát csak az idősebb korosztálynak lehet fogalma, de az 1990-es évek elejének történéseiről (*A napok színe*), illetve azok hangulati, érzelmi visszahatásairól már jóval több generációnak lehet tapasztalata.

A korunkra való reflektáláshoz képest újdonság a *Nincsen számodra hely* című regény történeti, pontosabban irodalomtörténeti visszakalandozása a magyar reformkorba. A cím egy másodpercre sem hagy kétséget afelől, hogy ki ennek az irodalomtörténeti szcénájú regénynek a főhőse. (Egy másodpercre azért igen, mert annak ellenére, hogy ezek a szavak az egyik legismertebb magyar versből származnak – a másik a *Himnusz* –, azért sokan vannak, akik nem biztos, hogy rögtön azonosítani tudják a verssor forrását.) A könyvbemutató az „én Vörösmarty”-ként definiálta a regény alapmotívumát a szerző, de sokkal többről van szó, mintha saját eddigi Vörösmarty-olvasásának tapasztalatait formálta volna regénnyé az író. A mű alaptörekvése ugyanis, hogy Vörösmarty személyét, műveit, életét olyan kontextusba helyezze, amely jelentősen túlmutat költői mivoltán. Akár úgy is fogalmazhatnám, költői természetén. A regényben szó kerül arról is, hogy mennyire volt reális ebben a korban, hogy valaki az irodalomból éljen meg. Milyen kapcsolatrendszerre volt szüksége ahhoz, hogy viszonylag folyamatos módon tudja egzisztenciálisan fenntartani magát különböző megbízásokból. Ide kapcsolódó fontos kérdés, hogy az 1825-ben alapított s 1830-tól induló Magyar Tudós Társaság milyen egzisztenciális biztonságot adott tagjainak ahhoz, hogy pusztán irodalmi foglalatosságából megéljenek.

A Tudós Társaság indulása az epikai történet szervező centruma, hiszen az újonnan felállított intézményben – amely félig feudális, félig polgári berendezkedést mutatott – nagyon komoly harcok

voltak az egyes pozíciók megszerzéséért, s viszonylag hamar kialakult egy Döbrentei Gábor-párt s egy aurórák párt, akik folyamatos harcban álltak egymással. Ez a csatározás lesz a dinamikai erő, amely e regényben előremozdítja a cselekményt, idekapcsolhatók azok a konfliktushelyzetek, amelyek felkeltik az olvasó érdeklődését, hiszen a kor különböző szereplőiről (az aurórákon túl Bártfayról és nejéről, Fáy Andrásról, Kazinczyról, Berzsenyiről, Kölcseyről, Deák Ferencről) kapott tabló képei között a Tudós Társaság kezdeti évének történéssora épít struktúrát.

Itt nem mehetünk el szó nélkül amellet, hogy amint nagy filmekben is lenni szokott, a pozitív és jó főhőshöz (itt Vörösmarty) képest a „gonosz ellenlábás”, Döbrentei képe sokkal plasztikusabb, lüktetőbb, elevenebb. A rosszakat valahogy mindig sikerül izgalmasabban ábrázolni. A regény egyik, napjainkra is leginkább jellemző s talán a legemlékezetesebb jelenete, amikor az idős Kazinczy az akadémiai fizetésosztáskor szépen előrefurakodik a hosszú sorban, mintha csak a régi ismerősökkel elegyedne beszélgetésbe, s ezért másodikként jut pénzhez. A jó ritmusú, de egyben nyugodt történetmesélés megismertet a reformkori Pest világának békés képével, és ráérősen, mintha csak egy vasárnap ebéd után, elmeséli azokat a fontos dolgokat, amik ekkoriban irodalmunkban történtek.

A regény egyévnyi időszakot fog át, 1831 januárjától decemberig, ezért szükség van némi összevonásra a cselekményeket illetően, igaz, ezek a fikcionált sztorit nem zavarják. A télből télbe körbeérő év szép szimbolikus keretet, háttérrel ad azoknak az összefüggéseknek, amelyek a társadalmi átalakulásokat, a személyi karrierék építését, a polgári értéktudat és ezzel együtt egzisztenciális lehetőségek előretörését meghatározták. E szimbolikus keret szükséges is kicsit a „meseszerűséghez”, hogy a szerzőnek ne kelljen túl erős reflektorfényvel világító, realiztikus fényben megmutatnia hőseit. Az akkori feudális társadalmi berendezkedés nem kezelte könnyen az irodalom kibontakozásának ügyét, s Széchenyi István hóhortos alakja vagy Teleki László érzelmileg visszafogott ügybuzgalma itt jóval barátságosabb színekben tűnnek fel, mint amennyire nagy társadalmi távolság választotta el e két főurat Döbrentei–Vörösmarty–Bajza–Schedel világtól.

A regény leginkább fikcióhoz közelítő szereplői természetesen az asszonyok, Vörösmarty szolgáló-

lánya, Marcsa és de la Motte báróné. Mindkét női karakter eleven alakként áll a sok esztéta és tudós között, és vidám ellenpontot teremtenek a könyv-, tinta- és porszagú irodalmárokhöz képest. Míg az irodalmi témák sorra vételezésénél a szerző kezét kötötték a Tudós Társasági egykori taggyűlési jegyzőkönyvei, hivatalos iratai, itt, a szerelem díszletei között lehetett volna sokkal bővérebb képzeletbeli kalandozásokat tenni. Igaz, a regénybeli mesélésének mindenhol határt szab a polgári jó ízlés, s noha a szerelmi szál fordulatai Jókait, sőt Zolát idézik, azért a naturalizmus érzéketlenül kemény pillantásai távol állnak e szövegtől.

Amire viszont közvetlenül ráismerhetünk, az a mikszáthi narrációs hagyomány, amikor a narrátor közvetlen kiszólásaival értékeli, minősíti a cselekmény darabjait vagy a szereplőket. Míg Mikszáthnál a narrátori megszólalás és a történet cselekménye között nem volt jelentős időbeli és ezért nyelvi távolság, Jolsvai esetében ez már nem így van. A szerzőnek át kell hidalnia a reformkor óta eltelt majdnem kétszáz évet, s szerencsénkre ezt ügyesen oldja meg. Részben saját szövegébe ágyazva egykori, ma már kevésbé használt kifejezéseket, részben a szereplők szájába adva voltaképpen mai megformálású nyelvi anyagot az egykori latinnal és mellette nyelvújítási kifejezésekkel gazdagon megfűszerezett nyelvezet mellé. A kidolgozás egyenletessége miatt sosem zavaró vagy bántó ez a stílus keveredés két különböző század nyelve között.

Mindehhez hozzá kell tenni még azt, hogy Jolsvai András regényének szinte minden irodalmi vetületű porcikája filológiailag hitelesíthető, Akadé-

miánk induló évére nézvést mindenképpen, hiszen annak idején ebből a témából készült doktori disszertációt írni, s ebből máig alapvetően fontos két cikk az Irodalomtörténeti Közleményekben meg is jelent. Az igazi siker tehát az, hogy a korábbi elmélyült irodalomtörténeti tudást regényesítette, s így néhány elvadult irodalomtörténészen túl az olvasók szélesebb rétegei is hiteles bepillantást nyerhetnek reformkorunk forrongó szellemi életébe. A hitelessé-

get nagyban emeli a városok (nagyobbrészt Pest, kisebb részben Buda) leírása, amelynek térképszerűen pontos rajzait bárki olvasás közben visszakeresheti az interneten.

Az utóbbi években, szerencsére, egyre több olyan regényt vehettünk kézbe, amely egykor élt irodalmi alkotóinkat fikcionált történetek középpontjába állítják. Ez nemcsak epikai irodalmunk

egyik ágának újjászületése miatt fontos, hanem azért is, mert esélyt ad a régi korok alkotóinak és műveinek, hogy közelebb kerüljenek a fiatalabb generációkhoz (35 év alatt mindenkit annak tekintek). Irodalmunk napjainkban érzékelhető nehéz és ingoványos helyzetét részben az is súlyosbította, hogy az utóbbi évtizedekben nehéz volt érdekes és jó kapcsolódási pontot találni a régi évszázadokhoz. Péterfy Gergely *Kitömött barbár*, Szilasi László *Amíg másokkal voltunk* regényei mellett Jolsvai András *Nincsen számodra hely* című könyve kitűnő alkalom, hogy újra elgondolkodjunk

azon, milyen lendülettel és milyen csapásirányon alakult ki reformkori gyökerű, máig ható nemzeti önképünk.

Jolsvai regénye nem a feltárás vagy azonosítás, netán a megmagyarázás gesztusával közelít legendás korszakunkhoz, hanem az „így is történhetett” gondolat motiválta mesélési szándékkal. Ettől nem lesz kevésbé hiteles a könyv, hanem inkább jobban olvasható és megjegyezhető. Akik eddig esetleg nehéznek vagy túl súlyosnak érezték Vörösmarty költeményeit, ezek után óhatatlanul megszeretik azokat.

BÁNYAI TIBOR MÁRK

Csombor Rita: Smink nélkül

FISZ, 2018

Csombor Rita debüt kötete az 1999-ben indult FISZ Könyvek kilencvenharmadik darabjaként jelent meg. Szerencsésen túllép az első kötetek gyakori problémáján, a saját hang keresgélésén, a túlzott formai változatosságon. Ez a túllépés azonban inkább a tematikai olvasatoknak kínál lehetőséget, mivel a nyelv megformálásánál érdekesebbnek mutatkozik maga a tartalom. Mindazonáltal a rímtelen szabad versek egy letisztultabb, egységesebb nyelv irányába mutatnak. Ebben a megközelítésben érdemes Csehy Zoltán fülszövegét is olvasnunk: „Csombor Rita az odafigyelés költője: a legváratlanabb vagy legegyszerűbb köznapi helyzetben is meglátja a verset.”

A könyv hagyományosan nincsen illusztrálva, azonban egy vonal szinte az összes lapon végigfut, amelyre mintegy kánonként vizuálisan is felfűződnének a versek. A vonal a lapokról vaktában lép ki és be, de ciklusonként következetesen változik: hol folyamatos, hol szaggatott, hol pöttyös. Ez a megoldás a maga didaktikusságán túl nem ad semmi különösebb többletjelentést. Sajnos van ennél súlyosabb probléma is a könyvvel. Szintén nem a költőnek róható fel, hogy a szerkesztési munka egy helyen bosszantóan pontatlan. A tartalomjegyzék oldalszámai el vannak csúszva már a negyedik vers-től kezdve: így a 12. oldalon a *Kézírás* a tartalom szerint a 11. oldalon található; az utolsó vers pedig már a 75. oldalon kezdődik, a tartalom viszont a 66. oldalon adja meg. Ez a slendrián hiba kis odafigyeléssel kiküszöbölhető lett volna.

A kötet öt arányos ciklusra tagolódik. A tagolás alapja azonban nem egyértelmű, mivel a ciklusok nem alkotnak egységesen zárt rendszert, elkülönülésüknél markánsabbak az átmenetek és a meg-egyezések. Egy tágan felfogott én–te viszony és az ezt meghatározó erőszak megjelenítése vonul végig a kötet versein. Egyedül a negyedik ciklus, az *Ábel válasza* különül el néhány vallásos darab révén.

Az olvasás során a beszélő szubjektum versről versre körülíródik, és egy olyan női hangként azonosítható, amely az adott darabon belül mindig homogén; lehet tehát (kis)lány vagy már felnőtt nő, aki visszaemlékező pozícióból beszél a szülőhöz (jellemzően az apához), vagy egy párkapcsolati-szerelmi tematika mentén szólítja meg férfi párját. Az én–te viszony alapvetően diszharmonikus, egyenlőtlen: a megszólított a beszélő fölött hatalmat gyakorol, és hatalmával visszaél, sőt fizikailag is bántalmazza őt. Poétikai revelációként értékelendő, ahogyan ebben a hierarchikus viszonyban a beszélő homogén hangját ellenpontozza a te meghatározatlansága. A megszólított ugyanis nem fix, közelebről nincsen meghatározva, akár egy versen belül is változhat. Ez az enigmatikusság pedig folyamatos újraértelmezésre készítet.

Az aposztrophé alkalmazásával az olvasó közvetlenül vonódik be egy olyan egyoldalú dialógusba, amely elől nincs lehetősége kitérni. Ez az egyes szám második személyű megszólítás erőszakot tesz tehát az olvasón, amennyiben a beszélő in concreto

BÁNYAI TIBOR MÁRK (1979) Budapest

hozzá fordul, így voltaképpen őt (is) vádolja. A bántalmazottból bántalmazó válik, aki az őt ért sérelmeket verbális erőszakká szublimálja: „Megmaradt rajtam a tenyered lenyomata. / Álmomban még mindig gyakran / lépek be a konyhába, / ahol túl ízletes volt az étel / és túl nagy a csattanás” (*Bojtok*).

A kíméletlenül szikár megfigyelések akkor működnek a legjobban, ha megmaradnak egy konzekvens képszerűség és gondolatiság keretében, például: „kénytelen vagyok / mindig újra felidézni / a szád körül fröcskölő nyál ívét, / ha az ismerős szag miatt aggódni kezdek” (*Mondatid*). Hasonló következetességet láthatunk a *Képzelt ellenségben* is, amely a gyerekkori élményeket a tárgyakon keresztül viszi át a szubjektumra: „Akkoriban a lakótelepen / nem volt divat / a kézzel varrott nadrág, / az egyedi virágok / nem passzoltak / a mászóka lekopott / vaskorlátjához. / ... / Azóta a virágminták / vádlira kerültek / a vasat tablettaként / illesztik a mindennapokba.” Ezzel szemben a konkrét képekből kiinduló absztrahálás többször képzavargyanús eredményre vezet: „Ismét feljöttél az emeletre. / Személyes tragédiáink / meghúzódtak a lépcsőfokok gödreiben, akár a lépések elől menekülő hangyák” (*Utoljára*). Vagy: „A levélerezet az ablaküvegnek koccant, / a növények reggeli verejtéke / a bútorokra rakódott. / Tegnap szavaink a fogmosás előtti / diszkrét hallgatás áldozatai lettek” (*Csak a vadludak*). Továbbá: „Monda-

taid alig fértek át / a szigetelésen. / A hangsorok megültek a szemközti / fa ágain, és gubbasztva várták, / hogy felfogjam / kezed súlyát arcomon” (*Mondatid*). Például a *Székfoglaló* című darabban ügyes megoldást láthatunk a konkrét képtől való elrugaszkodásra: „A kerítés alapja betonból volt. / Akkora repedések voltak rajta, / mint egy sorozatgyilkos / gyerekkori szájharmónikáján / autóbaleset után.”

A kötet nyelvhasználatának tétjét leginkább abban látom, hogy izgalmas tud-e maradni ez a feszesen kitartott traumaköltészet. A válasz a legsikerültebb versek tükrében határozott igen, mégpedig annak köszönhetően, hogy ezekben a darabokban a szubjektum traumái jellemzően egy szabadon lebegő te megszólítása révén artikulálódnak, teret nyitva egy jól funkcionáló többértelműségnek. Persze akad kivétel, olyan darab, amelyben feloldódik az enigmatikusság, például a záró vers: „A kutyát a kert végében temettük el. / ... / Neked kellett lepedőbe tekerni, / nem voltam képes hozzáérni, / pedig a műtétje után én ápoltam, / májkrémbe raktam egy fél Augmentint, / csak így volt hajlandó megenni / a tenyere mről a gyógyszer. / ... / Nem tudom felidézni az arcodat. / Neked nincs sírod, csak a kutyáé / emlékeztet arra, hogy valamikor az apám voltál” (*Ha eljön az idő*). Ez a méltó lezárás alaposan megmozgatja a poétikai tétet.

PAPP MÁTÉ

Olty Péter: Heteró közegben

Scolar, 2019

PAPP MÁTÉ (1987) Kecskemét

Az identitáskényszertől, valamint a „kortárs költői köznyelvhez” való idomulás gesztusaitól terhelt lírai felhozatal különleges darabja Olty Péter debütáló kötete, amely egyrészt – a maga módján – igyekszik a személytelen szellemet keresni, másrészt kimondatlanul is önreprezentatív szándékkal írja körbe azt a kutatása tárgyául választott, versekben megképzett ént, aki a fentebbi irodalmi kontextust tekintve kifejezetten homogén, többnyire esztétikailag érdektelen közegben helyezhető el. A kötet elolvasása után azonban kevésbé lehet az az érzetünk,

hogy az Olty-féle beszédmód termékenyen árnyalná az összképet, így a szövegszervezés szintjén sem fedezhetünk föl olyan organikusán működő megoldásokat, amelyek igazán különállóvá, önértékvé tennék a *Heteró közegben* darabjait.

Az amolyan bölcsészbetegségnek is nevezhető szakzsargon-szemelvények tűntek e sorok írójának a legszembetűnőbb zavaró tényezőnek (anticipáció, a vagy nem alternálható, obszesszív kaparászás stb.), túlterhelve az egyébként gondosan lecsupaszított szövegtesteket, amelyeket a ciklusokat át-

szövő filozofikus-mitikus motívumok, mottók egyébként is rendre feldúsítanak. Ezzel együtt mégis az írói műveltséganyag, illetve a bennfoglalt intellektuális töltet lesz az a többlet, amelyből merítve/aminek hatására az olvasó viszonylag zökkenőmentesen vezetődhet be a szerző temérdek szépségtől hemzsegő labirintusába, ahol az *érzéki tartalom* legalább olyan hangsúlyosan jelenik meg, mint az említett szellemi háttér.

„Hagyd a tanult műgondot. Csak hizlalja a verset” – szól az *Erbarne dich* intelme. Ezzel szemben számos – korrekten megoldott, kijátszott – klasszikus forma emelkedik be a szövegtérbe, olyan ténylegesen izgalmas kísérletekkel, mint ahogy azt többek közt a *Kardalban* észlelhetjük. „Pedig szemfényveszt / a gondviselő / versjáték is” – hangzik egy másik kitétel (*Gügész gyűrüje*), amelyből kiindulva felvetődhet a kérdés a költő által akaratlanul is homloktérbe helyezett – a vonatkozó *Tengerészkaland* című versben Baudrillard elméletét transzformáló – szimulákrum-problematikára, amely nyilvánvalóan a kötet keretein belül s azon kívül is értelmezhető – akár a bevezetőben felvillantott irodalmi köznyelvvél, akár a szóban forgó verseskönyv valóságfelfogásával kapcsolatban. Az utóbbi elpergő volta, látszatjellege nem biztos, hogy negatív hozadéka Olty költészetének, amely egy olyan belső világba vont, szubjektív szűrőn keresztül láttatott/kivetített „közegre” vonatkozik, ami szemlátomást mindinkább pszeidotartalmakra, imitált egzisztenciális (avagy alkotói) auraképzésre korlátozódik. Ha a Pilinszky által, sajátosan megnevezett esztétikai esszenciát, az ún. *metaformát* az adott mű ideális intenciójaként, tartalmi-formai foglalatoként tekintjük, azt lehetne mondani, hogy Olty Péter hol felül-, hol alulírja saját versvilágát. Mindez stilisztikailag is tetten érhető, olyan túlkapasokkal, mint: „A víz a szurdokerdőt / túl nagy képdefiníciós arányban / reflektálja”. Vagy a ritkán, de mégis becsúszó képzavaros részletekkel: „Ő húzza / ki gyulladt szeme csücskéből / tekerő bizonyosságom”, „időkiesést ölel” stb. Vagy olyan modorosságba hajló nüanszokkal, mint, mondjuk, a „verbális némaság” szókapcsolat vagy az

olyan elitista akusztikájú, felülpozicionált elszólással (lásd alulírás), mint a következő: „...egy sík kreaténben sem merülne fel, / hogy összefügg e két percepció”. A valószínűleg koncepciózusan előidézett metafizikai-szellemi-szakraális entitások – *Lát-hatatlan, Fényességes, Végső Mozgató* – ugyancsak súlytalanul merülnek (f)el a szövegekben, a már kiemelt mitikus alakokkal (Herkules, Ikarosz stb.) el-lentében, akik kellően elemelt mintázatát adják a végső soron alanyi elbeszélésmód (ön)konstruktív képzeletének. A ciklusfelosztás által sugallt fejlődéstörténet íve azonban végül is nem a lírai én átváltozásaiban, hanem kimondottan a versek koherenciájában rajzolódik ki, ugyanis a kötet utolsó darabjaiban csillan fel először egy olyan gondolati-motivikus-metaforikus kristályszerkezet lehetősége, amely körvonalazhatóvá, majd megközelíthetővé teheti azt a bizonyos „lengedező” metaformát. „Többlet és hiány között különbség / volna? hűmögött a doktorandusz – / mintha a fentiekre rá-előzne / egy korábbi, prózaibb dilemma / melyre konzulense hajlamos volt / nem kitérni (...)” (*Sorbonne, 2007*).

A fentiekből következő dilemmákkal együtt (az iménti idézet esetében például kérdéses az irónia jelenléte) Olty Péter tág horizontot sejtető, szintetizáló hajlamú, érzékeny mikromegfigyeléseket felvonultató lírai törekvéseiben ott van az igény egy sallangoktól mentes, sokszólamú visszhangokkal kísért (akár prózaibb) megszólalásra; a *Heteró közegben* viszont ebben a formában nem képes túlmutatni valamiféle tapogatózáson egy olyan sajátosan kialakított látszatvilág elemei között, ahol olykor alig lehet szétismerni a költői tevékenység semlegesítő megfelelési kényszereit és a versírás valóban bensővé tett folyamatait. Az ebből fakadó természetlen feszültség pedig törvényszerűen kezdi ki a művészet metamorfózisának önteremtő lehetőségét, valamelyest súlytalanítva a könyv egyik tétjét, amely a többi közt a homoszexualitás hiteles reprezentációjának vágyát is magában foglalja. Remélhetőleg a következő kötet közzegellenállása erősebbé válik a személyes és személytelen szimulákrumokkal szemben.

/// /// II. ÉPÍTÉSZETI /// ///
/// NEMZETI SZALON ///

TÉR ERŐ

/// KÖZÖSSÉG ÉS ÉPÍTÉSZET
/// A MISKOLCI ÉPÍTÉSZ MŰHELY
/// A JÖVŐ KÖRVONALAI
/// MŰHELY - HELLO WOOD
/// ÉPÍTÉSZETI PÁLYÁZATOK 2014-2019
/// MEDGYASZAY ISTVÁN, A MODERN
/// FÉNYARCHITEKTÚRA
/// KERESZTMETSZET 2014-2019

2019. 04. 26. — 08. 25. /// MŰCSARNOK